

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΣΤ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΙΑ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΣΤ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΙΑ΄

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Πίτσης
Ίερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ίερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας
3. Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ίερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ίερά Μητρόπολις Σύμης
5. Αρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ίερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεία Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος

Τηλ. 22410-45555, Fax 22410-73480

e-mail: imrodou@gmail.com

Ἑκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδητιοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα

Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033

www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Λόγος Κατηχητήριος επί τη ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς	9
Πατριαρχικὴ ἀπόδειξις ἐπὶ τῷ Ἀγίῳ Πάσχα	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μελέτες

Οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα καὶ τῆς Ὁδηγητρίας στὴ Μονὴ τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς Ρόδου Μιχαήλ Ἰ. Ἀσφενταγάκης	19
Τοιχογραφημένοι Ναοὶ τῆς Δωδεκανήσου (Α΄ Μέρος) Δρ Ἰωάννης Ἠλ. Βολανάκης	37
Σκέψεις, ἀξίες καὶ στάσεις γιὰ τὸ περιβάλλον μέσα ἀπὸ τὰ μηνύματα τῆς 1ης Σεπτεμβρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Ἐμμ. Ν. Σκληβάκης	235
Ἐκκλησιαστικά χρονικά	245
Κανονισμὸς Διοικήσεως Ἰ. Μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου Σύμης	295
Βιβλιοπαρουσίαση	321

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ
ΕΠΙ Τῆ ΕΝΑΡΞΕΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ - ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ

ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,

ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

«Περιχαρῶς δεξώμεθα πιστοί, τό θεόπνευστον διάγγελμα τῆς νηστείας».

«Ἰδού νῦν καιρός εὐπρόσδεκτος, ἰδού νῦν ἡμέρα σωτηρίας»

(Β' Κορ. 6, 2-3)

Ἀγαπητοί ἐν Χριστῷ ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μας, μᾶς συνιστᾷ αὐτήν τήν περίοδον νά στρέψωμεν τό ἐνδιαφέρον μας πρός τήν ἀληθινήν μετάνοιαν, «τό χωνευτήριον τῆς ἀμαρτίας», κατά τόν Ἱερόν Χρυσόστομον. Ἡ μετάνοια εἶναι τό πρῶτον θέμα τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ πεμπτουσία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἶναι τό καθημερινόν προσκλητήριον τῆς Ἐκκλησίας πρός ὅλους μας.

Παρά ταῦτα, πολλοί τῶν χριστιανῶν δέν ἔχομεν βιώσει πραγματικῶς τήν μετάνοιαν. Ἐνίοτε δέ θεωροῦμεν αὐτήν ὡς μή ἀφορῶσαν εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν, διότι δέν ἐρχόμεθα εἰς ἑαυτούς, δέν συνερχόμεθα καί δέν συναισθανόμεθα ὅτι ἔχομεν ὑποπέσει εἰς ποιάν τινα ἀμαρτίαν. Ἀλλ' ὡς διδάσκει ὁ ἔμπειρος τῆς πνευματικῆς ζωῆς Ἀββᾶς Ἰσαάκ ὁ Σύρος καί δογματίζουν ἐμπειρικῶς οἱ πλεῖστοι τῶν Πατέ-

ρων της Ἐκκλησίας μας, «ἡ μετάνοια εἶναι ἀπαραίτητος καί εἰς τοὺς τελείους». Καί τοῦτο διότι μετάνοια δέν εἶναι μόνον ἡ μεταμέλεια διὰ τὰς ἁμαρτίας μας καί ἡ συνακόλουθος ἀπόφασις νά μή ἐπαναλάβω-
μεν αὐτάς ἀλλά καί ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἀντιλήψεων μας πρὸς τὸ ἀγαθώ-
τερον, ὥστε νά ἐπέρχεται μία διαρκὴς βελτίωσις τῶν ἀντιλήψεων μας
περί τοῦ Θεοῦ καί τοῦ κόσμου, αὐξήσις τῆς ἀγάπης καί τῆς ταπεινώ-
σεως, τῆς καθάρσεως καί τῆς εἰρήνης.

Ἦπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἡ μετάνοια εἶναι πορεία ἀτελεύτητος
πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν ὁποῖαν ὀφείλομεν νά τεί-
νωμεν καί νά κινούμεθα συνεχῶς. Ἐπειδὴ δέ ἡ τελειότης τοῦ Θεοῦ
εἶναι ἄπειρος, ἡ πορεία μας πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς εἶναι ἐπί-
σης ἄπειρος καί ἀτελεύτητος. Πάντοτε ὑπάρχει ἐπίπεδον τελειότη-
τος ἀνώτερον ἐκείνου εἰς τὸ ὁποῖον εὐρισκόμεθα ἐκάστοτε καί διὰ
τοῦτο πάντοτε πρέπει νά ἐπιζητοῦμεν τὴν πρόοδόν μας τὴν πνευ-
ματικὴν καί τὴν μεταμόρφωσίν μας, ὡς προτρέπει καί ὁ μέχρι τρί-
του οὐρανοῦ ἀναβάς καί θεασάμενος μυστήρια ἄρρητα Ἀπόστολος
Παῦλος, γράφων: «Ἡμεῖς δέ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν
δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα
ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος» (Β' Κορ. 3,
18).

Ὅσον καθαίρεται ὁ ἐσωτερικὸς μας κόσμος, ὅσον περισσότερο
καθαρίζεται ὁ πνευματικὸς ὀφθαλμὸς μας, τόσον καθαρώτερον βλέ-
πομεν τὸν ἑαυτὸν μας καί τὰ πάντα καί αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, αὐτὴ ἡ βελ-
τίωσις τῆς θεάσεως τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου καί τῆς πνευματικῆς
καταστάσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, συνιστᾷ μετάνοιαν, μίαν δηλονότι νεω-
τέραν καί βελτιωμένην κατάστασιν τοῦ πνεύματός μας, ἐκείνης εἰς τὴν
ὁποῖαν εὐρισκόμεθα μέχρι τοῦδε. Ἦπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ἡ μετάνοια
εἶναι ἡ βασικὴ προϋπόθεσις τῆς πνευματικῆς προόδου καί τῆς ἐπιτεύ-
ξεως τοῦ καθ' ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεὸν τῆς υπάρξεώς μας.

Ἡ μετάνοια, βεβαίως, διὰ νά εἶναι πραγματικὴ, πρέπει νά συνο-
δεύεται καί ἀπὸ ἀναλόγους καρπούς, ἰδίᾳ δέ ἀπὸ τὴν συγχώρησιν
τῶν συνανθρώπων μας καί τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγαθοεργίαν. Ἡ ἐξ ἀγά-
πης πρὸς τὸν συνάνθρωπον κίνησις τῆς καρδίας μας πρὸς τὴν ἀπο-
δοχὴν αὐτοῦ καί τὴν κατὰ τὸ ἐφικτὸν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν του,
ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας. Ἡ ὁδός,
ἄλλωστε, τῆς μετανοίας εἶναι ἁμαρτημάτων κατάνγνωσις καί ἐξομο-
λόγησις αὐτῶν, τὸ μή μνησικακεῖν, εὐχή ζέουσα καί ἀκριβής, ἐλεη-

μοσύνη, ταπείνωσις, ἀγάπη πρὸς πάντας, νίκη τοῦ καλοῦ ἐπὶ τοῦ κακοῦ, ἀποφυγὴ κενοδοξίας καὶ ματαίας ἐπάρσεως, μαραιομένης αὐστοστιγμεί.

Τὴν ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάλιν τῆς μετανοίας ἀποκαλύπτει «τοῦ τελώνου καὶ τοῦ φαρισαίου τό διάφορον...» καὶ καλεῖ ἡμᾶς πάντας νά «μισήσωμεν τοῦ μὲν τὴν ὑπερήφανον φωνήν, τοῦ δέ νά ζηλώσωμεν τὴν εὐκατάνυκτον εὐχήν», προσευχόμενοι ἐκτενῶς μετὰ δακρύων «ὁ Θεὸς ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἐλέησον ἡμᾶς».

Ἡ ἀρχομένη περίοδος τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς προσφέρεται, ἐν μέσῳ τῆς ἐκτεταμένης ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου οἰκονομικῆς κρίσεως, διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς βοήθειάς μας πρὸς τὸν συνάνθρωπον. Οὕτως ἐνεργοῦντες φιλανθρώπως καὶ ἐκδηλώνοντες ἐμπράκτως τὴν μεταστροφὴν μας, ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε ἀτομικιστικὴν ἀντιμετώπισιν φαρισαϊκῶς τῆς ζωῆς πρὸς μίαν συλλογικὴν καὶ ἀλτρουϊστικὴν τελωνικὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῆς, θά ἔχωμεν πραγματοποιήσει μεγάλην καὶ ὠφελιμωτάτην μετάνοιαν καὶ ἀλλαγὴν τοῦ τρόπου τῆς ἀτομοκεντρικῆς ἀντιλήψεως καὶ θά ἔχωμεν βιώσει τὴν μετάνοιαν ὡς πρὸς μίαν κεφαλαιώδη καὶ ἐσφαλμένην στάσιν ζωῆς διὰ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ τῆς κενοδοξίας εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς φιλαλληλίας, «ζηλοῦντες τοῦ τελώνου καλῶς τὴν ἡλεημένην ταπείνωσιν καὶ γνώμην».

Ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ κήρυκος καὶ ἐμπειρικοῦ διδασκάλου τῆς μετανοίας, εἰσερχόμενοι εἰς τὴν σωτηριώδη ταύτην περίοδον τῆς καθάρσεως καρδίας καὶ πνεύματος, ἵνα ὑποδεχθῶμεν τὸ Πάθος, τὸν Σταυρόν, τὴν Ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὐχὶ συμβόλοις καὶ λόγοις μόνον, ἀλλὰ ἐμπράκτως καὶ βιωματικῶς, μετ' αὐτοῦ διαχρονικῶς προτρεπόμεθα καὶ παρακαλοῦμεν καὶ ἱκετεύομεν καὶ ἡμεῖς ὁ ἐν τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἐλάχιστος: «τῆς μετανοίας ἐστὶ, τό καινοὺς γενομένους, εἴτα παλαιωθέντας ὑπὸ τῶν ἁμαρτημάτων, ἀπαλλάξαι τῆς παλαιότητος καὶ καινοὺς ἐργάσασθαι...ἐκεῖ γάρ τό ὅλον ἡ Χάρις ἦν».

Ἰδοὺ, λοιπόν, ἀδελφοί καὶ τέκνα, ἡνέωκται ἐνώπιον ἡμῶν καιρὸς εὐπρόσδεκτος «τοῦ λυπεῖσθαι» καὶ στάδιον ἀνανήψεως καὶ ἀσκήσεως ἵνα, «πρὶν ἢ διαλυθῆναι τό θέατρον φροντίσωμεν τῆς ἡμῶν σωτηρίας», ἐν ἀληθείᾳ καὶ βιωματικῇ καρδιακῇ μετανοίᾳ ἐφ' οἷς «ἡμάρτομεν, ἡνομήσαμεν, ἡδικήσαμεν...οὐδέ συνετηρήσαμεν, οὐδέ

ἐποιήσαμεν, καθὼς ἐνετείλατο» ἡμῖν ὁ Κύριος, ἵνα «φείσῃται ἡμῶν ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν» Χριστός ὁ Θεός, κατὰ τό μέγα Αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστον Ἔλεος, Οὗ ἡ σωτήριος Χάρις εἴη μετὰ πάντων.

Ἁγία καὶ Μεγάλη Τεσσαρακοστή ,βιδ΄
† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

Ἀναγνωσθήτω ἐπ' ἐκκλησίαις κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς, β΄
Μαρτίου, ἀμέσως μετὰ τό Ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΩ ΑΓΙΩ ΠΑΣΧΑ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩΓΙ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ - ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

*Ἀδελφοί συλλειτουργοί καί τέκνα εὐσεβῇ
καί φιλόθεα τῆς Ἐκκλησίας,*

Χριστός Ἀνέστη!

«Δεῦτε», ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ, «λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου Φωτός» τοῦ Φαναρίου, τοῦ Ἱεροῦ Κέντρου τῶν Ὁρθοδόξων, καί δοξάσωμεν ὅλοι ὁμοῦ καί ἀπό κοινοῦ «Χριστόν τόν Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν».

Ζοφερά ἦτο ἡ ψυχική κατάστασις τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου μετά τήν Σταύρωσιν Αὐτοῦ, διότι διά τῆς δι' αὐτῆς θανατώσεως τοῦ Κυρίου διελύθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν μαθητῶν Του περί ἐπικρατήσεως Αὐτοῦ καί αὐτῶν ὡς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Εἶχον ἐκλάβει τήν θριαμβευτικήν εἴσοδον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τά Ἱεροσόλυμα, μετά τήν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου καί τήν θαυματουργικήν τροφοδοσίαν πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, πλέον γυναικῶν καί παιδίων, διά πέντε ἄρτων καί δύο ἰχθύων, ὡς προανάκρουσμα τῆς κατακτήσεως ὑπ' αὐτῶν κοσμικῆς ἐξουσίας.

Ἡ μήτηρ δύο ἐξ αὐτῶν ὑπέβαλε μάλιστα τό αἶτημα ὅπως οἱ υἱοί αὐτῆς

καθήσουν εἰς ἐκ δεξιῶν καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων τοῦ Κυρίου, ὅταν Οὗτος ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν. Ὅλα αὐτὰ διελύθησαν ὡς παιδικαὶ φαντασίαι λόγῳ τοῦ φοβεροῦ πλήγματος τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὴν πρωΐαν, ὅμως, τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων αἱ Μυροφόροι εὑρον τὸν τάφον κενόν καὶ ἤκουσαν παρὰ τοῦ Ἀγγέλου ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ εἶδον Αὐτόν εἰς ἀλλοίαν κατάστασιν, μὴ ἐπιτρέπουσαν εἰς τὰς Μυροφόρους νὰ Τόν ἀγγίξουν.

Ἡ τοιαύτη ἀπροσδόκητος ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων προεκάλεσε τὴν ἀπορίαν τῶν περὶ τὸν Ἰησοῦν περὶ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τῶν γεγονότων. Ἡ ἀπάντησις δὲν ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἀμέσως. Εἰδοποιήθησαν νὰ ἀναμένουν μὲ ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν μέχρις ὅτου ἐνδυθοῦν δύναμιν ἐξ ὕψους. Πειθαρχήσαντες δὲ εἰς τὴν ἐντολήν, ἀνέμενον μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, ὅτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐπελθόν, ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς, ἐν πληρότητι, τὴν νέαν ἀποστολήν των.

Αὕτη δὲν συνίστατο εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐνός ἔθνους ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως εἰς ἄλλο ἔθνος, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ κακοῦ καὶ εἰς τὸ κακόν ἐν γένει. Μία ἄλλη μεγάλη ἀποστολή διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὠνειρεύοντο. Ἡ ἀσύλληπτος ἐντολὴ τῆς διαδόσεως τοῦ κηρύγματος τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ θανάτου ἐξέπληξεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνελήφθη μετὰ ζήλου καὶ ἐκηρύχθη πανταχοῦ καὶ ἔσωσε καὶ σώζει πολλοὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου.

Ὑπάρχει ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος προσφέρει εἰς ὅλους τὴν δυνατότητα τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μιᾶς ζωῆς ἣ ὁποία δὲν ὑπόκειται πλέον εἰς τὴν φθοράν, διότι ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ καὶ φέρουν σῶμα πνευματικόν ἀντὶ τοῦ σαρκικοῦ. Πρόγευσιν αὐτῆς τῆς μακαρίας ἀναστασίμου καταστάσεως βιοῦμεν ἀπὸ τώρα, ὅταν φέρωμεν τὸ σάρκινον ἐνδυμά μας εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ γευώμεθα τὴν οὐσίαν τοῦ θανάτου, δηλαδή τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ αἰσθανώμεθα ὅτι μετέβημεν ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ θανάτου τοῦ σαρκίνου σώματος εἰς τὴν ἀνωτέραν ζωὴν τοῦ πνευματικοῦ τοιούτου διὰ τῆς μετ' ἀγάπης γνώσεως τοῦ Προσώπου τοῦ Κυρίου, ἣ ὁποία γνῶσις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν.

Δὲν προσδοκῶμεν, λοιπόν, ἀπλῶς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ὡς ἓν γεγονός τοῦ ἀπωτάτου μέλλοντος ἀλλὰ μετέχομεν αὐτῆς ἀπὸ τοῦδε, ὥστε νὰ κραυγάζωμεν ἐνθουσιωδῶς μετὰ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου: «Ποῦ σοῦ, θάνατε, τό κέντρον; ποῦ σοῦ, Ἄδη, τό νίκος;». Συνανέστημεν μετὰ τοῦ

Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ζῶμεν τά ἔσχατα ὡς παρόντα καί τά παρόντα ὡς ἔσχατα. Ἡ ἀνάστασις διαποτίζει τήν ὑπαρξιν ἡμῶν καί πληροῖ χαρᾶς αὐτήν. Ὡς ἐπλήσθη χαρᾶς τό στόμα τῶν μαθητῶν ἐν τῷ λέγειν ἀνέστη ὁ Κύριος.

Συνεχίζομεν τό ἔργον τῶν Ἀποστόλων. Μεταδίδομεν εἰς τόν κόσμον τό μήνυμα τῆς ἀναστάσεως. Κηρύσσομεν ἐν ἐπιγνώσει, ὅτι ὁ θάνατος δέν πρέπει νά ἔχη θέσιν εἰς τήν ζωήν μας, οὐδεμίαν ὠφέλειαν προσφέρει εἰς τήν ἀνθρωπότητα. Οἱ ἐπιδιώκοντες νά βελτιώσουν τήν κοινωνικήν ζωήν διὰ τοῦ θανάτου συνανθρώπων τινῶν αὐτῶν, δέν προσφέρουν ἀγαθήν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας. Ὑπηρετοῦν τήν ἐπέκτασιν τοῦ θανάτου καί προετοιμάζουν τήν ὑπ' αὐτοῦ καταβρόχθισιν ἐαυτῶν.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας τά τύμπανα τοῦ θανάτου καί τοῦ σκότους ἤχοῦν μακρινῶς. Μερικοὶ συνάνθρωποι μας πιστεύουν ὅτι ἡ ἐξόντωσις ἄλλων συνανθρώπων μας εἶναι πρᾶξις ἐπαινετή καί ὠφέλιμος, ἀλλὰ πλανῶνται οἰκτρῶς. Δυστυχῶς, ἡ ἐξουδένωσις καί καταπίεσις τῶν ἀσθενεστέρων ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων ἐπικρατεῖ εἰς τήν κοσμικὴν πυραμίδα τοῦ γίνεσθαι.

Συχνάκις ἐκπλήσσει ἡ σκληρότης καί ἑλλειψις εὐσπλαγχνίας τῶν κρατούντων τά ἡνία τοῦ κόσμου καί τῶν νομιζόντων ἐξουσιάζειν αὐτοῦ.

Ὁ Χριστός, ὅμως, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου Αὐτοῦ ἀντέστρεψε τήν κοσμικὴν πυραμίδα καί εἰς τήν κορυφήν αὐτῆς ἐτοποθέτησε τόν Σταυρόν Του. Εἰς τήν κορυφήν εὐρίσκεται ὁ Ἰδιος, ἐπειδὴ Αὐτός ἔπαθε πλεῖον πάντων τῶν ἀνθρώπων. Δέν ὑπῆρξεν ἄνθρωπος εἰς τόν κόσμον ὁ ὁποῖος ὑπέφερεν ὅσα ὑπέφερεν ὁ Θεάνθρωπος Χριστός: *«Σχήματι εὑρεθείς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δέ σταυροῦ»*.

Διὰ τοῦτο ὁ Θεός Πατήρ *«ἐχαρίσατο Αὐτῷ ὄνομα τό ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καί ἐπιγείων καί καταχθονίων»* (Φίλιπ. β' 8-11). Συχνάκις εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος βλέπομεν νά κυριαρχῇ τό σκότος τοῦ θανάτου, τό ἄδικον ἀντὶ τῆς δικαιοσύνης, τό μῖσος καί ὁ φθόνος ἀντὶ τῆς ἀγάπης, καί τοὺς ἀνθρώπους νά προτιμοῦν τό καταχθόνιον μῖσος ἀντὶ τοῦ φωτός τῆς Ἀναστάσεως.

Παρά τήν φαινομενικὴν τεχνολογικὴν πρόοδον τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, παρά τὰς διακηρύξεις περὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῶν θρησκευτικῶν ἐλευθεριῶν, τό ἐθνοφυλετικόν καί θρησκευτικόν μῖσος διογκοῦνται παγκοσμίως καί προκαλοῦν ἐπικινδύνους ἐντάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιτείνουν τήν κυριαρχίαν τοῦ βασιλείου τοῦ θανάτου, τοῦ Ἄδου, τῶν καταχθονίων.

Οἱ ἄνθρωποι ἀτυχῶς δέν ἡμποροῦν νά ἀνεχθοῦν τήν διαφορετικότητα εἰς τόν συνάνθρωπόν των. Δέν ἡμποροῦν νά δεχθοῦν τήν διαφορετικὴν φυ-

λετικήν καταγωγήν τοῦ ἀνθρώπου, τὰς διαφορετικὰς ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις του, πολιτικάς, θρησκευτικάς, κοινωνικάς.

Ἡ ἱστορία, ὅμως, ἔχει ἀποδείξει ὅτι ἀληθινὴ πρόοδος δέν δύναται νά ὑπάρξῃ χωρὶς Θεόν. Οὐδεμία κοινωνία δύναται νά εἶναι ἀληθῶς προοδευτική καὶ εὐδαίμων, ἐάν δέν ὑπάρχῃ ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία ἀποκτᾶται μόνον μέ τὴν παραμονὴν πλησίον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἱστορία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἐπιβεβαίωι τραγικῶς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀνθρωπότης ἐγνώρισε τὴν ἐκ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης πηγάσασαν φρίκην μέ τὰ ἑκατομμύρια θυμάτων τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τῶν ρατσιστικῶν διωγμῶν.

Ταὐτοχρόνως ὅμως ἔζησε καὶ τὴν φρίκην τῶν δυνάμεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι, ὀνομάζουσαι ἑαυτάς προοδευτικάς, διέπραξαν ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας ἀναλόγου μεγέθους καὶ σκληρότητος ἐγκλήματα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην. Οὕτω, λοιπόν, ὁ ὀλοκληρωτισμός δέν γνωρίζει πολιτικάς παρατάξεις, ὡς ἀπότοκος ἐνός ἀνθρωπισμοῦ ἄνευ Χριστοῦ, μέ φυσικὴν ἀπόληξιν τὸν ὀλεθρον καὶ τὸν θάνατον.

Πάντα ταῦτα βεβαιοῦν ὅτι πᾶσα προσπάθεια διὰ ἀληθινὴν ἐλευθερίαν ἄνευ Θεοῦ εἶναι καταδικασμένη εἰς τραγωδίαν. Εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτὴν τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, ἡ Ἐκκλησία ἀπαντᾷ μέ τὴν χάριν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ. Αὐτός, ὁ Ὅποιος ἀνέλαβεν εἰς ἑαυτόν τὰς ἀσθενείας καὶ τὰ παθήματα ἐκάστου ἀνθρώπου, παρέχει εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς Ἀναστάσεώς Του καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι «*νενίκηται ὁ θάνατος*». Ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ εἶναι δῶρον καὶ φῶς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τό ὅποιον «*φαίνει πᾶσιν*». Ἄς τιμήσωμεν ὅλοι τό δῶρον. Ἄς εὐχαριστήσωμεν οἱ πάντες τὸν Δωρητὴν, τόν «*ὡς ἐν ἐσόπτρῳ διὰ σαρκὸς λάμψαντα τῷ κόσμῳ καὶ τό φῶς τῆς ἀναστάσεως τοῖς ἔθνεσι δείξαντα*». Δεῦτε, λοιπόν, λάβωμεν φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου Φωτός τῆς Ζωῆς. Δεῦτε, ἀποδεχθῶμεν καὶ ὑποδεχθῶμεν τὴν δωρεάν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναφωνήσωμεν ἐκ καρδίας μεγαλοφώνως:

Χριστὸς Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζῶν χαρισάμενος! Χαίρετε λαοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθε!

Φανάριον, Ἅγιον Πάσχα ,βιδ΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Χριστόν Ἀναστάνα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

A decorative border with intricate scrollwork and floral motifs surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Β΄
ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΑΣΦΕΝΤΑΓΑΚΗΣ

Υποψήφιος Διδάκτωρ Χριστιανικής Αρχαιολογίας καὶ Τέχνης
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΚΙΑΔΕΝΗΣ ΡΟΔΟΥ¹

Στό νοτιοδυτικό τμήμα τῆς Ρόδου, σέ κοντινή ἀπόσταση ἀπό τὰ χωριά Μεσαναγρός καί Ἀπολακκιά, βρίσκεται ἡ ἀφιερωμένη στό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου μονή Σκιαδίου. Ἡ ὀνομασία τῆς ὀφείλεται στή λέξη «σκιά» καί σέ παράγωγες λέξεις², ἐνῶ ἡ ἵδρυσή τῆς ἀνάγεται στούς βυζαντινούς χρόνους³. Τό παλαιό καθολικό ἀκολουθεῖ τόν τύπο τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ μέ τροῦλο, πού στήν πορεία μετατράπηκε σέ ἱερό, ἀφοῦ κτίστηκε νέος ναός τήν περίοδο

1. Εὐχαριστῶ θερμά τόν σεβασμιώτατο μητροπολίτη Ρόδου κ. Κύριλλο γιά τήν προτροπή του νά μελετήσω τίς δύο εἰκόνες, ἀλλά καί γιά τήν ἄδεια φωτογράφισης καί δημοσίευσής τους.

2. Δύο εἶναι οἱ ἐπικρατέστερες ἀπόψεις: α) ὅτι δημιουργεῖται μιά καθημερινή πολύωρη σκιά ἀπό τό ὄρος Σταυρός, πού σκεπάζει τή μονή καί β) ὅτι τό ὄρος Σταυρός μοιάζει μέ «σκιάδιον», δηλαδή πυραμοειδῆ πῖλο. Γιά τίς ἀπόψεις βλ. Κ. Μ. Χονδρός, «Ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς (τῆς Ρόδου)», *Ροδίτικα Γράμματα*, τόμ. 1, τεύχ. 4 (1977), σ. 14 (στό ἐξῆς: Χονδρός, Σκιαδενή), Ε. Ἡρακλείδης, *Ἡ Παναγία ἡ Σκιαδενή στή Ρόδο καί ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς τῆς*, τόμ. 2, Ρόδος 1995, σ. 18 (στό ἐξῆς: Ἡρακλείδης, *Παναγία ἡ Σκιαδενή*), Α. Χατζηαντωνίου, «Ἱερά Μονή Παναγίας Σκιαδενῆς», *Ἡ Ὁδός*, φύλλ. 4 (2006), σ. 24 (στό ἐξῆς: Χατζηαντωνίου, *Μονή Σκιαδενῆς*), Ι. Ἡλ. Βολανάκης, «Λαϊκή πίστη καί λατρεία στά Δωδεκάνησα», *Δωδεκάνησος*, περ. Α', τεύχ. Ε' (2011), σ. 19 καί Κύριλλος (μητροπ. Ρόδου) - Ε. Παπαβασιλείου, *Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου: Θρησκευτικοί Προορισμοί*, Ρόδος 2014, σ. 45 (στό ἐξῆς: Κύριλλος - Παπαβασιλείου, *Θρησκευτικοί Προορισμοί*).

3. Χατζηαντωνίου, *Μονή Σκιαδενῆς*, σ. 24.

Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Σκια-
δενης μέ τό ἀργυρό ὑποκάμισο.

Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Σκιαδενης
μετά τήν ἀφαίρεση τοῦ καλύμματος
καί πρίν τόν καθαρισμό.

1839-1856, στεγασμένος μέ δύο νευρωτά σταυροθόλια, μέ λεπτές νευρώσεις κυκλικῆς διατομῆς. Ἀργότερα, ἴσως τό 1861, προστέθηκε πρόναος, μέ χαμηλότερη στέγη καί ἓνα σταυροθόλιο, καί ἔπειτα ἓνα τετραώροφο κωδωνοστάσιο στή δυτική ὄψη (1900-1901)⁴. Τό ἀρχικό κτίσμα ἀνεγέρθηκε, κατά μία ἄποψη, στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰώνα⁵ ἢ, σύμφωνα μέ ἄλλη ἄποψη, τήν περίοδο τῆς ἱπποτοκρατίας στά Δωδεκάνησα (1308-1523)⁶. Στό ἐσωτερικό του ἀποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 14ου αἰώνα, οἱ ὁποῖες ἀποτοιχίσθηκαν καί μεταφέρθηκαν στά ἐργαστήρια συντήρησης τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων⁷. Ὁ ὑπόλοιπος σωζόμενος τοιχογραφικός

4. Γ. Η. Ντέλλας, «Οἱ σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)», *Δωδεκάνησος*, περ. Α', τεύχ. Ζ' (2012), σ. 238-242.

5. Ἡ ἄποψη αὐτή ὑποστηρίζεται ἀπό χάραγμα πού ἔχει ἐντοπιστεῖ σέ τοῖχο τοῦ ἱεροῦ βήματος. Χονδρός, *Σκιαδενή*, σ. 14, Ἡρακλείδης, *Παναγία ἡ Σκιαδενή*, σ. 19, Χατζηαντωνίου, ὅπ.π. καί Κύριλλος - Παπαβασιλείου, *Θρησκευτικοί Προορισμοί*, σ. 46.

6. Ντέλλας, ὅπ.π., ΚΣΕΔ 63 (ψηφιακή μορφή).

7. Κύριλλος - Παπαβασιλείου, ὅπ.π.

Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς
μετά τόν καθαρισμό.

Τό πρόσωπο τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς
μετά τόν καθαρισμό (λεπτομέρεια).

διάκοσμος τοποθετεῖται χρονικά στήν ὄψιμη μεταβυζαντινὴ περίοδο, μᾶλλον στὸν 17ο-18ο αἰῶνα.

Στό ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ξεχωρίζει ἡ δεσποτικὴ καὶ παράλληλα λιτανικὴ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἀριστερὰ τῆς Ὁραίας Πύλης, στὸν τύπο τῆς Ὁδηγήτριας, ἡ ὁποία θεωρεῖται θαυματουργή καὶ περιβάλλεται ἀπὸ θρύλους. Ὁ γνωστότερος ὅλων εἶναι αὐτός μέ τόν Τοῦρκο ἄπιστο, ὁ ὁποῖος χάραξε μέ τό γιαταγάνι του τό μάγουλο τῆς Παναγίας καὶ ἀπὸ τὴν πληγὴ κύλησαν σταγόνες αἵματος. Ὅταν παρέλυσε τό χέρι τοῦ ἀσεβοῦς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνίερη πράξη του, ἐκεῖνος ἔκλαψε γοερά καὶ πίστεψε στή Μητέρα τοῦ Κυρίου, κάνοντας παράλληλα ἓνα τάμα: νά ἀφήσει ἓνα μεγάλο μέρος τῆς περιουσίας του, ὡς κληροδότημα, στό μοναστήρι. Κατόπιν, τό χέρι του ἐπανῆλθε στήν πρότερή του κατάσταση καὶ ἔτσι ὁ Τοῦρκος ἐκπλήρωσε τό τάμα του⁸.

Ἡ εἰκόνα τῆς Βρεφοκρατούσας (92x60 ἐκ., λαβὴ 54 ἐκ.) καλύπτεται ἀπὸ ἀργυρὸ ὑποκάμισο, τό ὁποῖο φέρει πέντε ἐπιγραφές μέσα

8. Χονδρός, Σκιαδενή, σ. 14-15.

σέ πλαίσια καί τήν φράση «Ο ΩΝ» στό φωτοστέφανο τοῦ μικροῦ Χριστοῦ. Στό ἔνδυμα καί τό φωτοστέφανο τῆς Θεοτόκου ξεχωρίζουν ἔξεργα διακοσμητικά, ὅπως μαργαριτάρια, βλαστοί, ἄνθη κτλ. (τό αὐτό ἰσχύει καί γιά τόν Κύριο), ἐνῶ ἐκατέρωθεν τοῦ κεφαλιοῦ της ξεχωρίζουν δύο μικροί ἄγγελοι, μέ ἀνοιχτά εἰλητά στά χέρια. Κάτω ἀκριβῶς ἀπό τοὺς ἀγγέλους ἔχουν τοποθετηθεῖ οἱ δύο ἀπό τίς πέντε ἐπιγραφές, αὐτές πού ἀφοροῦν στόν χορηγό καί τόν ἀργυροχόο, ἐνῶ στούς ἴδιους κάθετους ἄξονες συναντῶνται ἐκεῖνες πού σχετίζονται μέ τά εἰκονιζόμενα πρόσωπα: «ΜΡ ΘΥ Η ΣΚΙΑΔΕΝΗ» καί «ΙC ΧC». Στήν πρώτη ἐπιγραφή, ἀριστερά, ἀναφέρεται «ΗΡΓΥΡΩΘΗ Κ ΕΠΙΧΡΥΣΩΘΗ ΤΗ ΦΙΛΟΠΟΝΩ ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΟΛΟΓ ΑΡΧΙΜΑΝ:Κ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΕΝ ΣΩΤΗΡΙΩ 1886», ἐνῶ στή δεύτερη, δεξιά, «ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜ ΑΓΙΟΥ ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΟΥ Κ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1886 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 24». Στό κάτω μέρος τοῦ πλαισίου συναντᾶται ἡ τελευταία ἐπιγραφή, μέ τά στοιχεῖα τοῦ ἀργυροχόου: «ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΕΜΑΝΟΗΛ ΠΑΝΤΕΛΙΔ ΧΡΙΣΟΧΟΥ ΚΡΗ ΕΤΟΣ 1886».

Τό ἔτος 2011 ἡ Ὁδηγήτρια ἐστάλη σέ ἐργαστήριο συντήρησης, μέ πρωτοβουλία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου, γιά καθαρισμό, ἀπομάκρυνση τῶν ὅποιων ἐπιζωγραφίσεων καί ἀποκατάσταση τῶν φθαρμένων σημείων. Κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ἀπομακρύνθηκε τό ἀργυρό κάλυμμα, μέ τό ὁποῖο καλυπτόταν ὁλόκληρη ἡ εἰκόνα, ἐκτός ἀπό τά πρόσωπα τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Χριστοῦ, καί ἀποκαλύφθηκαν τά μέλη καί τά ἐνδύματα τῶν μορφῶν, ἀλλά καί τμήμα της (ἐπάνω δεξιά γωνία), τό ὁποῖο φαίνεται ὅτι κόπηκε σέ σχῆμα ὀρθογωνίου, ἀφαιρέθηκε καί στή συνέχεια, ἄγνωστο πότε, συμπληρώθηκε ἀπό διαφορετικό ξύλινο σῶμα, μέ τό ἴδιο, ὅμως, σχῆμα. Ὁ λόγος τῆς ἀφαίρεσης τοῦ ξύλινου τμήματος δέν εἶναι σαφής, ὅμως αὐτός πού ἀνέλαβε τήν ἐργασία φρόντισε νά μήν πειράξει καμία ἀπό τίς ἅγιες μορφές τῆς εἰκόνας, παρά μόνο ἓνα μικρό μέρος ἀπό τό φωτοστέφανο τῆς Παναγίας. Ἄν καί ἡ κατάσταση διατηρήσεως τῆς εἰκόνας παραμένει κακή, ἀκόμη καί μετά τή συντήρηση, ὥστόσο ἀποκαλύφθηκαν ὀρισμένα ἀπό τά ἰδιαιτέρα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά τῶν μορφῶν. Σύμφωνα μέ τήν υπεύθυνη συντήρησης, στήν εἰκόνα διαπιστώθηκαν δύο ζωγραφικά στρώματα, ἐκ τῶν ὁποίων τό παλαιότερο ἐντοπίστηκε στό μαφόριο τῆς Θεοτόκου. Ἐπιπλέον, ὑπάρχει τό ἐνδεχόμενο νά σώζε-

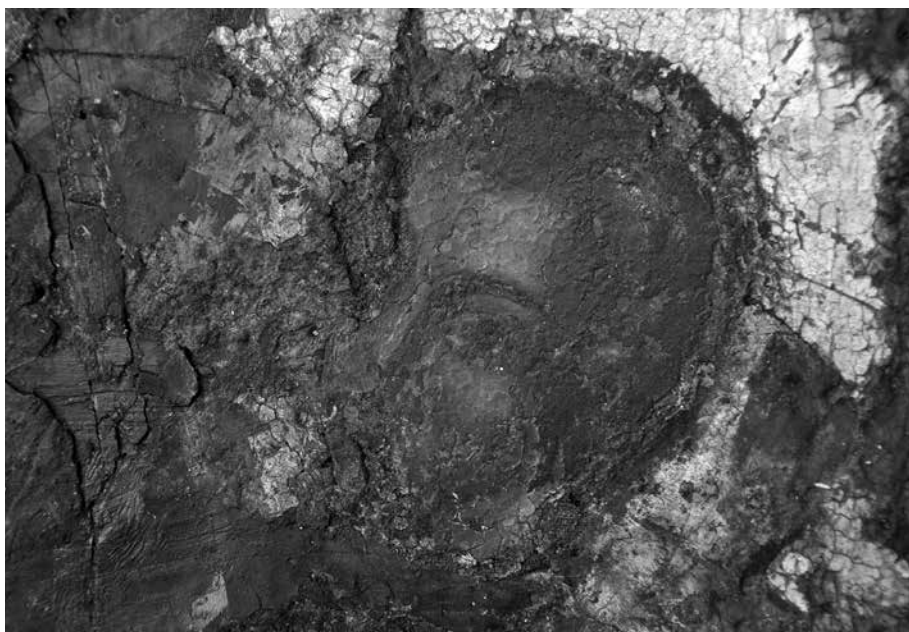
ται ἀρχαιότερο πρόσωπο κάτω από τήν ὑφιστάμενη ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ, πράγμα πού δέν ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ἀκόμη⁹.

Ἡ Θεοτόκος, πού κρατᾷ τόν υἱό της μέ τό ἀριστερό χέρι, εἰκονίζεται σέ στάση τριῶν τετάρτων καί φορά ἐρυθρό μαφόριο, πού στό κέντρο τοῦ κεφαλοκαλύμματος φέρει ἴχνη ἀπό σταυρό, ἐνῶ στήν παρυφή, γύρω ἀπό τό μέτωπο της, δημιουργεῖται τριπλή ταινία, χρώματος πορτοκαλί, μέ λευκά στίγματα. Σταυρός, ἐπίσης, διατηρεῖται καί στήν περιοχή τοῦ μαφορίου πού καλύπτει τόν δεξιό της ὤμο. Γύρω ἀπό τόν λαιμό ξεχωρίζει μέρος ὑφάσματος σέ πράσινο χρῶμα, πιθανῶς τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐνδύματός της, ἐνῶ στή λαβή τοῦ στέρνου καί στόν καρπό τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ της τό ἔνδυμα εἶναι κίτρινο. Ἀπό τό πρόσωπό της ἔχουν διασωθεῖ τά μάτια, τά φρύδια καί μέρος τή μύτης. Ὁ Κύριος, ἐπίσης σέ στάση τριῶν τετάρτων, φορά λευκό ἱμάτιο καί χιτῶνα χρώματος κιτρίνου, μέ πορτοκαλοκόκκινες λωρίδες στίς παρυφές. Ἐπάνω ἀπό τό χέρι τῆς Θεοτόκου, πού Τόν ὑποβαστάζει, ξεχωρίζει ἕνα τμήμα σέ μπλέ σκοῦρο, τό ὁποῖο φτάνει μέχρι τό ὕψος τοῦ χεριοῦ Του καί ἴσως ἀποτελεῖ μέρος τοῦ λώρου Του. Ἀπό τά γυμνά μέρη σώζονται, πλέον, τό ἀριστερό χέρι, μέ τό ὁποῖο κρατᾷ σφιχτά κλειστό εἰλητό, τό ἀριστερό μάτι καί φρύδι καί μέρος τῆς μύτης. Τέλος, ἐπάνω στό φωτοστέφανο φαίνονται ἴχνη τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ πού τό κοσμοῦσε.

Ὁ ζωγράφος πού ἱστορήσε τίς μορφές τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Χριστοῦ ἀκολούθησε τήν πεπατημένη τῶν προηγούμενων αἰώνων, ἀπεικονίζοντας ἕναν γνωστό καί ἀγαπημένο ἀπό τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τύπο τῆς Παναγίας, χωρίς σχεδόν καμία τροποποίηση σέ ἐπίπεδο εἰκονογραφίας. Κάτι τέτοιο γίνεται ξεκάθαρο κι ἀπό τήν ἀπεικόνιση τοῦ μικροῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τό τυλιγμένο εἰλητάριο πού κρατᾷ σφιχτά στό χεράκι Του καί ἡ ἐναλλαγή ἱματίου, χιτῶνα καί λώρου συναντῶνται σέ ἀρκετές εἰκόνες τῆς βυζαντινῆς καί πρώιμης μεταβυζαντινῆς περιόδου¹⁰. Ὅσον ἀφορᾷ στό ἀποκαλυφθέν μαφόριο, ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τήν ὁμοιότητα τῶν πτυχώσεων τοῦ ἐνσταυρου κεφαλοκαλύμματος τοῦ μαφορίου τῆς Ἀειπαρθένου

9. Εὐχαριστοῦμε θερμά τή συντηρήτρια κα Μαρία Μπράτιτση γιά τίς πολύτιμες πληροφορίες πού μᾶς παρέιχε.

10. Ὡς παραδείγματα φέρουμε εἰκόνα τῆς Ὁδηγήτριας σέ ἰδιωτική συλλογή τῆς Ἀθήνας (β' μισό 15ου αἰῶνα), καθὼς καί τό τρίπτυχο τοῦ 15ου αἰῶνα τοῦ Museo Correr στή Βενετία. Βλ. Χρ. Μπαλτογιάννη, *Εἰκόνες Μήτηρ Θεοῦ*, Ἀθήνα 20043, σ. 223, 236, πίν. 110-111, 131-132.

Τό πρόσωπο του μικρού Χριστού μετά τόν καθαρισμό (λεπτομέρεια).

μέ ἔργο τοῦ β' μισοῦ τοῦ 15ου αἰῶνα (ιδιωτική συλλογή στήν Ἀθήνα), ἀλλά καί τῶν στικτῶν διακοσμητικῶν γύρω ἀπό αὐτές μέ εἰκόνα τῆς Ὁδηγήτριας τῶν τελῶν τοῦ 15ου αἰῶνα στό Βυζαντινό καί Χριστιανικό Μουσεῖο Ἀθηνῶν¹¹. Ἀντιθέτως, ἡ φόρμα-σχῆμα τοῦ κεφαλοκαλύμματος τοῦ μαφορίου τοῦ νεότερου στρώματος παρέπεμπε περισσότερο σέ ἔργα δυτικῆς προελεύσεως καί εἰδικότερα σέ εἰκόνες τῆς Παναγίας στόν τύπο τῆς *Madre della Consolazione*¹².

Τά πρόσωπα τῆς Παναγίας, κυρίως, καί τοῦ Χριστοῦ ἔχουν ἀποδοθεῖ μέ ἄρκετά μειωμένη γραμμικότητα καί ιδιαίτερη ζωγραφικότητα, σέ μιὰ προσπάθεια νά ἔχουμε μιὰ μεγαλύτερη ρεαλιστικότητα τῶν προσωπογραφικῶν τους χαρακτηριστικῶν. Τά ἔντονα τονισμένα, μεγάλα, σκούρα μάτια τῆς Μητέρας τοῦ Κυρίου, πού κοιτάζουν κατευθεῖαν τόν προσκυνητή, τά λεπτά μακριά φρύδια καί ἡ καλοσμιλευμένη μύτη, σέ συνδυασμό μέ τό μικρό

11. Ὁπ.π., σ. 223-225, πίν. 110-113.

12. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικά τήν Παναγία *Madre della Consolazione* τῆς Συλλογῆς Δ. Οἰκονομόπουλου τοῦ β' μισοῦ τοῦ 15ου αἰῶνα. Βλ. ὁπ.π., σ. 284, πίν. 137, 138.

Παναγία Ὁδηγήτρια, τέλη 15ου αιώνα. Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

Παναγία Ρόδον τὸ Ἀμάραντον μέ ἁγίους, τέλη 18ου αἰῶνα. Συλλογὴ Ρ. Ἀνδρεάδη.

στόμα της (φαίνονται πλέον πολύ ἀχνά) δημιουργοῦν ἓνα γλυκὸ πρόσωπο, πού προκαλεῖ αἴσθημα ἀσφάλειας καὶ συγκίνησης στὸν θεατὴ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἐρυθρὸ στίγμα μέ τίς κηλίδες στό ἄνω μέρος τῆς δεξιᾶς παρεῖας, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴν παράδοση, εἶναι τὸ σημεῖο πού ἡ λεπίδα τοῦ Τούρκου χάραξε τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἴδια γλυκύτητα ἔχει μεταφερθεῖ καὶ στὸν Θεάνθρωπο, ὁ ὁποῖος κοιτάζει μέ μεγάλα ἔντονα μάτια τὴ μητέρα Του. Τὰ φρύδια εἶναι καλοφτιαγμένα, πυκνά κοντά στὴ μύτη καὶ λεπτότερα στὴν ἄκρη τους. Ἐπιμέλεια παρατηρεῖται, ἐπίσης, στὴν κόμη, ἀλλὰ καὶ στό ἄριστερό Του αὐτί, τοῦ ὁποῖου τὸ πτερύγιο διακρίνεται πλέον μέ δυσκολία. Ἰχνη, τέλος, ἀπὸ κόκκινο χρῶμα ξεχωρίζουν στὴν περιοχὴ τῶν χειλιῶν.

Τὰ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἰκόνας δέν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὴ χρονολογήσουμε πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα¹³. Ὁμοιότητά της δέ μέ ἔργα τῆς ἴδιας περιόδου, ὅπως ἡ

13. Δέν μπορούμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὴν πρώτη ἀπεικόνιση τῆς Βρεφοκρατούσας, διότι τὰ στοιχεῖα πού ἔχουμε εἶναι ἐλλιπῆ. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐνδύματος (πτυχολογία, διακοσμητικά, ἀστεροειδεῖς σταυροί)

Παναγία Ρόδον τό Ἀμάραντον μέ ἁγίους τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνα τῆς Συλλογῆς Ρ. Ἀνδρεάδη¹⁴, ἀλλά καί μέ ἔργα τῶν ἀμέσως ἐπόμενων δεκαετιῶν, ὅπως ἡ Βρεφοκρατοῦσα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα τῆς Συλλογῆς Εὐάγγελου Ἀβέρωφ¹⁵, ἡ Μήτηρ Θεοῦ Ρόδον τό Ἀμάραντον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ψυρρῇ Ἀθηνῶν (ἀποδίδεται στόν Σωτήριο Καρτέσιο, δεκαετία 1840)¹⁶ καί ἡ Μήτηρ Θεοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Φανέλλη στήν Παναγία Φανερωμένη Αἰγίου (1841);¹⁷ μᾶς ὁδηγοῦν στήν ἄποψη ὅτι ἐκτελέστηκε μέσα σέ βάθος χρόνου πέντε ἢ ἕξι δεκαετιῶν, ἀπό τήν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου ἕως τήν πρώτη πεντηκονταετία τοῦ 19ου αἰῶνα, χωρίς φυσικά αὐτό νά σημαίνει ὅτι τά ὅρια πού θέτουμε εἶναι αὐστηρά¹⁸. Βέβαια, τό ἔτος πού ἀναγράφεται στό ἀργυρό ὑποκάμισο τῆς εἰκόνας (1886) ἀποτελεῖ ἕνα *terminus ante quem*, πού δημιουργεῖ πρόβλημα στό νά χρονολογηθεῖ ἡ εἰκόνα μετά τήν προτελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐπιπροσθέτως, ἡ μεγάλη ὁμοιότητα τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου μέ ἔργο, μικρότερου μεγέθους, σέ κοντινό νησί καί συγκεκριμένα μέ τήν ἐφέστια εἰκόνα τῆς Βρεφοκρατούσας στόν ναό τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου Σύμης (καλύπτεται ἀπό ἀργυρό ὑποκάμισο, μέ ἀναγραφόμενο ἔτος 1784) ἐνισχύει τήν πιό πάνω ἄποψη.

Ἐκτός ἀπό τήν εἰκόνα τῆς Ὁδηγήτριας, γιά συντήρηση δόθηκε καί ἡ δεσποτική εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἔργο ναζαρηνῆς ζωγραφικῆς, στήν ὁποία ἀπεικονίζεται ὁ Χριστός, στόν τύπο τοῦ Παντοκράτορα, νά κρατᾷ σκῆπτρο μέ τό ἀριστερό χέρι καί νά ἀκουμπᾷ ἐπάνω σέ ὑδρόγειο σφαῖρα, ἐνῶ μέ τό δεξιό εὐλογεῖ. Ἐκατέρωθεν τοῦ

μέ ἔργα τοῦ 15ου καί 16ου αἰῶνα μᾶς ἐπιτρέπει μόνο ὑποθέσεις. Ἐάν συνεχιστεῖ ἡ συντήρηση καί καθαριστεῖ περαιτέρω ἡ ὄψη τοῦ Χριστοῦ, ἴσως ἐρθοῦν περισσότερα στοιχεῖα στό φῶς γιά μιά ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῆς πρώτης ζωγραφικῆς φάσης.

14. Α. Δρανδάκη, *Εἰκόνες, 14ος - 18ος αἰῶνας: Συλλογή Ρ. Ἀνδρεάδη*, Ἀθήνα 2002, σ. 270-272.

15. Μ. Βασιλάκη, *Οἱ Εἰκόνες τοῦ Ἀρχοντικοῦ Τοσίτσα: Ἡ Συλλογή τοῦ Εὐάγγελου Ἀβέρωφ*, Ἀθήνα 2012, σ. 98, 236-238.

16. Ν. Γραϊκός, *Ακαδημαϊκές Τάσεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ζωγραφικῆς στήν Ἑλλάδα κατά τόν 19ο αἰῶνα: Πολιτισμικά καί Εἰκονογραφικά Ζητήματα*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 865, 1076.

17. Ι. Β. Φριλίγκος, *Ὁ ἀγιογράφος Κωνσταντῖνος Φανέλλης καί τό Ἔργο του*, Ἀθήνα 2005, σ. 129-131, 275.

18. Στίς συγκρίσεις μέ τίς ἄλλες εἰκόνες δίνεται ἐμφαση στή μορφή τῆς Θεοτόκου, μῖς καί αὕτη σώζεται καλύτερα μετά τόν καθαρισμό.

κεφαλιού Του έχουν ιστορηθεί τὰ τέσσερα ἀποκαλυπτικά ὄντα, δηλαδή ὁ ἄγγελος, ὁ αἰτός, ὁ μόσχος καί ὁ λέων, μέ κλειστά εὐαγγέλια στά ἄκρα τους. Ἀριστερά τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίου σώζεται σέ καλή κατάσταση ἀφιερωματική ἐπιγραφή, στήν ὁποία ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Συνδρομή Κωτ[...]ἄκης Βενετούλλ[...] καί Χρῆστος Νικολαΐδης ἐκ Χάλκης 1885».

Κατά τίς ἐργασίες ἤρθε στό φῶς καί δεύτερη φορητή εἰκόνα, προσαρμοσμένη πίσω ἀπό ἐκείνη τοῦ Παντοκράτορα, στήν ὁποία ἀπεικονίζεται ξανά ὁ Χριστός, αὐτή τή φορά ὅμως στό τύπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα (92,5x61 ἐκ.). Ἡ μορφή ιστορεῖται ἐντελῶς μόνη, χωρίς τὰ εὐαγγελικά σύμβολα νά τή δορυφοροῦν, μετωπική καί μέχρι τήν ὀσφύ, νά εὐλογεῖ μέ τό δεξιό χέρι καί μέ τό ἀριστερό νά κρατᾷ ἀνοιχτό εὐαγγέλιο. Φορᾷ στιχάριο, πολυσταύριο σάκκο, μέ διάλιθες παρυφές, ὡμοφόριο μέ μεγάλους σταυρούς καί ἐπιμανίκια στολισμένα μέ πετράδια. Στό κεφάλι φέρει σικτό φωτοστέφανο, διακοσμημένο μέ φυτικά θέματα, μέ τήν ὀνομασία «Ο ΩΝ» καί ἐκατέρωθεν τήν ἐπιγραφή «ΙC XC Ο ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΕΡΕΑΣ». Ἐπίσης, στὸν ἀνοιχτό κώδικα ἀναγράφεται μιά φράση ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Μάρκου (8:34) καί συγκεκριμένα: «ΟCΤΙC ΘΕΛΗ ΟΠΙCω ΜΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙΝ ΑΠΑΡ-ΝΗCΑCΘω ΕΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΑΡΑΤω ΤΟΝ CΤΑΥΡΟΝ ΑΥΤΟΥ Κ»¹⁹.

Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἀποδίδεται μέ μεγάλα ἐκφραστικά μάτια, σέ κοντινή μεταξύ τους ἀπόσταση, λεπτά μακριά φρύδια καί μακριά καλοσχηματισμένη μύτη. Τά χεῖλη Του εἶναι μικρά καί σμιχτά, ὅπως μικρά εἶναι καί τὰ αὐτιά Του. Στά μαλλιά παρατηρεῖται κάποια ἐπιμέλεια, ἐν ἀντιθέσει μέ τὰ γένια (γύρω ἀπό τό πηγούνι ἔχουν τραβηχτεῖ γρήγορες λεπτές πινελιές καί μόνο τό μουστάκι σχηματίζεται, ἐπάνω ἀπό τό στόμα). Ἡ πτυχολογία τῶν ἐνδυμάτων εἶναι ἰδιαιτέρως λιτή, γεγονός πού δημιουργεῖ πρόβλημα στό νά ἀναδειχθεῖ ἡ σωματικότητα τῆς μορφῆς. Ὁ ζωγράφος ἐναλλάσσει μέ ἐνδιαφέροντα τρόπο τό φῶς καί τή σκιά στά γυμνά μέρη τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ, χρησιμοποιώντας σκοῦρο καί ἀνοιχτό καστανό (μπέζ ἢ σομόν) στό μέτωπο, τή μύτη, τίς παρειές, τόν λαιμό καί τὰ χέρια. Λάμματα τοποθετοῦνται γύρω ἀπό τὰ μάτια καί τὰ

19. Ἡ ἴδια φράση συναντᾶται καί στό εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα τῆς δεσποτικῆς εἰκόνας τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο τῆς Ρόδου (μᾶλλον μέσα 18ου αἰῶνα). Βλ. Ι. Βολανάκης, *Ὁ ναός τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο Ρόδου/ The Church of the Dormition of Theotokos in Asklepion Rodos*, Ρόδος 2006, σ. 13 (φωτογραφία χωρίς ἀρίθμηση).

Μήτηρ Θεοῦ, ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Φανέλλη (1841); Παναγία Φανερωμένη Αἰγίου.

Παναγία Βρεφοκρατοῦσα, πιθανῶς δ' τέταρτο 18ου αἰώνα. Παναγία Κάστρου Σύμης.

χείλη, στό μέτωπο, στόν λαιμό καί στά χέρια. Ἀπό τή χρωματική σύνθεση δέν ἀπουσιάζουν τό φαιό, τό μελανό, τό λευκό, τό γαλάζιο καί τό ἐρυθρό σέ διάφορους τόνους (π.χ. σκούρο πορτοκαλί). Χρυσό ἐντοπίζεται μόνο στό φωτοστέφανο.

Ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα, κατά τήν ὁποία ὁ Κύριος ἐνδύεται τόν πατριαρχικό σάκκο καί τά λοιπά ἀρχιερατικά ἐνδύματα, ἀνάγεται στήν παλαιολόγια περίοδο καί συναντᾶται κυρίως σέ δύο παραστάσεις λειτουργικοῦ χαρακτήρα, δηλαδή στήν Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων (π.χ. Ἅγιος Νικόλαος ὁ Ὁρφανός στή Θεσσαλονίκη, 1310-1320) καί στήν Οὐράνια Λειτουργία (π.χ. ναός τῶν Ἀρχαγγέλων στό Lesnovo, 1347). Βεβαίως, δέν ἀπουσιάζουν οἱ συνθέσεις τριῶν προσώπων (π.χ. ἡ Δέηση στόν ναό τῶν Ἁγίων Πέτρου καί Παύλου στό Τίρνοβο, ἀρχές 15ου αἰώνα)²⁰ ἢ οἱ μεμονωμένες ἀπεικονίσεις Του (π.χ. ὁ Χριστός Ἀντιφωνητής

20. Τ. Παπαμαστοράκης, «Ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ - Μεγάλου Ἀρχιερέα», *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*, τόμ. ΙΖ' (1993-1994), περ. Δ', σ. 67-68, 74-75 (στό ἑξῆς: Παπαμαστοράκης, Μεγάλος Ἀρχιερέας).

Ἡ ναζαρηνὴ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορα πού κάλυπτε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα.

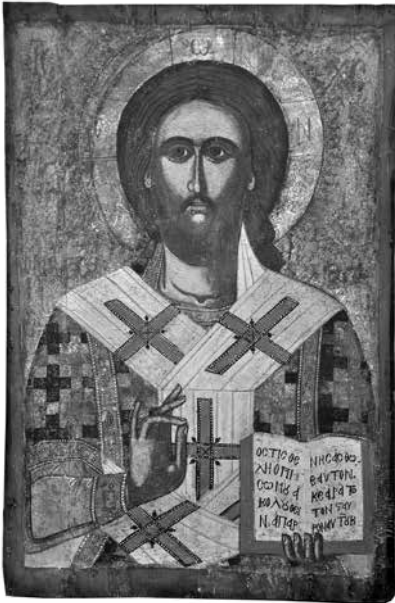

Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα πρὶν τὸν καθαρισμό.

στόν ἔξωνάρθηκα τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρών, 1300-1333)²¹. Ὁ τύπος τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα δέν διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Παντοκράτορα, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν ἀλλαγὴ στόν ρουχισμό, πράγμα πού σημαίνει ὅτι συνενώνονται καὶ ὑπογραμμίζονται τὰ δύο ἀπὸ τὰ τρία ἀξιώματά Του, δηλαδή τό βασιλικό καὶ τό ἀρχιερατικό, ἀφοῦ ὁ Χριστός ἀπεκδύεται μέν τό ἱμάτιο καὶ τὸν χιτῶνα, ἀλλὰ ὄχι τό ἀξίωμα τοῦ βασιλέως. Ὡστόσο, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τό βασιλικό ἀξίωμα τοῦ Κυρίου δηλώνεται ξεκάθαρα διαμέσου πρόσθετων εἰκονογραφικῶν στοιχείων, ὅπως εἶναι ἡ χρυσή μίτρα-στέμμα μέ τὰ πρεπενδούλια πού φορά ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς στὴν φορητὴ εἰκόνα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Χριστοδούλου τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στὴν Πάτμο (γύρω στό 1500)²².

21. Α. Στρατῆ, *Ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὶς Σέρρες*, Ἀθήνα 1989, σ. 14.

22. Ἐδῶ τὰ δύο ἀξιώματα τονίζονται καὶ μέσῳ τῆς ἐπιγραφῆς «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ», ἐκατέρωθεν τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ. Βλ. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες τῆς Πάτμου*, Ἀθήνα 19952, σ. 67, πίν. 19, 83 (στό ἔξης: Χατζηδάκης, *Εἰκόνες*).

Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα μετὰ τὸν καθαρισμό.

Τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα μετὰ τὸν καθαρισμό (λεπτομέρεια).

Ἡ μεταφορά τοῦ τύπου ἀπὸ τίς τοιχογραφίες στίς φορητές εἰκόνες καὶ ἰδιαίτερα στίς εἰκόνες τέμπλου καὶ ἡ εὐρύτατη διάδοσή του ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα καὶ μετὰ, ἀφενὸς ἐξυπηρετεῖ τὴ διατήρηση καὶ ὑπερτονισμό τοῦ λειτουργικοῦ χαρακτῆρα τῆς παράστασης καὶ ἀφετέρου ἐκφράζει τὴν νέα πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἀντιλαμβανόταν ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅτι δηλαδή ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὑποκατέστησε τὸν μονίμως ἀπόντα μετὰ τὴν Ἄλωση τῆς Πόλης βυζαντινὸ αὐτοκράτορα καὶ συγκέντρωνε πλέον στὰ χέρια του ὄχι μόνο τὴ θρησκευτικὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία²³.

Ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες παρουσιάζουν τὰ ἀρχιερατικά ἄμφια πού φορᾷ ὁ Χριστὸς στὴν εἰκόνα τῆς μονῆς Σκιαδίου, ὅπως καὶ ἄλλες εἰκονογραφικὲς λεπτομέρειες, μέ εἰκόνες τοῦ 15ου, 16ου καὶ 17ου αἰῶνα σέ διάφορες συλλογές μουσείων καὶ μοναστηριῶν. Κατ' ἀρχάς, στὴν προαναφερθεῖσα εἰκόνα τῆς Πάτμου συναντῶνται ξανά οἱ διακοσμημένες μέ πολύτιμους λίθους παρυφές τοῦ σάκκου, ἐνῶ τὸ ὠμοφόριο καλύπτει μέρος του στὴν ἀριστερὴ πλευρά τοῦ

23. Παπαμαστοράκης, Μεγάλος Ἀρχιερέας, σ. 76.

Χριστός Μέγας Ἀρχιερεύς, γύρω
στό 1500. Παρεκκλήσι Ἀγίου Χρι-
στοδούλου, μονή Ἀγίου Ἰωάννη
τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο.

Χριστός Μέγας Ἀρχιερεύς, ἔργο τοῦ
Μιχαήλ Δαμασκηνοῦ (τέλη 16ου
αἰῶνα). Βυζαντινό καί Χριστιανικό
Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

λαμποῦ τοῦ Χριστοῦ, καλύπτοντας ἔτσι κάποιους ἀπό τοὺς μικροὺς σταυροὺς. Ὁμοιότητα ἐντοπίζεται καί στόν ἀνοιχτό κώδικα πού κρατᾷ ὁ Κύριος, ἃν καί τὰ ἀναγραφόμενα σέ αὐτόν διαφέρουν²⁴. Στά ἴδια ἀκριβῶς σημεῖα παρατηρεῖται εἰκονογραφική συνάφεια καί μέ ἄλλες εἰκόνες τοῦ νησιοῦ, ὅπως μέ τόν Μεγάλο Ἀρχιερέα τοῦ παναγιαρίου²⁵ στό νέο σκευοφυλάκιο τῆς μονῆς Θεολόγου (ἀποδίδεται στόν Νικόλαο Ρίτζο, τέλη 15ου αἰῶνα), τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στή Χώρα Πάτμου (ἀποδίδεται στόν Ἑμμανουήλ Λαμπάρδο, 1610-1620), τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Εὐσταθίου στόν ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σύφαντου στή Χώρα

24. Διαφορά ὑπάρχει καί στόν τρόπο στήριξης τοῦ εὐαγγελίου, καθώς στήν εἰκόνα τῆς Ρόδου ὁ Χριστός ὑποβαστάζει τόν ἀνοιχτό κώδικα, ἐνῶ στήν εἰκόνα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Χριστοδούλου τό στηρίζει στό ἀριστερό Του πόδι καί ἀπλῶς τό συγκρατεῖ.

25. Ὁ Χριστός εὐλογεῖ καί μέ τὰ δύο χέρια, ὅπως στήν παράσταση τῆς Κοινωνίας τῶν Ἀποστόλων, καί τό ἀνοιχτό εὐαγγέλιο στηρίζεται στό κέντρο, στό ὕψος τῆς κοιλιακῆς Του χώρας.

Χριστός Παντοκράτωρ,
τέλος 15ου αιώνα. Μουσείο
Αντιβουνιώτισσας, Κέρκυρα.

Χριστός Μέγας Ἀρχιερεύς,
17ος αἰώνας. Συλλογή
Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου
Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν
Σπουδῶν Βενετίας.

(1610-1630)²⁶ καὶ τῆς Δέησης²⁷ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Θεολόγου καὶ τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Σαράντα στή Χώρα (πρῶτες δεκαετίες 17ου αἰώνα)²⁸.

Φυσικά, ἐκτός ἀπὸ τίς ὁμοιότητες, ἔχουμε καὶ ἀρκετές εἰκονογραφικές διαφορές. Ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἐνδύματα, παρατηρεῖται διαφορά στὴν ἐπιμέλεια καὶ τῇ διάταξη τῶν λίθων πού κοσμοῦν τὸν σάκκο καὶ τὸ ὠμοφόριο. Στὶς παραπάνω εἰκόνες τῆς Πάτμου, ἀλλὰ καὶ στὰ ἔργα, μέ τό ἴδιο θέμα, τοῦ Μιχαήλ Δαμασκηνοῦ στό Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν (τέλη 16ου αἰώνα)²⁹ καὶ στό

26. Ὁ Χριστός εἶναι κι ἐδῶ ἔνθρονος.

27. Ἐδῶ ὁ Χριστός δέν ἱστορεῖται μέχρι τὴν ὀσφύ, ἀλλὰ ὀλόσωμος καὶ ἔνθρονος.

28. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες*, σ. 64-65, 142, 144, 163-164, πίν. 67, 88, 152, 153, 157, 180, 181.

29. A. Lazaridou, «Michael Damaskenos: Christ Great High Priest. Second half of 16th century», *Post-Byzantium: The Greek Renaissance. 15th - 18th Century Treasures from the Byzantine & Christian Museum, Athens* (supervised by George Kakavas), Athens 2002, σ. 100-101.

Χριστός Ἐνθρονος Μέγας Ἀρχιερέυς, γύρω στό 1600. Μουσείο Εἰκόνων τῆς Κρύπτης τοῦ ναοῦ τοῦ Alexandar Nevski.

Χριστός Μέγας Ἀρχιερέυς, μέσα 18ου αἰῶνα (;). Κοίμηση Θεοτόκου Ἀσκληπείου Ρόδου.

Α' Δημοτικό Νεκροταφεῖο τῆς Κέρκυρας (β' μισό 16ου αἰῶνα)³⁰ οἱ κυανοί καί ἐρυθροί λίθοι τῶν παρυφῶν τοῦ σάκκου καί τῶν ἐπιμανικίων ἐναλλάσσονται μέ μαργαριτάρια, σέ ἀντίθεση μέ τήν εἰκόνα τῆς Ρόδου, ὅπου ἔχουμε ἐναλλαγή χρωματιστῶν λίθων καί μαργαριταριῶν μόνο στά πλαίσια. Ἐπίσης, οἱ μεγάλοι σταυροί τοῦ ὠμοφορίου τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀκόσμητοι, πρᾶγμα πού δέν συμβαίνει στά παραδείγματα πού φέραμε, καθώς στολίζονται μέ ὀρθογώνια καί τετράγωνα πετράδια. Ἀξιοπρόσεκτη διαφορά θεωροῦμε ὅτι βρίσκεται στόν πατριαρχικό σάκκο τοῦ Κυρίου ὡς πρὸς τήν ἔνσταυρη διακόσμηση, καθώς στήν εἰκόνα τῆς Ρόδου στολίζεται μέ ἐναλλασσόμενους σταυρούς ἐρυθροῦ καί μελανοῦ χρώματος, πού δημιουργοῦν τετράγωνα πλαίσια μέ διακοπτόμενες πλευρές. Τέτοιες περιπτώσεις διακοσμῆσεων μποροῦν νά ἀναζητηθοῦν σέ εἰκόνες μέ ὁλόσωμους ἢ ἡμίσωμους ἱεράρχες, ὅπως σέ ἐκείνη τοῦ Δαμασκηνοῦ μέ τούς

30. Π.Α Βοκοτόπουλος, *Εἰκόνες τῆς Κερκύρας*, Ἀθήνα 1990, σ. 44-45, πίν. 23 (στό ἔξῃς: Βοκοτόπουλος, *Εἰκόνες*).

τρεις ιεράρχες και ειδικότερα στο φαιλόνιο του αγίου Ανδρέα του Ιεροσολυμίτη, Αρχιεπισκόπου Κρήτης (Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών, 8ψιμος 16ος αιώνας)³¹. Στα έργα με τον Χριστό Αρχιερέα ο σάκκος κοσμεύεται, συνήθως, με μεγάλους χρυσούς σταυρούς μέσα σέ, επίσης χρυσά, τετράγωνα πλαίσια με πλευρές πού διακόπτονται (π.χ. ο Χριστός Μέγας Αρχιερέας της Συλλογής Βελιμέζη, γύρω στο 1600)³². Τό βασικότερο όμως στοιχείο πού κάνει την εικόνα στο Σκιάδι νά διαφέρει από όλα τά προαναφερθέντα παραδείγματα φορητών εικόνων είναι ότι ο Μεγάλος Αρχιερέας έδώ είναι «άσκεπής» και συγκεκριμένα δέν φέρει επί της κεφαλής του πατριαρχική μίτρα, αλλά μόνο φωτοστέφανο. Τέτοιες περιπτώσεις συναντάμε μόνο σέ αναπαραστάσεις της βυζαντινής έποχής, όπως για παράδειγμα στη μεμονωμένη άπεικόνιση του Κυρίου στον ναό των Αρχαγγέλων στο Lesnovo ή στη σύνθεση της Ουράνιας Λειτουργίας στην Περίβλεπτο του Μυστρά (1360-1370). Με τό νά διατηρηθεί άκάλυπτο τό κεφάλι του Χριστού στη εικόνα της Ρόδου εξαίρεται ή λειτουργική της σημασία, αφού κατά τό βυζαντινό έθιμοτυπικό έπρεπε νά μήν καλύπτεται τό κεφάλι του ιεουργού κατά τη διάρκεια τελέσεως μιās λειτουργικής πράξης³³.

Όσον αφορά στην τεχνοτροπική συγγένεια της εικόνας στο Σκιάδι με άλλα φορητά έργα, είτε με άπεικονίσεις του Χριστού Μεγάλου Αρχιερέα, είτε με άπεικονίσεις του Παντοκράτορα, έχουμε νά παρατηρήσουμε τά έξής: ή έπιμελημένη κόμη του Θεανθρώπου, με τίς αύλακώσεις των τριχών πού ξεκινούν από τό κέντρο της κεφαλής και καταλήγουν πίσω από τον λαιμό, όπου και συστρέφονται έλαφρά, ανακαλούν πρότυπα των βυζαντινών χρόνων, όπως συμβαίνει π.χ. στη μορφή του Χριστού Παντοκράτορα των τελών του 14ου αιώνα στη μονή Αγίας Αικατερίνης Σινά³⁴. Τό ίδιο χαρακτηριστικό συναντάται και σέ εικόνες του 15ου αιώνα, στίς όποιες συνυπάρχει ακόμη ένα ιδιαίτερο στοιχείο της ροδιακής εικόνας, δηλαδή τό πλατύ φώτισμα στο πρόσωπο του Ίησού, τό όποιο έν-

31. K.-Ph. Kalafati, «Michael Damaskenos: Three Hierarchs. Late 16th century», *Post-Byzantium: The Greek Renaissance. 15th - 18th Century Treasures from the Byzantine & Christian Museum, Athens* (supervised by George Kakavas), Athens 2002, σ. 102-103.

32. N. Chatzidakis, *Icons. The Velimezis Collection*, Athens 2009, σ. 236-239.

33. Παπαμαστοράκης, Μεγάλος Αρχιερέας, σ. 68-69.

34. Χρ. Μπαλτογιάννη, *Εικόνες Ίησού Χριστός*, Αθήνα 2003, σ. 40-42, 50-51.

τοπίζεται κυρίως στό μέτωπο, κάτω από τά μάτια, τό πηγούνι, τόν λαιμό καί στό πλάι τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Ὡς παράδειγμα φέρουμε τήν εἰκόνα τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνα στό Μουσεῖο Ἀντιβουνιώτισσας στήν Κέρκυρα, ὅπου ἐκεῖ συναντᾶμε καί τό φωτοστέφανο μέ τά στικτά διακοσμητικά³⁵. Αὐτά τά πλατιά φωτίσματα, πού συνδυάζονται μέ σκληρές σκιές, τά ξαναβρίσκουμε μέ μεγαλύτερη συχνότητα σέ εἰκόνες τοῦ 16ου αἰῶνα, ὅπως στούς Μεγάλους Ἀρχιερεῖς τοῦ Δαμασκηνοῦ ἢ στόν Παντοκράτορα τοῦ ἴδιου ζωγράφου στό Μητροπολιτικό Μέγαρο στήν Κέρκυρα (β' μισό 16ου αἰῶνα)³⁶, ἀλλά καί ἀργότερα, στόν 17ο αἰῶνα (π.χ. στόν Μεγάλο Ἀρχιερέα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου Ἰωαννίνων³⁷). Τέλος, ἡ μακριά καί λεπτή, χωρίς καμπυλότητα, μύτη, τά ἐκφραστικά μάτια καί τά μικρά χεῖλη συναντῶνται, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, σέ ὁμόθεμες εἰκόνες τοῦ α' μισοῦ τοῦ 17ου καί 18ου αἰῶνα (π.χ. στή Συλλογή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας³⁸ καί στό Μητροπολιτικό Μέγαρο Ζακύνθου ἀντίστοιχα³⁹).

Ἐν κατακλείδι, μέ βάση ὅλα τά παραπάνω χαρακτηριστικά, καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι ἡ εἰκόνα τοποθετεῖται χρονικά στό α' μισό τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ ζωγράφος πού ἐκτέλεσε τό ἔργο, μᾶλλον ντόπιος, φαίνεται ὅτι γνωρίζει τήν κρητική ζωγραφική καί ἔχει ὑπόψη του δημιουργήματα μεγάλων κρητικῶν καλλιτεχνῶν, πρᾶγμα ἀπόλυτα λογικό, ἀφοῦ τά Δωδεκάνησα ἀποτελέσαν χωροδιακίνησης πλήθους ἔργων προερχόμενων ἀπό τόν Χάνδακα, μέ σημαντικότερο κέντρο τό νησί τῆς Ἀποκάλυψης. Σέ ἐπίπεδο εἰκονογραφίας ἀκολουθεῖ σχεδόν πιστά τά πρότυπα τοῦ 15ου καί 16ου αἰῶνα, ἐνῶ προσπαθεῖ παράλληλα νά διαφοροποιηθεῖ κάπως ἀπό αὐτά, μέ μικρές, ὅμως, παρεκκλίσεις, ὅπως εἶναι τό ἀναγραφόμενο ἐδάφιο στό εὐαγγέλιο ἢ ἡ ἀπουσία τῆς πατριαρχικῆς μίτρας ἀπό τό κεφάλι τοῦ Χριστοῦ. Σέ τεχνολογικό ἐπίπεδο ἐφαρμόζει τίς φόρμες

35. Ὅπ.π., σ. 46-47, 55.

36. Βοκοτόπουλος, *Εἰκόνες*, σ. 42, πίν. 21.

37. Δ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Χριστός Μέγας Ἀρχιερέας. 17ος αἰ.», *Βυζαντινή καί Μεταβυζαντινὴ Τέχνη*, Ἀθήνα 1985, σ. 150-152.

38. Ν. Γ. Τσελέντη-Παπαδοπούλου, *Οἱ Εἰκόνες τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπὸ τό 16ο ἕως τό πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀρχεακή Τεκμηρίωση*, Ἀθήνα 2002, σ. 218, πίν. 81.

39. Μ. Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, *Εἰκόνες τῆς Ζακύνθου*, Ἀθήνα 1997, σ. 202-203.

πού καθιερώθηκαν τούς πρώτους μεταβυζαντινούς χρόνους και ακολουθήθηκαν αργότερα από πλήθος καλλιτεχνών (π.χ. από τόν ανώνυμο ζωγράφο του Μεγάλου Ἀρχιερέα του α' μισού του 18ου αιώνα του τέμπλου της Παναγίας Φανερωμένης στο Καταστάρι Ζακύνθου⁴⁰), ακόμη κι από τούς «μή παραδοσιακούς», όπως ο Παναγιώτης Δοξαράς, πού φωτίζει πλατιά τό πρόσωπο του Κυρίου και βάζει σκληρές σκιές τριγύρω, στο έργο του Χριστός Μέγας Ἀρχιερέας (ναός της Κυρίας τών Ἀγγέλων στη Ζάκυνθο, 1691)⁴¹. Δέν εἶναι ιδιαίτερα δεξιοτέχνης, ἀλλά πλάθει μέ κάποια ἁρμονία τά πρόσωπα και γενικά τά γυμνά μέρη και χειρίζεται μέ σωστό τρόπο τά χρώματα και τό πέρασμα από τά θερμά στά ψυχρά (π.χ. ἀλληλοδιαδοχή γαλάζιων και ἐρυθρῶν λίθων). Ἡ μορφή του Χριστοῦ χαρακτηρίζεται μέν από ἐπιπεδότητα και ἔλλειψη ζωντάνιας, ἀλλά αὐτό εἶναι ἕνα στοιχεῖο πού διακρίνει ἄρκετά από τά ἔργα του 17ου (π.χ. Χριστός Ἐνθρονος Μέγας Ἀρχιερεὺς στο Μουσεῖο Εἰκόνων της Κρύπτης του ναοῦ του Alexandar Nevski, γύρω στο 1600⁴²) και περισσότερο του 18ου αιώνα (π.χ. Μέγας Ἀρχιερέας στον ναό της Παρηγορήτισσας στην Ἄρτα, 1758⁴³ και στην Κοίμηση Ἀσκληπιοῦ Ρόδου⁴⁴).

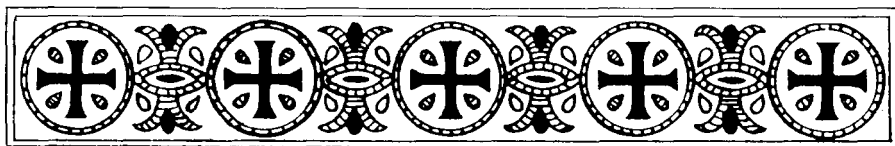
40. Ι. Στουφή-Πουλημένου, «Οἱ Εἰκόνες του Τέμπλου της Παναγίας Φανερωμένης στο Καταστάρι Ζακύνθου», *Φιόρα Τιμῆς γιά τόν Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο Β' Συνετό*, Ζάκυνθος 2009, σ. 922-926, 938-942.

41. Ὅπ.π., σ. 172-174.

42. Ε. Δρακοπούλου, «Χριστός Ἐνθρονος Μέγας Ἀρχιερεὺς», *Εἰκόνες από τίς Θρακικές Ἀκτές του Εὐξείνου Πόντου* (ἐπιστημονική ἐπιμέλεια: Ἀναστασία Τούρτα), Θεσσαλονίκη 2011, σ. 112-113.

43. Β. Ν. Παπαδοπούλου - Α. Α. Τσιάρα, *Εἰκόνες της Ἄρτας: Ἡ ἐκκλησιαστική ζωγραφική στην περιοχή της Ἄρτας κατά τούς βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους*, Ἄρτα 2008, σ. 277-279.

44. Ὑπάρχουν ἄρκετά κοινά εἰκονογραφικά στοιχεῖα μεταξύ τών Μεγάλων Ἀρχιερέων του Σκιαδίου και του Ἀσκληπιοῦ, όπως εἶναι ἡ ἀπουσία της πατρι-αρχικῆς μίτρας, οἱ σταυροί στον σάκκο, οἱ ἐλαφρῶς διακοσμημένοι σταυροί του ὤμοφορίου, ἡ ἐπιγραφή στο εὐαγγέλιο, ἀλλά και τεχνοτροπικά, όπως εἶναι τά μεγάλα μάτια και ἡ ἴσια μακριά μύτη. Βάσει αὐτῶν τών κοινῶν χαρακτηριστικῶν θεωροῦμε ὅτι ὁ ζωγράφος στο Ἀσκληπιεῖο, ἐάν δεχθοῦμε τή χρονική τοποθέτηση της εἰκόνας στα μέσα του 18ου αιώνα, εἴτε εἶχε ὑπόψη του τήν εἰκόνα της μονῆς Σκιαδίου, εἴτε και οἱ δύο καλλιτέχνες εἶχαν κάποιο κοινό πρότυπο, ἄγνωστο μέχρι στιγμῆς σέ ἡμᾶς.

Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΙ ΝΑΟΙ
ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Συμβολή στη μελέτη τῶν βυζαντινῶν
καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἔρευνα ἔχει ἐντοπίσει μέχρι σήμερα περὶ τοὺς 300 τοιχογραφημένους ναοὺς στὰ Δωδεκάνησα (7ος-18ος αἰῶνας μ.Χ.).

Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 151 εὐρίσκονται στὴ νῆσο Ρόδο καὶ οἱ ὑπόλοιποι 158 στὰ λοιπὰ νησιὰ τῆς Δωδεκανήσου.

Ἀπὸ τοὺς ναοὺς αὐτοὺς ὁρισμένοι σώζονται ἀκέραιοι καὶ ἄλλοι ἡμιερείπωμένοι ἢ ἐρείπωμένοι. Σὲ μικρὸ μόνο ἀριθμὸ ἀπὸ αὐτοὺς διατηρεῖται ὁλόκληρο τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα καὶ οἱ τοιχογραφίες εὐρίσκονται σὲ καλὴ κατάσταση. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις οἱ τοιχογραφίες ἔχουν καλυφθεῖ μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα ἢ γαλάκτωμα ἀσβέστου. Σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ μνημεῖα οἱ τοιχογραφίες ἔχουν ὑποστῇ φθορὰς καὶ ἀλλοιώσεις ἀπὸ τὸν χρόνον, τὴν ὑγρασία, τὸν καπνὸ τῶν κεριῶν καὶ τοῦ θυμιάματος καὶ ἀπὸ ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις, ποὺ ἔλαβαν χώρα κατὰ τὸ παρελθόν.

Ἀπὸ τοὺς τοιχογραφημένους ναοὺς τῆς Δωδεκανήσου πολὺ λίγοι χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1308 μ.Χ., ἐποχὴ τῆς καταλήψεως τῶν Δωδεκανήσων ἀπὸ τοὺς Ἱππότες τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρόδου (Ἰωαννίτες Ἱππότες).

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς

Ίπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.), ενώ ικανός αριθμός αὐτῶν ἀνάγε-
ται στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας (1522-1912 μ.Χ.).

Ἀπὸ τοὺς 151 τοιχογραφημένους ναοὺς τῆς νήσου Ρόδου, οἱ 24 εὐρίσκονται στὴν πόλιν τῆς Ρόδου καὶ οἱ ὑπόλοιποι 127 στὴν ὑπαί-
θρο τῆς νήσου Ρόδου.

Μικρὸς μόνον ἀριθμὸς τοιχογραφημένων ναῶν τῆς νήσου Ρόδου εἶναι ἀκριβῶς χρονολογημένοι, ἐπὶ τῇ βάσει σωζομένων κτητορικῶν ἐπιγραφῶν. Οἱ περισσότεροι ναοὶ καὶ οἱ τοιχογραφίες τους χρονο-
λογοῦνται κατὰ προσέγγιση, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν
ναῶν καὶ τὴν τεχνοτροπία τῶν σωζομένων τοιχογραφιῶν.

Οἱ τοιχογραφίες τῶν ναῶν αὐτῶν προέρχονται ἀπὸ διάφορες
ἐποχές, ἀνήκουν σὲ διάφορες Σχολές καὶ ἔχουν δεχθεῖ διάφορες ἐπι-
δράσεις. Εἰδικότερα, ἐκεῖνες τῆς ἐποχῆς τῆς Ίπποτοκρατίας, ἔχουν
δεχθεῖ ἐνίοτε ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν Τέχνη τῆς Δύσεως, ὅμως κινοῦνται
ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παραδόσεως τῆς Βυζαντινῆς Ἀγιογραφίας,
καίτοι ἔχουν ἀφομοιώσει τὰ ξένα, δυτικότερα στοιχεῖα.

Στὸ Α' Μέρος τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης γίνεται λόγος γιὰ τοὺς ναοὺς
τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, στὸ Β' Μέρος γιὰ τοὺς ναοὺς
τῆς νέας πόλεως τῆς Ρόδου, στὸ Γ' Μέρος γιὰ τοὺς ναοὺς τῆς ὑπαί-
θρου τῆς νήσου Ρόδου καὶ στὸ Δ' Μέρος γιὰ τοὺς τοιχογραφημέ-
νους ναοὺς τῶν ὑπόλοιπων νησιῶν τῆς Δωδεκανήσου.

❧ ΜΕΡΟΣ Α' ❧

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

1. Ἀγία Κυριακή (Ὁμήρου)

Στὴν ὁδὸ Ὁμήρου ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου
ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, ὁ ὁποῖος –ὅπως σχεδὸν ὅλοι
οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς πόλεως τῆς Ρόδου, τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν
εὐρισκομένης– ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1522-1912 μ.Χ.) μετατράπηκε σὲ
Μουσουλμανικὸ Τέμενος (τζαμί) καὶ ἔτσι διατηρήθηκε μέχρι σήμερα.

Πρόκειται γιὰ ἱκανῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ
ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ
κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμι-
κυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ
εἴσοδος.

Ἀρχικά ὁ ναὸς ἦτο δίκλιτος ἢ διμάρτυρος. Τὸ σημερινὸ κλίτος εἶναι τὸ βόρειο. Νότια αὐτοῦ ἔκειτο τὸ νότιο κλίτος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐπικοινωνεῖ μὲ μεγάλα τοξωτὰ ἀνοίγματα. Λείψανα ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ ναοῦ διατηροῦνται κατὰ χώραν.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες. Κατὰ τὴ μετατροπὴ αὐτοῦ σὲ Μουσουλμανικὸ Τέμενος οἱ τοιχογραφίες καλύφθηκαν μὲ ἐπιχρίσματα. Κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1980, συνεργεῖο τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου καὶ κατὰ τὴ διάρκεια ἐργασιῶν συντηρήσεως τοῦ ναοῦ, προέβη στὴν ἀφαίρεση τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων, ὅποτε καὶ ἀποκαλύφθηκαν τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

2. Ἁγία Μαρίνα (Δημοσθένους)

Ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου καὶ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα αὐτῆς, στὴν ὁδὸ Δημοσθένους 83, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Ἁγίας Μαρίας. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Εἶναι κτισμένο ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ παρουσιάζει κάτοψη σχήματος ὀρθογωνίου. Παρατηροῦνται περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναυδρίου ἀποκαλύφθηκαν κάτω ἀπὸ τὰ ἐπιχρίσματα λείψανα τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: τμήματα ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Διακρίνεται σταυρὸς μέσα σὲ ἑλλειπσοειδῆ δόξα, οἱ ποινὲς τῶν κολαζομένων (γυναῖκα περιβάλλεται ἀπὸ φίδι), κ.ἄ.

Βόρειος τοῖχος: Διατηρεῖται διακοσμητικὴ ταινία καὶ τμήμα κεφαλῆς Ἀγίου.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα.

3. Ἁγία Παρασκευὴ (Ἱπποδάμου)

Στὴν ὁδὸ Ἱπποδάμου τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου εὐρίσκεται ναὸς σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μὲ τροῦλλο, ἀφιερωμένος, κατὰ νεότερη παράδοση, στὴν Ἁγία Παρασκευή. Εἶναι κτισμένος ἀπὸ ὀρθογωνίου σχήματος πωρολίθους κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα. Οἱ κεραῖες καλύπτονται μὲ καμάρες. Τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο

μέ πλάκες από μάρμαρο, πού προέρχεται από ἀρχαιότερα οἰκοδομήματα, καὶ ἀπὸ πωρόλιθο. Κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο ὑπάρχει παλαιὰ ὑπόγεια θολωτὴ κατασκευή. Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα.

Ὁ ναὸς αὐτὸς κτίσθηκε πιθανῶς τὸν 15ον αἰ. καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατία (1522 κ.έ.) μεταβλήθηκε, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ναοὶ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, σὲ Μουσουλμανικὸ Τέμενος. Μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου, εἶναι μνημεῖο, πού προστατεύεται ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία.

Πρόσφατες ἐργασίες εἶχαν σκοπὸ τὴ στερέωση τοῦ μνημείου καὶ τὴν ἀποκατάστασή του στὴν ἀρχικὴ του μορφή. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἀποκαλύφθηκαν λιθόπλινθοι μὲ ἐγχρωμα κονιὰματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνάγεται ὅτι ὁ ναὸς ἀρχικὰ ἔφερε τοιχογραφίες. Ἀτυχῶς ἡ πτώση τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴ τῶν τοιχογραφιῶν, οἱ ὁποῖες θὰ ἔγιναν ἐπίσης κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

4. Ἁγία Τριάδα (Ὁδοῦ Ἱπποτῶν)

Στὸ μέσο περίπου τῆς ὁδοῦ Ἱπποτῶν καὶ στὴ βόρεια πλευρὰ αὐτῆς, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Ἁγίας Τριάδας, τὸ ὁποῖο ἦτο παρεκκλήσιο τῆς Γλώσσας τῆς Γαλλίας. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου, σταυροειδοῦς, ἐγγεγραμμένου ναοῦ, πού καλύπτεται μὲ κτιστό, χαμηλό, ἄνευ τυμπάνου τροῦλλο.

Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς νότιας πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Εἶναι κτισμένο ἀπὸ πωρόλιθους, κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα καὶ παρουσιάζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν πού προέρχονται ἀπὸ δύο περιόδους.

Ι. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἑσταυρωμένος μέσα σὲ δόξα, περιβαλλόμενος ἀπὸ τὰ τέσσερα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ, παρίσταται ἡ Θεοτόκος καὶ δεξιὰ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.

Ἀψίδα: Παρίστανται ἔξι Ἅγιοι, Ἱεράρχες, ὁλόσωμοι, μετωπικοί, συλλειτουργοῦντες, ἡμιεξίτηλοι.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοίχος: Πάνω από την είσοδο διατηρούνται λείψανα συνθέσεως. Διακρίνεται κεφαλή μίας μορφής και στο βάθος αρχιτεκτονήματα. Δυτικός τοίχος: Διατηρούνται επίσης λείψανα από σύνθεση.

Οι τοιχογραφίες του κυρίως ναού είναι βυζαντινής τέχνης και προέρχονται ίσως από τον 14ον αιώνα, ενώ εκείνες του Ίερού Βήματος είναι δυτικής τεχνοτροπίας και προέρχονται από τὰ τέλη του 15ου-ἀρχές 16ου αιώνα.

5. Αγία Τριάδα (Ντολαπλί, Πλατεία Λεωνίδου Ροδίου)

Στην Πλατεία Λεωνίδου Ροδίου της Μεσαιωνικής πόλεως της Ρόδου ύψώνεται ναός σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ, τιμώμενος στὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδας¹.

Ἡ Ἀνατολική κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα. Οἱ κεραῖες καλύπτονται μὲ καμάρες, ἐνῶ στὸ κέντρο τοῦ οἰκοδομήματος ἐπικάθεται ἡμισφαιρικός τροῦλλος².

Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ πλάκες ἀπὸ μάρμαρο καὶ χοχλάκι. Ὁ ναός αὐτός κτίσθηκε πάνω σὲ ἀρχαῖο δρόμο ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ πιθανότατα πλησίον παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ εὐάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποὺ διατηροῦνται.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ καλῆς τέχνης τοιχογραφίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορες περιόδους.

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔνθρονος, ὀλόσωμος, μετωπικός, περιβαλλόμενος ἀπὸ δόξα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά Του ἵσταται ἀνὰ μία μορφή (Θεοτόκος-Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος;). Κάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, παρίσταται ἀνὰ μία γονυπετῆς μορφή (Προφῆτες). Πρόκειται πιθανῶς γιὰ μία σύνθεση, ὅπου συνυπάρχει ἡ Δέηση μὲ τὸ ἀποκαλυπτικὸ ὄραμα, ποὺ εἰκονίζεται στὸν Ὅσιο Δαβὶδ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀψίδα: Ἄνω εἰκο-

1. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας μετατράπηκε σὲ Τέμενος, γνωστὸ ὡς Ντολαπλί.

2. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 95, εἰκ. 80 (κάτοψη-τομή).

νίζεται ή Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων καί κάτω διατηροῦνται λείψανα ἀπό τρεῖς Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Ἀρχικά εἰκονίζονταν ὁκτώ συνολικά Ἅγιοι Ἱεράρχες. Ἀνατολικό μέτωπο: Παρίσταται ή Θεοτόκος δεομένη, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἵσταται ἀνά ἕνα μελωδὸς με ἀνεπτυγμένα ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Νότιος τοῖχος: Ὅραμα Πέτρου Ἀλεξανδρείας. Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζεται ή Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἐνῶ στήν Πρόθεση παρίσταται ή Ἄκρα Ταπείνωση. Στήν καμάρα τῆς Ἀνατολικῆς κεραίας εἰκονίζεται ή Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Νότια κεραία: Ἀνατολική πλευρά: Στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζονται οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος. Νοτιότερα παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Νότια πλευρά: Στὸ ἀνατολικὸ πέρασ αὐτῆς εἰκονίζεται ὁ Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς κοινωνῶν τὴν Ὁσία Μαρία τὴν Αἰγυπτία. Βόρεια κεραία: Δυτικὴ πλευρά: Μνημειώδης πολυπρόσωπη σύνθεση. Δυτικὴ κεραία: Νότια πλευρά: Διᾶφορες συνθέσεις ἀπὸ τῇ Δημιουργία τοῦ κόσμου. Βόρεια πλευρά: Συνθέσεις, ὅπου ἀπεικονίζονται διάφορες φάσεις ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Νῶε. Δυτικὴ πλευρά: Εἰκονίζεται ή Δευτέρα Παρουσία.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Ἱεροῦ Βήματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰ., ἐνῶ ἐκεῖνες τοῦ κυρίως ναοῦ καί εἰδικότερα τῆς δυτικῆς κεραίας, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα.

6. Ἅγιος Ἀρτέμιος (Ἐργεῖου)

Ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου καί στήν ὁδὸ Ἐργεῖου 6, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ἀκανόνιστη κάτοψη καί προέρχεται ἀπὸ περισσότερες οἰκοδομικὲς περιόδους.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε ἀρχικά στὸν τύπο τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καί συνεπεῖα ἀλλαγῶν, ἀλλοιώθηκε τὸ ἀρχικὸ σχέδιο, ἂν καί διατηρεῖται στήν κάτοψη τὸ σχῆμα τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ (ἔσωτ. διαστ. μήκους 7.20, ἐλαχίστου πλάτους 3.20 καί μεγίστου πλάτους 6.69 μ.).

Ἡ ἀνατολικὴ κεραία (ἔσωτ. διαστ. 3.20 x 2.00 μ.) περατοῦται σὲ μία ἀψίδα πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἐσωτερικά ἡμικυκλική (χορδῆς 2.65 καί βέλους 1.40 μ.) καί ἐξωτερικά τρίπλευρη (μῆκος πλευρᾶς 2.20 μ.).

Ἡ δυτικὴ κεραία (έσωτ. διαστ. 3.18 x 2.03 μ.) φέρει στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς παράθυρο (πλάτους 1.01 μ.). Ἡ βόρεια κεραία (έσωτερικῶν διάστασεων 3.31 x 2.51 μ.) φέρει στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας αὐτῆς πλευρᾶς εἴσοδο (πλάτους 1.02 μ.).

Ἡ νότια κεραία (έσωτ. διαστ. 3.40 x 1.00 μ.) φέρει στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας αὐτῆς πλευρᾶς εἴσοδο (πλάτους 1.16 μ.).

Οἱ κεραίες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες, ἐνῶ στὸ κέντρο τοῦ οἰκοδομήματος ὑψώνεται κτιστός, ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος (διάμετρος βάσεως 3.20 μ.), ὁ ὁποῖος φέρεται πάνω σὲ τύμπανο, ἐσωτερικὰ κυλινδρικό καὶ ἐξωτερικὰ πρισματικό (δωδεκάπλευρο).

Ὁ ναὸς φαίνεται ὅτι οἰκοδομήθηκε τὸν 14ον -15ον αἰῶνα. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1522-1912 μ.Χ.) μετατράπηκε, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, σὲ μουσουλμανικὸ Τέμενος (Τζαμί), ὁπότε κατασκευάσθηκε στὴ Νοτιο-ανατολικὴ ἐσωτερικὴ γωνία αὐτοῦ κόγχη προσευχῆς, ἥτοι Μιχράμπ (χορδῆς 1.00 καὶ βέλους 1.05 μ.). Δεύτερο Μιχράμπ κατασκευάσθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ ναὸ καὶ βορειοανατολικά τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ κάτω ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα ἀποκαλύφθηκαν λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, οἱ ὁποῖες καθάρισθηκαν καὶ συντηρήθηκαν, ἥτοι:

Εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ ἀποκαλυπτικὸ ὄραμα, ὅπως συνηθίζεται καὶ σὲ ἄλλους μεσαιωνικοὺς ναοὺς τῆς Ρόδου³. Κόγχη: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Κάτω ζώνη: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν στὴ θέση αὐτὴν ἕξι (6) ὁλόσωμοι Ἅγιοι Ἱεράρχες, φέροντες ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες.

Ἀπὸ αὐτοὺς διατηροῦνται μόνο λείψανα. Στὸ κέντρο τῆς κόγχης τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ἡ παράσταση τοῦ «Μελισμοῦ» ἢ τοῦ «Θυομένου». Καμάρα: Στὴν καμάρα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἰκονιζόταν, ὡς συνήθως, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Μέσα σὲ ἐλλειψοειδῆ δόξα, φερόμενη ὑπὸ τεσσάρων Ἀγγέλων, εἰκονιζόταν ὁ ἀναλαμβανόμενος

3. Πρβλ. ναὸ Ἁγίας Τριάδας (Ντολαπλὶ Τζαμί) στὴ μεσαιωνικὴ πόλη.

στοὺς οὐρανοὺς Κύριος. Βόρειο μισὸ καμάρας: Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὸ βόρειο ἡμιχόριο τῆς Ἀναλήψεως.

II. Κυρίως ναός:

Τροῦλλος: Ἐντὸς αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στηθαῖος, μετωπικός, ὡς Παντοκράτωρ. Κάτωθεν ὑπάρχει μία ζώνη μὲ ὁλόσωμους Ἀγγέλους καὶ κατωτέρω δεύτερη ζώνη μὲ ὁλόσωμους Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σφαιρικά τρίγωνα: Εἰκονίζονταν, ὡς συνήθως, οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές. Νότια κεραία. Καμάρα. Κλειδί: Προφήτης Δανιήλ: Στὸ κλειδί τῆς καμάρας παρίσταται μέσα σὲ στηθάριο ἕνας προφήτης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μὲ νεανικὰ χαρακτηριστικά, φέρων ἀνεπτυγμένο ἐνεπίγραφο εἰλητάριο. Ἀνατολικὸ μισό: Ἐγερση Λαζάρου (;). Διακρίνεται ἡ κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ, πιθανῶς ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου. Δυτικὸ μισό: Βαῖοφόρος (;). Διατηροῦνται λείψανα. Βόρεια κεραία. Καμάρα. Κλειδί: Λείψανα. Ἀνατολικὸ μισό: Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη. Δυτικὸ μισό: Οὐδὲν λείψανο. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἅγιοι, ὁλόσωμοι, μετωπικοί (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): α') Ἅγιος, Ὅσιος ἀδιάγνωστος, β') Ἅγιος Γεώργιος. Δυτικὸς τοῖχος: Λείψανα. Τύμπανο: Ἡ Θεοτόκος, ὡς Ζωοδόχος Πηγὴ. Δυτικὴ κεραία. Καμάρα. Νότιο μισό: Λείψανα.

7. Ἅγιος Βερναρδίνος-Ἅγιος Νικόλαος (Πάροδος Ὀμήρου)

Στὸ Νοτιοδυτικὸ τμήμα τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, Βορειοδυτικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τῆς ὁμώνυμης Πύλης ἢ Πύλης Κοσκινοῦ, σὲ πάροδο τῆς ὁδοῦ Ὀμήρου ὑψώνεται ὁ δίκλιτος ἢ διμάρτυρος ναὸς τοῦ Ἁγίου Βερναρδίνου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μὲ εὐρύχωρη αὐλὴ κατὰ τὴ νότια καὶ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ καὶ λείψανα κελλιῶν καὶ λοιπῶν βοηθητικῶν χώρων.

Νότιο κλίτος: Ἅγιος Νικόλαος

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἕνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ἐπὶ τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ νοτίου κλίτους ὑπάρχουν δύο μεγάλα ἀνοίγματα, τοξωτὰ ἄνω, μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπικοινωνοῦν τὰ δύο κλίτη μεταξύ τους.

Στις έσωτερικές επιφάνειες τών τοίχων τοῦ νοτίου κλίτους διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί σκηνές ἀπό τὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας.

Βόρειο κλίτος: Ἅγιος Βερναρδίνος

Ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται μία εἴσοδος. Στις ἐσωτερικές επιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ αὐτοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

Οἱ τοιχογραφίες ἀμφοτέρων τῶν κλιτῶν εἶναι καλῆς ποιότητος, ἔχουν δεχθεῖ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Δύσεως καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

Στὸ δάπεδο καὶ τῶν δύο κλιτῶν ἀποκαλύφθηκαν πολυάριθμοι ὑπόγειοι λακκοειδεῖς τάφοι τῶν μέσων χρόνων.

Ὁ ναὸς αὐτὸς μετατράπηκε ἐπὶ Τουρκοκρατίας σὲ Μουσουλμανικὸ Τέμενος καὶ στὴ Νοτιοδυτικὴ γωνία αὐτοῦ ἀνεγέρθηκε Μιναρὲς ὃ ὁποῖος διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

8. Ἅγιος Γεώργιος-Ἁγία Αἰκατερίνη (Ἴλκ Μιχράμπ, Πλατεία Λεωνίδου Ροδίου)

Στὴν Πλατεία Λεωνίδου Ροδίου τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου-Ἁγίας Αἰκατερίνης (Ἴλκ Μιχράμπ)⁴.

Πρόκειται γιὰ τρίκλιτο οἰκοδόμημα, ἡ κάτοψη τοῦ ὁποίου εἶναι ἀκανόνιστη καὶ παρουσιάζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις.

Τὸ μεσαῖο κλίτος εἶναι εὐρύτερο τῶν πλαγίων. Ἡ Ἀνατολικὴ τοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τῶν πλαγίων κλιτῶν περατοῦται σὲ εὐθεία, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτῶν ἀνοίγεται ἀνὰ μία εἴσοδος. Τὰ κλίτη καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορες περιόδους.

4. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 67, εἰκ. 55 (κάτοψη-τομή), σ. 142-156.

A) Μεσαίο κλίτος:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Ἀψίδα: Παρίσταντο ἀρχικὰ ἔξι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διατηροῦνται οἱ τέσσερις καὶ στὸ κέντρο ὁ «Μελισμός». Στὴν καμάρα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Ὑπαπαντή, 4) Βάπτισις. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 5) Μεταμόρφωση, 6) Βαϊοφόρος, 7) Σταύρωση, 8) Κάθοδος στὸν Ἄδη.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀγία Εἰρήνη, 2) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 3) Ἕνας Ἄγγελος. Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζονταν πιθανῶς οἱ κτήτορες (ἡμιεξίτηλη παράσταση) καὶ κάτω ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

B) Βόρειο κλίτος:

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Νότιος τοῖχος: α) Ἅγιος Ἀνδρέας, β) Ἀγία ἀδιάγνωστος. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Καμαριώτης, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, λείψανα Ἀγίου. Δυτικὸς τοῖχος: Διατηροῦνται μόνο λείψανα τοιχογραφιῶν.

Γ) Νότιο κλίτος:

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος (λείψανα). Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Λείψανα ἀπὸ δύο Ἀγίους. Κάτω ζώνη: 1) Ἅγιος Νικόλαος, 2) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Βόρειος τοῖχος: (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀγία Αἰκατερίνη, 2) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 3) Δέηση, 4) Φιλοξενία Ἀβραάμ, 5) Ἑγερση Λαζάρου. Δυτικὸς τοῖχος: Σκηνές ἀπὸ τὸν βίο τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης⁵.

5. Πιθανῶς τὸ νότιο κλίτος ἦτο ἀφιερωμένο στὴν Ἀγία Αἰκατερίνη, τὸ βόρειο στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ἐνῶ τὸ μεσαῖο δὲν γνωρίζομε.

Οι τοιχογραφίες τοῦ μεσαίου κλίτους προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰῶνα, ἐνῶ οἱ λοιπὲς ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα⁶.

9. Ἅγιος Γεώργιος (Χουρμαλὶ Μεδρεσέ, Ἀπολλωνίων)

Στὸ βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου καὶ στὴν ὁδὸ Ἀπολλωνίων, εὐρίσκεται ἐκτεταμένο οἰκοδομικὸ συγκρότημα, τὸ ὁποῖο εἶναι γνωστὸ ὡς Ἅγιος Γεώργιος⁷ ἢ Χουρμαλὶ Μεδρεσέ⁸.

Πρόκειται γιὰ παλαιὰ Μονή, στὸ κέντρο τῆς ὁποίας εἶναι κτισμένο τὸ Καθολικὸ καὶ γύρω ἀπὸ τὴν αὐλὴ εὐρίσκονται σὲ δύο ὁρόφους τὰ κελλιά καὶ οἱ ἄλλοι βοηθητικοὶ χώροι.

Τὸ Καθολικὸ εἶναι κτισμένο ἀπὸ πωρολίθους κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα καὶ ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ τετράκογχου ναοῦ⁹.

Στὸ κέντρο τοῦ οἰκοδομήματος ὑψώνεται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος, τὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου εἶναι ἐξωτερικὰ πολυγωνικὸ, μὲ πλούσιο πλαστικὸ διάκοσμο. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ πλάκες ἀπὸ μάρμαρο.

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας, ἐνῶ στὴ βόρεια πλευρὰ αὐτοῦ ἔχει προστεθεῖ μεταγενέστερα εἶδος Προπύλου.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ εἰδικότερα στὶς ἄντυγες τῶν παραθύρων, ποὺ ἀνοίγονται στὸ τύμπανο τοῦ τροῦλλου, διατηροῦνται λείψανα ἐγχρωμων κονιαμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνεται, ὅτι ὁ ναὸς ἀρχικὰ ἔφερε στὸ ἐσωτερικὸ του τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν διατηρήθηκαν, λόγῳ πτώσεως τῶν κονιαμάτων.

Ὁ ναὸς αὐτὸς κτίσθηκε πιθανῶς τὸν 14ον ἢ 15ον αἰῶνα πάνω στὰ λείψανα ἐκτεταμένου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, πιθανῶς βασι-

6. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 155.

7. Πιθανῶς τὸ Καθολικὸ ἦτο ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Γεώργιο τὸν Τροπαιοφόρο, ἐπεὶδὴ, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἡ πλησίον αὐτοῦ κείμενη μεσαιωνικὴ Πύλη, φέρεται ὡς «Πύλη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου».

8. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας οἱ χώροι τῆς Μονῆς μετατράπηκαν σὲ Ἱεροδιδασκαλεῖο, ἢ τὸ Σχολὴ σπουδῆς τοῦ Κορανίου, «Μεδρεσέ». Τὸ ὄνομα «Χουρμαλὶ Μεδρεσέ» προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ φοινικόδενδρων (χουρμαδιῶν) στὴν αὐλὴ αὐτοῦ.

9. Ἄλλοι τετράκογχοι ναοὶ τῆς νήσου Ρόδου εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Διμυλιά, Φουντουκλί, Ἅγιος Νικόλαος, 2) Σάλακος, Παναγία.

λικής¹⁰, ή οποία είχε άνεγερθεί στη θέση ἴσως ἀρχαίου, προχριστιανικοῦ μνημειώδους οἰκοδομήματος, πιθανότατα ναοῦ τῶν ἐθνικῶν.

10. Ἅγιος Γεώργιος ἐπὶ τοῦ τείχους (Γλώσσας Ἀγγλίας)

Νοτιοανατολικά τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὴν, πάνω στὸ μεσαιωνικὸ τεῖχος, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε παρεκκλήσιο τῆς Γλώσσας τῆς Ἀγγλίας.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5.15 x 3.32 μ.), τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ἀκανόνιστη κάτοψη καὶ περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.70 μ. καὶ βέλους 0.80 μ.), ἐνῶ στὸ μέσο τῆς βόρειας πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.15 μ.).

Ἐξωτερικὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ὑπάρχει ὀρθογωνίου σχήματος μάρμαρο (1.15 x 0.65 μ.) φαιοῦ χρώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἰκονίζονται τὰ οἰκόσημα τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου Fabrizio del Carretto (1513-1521 μ.Χ.)¹¹, ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρονολογεῖται καὶ τὸ ναῦδριο στὰ χρόνια αὐτά.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναῦδρίου διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα.

Ι. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Διακρίνονται λείψανα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνεται, ὅτι πιθανῶς στὴ θέση αὐτὴν εἰκονίζοταν ἡ Δέηση. Ἀψίδα: Ἔχουν καταπέσει τὰ ἐπιχρίσματα καὶ δὲν διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Διατηροῦνται διάφορα οἰκόσημα. Κάτω ζώνη: Ὀλόσωμη μορφὴ Ἁγίου ἀδιάγνωστου. Βόρειος τοῖχος: Λείψανα τοιχογραφιῶν.

10. Ἀνασκαφὲς τῶν τελευταίων ἐτῶν, οἱ ὁποῖες ἔγιναν ἀπὸ τὴν 4η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ γράφοντος ἀποκάλυψαν διαμερίσματα τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος, μὲ δάπεδα, τὰ ὁποῖα καλύπτονταν μὲ μαρμαροθετήματα. Ἐπίσης ἀποκαλύφθηκαν μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, νομίσματα καὶ ἄφθονη κεραμικὴ διαφόρων ἐποχῶν.

11. Χρ. Καροῦζος, *Ρόδος, Ἱστορία-Μνημεῖα-Τέχνη*, Ἀθῆναι 1973, σ. 5.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ κλειδί τῆς καμάρας εἰκονίζονται Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέσα σὲ στηθάρια. Στὴν καμάρα παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτιση τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς τὰ ἀνατολικά): Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ συνθέσεις τοῦ Δωδεκαόρτου. Εἰδικότερα στὴν τρίτη κατὰ σειρὰ θέση εἰκονίζονται τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἰησοῦς Χριστός, 2) Ἅγιος Χριστόφορος καὶ 3) Ἅγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης.

Βόρειος τοῖχος: (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 2) Λείψανα ἀπὸ τρεῖς ὁλόσωμους Ἀγίους, ὅπου καὶ ἡ χρονολογία μὲ μαῦρο χρῶμα: 1467 μ.Χ. Ἡ χρονολογία αὕτῃ ἀποτελεῖ *Terminus ante quem* γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἀ' στρώματος. Δυτικὸς τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ἀ' στρώματος ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1467 μ.Χ., πιθανῶς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ἐνῶ ἐκεῖνες τοῦ β' στρώματος προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου Fabrizio del Carretto (1513-1521 μ.Χ.).

11. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (Ἀρχιεπισκόπου Εὐθυμίου)

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀρχιεπισκόπου Εὐθυμίου 28 καὶ κάτω ἀπὸ μία κτιστὴ σκάλα, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ στὸν περίδρομο τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο ναῦδριο, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει πρόσκτισμα, ἐν εἶδει δευτέρου κλίτους καὶ δυτικὰ αὐτοῦ εἶναι προσκεκολλημένος ὁ νάρθηκας. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ παλαιᾶς τοιχογραφίας, ἥτοι:

I. Ἐρὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Στὸ μέσον τῆς ἀψίδας παρίσταται ὁ «Μελισμὸς» ἢ ὁ «Θυόμενος».

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρια διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Πιθανότατα εἰκονίζονταν σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου. Στὸ κλειδὶ τῆς καμάριας παρίστανται Προφῆτες σὲ στηθάρια. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Τρεῖς Ἱεράρχες: Μ. Βασίλειος - Ἰω. Χρυσόστομος - Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 2) Ἅγιος ἀδιάνγνωστος, 3) Ἅγιος Νικόλαος, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, 4) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 5) Ἅγιοι ἀδιάνγνωστοι. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Παντελεήμων, 2) Λείψανα, 3) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 4) Κτήτορες (;), 5) Ἀπόστολος Πέτρος, 6) Ἀπόστολος Παῦλος.

Ὁ ναὸς καὶ οἱ τοιχογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὸν 14ον-15ον αἰ.

12. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (Κόκκινη Πόρτα)

Ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους τῆς Ρόδου, στὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἀρχιεπισκόπου Εὐθυμίου καὶ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενο, ἀπὸ τὴν Κόκκινη Πόρτα ἢ Πύλη Κοσκινού, στὸ ἰσόγειο τετράγωνου μεσαιωνικοῦ Πύργου, εὐρίσκεται μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο παρεκκλήσιο, στὴ βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν. Εἰδικότερα διακρίνεται ἡ κεφαλὴ μίας μορφῆς ἀδιάνγνωστης.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸν 14ον-15ον αἰῶνα.

13. Ἅγιος Κων/νος καὶ Ἑλένη (Μενεκλέους)

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μενεκλέους τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, εὐρίσκεται τρίκλιτο παλαιὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο τιμᾶται στὸ ὄνομα τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης¹².

Τὰ κλίτη κεῖνται τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο καὶ ὁ κυρίως ἄξονας αὐτῶν βαίνει ἀπὸ Δυτικά πρὸς Ἀνατολικά. Ἡ ἀνατολικὴ τους πλευρὰ περατοῦται σὲ εὐθεία. Δὲν ὑπάρχουν ἀψίδες. Κάθε κλίτος καλύπτεται μὲ κτιστὴ, ἡμικυκλικὴ καμάρια.

Τὸ συγκρότημα αὐτό, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν ἀράοδο τοῦ χρόνου ἔχει παραμορφωθεῖ, ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ ναό, κτισμένο στὴ θέση παλαιότερου, πιθανῶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

12. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 156.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νοτίου κλίτους διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Στὸ νότιο ἄκρο αὐτοῦ διακρίνεται μία ὁλόσωμη γυναικεία μορφή, ἀδιάγνωστη. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ὀνούφριος, 2) Ἀγία Ἑλένη.

Ὁ ναὸς αὐτὸς κτίσθηκε πιθανῶς τὸν 12ον-13ον αἰῶνα, ἐνῶ οἱ τοιχογραφίες αὐτοῦ φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου-15ου αἰῶνα. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας μεταβλήθηκε σὲ μουσουλμανικὸ εὐκτήριο. Στὴ Νοτιοανατολική γωνία αὐτοῦ διατηρεῖται μέχρι σήμερα ἡ βάση τῆς κόγχης προσευχῆς (Μιχράμπ). Ὡς Τέμενος ἔφερε τὴν ὀνομασία «Καδὶ Μεστζίδ».

14. Ἅγιος Κωνσταντῖνος ὁ Ὑδραῖος ἢ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (Ντεμρλί)

Στὸ Βορειοανατολικὸ ἄκρο τῆς Πλατείας Χαρίτου εὐρίσκεται ἐρειπωμένος ναός. Ἡ κάτοψη ὁμοιάζει μὲ ἐκείνη τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Συνδυάζεται ὁ τύπος τοῦ τρίκλιτου ναοῦ μὲ τὸ σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένο μετὰ τρούλλου.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἰδρύθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Τὸ μεσαῖο κλίτος εἶναι εὐρύτερο τῶν πλαγίων καὶ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα πρὸς Ἀνατολικά ἐσωτερικά ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικά τρίπλευρη. Στὸ κέντρο αὐτοῦ ὑψωνόταν ἡμισφαιρικός, φερόμενος ἐπὶ ὑψηλοῦ τυμπάνου, τρούλλος¹³.

Τὰ πλάγια κλίτη περατοῦνται πρὸς Ἀνατολὰς σὲ ἀψίδες, ἐσωτερικά ἡμικυκλικές καὶ ἐξωτερικά τρίπλευρες. Τὸ Ἀνατολικὸ καὶ Δυτικὸ τμῆμα αὐτῶν καλυπτόταν μὲ ἡμικυλινδρικές καμάρες.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, μετατράπηκε σὲ Τέμενος ἐπὶ Τουρκοκρατίας¹⁴, διετηρεῖτο σὲ καλὴ κατάσταση μέχρι τὸν β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅποτε καταστράφηκε ἀπὸ βόμβα.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν τοιχογραφίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα. Εἰδικότερα στὸ νότιο τμῆμα τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διατηρεῖται τὸ κάτω μισὸ ἀπὸ δύο Ἀγίους Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες¹⁵.

13. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 78, εἰκ. 62 (κάτοψη-τομή).

14. Ἡ ὀνομασία «Ντεμρλί» εἶναι τουρκικὴ καὶ σημαίνει «τὸ Τέμενος μὲ τίς σιδεριές», ἐπειδὴ εἶχε σιδεριές στὰ παράθυρα.

15. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 173-174, εἰκ. 136-137.

Ὁ πρῶτος, ἀπὸ Βόρεια εἶναι ὁ Ἅγιος Βασίλειος. Φέρει λευκόχρωμο στιχάριο μὲ ἐρυθρόχρωμη παρυφή, λευκὸ φαιλόνιο μὲ καστανόχρωμους σταυρούς, ἐπιτραχήλιο καὶ ἐπιγονάτιο χρώματος ὠχρας καὶ λευκὸ ὠμοφόριο μὲ ἐρυθροὺς σταυρούς. Κρατεῖ ἀνεπτυγμένο εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο: «Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς...».

Νότια αὐτοῦ εἰκονιζόταν ἄλλος Ἱεράρχης, τὸ ἄνω τμήμα τοῦ ὁποίου εἶναι κατεστραμμένο. Φέρει ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατεῖ ἀνεπτυγμένο εἰλητάριο, τὸ κείμενο τοῦ ὁποίου εἶναι ἐξίτηλο.

Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν στὴν ἀψίδα πιθανῶς ὁκτῶ συνολικὰ Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα.

15. Ἅγιος Μᾶρκος (Ἱεροκλέους 27)

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἱεροκλέους 27, τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Μάρκου¹⁶. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ.

Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ καμάρες, ἐνῶ στὸ κέντρο ὑπάρχει τρουλλοκαμάρα, ἀντὶ τοῦ συνήθους ἡμισφαιρικοῦ τρούλλου.

Ἡ ἀνατολικὴ κεραία τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.55 καὶ βέλους 1.33 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο (πλάτους 0.28 μ.). Ἐξωτερικὰ ἡ ἀψίδα εἶναι τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική.

Στὸ μέσο περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας κεραίας τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται μία εἴσοδος (πλάτους 0.90 μ.), ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρχε ἀρχικὰ, ἀλλὰ ἀνοίχθηκε ἀργότερα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς δυτικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται μία εἴσοδος. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ἔκειτο ὁ νάρθηκας, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐρειπωθεῖ ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ στὸν ὁποῖο διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ τάφων.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἔφεραν τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν εἰδικότερα:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο ἀψίδας. Λείψανα ἀπὸ τὴ Δέηση ἢ τὴ Θεοτόκο Πλατυτέρα. Πρόθεση. Διατηροῦνται καὶ λείψανα γραπτοῦ διακόσμου.

16. Οἱ ἐργασίες στερεώσεως τοῦ ναοῦ ἔλαβαν χώρα στὶς ἀρχὲς τοῦ ἔτους 1986 καὶ ἔγιναν ἀπὸ τὴν 4ῃ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νότιας κεραίας τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε κτιστὴ κόγχη προσευχῆς (Μιχράμπ), κατὰ τὴν καθαίρεση τῆς ὁποίας ἀποκαλύφθηκαν ὀπισθεν αὐτῆς λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς δυτικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὴ Δέηση. Διακρίνεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Φορεῖ ποδῆρη, χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ πορφυρόχρωμο ἱμάτιο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ χερί καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Ὁ Ἰησοῦς φέρει ἑνσταυρο φωτοστέφανο, μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ο ΩΝ».

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητος, πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ πήλινες πλάκες (διαστάσεων 0.26 x 0.26 μ.).

16. Ἅγιος Σπυρίδων (Καβακλί, Πλατεία Ἀθηνᾶς)

Δυτικὰ τῆς Πλατείας Χαρίτου στὴ μεσαιωνικὴ πόλη τῆς Ρόδου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος (Καβακλί)¹⁷, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Ὁ ναὸς ἀρχικὰ ἦτο τρίκλιτος, ἀργότερα δὲ περιορίσθηκε στὸν χώρο τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ νοτίου κλίτους καὶ σὲ μικρὸ τμῆμα τοῦ βορείου¹⁸.

Τὸ μεσαῖο κλίτος περατοῦται σὲ μία ἀψίδα πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα, ἐνῶ στὸ κέντρο ὑψώνεται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος. Τὰ πλάγια κλίτη περατοῦνται σὲ εὐθεῖες στὴν Ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ καλύπτονται μὲ ἡμικυλινδρικές καμάρες. Ἐξωτερικὰ ὁλόκληρη ἡ στέγη καλύπτεται μὲ κοῖλα κεραμίδια.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Εἰδικότερα στὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ στὸ κάτω μέρος αὐτῆς ὑπάρχουν δύο στρώματα τοιχογραφιῶν. Ἀπὸ τὸ α' στρώμα (παλαιότερο, πιθανῶς τοῦ 9ου-10ου αἰῶνα), διακρίνονται τὰ πόδια καὶ τὸ κατώτερο τμῆμα δύο Ἀγίων, ὁλόσωμων, μετωπικὰ ἱσταμένων. Δὲν πατοῦν σταθερὰ πάνω στὸ κιτρινόχρωμο ἔδαφος, ἀλλὰ φαίνονται ὡς νὰ αἰωροῦνται. Φέρουν ποδῆρεις χιτῶνες. Φαίνεται ὅτι ἀρχικὰ εἰκονίζονταν συνολικὰ ἕξι ἢ ἑπτὰ μορφές, πιθανῶς Μάρτυρες.

17. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας μεταβλήθηκε σὲ Τέμενος.

18. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 69, εἰκ. 57 (κάτοψη-τομή).

Ἀπὸ τὸ β' στρώμα (νεότερο, πιθανῶς τοῦ 13ου αἰῶνα), διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ πέντε Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες. Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἕξι συνολικὰ Ἱεράρχες, ἀνὰ τρεῖς ἐκατέρωθεν Ἀγίας Τράπεζας μὲ ποδέα. Φέρουν λευκόχρωμα στιχάρια καὶ ἐπιτραχήλια χρώματος κυανοῦ ἢ ὠχρα.

Στὸ νότιο τοῖχο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ στὸ κατώτερο τμήμα αὐτοῦ διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου, ὅπου γίνεται ἀπομίμηση ὀρθομαρμάρωσης. Πάνω ἀπὸ τὴν ὀρθομαρμάρωση διακρίνονται Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι. Ἐπίσης στὴ θέση αὐτὴν ὑπάρχει λιθόπλινθος μὲ κονίαμα καὶ γραπτὴ ἐπιγραφή, ἀνάστροφα τοποθετημένος. Προέρχεται προφανῶς ἀπὸ παλαιότερη οἰκοδομικὴ φάση καὶ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ σὲ δευτέρη χρήση.

Διατηρεῖται ἐξωτερικὰ ὁ χαμηλὸς μιναρὲς καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τὸ Μιχράμπ.

17. Ἅγιος Φανούριος (Ἀγίου Φανουρίου, Ὁμήρου)

Ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Φανουρίου, ἀνήκων στὸν τύπο τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ μὲ τροῦλλο¹⁹. Ἡ Ἀνατολική του κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ κεῖται σὲ ἰκανὸ βάθος, σὲ σχέση μὲ τὴ σημερινὴ στάθμη τοῦ γύρω χώρου.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα²⁰. Ἀπὸ τὸ α' στρώμα ἐλάχιστα μόνο λείψανα διατηροῦνται, κάτω ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τοῦ β' στρώματος.

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Ἀψίδα: Παρίστανται ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες. Βόρειος τοῖχος: Ὁμοίως. Στὴν καμάρα τῆς ἀνατολικῆς κεραίας καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἀγία Τράπεζα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Α) Νότια κεραία: Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τῆς καμάρας εἰκονίζεται ἡ Σταύρωση, ἐνῶ στὸ δυτικὸ μισὸ ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

19. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 93, εἰκ. 78 (κάτοψη-τομή).

20. Αὐτόθι, σ. 164-173.

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἐξίτηλοι. Τύμπανο: Ἄνω παρίσταται ὁ Ἐπιτάφιος θρῆνος καὶ κάτω ὁλόσωμοι Ἅγιοι, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα, «Βλαχερνίτισσα». Δυτικὸς τοῖχος: Ἅγιοι Ἱεράρχες. Β) Βόρεια κεραία: Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τῆς καμάρας παρίσταται τὸ Συμπόσιο τοῦ Ἡρώδου²¹, ἐνῶ στὸ δυτικὸ μισὸ ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος, μὲ τὸν Χριστὸ νεκρὸ κάτωθεν κιβωρίου. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω: Δύο στηθάρια Ἀγίων. Κάτω: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονη, βρεφοκρατοῦσα. Τύμπανο: Παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω: Δύο Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Κάτω: Δύο Ἅγιοι ὁλόσωμοι. Γ) Δυτικὴ κεραία: Ἀρχικὰ ἡ κεραία αὐτὴ εἶχε περίπου τὸ μισὸ μῆκος ἐκείνου, ποὺ ἔχει σήμερα. Ἡ προσθήκη εἶναι προφανής. Ἀνατολικὸ μισὸ δυτικῆς κεραίας: Ἡ καμάρα χωρίζεται σὲ 4 πίνακες, στοὺς ὁποίους εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο. Διακρίνονται: ὁ Εὐαγγελισμὸς καὶ ἡ Βαϊοφόρος. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ἀκίνδυνος, 2) Βασίλειος, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 5) Ἀγία ἀδιάγνωστος. Βόρειος τοῖχος: 1) Ἅγιος Δημήτριος, ἡμιεξίτηλος, 2) Γεώργιος ἔφιππος. Δυτικὸ μισὸ δυτικῆς κεραίας: Στὴν καμάρα εἰκονίζεται ἡ Μέλλουσα Κρίση. Νότιος τοῖχος: Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζονται οἱ κτήτορες. Ὑπάρχει ἐπιγραφή, ἀναφέρουσα στὸ ἔτος 6844 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἥτοι: 1335/6 μ.Χ. Βόρειος τοῖχος: Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος παρίσταται ἡ Παναγία ἔνθρονη, βρεφοκρατοῦσα, περιβαλλόμενη ἀπὸ Ἀγίους.

Ὁ ναὸς οἰκοδομήθηκε πιθανότατα τὸν 13ον αἰῶνα καὶ οἱ τοιχογραφίες αὐτοῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια περίοδο, πλην ἐκείνων τῆς Δ. προεκτάσεως, ποὺ ἔγιναν τὸ ἔτος 1355/6 μ.Χ.

18. Ἀνώνυμος ναὸς Α΄ (Πυθαγόρα 109)

Στὴ μεσαιωνικὴ πόλη τῆς Ρόδου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πυθαγόρα 109, στὴν αὐλὴ τῆς οἰκίας τῆς κ. Καλλιόπης Γκορτσίλα, διατηροῦνται τὰ λείψανα παλαιοῦ ἡμιερειπωμένου κτίσματος, προφανῶς ναῦδριου. Τοῦτο εἶναι μέτριων διαστάσεων, παρουσιάζει κάτοψη σχήματος ὀρθογωνίου· ὁ κύριος ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπὸ Δυτικὰ πρὸς Ἀνατολικά καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα.

Διατηρεῖται τμῆμα ἀπὸ τὴν τοιχοποιΐα καὶ τὸ νότιο μισὸ τῆς κα-

21. Ματθαῖος 14, 1-12.

μάρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας διακρίνονται τρεῖς συνθέσεις ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ὑγερση Λαζάρου, 2) Βαῖοφόρος καὶ 3) Σταύρωση.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα. Εἶναι ἐκτεθειμένες στὶς καιρικὲς συνθήκες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀλλοιώνονται συνεχῶς.

19. Ἀνώνυμος ναὸς Β΄ (Ἀγῆσανδρου 28-30)

Στὴν ὁδὸ Ἀγῆσανδρου 28-30 καὶ κατὰ τὴ διάρκεια σωστικῆς ἀνασκαφῆς, ἀποκαλύφθηκε ἀνώνυμο ναῦδριο, κτισμένο πλησίον παλαιότερου ναοῦ, πιθανῶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ βαπτιστηρίου. Διατηρεῖται ἡ μαρμάρινη σταυρικὴ κολυμβήθρα κατὰ χώραν.

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ εἶναι κτισμένο στὴ θέση τῆς βυζαντινῆς ὀχύρωσης τῆς πόλεως τῆς Ρόδου καὶ χρονολογεῖται στὸν 11ον-13ον αἰ. μ.Χ.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς δυτικῆς κεραίας ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ἔκειτο εὐρύχωρος νάρθηκας.

Τόσο ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκα, ὅσο καὶ γύρω ἀπὸ αὐτοὺς ἀποκαλύφθηκε μεγάλος ἀριθμὸς τάφων. Ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀνευρέθη, ἀναφέρει τὸ ὄνομα Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου. Πιθανῶς πρόκειται γιὰ ναῦδριο, τὸ ὁποῖο ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ἀρμενοπούλου, γνωστὴ κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ χρησίμευε γιὰ τὴν ταφὴ τῶν μελῶν αὐτῆς.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν. Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες. Τὸ πρῶτο στρῶμα (ἀρχαιότερο) προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ. καὶ τὸ δεύτερο (νεότερο) ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

20. Παναγία τοῦ Κάστρου (Ἐντεροῦμ Τζαμί)

Στὸ Ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς ὁδοῦ Ἱπποτῶν εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὸν δεύτερο τύπο τῶν ἐγγεγραμμένων

σταυροειδῶν ναῶν²². Εἰδικότερα πρόκειται γιὰ συνδυασμὸ τρίκλιτου ναοῦ μὲ ἐκεῖνο τοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου μετὰ τρουλλοῦ.

Ὁ ναὸς φαίνεται ὅτι κτίσθηκε τὸν 13ον αἰῶνα, πιθανῶς στὴ θέση ἀρχαιότερου. Εἶναι τρίκλιτος καὶ ἕκαστον κλίτος περατοῦται πρὸς τὰ ἀνατολικά σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψωνόταν ἡμισφαιρικός, φερόμενος ἐπὶ τυμπάνου, τρουλλος. Τὰ γωνιαῖα διαμερίσματα καλύπτονταν μὲ καμάρες.

Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Ἱππότες τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (1308 μ.Χ.), ὁ ναὸς περιῆλθε σὲ αὐτοῦς. Φαίνεται ὅτι ἡ στέγη ὑπέστη φθορὰς ἀπὸ τὸν χρόνον ἢ σεισμοὺς ἢ ἄλλες αἰτίες καὶ ἀντικαταστάθηκε μὲ ἄλλη, ἥτοι ὁ ναὸς καλύφθηκε μὲ ἰσοῦψή στέγη, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ σταυροθόλια μὲ νευρώσεις καὶ φέρνει ἐντονὴ δυτικὴ ἐπίδραση (γοθτικὴ τέχνη).

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1523-1912 μ.Χ.) ὁ ναὸς τῆς Παναγίας μεταβλήθηκε σὲ μουσουλμανικὸ Τέμενος. Μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου στὴν Ἑλλάδα (1947), ἔγιναν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσίᾳ εὐρείας ἐκτάσεως στερεωτικὲς ἐργασίες. Ὁ ναὸς προορίζεται γιὰ Μουσεῖο Παλαιοχριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Τέχνης, ἥδη δὲ φυλάσσονται σ' αὐτὸν μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιγραφές, ψηφιδωτά, ξύλινες φορητὲς εἰκόνες καὶ τοιχογραφίες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφιῶν ἀπὸ τῆ βυζαντινῆ καὶ ἱπποτικῆ περιόδου. Εἰδικότερα:

Βυζαντινὲς τοιχογραφίες:

Α' Βόρεια πεσσοστοιχία

1) Στὴ νότια ὄψη τοῦ δευτέρου ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά πεσσοῦ εἰκονίζεται ὁλόσωμη γυναικεία μορφή βρεφοκρατοῦσα. Κάθεται σὲ θρόνον, πάνω σὲ ἐρυθρόχρωμο προσκεφάλαιο. Φέρει κυανόχρωμο χιτῶνα καὶ πορφυρόχρωμο μαφόριο. Πρόκειται πιθανῶς γιὰ τὴν Παναγία βρεφοκρατοῦσα²³, ἢ ὁποῖα περιστοιχιζόταν ἀπὸ Ἀγγέλους ἢ Ἁγίους. 2) Στὴν ἀνατολικὴ ὄψη τοῦ προηγούμενου πεσσοῦ εἰκονίζονται δύο ὁλόσωμες γυναικεῖες μορφές, οἱ ὁποῖες φέρουν πολυτελῆ ἐνδύματα καὶ κρατοῦν σταυρούς. 3) Στὴ δυτικὴ ὄψη τοῦ

22. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 72-73, εἰκ. 59 (κάτοψη-τομή). Μ. Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου τῆς Ρόδου», *ΑΔ*, τ. 23 (1968), Μέρος Α' - Μελέται, σ. 221-283.

23. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 159-162, εἰκ. 128-130.

τρίτου πεσσοῦ εἰκονίζονται ἐπίσης δύο ὁλόσωμες, μετωπικὲς Ἀγίες, ἀδιάγνωστες. Ἡ εἰκονιζόμενη πρὸς Βορρᾶ κρατεῖ μὲ τὸ δεξι σταυρό, ἐνῶ ἡ δεύτερη κρατεῖ μὲ τὸ δεξι κλειστὸ κώδικα. Καὶ οἱ δύο ἔχουν ἀνοικτὴ τὴν παλάμη τοῦ ἀριστεροῦ χειριοῦ (τυπικὴ στάση).

Β' Νότια πεσσοστοιχία

4) Στὴν ἀνατολικὴ ὄψη τοῦ πρώτου πεσσοῦ (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά), σὲ πράσινο φόντο εἰκονίζεται πολύχρωμο ὕφασμα. 5) Στὴ δυτικὴ ὄψη τοῦ τρίτου πεσσοῦ εἰκονίζεται διακοσμητικό. 6) Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τοῦ ἐσωρραχίου τοῦ ἀνατολικοῦ τόξου διατηροῦνται λείψανα διακοσμητικοῦ. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 13ου-ἀρχὲς 14ου αἰῶνα.

Ἱπποτικὲς τοιχογραφίες:

1) Στὴν ἀνατολικὴ ὄψη τοῦ δυτικοῦ πεσσοῦ τῆς βόρειας πεσσοστοιχίας διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὴν Ἀγία Λουκία. Ἀρχικὰ εἰκονίζοταν ἡ Ἀγία ὁλόσωμη, σήμερα ὅμως διατηρεῖται μόνο τὸ ἄνω τμήμα αὐτῆς. Φέρει στέμμα στὸ κεφάλι καὶ ἀκτινωτὸ φωτοστέφανο.

Ἐκατέρωθεν ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «LV CIA H (V) (IR)G(O)».

2) Στὴ δυτικὴ ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ναοῦ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εἴσοδο ὑπάρχει ὀρθογωνίου σχήματος πλαίσιο, μὲ κυμάτιο ἀπὸ πωρόλιθο. Στὸ ἐσωτερικὸ αὐτοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφίας. Ἐπρόκειτο γιὰ πολυπρόσωπη μνημειώδη σύνθεση, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ παλαιότερες μαρτυρίες. Πιθανῶς εἰκονίζοταν ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος κάποιου Μ. Μαγίστρου στὴ Ρόδο.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΝΕΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

21. Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Πηγῆς (Ἅγιος Γεώργιος Κάτω)

Στὴ νέα πόλη τῆς Ρόδου καὶ στὴ συνοικία «Ἅγιος Γεώργιος Κάτω», ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀγίου Γεωργίου 10, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Πηγῆς, ὁ ὁποῖος τιμᾶται στὴ μνήμη τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου).

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ εἶναι κτισμένο ἀπὸ πωρόλιθο καὶ καλύπτεται μὲ ἡμικυλινδρική στέγη. Στὴν Ἀνατολική

πλευρὰ ἀνοίγεται ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Στὴ Δυτικὴ πλευρὰ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ὁ ναὸς εὐρίσκεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς, ὑπάρχουν λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Εἰδικότερα στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας πλευρᾶς διατηροῦνται τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Μεταξὺ αὐτῶν εἰκονίζεται τὸ κεφάλι τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα. Τὸ οἰκοδόμημα φαίνεται νὰ προοριζόταν ἀρχικὰ γιὰ ἄλλο σκοπὸ, ἀργότερα δὲ μετασκευάσθηκε σὲ ναό.

22. Ταξιάρχης Μιχαήλ (Νιοχώρι, Ἡρώων Πολυτεχνείου)

Στὸ Νιοχώρι τῆς νέας πόλεως τῆς Ρόδου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρώων Πολυτεχνείου, εὐρίσκεται μετρίων διαστάσεων ναῦδριο, ἀφιερωμένο στὸν Ταξιάρχη Μιχαήλ. Τὸ ἀρχικὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει κάτοψη σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ ἡμικυλινδρική στέγη καὶ κοῖλα κεραμίδια. Μεταγενέστερα ἔχουν γίνει προσθήκες κατὰ τὸ Δυτικὸ αὐτοῦ τμήμα.

Ἡ Ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς ἀνοιγόταν ἀρχικὰ ἡ εἴσοδος. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

Κυρίως ναός:

Νότια κεραία: Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ εἰκονίζονται (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Στὴ νότια πλευρὰ εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ στὴ δυτικὴ πλευρὰ ὁ Ἀρχάγγελος Ραφαήλ. Βόρεια κεραία: Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος. Δυτικὴ κεραία: Στὴ βόρεια πλευρὰ αὐτῆς παρίστατο ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος, Δρακοντοκτόνος. Κάτω δεξιὰ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τῶν δούλ[ων τοῦ Θεοῦ]
τῶν ἐνοριτῶν ἀφιερωτῶν [καὶ]
τοῦ δούλου σου Ἰωάννου Θ. Σπανοῦ
1820»

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μεταβυζαντινές, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα, μὲ νεότερες ἐπιζωγραφίσεις.

23. Ἀνώνυμος ναὸς Α΄
(Περιοχὴ Ἁγίου Γεωργίου, Ἄνω, Ὁδὸς Ἁγίου Γεωργίου 1,
Πολυκατοικία Ἰωάννου Κορφιᾶ)

Βορειοανατολικά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτόν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Γεωργίου 1 καὶ στὸ ὑπόγειο τῆς πολυκατοικίας Ἰωάννου Κορφιᾶ, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ τῶν θεμελίων, ἀποκαλύφθηκαν τὰ λείψανα παλαιοῦ ναυδρίου ἐρειπωμένου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα μικρῶν διαστάσεων, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ θὰ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἐπερατοῦτο σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες τοῦ 13ου αἰῶνα μ.Χ. Λείψανα αὐτῶν ἀποκαλύφθηκαν, τὰ ὁποῖα ἀποτοιχίσθηκαν καὶ μεταφέρθηκαν στὰ ἐργαστήρια τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου (Castello Ρόδου)²⁴.

24. Ἀνώνυμος ναὸς Β΄
(Ὁδὸς Ἀνδρούτσου- Ἀποδήμων Ἀμερικῆς)

Στὶς βόρειες παρυφές τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (Μόντε Σμίθ) τῆς Ρόδου, βόρεια τῆς ὁδοῦ Παπαλουκᾶ, ἀνατολικά τοῦ Ξενοδοχείου «BELVENTERE», νοτιοανατολικά τῆς Ψαροπούλας, νότια τῆς ὁδοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου / Ἀποδήμων Ἀμερικῆς, ὑψώνεται μονόχωρος, καμαροσκέπαστος ναός, πιθανῶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν²⁵.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7.07 x 3.20 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ ὀροφὴ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.96 καὶ βέλους 1.40 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς βόρειας πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνοιγόταν ἀρχικὰ μία εἴσοδος (πλάτους 1.40 μ.).

Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς ἴδιας πλευρᾶς ἀνοίχθηκε μεταγενέστερα δεύτερη εἴσοδος (πλάτους 1.13 μ.).

24. Οἱ ἐργασίες τῆς ἀποτοίχισης καὶ μεταφορᾶς τῶν τοιχογραφιῶν ἔγιναν τὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους 1988.

25. Ὁ ναὸς αὐτὸς χρησίμευε ἕως τὸ ἔτος 1993 ὡς ἰδιωτικὴ κατοικία.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Νότια τοῦ ναοῦ αὐτοῦ εἶναι προσκεκολλημένο ὀρθογωνίου κατόψεως καμαροσκέπαστο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο πιθανῶς ἀποτελοῦσε τὸ νότιο κλίτος τοῦ ναοῦ.

Ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ προβόλων ἐπὶ τῆς βορείας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (σημερινοῦ βορείου κλίτους), εἰκάζεται ὅτι πιθανότατα ἀρχικὰ ὑπῆρχε καὶ τρίτο κλίτος, ἥτοι ὁ ναὸς ἦτο τρίκλιτος ἢ τριμάρτυρος. Ἐντὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Λείψανα τοιχογραφιῶν. Κόγχη: Λείψανα τοιχογραφιῶν.

II. Κυρίως ναός:

Δὲν διακρίνονται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου²⁶. Ἄνωθεν τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 0.73, ὕψος 0.45 καὶ βάθους 0.40 μ.), στὸ τύμπανο καὶ στὴν ἄντυγα τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν. Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες τοῦ 15ου αἰ. μ.Χ.

✠ ΜΕΡΟΣ Γ' ✠

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

25. Ἅγιος Ἰσίδωρος, Ἅγιος Γεώργιος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Ἅγιος Ἰσίδωρος» Ρόδου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται στὶς νότιες πλευρὲς τοῦ Ἀτταβύρου (ὕψόμετρο 1215 μ.) καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ τὸν οἰκισμό, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἅγιος Ἰσίδωρος-Σιάννα, εὑρίσκεται τὸ παλαιὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐξωτ. διαστ. 6.92 x 4.45 μ. καὶ ἐσωτ. διαστ. 5.51 x 2.83 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ του καταλήγει σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εὑρίσκεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ ἐγχώριες σχιστολιθικὲς πλάκες. Ἐσωτερικὰ καὶ

26. Πιθανότατα ὁλόκληρος ὁ ναὸς ἦτο κατάγραφος ἀρχικά.

περιμετρικά τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει κτιστὸ πεζούλιο (πλάτους 0.30 καὶ ὕψους 0.20 μ.).

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τοίχων ἀψίδας, ποὺ εὐρίσκονται ἀνατολικά τῆς ἀψίδας τοῦ καὶ σήμερα σωζόμενου ναοῦ καὶ ἀπὸ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ ὑπάρχουν παλαιοὶ τάφοι.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνα²⁷, ἀποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Στὴ θέση αὐτὴν εἰκονιζόταν πιθανῶς, ἡ Θεοτόκος Πλατυτέρα ἢ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ. Κόγχη: Λείψανα Ἁγίων Ἱεραρχῶν συλλειτουργούντων.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοίχος: Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο (2) στρώματα. Στὸ νεότερο στρῶμα, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὴ μεσοβυζαντινὴ ἐποχή, εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος, Δρακοντοκτόνος. Πιθανῶς καὶ σὲ παλαιότερο στρῶμα, στὴν ἴδια θέση, παρίστατο ἐπίσης ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Δρακοντοκτόνος. Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου διατηρεῖται διακοσμητικὴ ταινία ἐπίσης σὲ δύο στρώματα.

Βόρειος τοίχος: Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα γραπτοῦ διακόσμου, καθὼς καὶ λείψανα γραπτῆς ἐπιγραφῆς (ὕψος γράμμ. 0.035 μ.), ἥτοι: «Π.....ΠΟΥ»

Στὸ ἄνω τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ ἔκτυπο διάκοσμο, στὸν ὁποῖο διακρίνονται μεταξὺ ἄλλων, σχηματοποιημένα κυπαρίσσια, ρόδακες κ.λπ.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ κατώτερου (παλαιότερου) στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ., ἐνῶ τοῦ ἀνώτερου (νεότερου) εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθοῦν στὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

27. Ἡ ἔρευνα ἔλαβε χώρα τὸ ἔτος 1982, μὲ τὴν εὐκαιρίαν ἐργασιῶν στερεώσεως τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὴν 4ῃ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

26. Άγιος Ίσίδωρος, Άγιος Ίωάννης

Νοτιοδυτικά τοῦ οἰκισμοῦ «Άγιος Ίσίδωρος» καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. ἀπὸ αὐτόν, μέσα σὲ πευκόφυτη περιοχὴ εὐρίσκεται ὁ ἡμερῶν-πωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Ίωάννου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5.65 x 2.55 μ.), ποὺ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἣ ὁποία ἔχει πρὸ πολλοῦ καταπέσει.

Στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἡ εἴσοδος. Ὁ ναὸς παρουσιάζει τουλάχιστον δύο οἰκοδομικὲς φάσεις.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, τουλάχιστον σὲ δύο στρώματα. Καλλίτερα διακρίνονται οἱ τοιχογραφίες τοῦ νεότερου στρώματος, πάνω στὸ ὁποῖο ὑπάρχουν καὶ ἔκτυπα κοσμήματα, ὅπως ἐξάκτινοι ρόδακες, κυπαρίσσια κ.ἄ.

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸ χῶρο τῆς ἀψίδας διακρίνονται λείψανα ἀπὸ ἐρυθρόχρωμα κονιάματα καὶ προσχέδια μὲ μαῦρο χρῶμα (δύο στρώματα).

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Βόρειος τοῖχος: Λείψανα ἀπὸ ἔκτυπα διακοσμητικά.

Ἡ β' φάση τῶν τοιχογραφιῶν προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον-16ον αἰῶνα.

27. Απόλλωνα, Άγιος Γεώργιος

Νοτιοδυτικά τοῦ οἰκισμοῦ «Απόλλωνα, τὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ἀπολλώνων-Σαλάκου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 6.27 x 3.00 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κεραμίδια (γαλλικά). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.82/1.08 μ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Εἰδικότερα στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.02, ὕψους 1.43 καὶ βάθους 0.21 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος.

Πρόκειται για τοιχογραφία καλής τέχνης και διατηρήσεως, πιθανώς του 15ου αιώνα μ.Χ.

Ο και σήμερα διατηρούμενος ναός ανεγέρθηκε τον 15ον αιώνα μ.Χ. στὰ λείψανα παλαιότερου ναού, τμήματα του οποίου διατηρούνται κάτω από τον σημερινό ναό.

28. Απόλλωνα, Άσώματος

Βορειοδυτικά του οικισμού και σε απόσταση 1 χλμ. περίπου από αυτόν, δεξιά της άμαξιτης οδού Απόλλωνα-Σάλακος και σε απόσταση 500 μ. περίπου από αυτήν στην πλαγιά πευκόφυτου ύψωματος, κείται το ναύδριο του Άσωμάτου (Ταξιάρχη Μιχαήλ)²⁸.

Πρόκειται για μικρών διαστάσεων μονόχωρο οικόδομημα (έσωτ. διαστ. 5.05 x 2.75 μ., έξωτερικῶν διαστάσεων 6.40 x 4.80 μ.), κτισμένο από αργολιθοδομή και καλυπτόμενο με κτιστή καμάρα. Αρχικά ή στέγη καλυπτόταν έξωτερικά με κοίλα κεραμίδια, τὰ ὅποια ἀντικαταστάθηκαν πρόσφατα με πλάκα από σκυρόδεμα. Ἡ ἀνατολική πλευρά του ναού περατοῦται σε μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 1.95 καὶ βέλους 0.88 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.85 μ.).

Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ χοχλάκι.

Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.44, ὕψους 1.92 καὶ βάθους 0.50 μ.).

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τοίχων βόρεια καὶ δυτικὰ αὐτοῦ. Ὁ παλαιότερος ναὸς ἦτο ὀρθογωνίου κατόψεως καὶ μεγαλύτερων διαστάσεων ἀπὸ τὸν σήμερα διατηρούμενο. Ἐπειδὴ τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἐτοιμόρροπο, ἐπισκευάσθηκε πρόσφατα ἀπὸ ιδιώτες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναυδρίου διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες²⁹, ἥτοι:

Ι. Περὶ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, μετωπικός, εὐλογῶν μετὰ τὸ δεξι-

28. Ἰ. Βολανάκης, *Ἱστορία, Ἀρχαιότητες καὶ Μνημεῖα τοῦ χωριοῦ Ἀπόλλωνα τῆς νήσου Ρόδου*, σ. 93-99, Ρόδος 2001.

29. Εἶχαν καλυφθεῖ με ἐπιχρίσματα καὶ ἀποκαλύφθηκαν ἀπὸ τὸ Συνεργεῖο Συντηρητῶν τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

Φέρει κυανόχρωμο χιτῶνα καὶ ἐρυθρόχρωμο ἱμάτιο. Δεξιά Του παρίσταται ἡ Θεοτόκος καὶ ἀριστερά Του (νότια) ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ τεταρτοσφαιρίου εἶναι ἐντοιχισμένος λιθόπλινθος, φέρων γραπτὸ κονίαμα. Αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ παλαιότερη οἰκοδομικὴ περίοδο καὶ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ σὲ β' χρήσιν. Κάτω ἀπὸ τὴ Δέση διατηρεῖται ὀριζόντια ταινία (πλάτους 0.10 μ.), μὲ λείψανα παλαιᾶς, γραπτῆς, πιθανῶς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, ἐξίτηλης. Τὰ γράμματα ἦσαν μέλανα, γραμμένα σὲ βαθυπόρφυρο βάθος. Διακρίνονται τὰ ἑξῆς γράμματα: «.....Ο.....CΥ.....ΕΛ.....».

Κόγχη: Στὴ θέση αὐτὴν εἰκονίζονται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες ὁλόσωμοι, φέροντες ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦντες ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα, λειτουργικὰ εἰλητάρια, στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια):

1. Νικόλαος Μύρων τῆς Λυκίας: Στὸ εἰλητάριο εἶναι γραμμένο τὸ κείμενο:

«[+ ΠΡΟCΧΕC] Κ(ΥΡΙ)Ε / Ι(ΗCΟΥ) Χ(ΡΙCΤΕ) Ο Θ(ΕΟ)C /
ΗΜΩΝ ΕΞ ΑΓΙΟΥ / ΚΑΤΟΙΚΗΤΗ/ΡΙΟΥ [CΟΥ] ΚΑΙ ΑΠΟ/
[ΘΡΟΝΟΥ ΔΟΞΗΣ / ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑC CΟΥ/ ΚΑΙ ΕΛΘΕ ΕΙC ΤΟ
ΑΓΙΑCΑΙ ΗΜΑC]³⁰.

2. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

3. Μέγας Βασίλειος.

4. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος, παρίσταται τό «Ἐν Χῶναις θαῦμα», ἥτοι εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, φέρων στρατιωτικὴ στολὴ καὶ κρατῶν δόρυ, μὲ τὸ ὁποῖο πλήττει καὶ διατρυπᾷ τὸ ἔδαφος, ἀνοίγοντας ὄρυγμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διοχετεύονται τὰ ὕδατα παραρρέοντος ποταμοῦ καὶ σώζεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, στὶς Χῶνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἐφημέρευε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος.

Δεξιά καὶ στὸ μέσο τῆς εἰκόνας διατηρεῖται ἡ γραπτὴ, μεγαλογράμματος ἐπιγραφή:

30. *Τερατικόν*, Μυστικὴ Εὐχὴ ἀπὸ τῆς Θεῆς Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, λεγόμενη πρὶν ἀπὸ τὸ «Πρόσχωμεν», σ. 101.

«† ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ/ ΤΟΥ Θ(Ε)ΟΥ ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) ΙΕΡ(Ε)ΟC
ΚΑΙ ΤΗC/ ΠΡΕCΒΗΤΕΡΗC ΑΥΤΟΥ/ (ΚΑΙ) ΤΩΝ Τ(Ε)Κ(ΝΩΝ)
ΑΥΤΟΥ/ ΕΤΟC ΧΡΙC(ΤΟ)Υ/ ΑΧΟΔ'».

Αναγράφεται τὸ ἔτος 1674 μ.Χ.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ εἶναι πιθανῶς κτίσμα τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ., ὁ ὁποῖος γνώρισε ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὲς κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1674 μ.Χ. προέρχεται ἡ σωζόμενη τοιχογραφία τοῦ «Ἐν Χώναις θαύματος», θεωρεῖται δὲ πολὺ πιθανὸν ὁ ναὸς νὰ ἦτο κατάγραφος ἐσωτερικά, οἱ δὲ τοιχογραφίες αὐτοῦ νὰ καλύφθηκαν μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

29. Ἀπόλλωνα, Καρυῶνες, Παναγία ἢ Καρυωνίτισσα

Δυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀπόλλωνα, τὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἀπολλώνων-Σαλάκου καὶ σὲ ἀπόσταση 100 μ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στὴ θέση «Καρυῶνες, οἱ», ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Καρυωνίτισσας. Ὁ ναὸς τιμᾶται στὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).

Ὁ Χριστόφορος Buondelmondi (ἀρχὲς 15ου αἰῶνα μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴ Ρόδο καὶ τὰ Ἀπόλλωνα, ἀναφέρει:

«*Rus Matris Mariae Apollona habetur miraculis multis*»³¹.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 5.77 x 3.00 μ. καὶ ἐξωτερικῶν διαστάσεων 7.27 x 4.82 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.42, ὕψους 2.20 καὶ βάθους 0.20 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου διατηρεῖται τοιχογραφία τῆς Παναγίας, ὁλόσωμης, ἔνθρονης, μετωπικῆς, βρεφοκρατοῦσης. Ἄνω καὶ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸ θεατὴ, εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ δεξιὰ παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ.

Κάτω καὶ ἀριστερὰ ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«/ † Η ΓΕΝΝΗCIC / ΤΗC ΥΠΕΡΑΓΓ(Α)C ΘΕΟΤΟΚΟΥ/ [ΜΝΗCΘΗΤΙ
ΔΕCΠΟΙΝΑ] ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ/ ΧΡΙCΤΙΑΝΩΝ/ ΟΙ ΜΝΗΜΟΝΕΥΟ-
ΜΕΝΟΙ ΒΑCΙΛΕΙΟΥ/ ΚΥΡΙΑΚΟΥ/ ΘΑΡΡΕΝΗ C ΔΕCΠΟΙΝΗC».

31. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ίστορία Ρόδου*, σ. 38. Ί. Βολανάκης, *Ίστορία, Αρχαιότητες καὶ Μνημεῖα τοῦ χωριοῦ Ἀπόλλωνα τῆς νήσου Ρόδου*, σ. 73, Ρόδος 2001.

Κάτω καὶ δεξιὰ ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:
«ΔΙΑ ΕΞΟΔΩΝ ΑΘΑΝΑΙΟΥ, ΙΩΑΝ(ΝΟΥ) Μ(ΙΧΑΗΛ)
ΚΟΚΚΙΝΟΥ /1756 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 5».

Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι κτίσμα τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. μ.Χ., ὁ ὁποῖος ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, ποὺ εἶχε κτισθεῖ πιθανῶς στὴ θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ τῆς Θεᾶς Ἀρτέμιδος Καρυωνίτισης³².

30. Ἀρνίθα, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Βάρδας

Βορειοδυτικὰ τῆς Ἀρνίθας καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ γηλόφου, μέσα σὲ δασώδη περιοχὴ, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βάρδα³³.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (έσωτ. διαστ. 4.62 x 2.80 μ., ἐξωτερικῶν διαστάσεων 6.00 x 4.47 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη καλυπτόταν ἐν μέρει ἀπὸ κοῖλα κεραμίδια καὶ ἐν μέρει ἀπὸ ἐγχώριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες.

Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ὑπάρχει πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.82 μ.). Ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερων τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν συμπεραίνεται ὅτι ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ καὶ πλησίον παλαιᾶς βασιλικῆς.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ἥτοι:

Ι. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος στὸν τύπο τῆς Πλατυτέρας, περιστοιχιζόμενη ἀπὸ δύο Ἀρχαγγέλους. Κάτω ἀπὸ τὴν Πλατυτέρα διατηρεῖται ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία εἶναι μεγαλογράμματη (ὕψος γράμμ. 0.07/0.075 μ.) μὲ μαῦρα γράμματα στὸ λευκὸ βάθος.

Σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«[1. [Α]νοικοδομήθη ἐκ βάρδ[ων καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγαλο]μάρτυρος, τοῦ κλεινοῦ καὶ Τροπαιοφόρου Γεωρ[γίου]

32. Ἱ. Βολανάκης, *Ἀπόλλωνα*, ἔ.ἀ., σ. 72-77.

33. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 114-142. Ἱ. Βολανάκης, *Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βάρδα στὴν Ἀρνίθα Ρόδου: Ἀρχιτεκτονικὴ-Τοιχογραφίες*, Ρόδος 1998, σ. 1 κ.έ.

/2[ἐ]πί τῆς Βασιλ[είας] κυροῦ Ἀνδρονί[κου] τ[οῦ Παλαιολόγου] τ/ CT ... Ψ... Η, Ἰνδ(ικτιῶνος) [ΙΑ']».

Ἀναφέρεται τὸ ἔτος 6798 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἥτοι 1289/90 μ.Χ.

Ἀψίδα: Στὸ νότιο τμῆμα τῆς ἀψίδας διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ ἑναν Ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος φέρει ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο. Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν πιθανῶς 4 συνολικὰ Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες. Νότιος τοῖχος: Παρίσταται ἕνας Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδι-ἀγνωστος, ὁλόσωμος, μετωπικός. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Διάκονος Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ κάτω ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς. Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς καμάρας εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται εἰκόνες ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο. Δὲν ἀκολουθεῖται ἡ καθιερωμένη σειρά, ὅπως ἐπικράτησε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων κ.έ. Εἰκονίζονται: 1) Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου, 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Ὑπαπαντή, 4) Βάπτισμα, 5) Ἑγερση Λαζάρου, 6) Βαῖοφόρος, 7) Σταύρωση, 8) Κάθοδος στὸν Ἄδη.

Νότιος τοῖχος: Χωρίζεται σὲ δύο ζῶνες. Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἁγία Κυριακή, 2) Ἁγία Εἰρήνη, 3) Ἁγία Βαρβάρα, 4) Ἁγία Παρασκευή. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, 2) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 3) Ἅγιος Ὑπάτιος, 4) Βλάσιος.

Βόρειος τοῖχος: Χωρίζεται ἐπίσης σὲ δύο ζῶνες. Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Τρύφων, 2) Νικητάς, 3) Δημήτριος, 4) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 5) Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Βόρεια τῆς εἰσόδου παρίσταται ἡ Ἁγία Μαρίνα καὶ ὁ Ἅγιος Φιλήμων, ἐνῶ οἱ παραστάσεις ποὺ εἰκονίζονταν νότια τῆς εἰσόδου ἔχουν καταστραφεῖ.

31. Ἀρνίθα, Ἅγιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε»

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ἀρνίθας καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νίκωνος, τοῦ ἐπικαλούμενου «Μετανοεῖτε». Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 4.06 x 2.34 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα.

Ἡ ὀροφή τοῦ ναοῦ καλυπτόταν ἀρχικὰ μὲ ἐγχώριες σχιστολιθικὲς πλάκες, ἐνῶ ἀργότερα τμῆμα τῆς ὀροφῆς καλύφθηκε μὲ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.90 καὶ βέλους 0.70 μ. περίπου), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν καλυφθεῖ κατὰ τὸ μεγαλύτερο αὐτῶν μέρος ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Μεταξὺ ἄλλων διατηροῦνται καὶ οἱ ἐξῆς παραστάσεις.

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Ἀρχικὰ στὴ θέση αὐτὴν εἰκονίζοταν, ὡς συνήθως, ἡ παράσταση τῆς Δεήσεως, ἥτοι: στὸ κέντρο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, μετωπικός, εὐλογῶν μὲ τὸ δεξι καὶ κρατῶν κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Βόρεια τοῦ Χριστοῦ παρίστατο ἡ Θεοτόκος δεόμενη καὶ νότια αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἐπίσης σὲ στάση δεήσεως. Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὴ μορφή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Καμάρα: Νότιο μισό: Εἰκονίζεται ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Βόρειο μισό: Παρίσταται ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι ἡ Ἀνάσταση, σύμφωνα μὲ τὴ βυζαντινὴ Ἀγιογραφία.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὶς ἐπιφάνειες αὐτῆς εἰκονίζονταν σκηνὲς ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, οἱ ὁποῖες καλύπτονται ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Νότια ἐσωτερικὴ πλευρά: Στὸ δυτικὸ ἄκρο αὐτῆς εἰκονίζεται ὁλόσωμος Ἅγιος, πιθανότατα ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρά: Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο αὐτῆς παρίσταται ὁ Ἅγιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», ὁ πάτρωνας τοῦ ναοῦ. Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἀγία, πιθανῶς Μαρίνα ἢ Μεγαλομάρτυς.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μεταβυζαντινές, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα μ.Χ. μὲ ἐπιζωγραφίσεις.

32. Ἀρνίθα, Κατακαλὼν, Ἅγιοι Θεόδωροι

Νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀπολακκιᾶς καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στὴν περιοχὴ τῆς Κοινότητος Ἀρνίθας καὶ μέσα σὲ δασώ-

δη καὶ ἔρημη τοποθεσία, στὴ θέση «Κατακαλῶν», εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ Ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἔχει κτισθεῖ στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ διατηρούμενα λείψανα παλαιᾶς τοιχοποιΐας καὶ τὰ πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ἕξι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ποὺ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) καὶ 2) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 6) Κύριλλος. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ὁ «Μελισμός». Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, στὸ μέσο περὶ-που ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ κάτω οἱ Ἅγιοι Διάκονοι Λαυρέντιος καὶ πιθανῶς ὁ Στέφανος. Νότιος τοῖχος: Παρίστανται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἀδιάγνωστοι. Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση. Στὸ Ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἀγία Τράπεζα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονταν σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο. Διατηρεῖται ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ στὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας καὶ ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη στὸ βόρειο μισό. Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας εἰκονίζονται Προφῆτες, φέροντες ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Στὸ Ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ εἰκονίζονται διάφοροι Ἅγιοι. Ὁ δυτικὸς τοῖχος φαίνεται νὰ εἶχε καταρρεύσει καὶ ἀνοικοδομήθηκε, γι' αὐτὸ δὲν διατηρεῖται κανένα λείψανο τοιχογραφίας.

Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον-16ον αἰῶνα.

33. Ἀρνίθα, Προφήτης Ἡλίας

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀρνίθα, ἡ» καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀνατολικά τῆς Ἀπολακκιᾶς καὶ σὲ ἀπόσταση

2 χλμ. περίπου από αυτή, δεξιά της άμαξιτης οδού Ρόδου-Γενναδίου-Απολακκιάς, επάνω σὲ ὕψωμα (ὕψόμετρο 110 μ. περίπου), κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.80 x 2.82 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἀρχικὰ ἡ ὀροφὴ καλυπτόταν ἐξωτερικὰ μὲ κοῖλα κεραμίδια, τὰ ὁποῖα περὶ τὸ 1990 ἀντικαταστάθηκαν μὲ πλάκα ἀπὸ σκυρόδεμα.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.17 καὶ βέλους 1.08 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.20 μ.) Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.95/1.02 μ.). Ὁ ναὸς φαίνεται, ὅτι ἀρχικὰ ἦταν κατάγραφος ἐσωτερικά. Σήμερα ὁμως διατηροῦνται ἐλάχιστα μόνο λείψανα, στὸ ἀνατολικὸ τμήμα, τοῦ νότιου μισοῦ τῆς καμάρας τοῦ κυρίως ναοῦ. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴν παράσταση τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία διακρίνεται εὐκρινῶς ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες μέτριας τέχνης, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα μ.Χ.

34. Ἀρχάγγελος, Ἅγιοι Θεόδωροι

Βορειοδυτικὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου-Ρόδου καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τῆς άμαξιτῆς οδού Ρόδου-Λίνδου, στὴν πλαγιὰ βραχώδους ὕψωματος, εὐρίσκεται ὁ κατάγραφος ναὸς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 7.90 x 3.27 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ τοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλικὴ (χορδῆς 2.80 καὶ βέλους 1.15 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Δυτικὰ τοῦ ναοῦ ἀνασκάφτηκαν τάφοι τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ παρατηροῦνται λείψανα οἰκοδομημάτων καὶ ἄφθονα πήλινα ὄστρακα.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως τοιχογραφίες, ἥτοι:

Ι. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Παρίσταται ἡ Δέηση. Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ἔξι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Νότιος τοῖχος: Δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες

αδιάγνωστοι. Βόρειος τοίχος: 1) Άγιος Ίεράρχης αδιάγνωστος, 2) Άγιος Διάκονος. Στὸ Ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Ὑπαπαντή, 4) Βάπτισμα, 5) Μεταμόρφωση. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 6) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 7) Βαΐοφόρος, 8) Σταύρωση, 9) Κάθοδος στὸν Ἄδη, 10) Πεντηκοστή. Νότιος τοίχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες. Στὴν ἄνω ζώνη εἰκονίζονται στηθάρια μὲ Ἁγίους, ἐνῶ στὴν κάτω οἱ ἐξῆς παραστάσεις: 1) Δέηση, 2) Ἅγιος Νικόλαος, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 4) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 5) Ἅγιος, Ὅσιος αδιάγνωστος, 6) Ἅγιος Ἀντώνιος, 7) Ἅγιοι Κων/νος καὶ Ἑλένη, 8) Ἅγιος Ὀνούφριος.

Βόρειος τοίχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται δώδεκα στηθάρια μὲ Ἁγίους. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἁγία Μαρίνα, 2) Ἅγιος Παντελεήμων, 3) Ἅγιος Μερκούριος, 4) Ἅγιος Προκόπιος, 5) Ἅγιος Δημήτριος, 6) Ἅγιος Γεώργιος, 7) Ἅγιοι Θεόδωροι-σκηνές ἀπὸ τὰ μαρτύριά τους. Δυτικὸς τοίχος: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ἀπὸ τὴν Κοίμησις εὐρίσκεται ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή. Κάτω (ἀπὸ νότια πρὸς βόρεια): 1) Ἁγία Κυριακή, 2) Ἁγία Βαρβάρα, 3) Κτήτορες.

Οἱ τοιχογραφίες ἔγιναν τὸ ἔτος 1372/3 μ.Χ. σύμφωνα μὲ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή³⁴.

35. Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Κάστρου

Νότια τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀρχάγγελος, ὁ» Ρόδου καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ τὸ κέντρο αὐτοῦ, στὴν κορυφὴ βραχῶδους ὑψώματος (ὕψόμετρο 220 μ. περίπου), κεῖται τὸ μεσαιωνικὸ φρούριο, κτίσμα τῶν χρόνων τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.)

Στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ Κάστρου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου³⁵. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο

34. Ἰ. Βολανάκης, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων Ἀρχαγγέλου Ρόδου*, σ. 66, Ρόδος 1982.

35. Ἰ. Βολανάκης, *Ἱστορία καὶ Μνημεῖα τοῦ Δήμου Ἀρχαγγέλου τῆς νήσου Ρόδου*, Ρόδος 1994, σ. 119.

έμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 4.25 x 2.76 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἐσωτερικὰ ἀψίδα (χορδῆς 2.23 καὶ βέλους 1.00 μ.), ἡ ὁποία ἐγγράφεται ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τείχους. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.88/1.10 μ. περίπου).

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ ἀνεγέρθηκε πιθανῶς τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἀνακαινίσθηκε τὸ ἔτος 1890 μ.Χ. Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες. Ἀπὸ αὐτὲς διατηροῦνται μόνον ἐλάχιστα λείψανα. Εἰδικότερα στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ διατηρεῖται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικὸς Ἅγιος, πιθανῶς ὁ Μέγας Ἀντώνιος. Φέρει ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο, μὲ τὴν ἡμιεξίτηλη ἐπιγραφὴ σὲ πέντε (5) στίχους, ἥτοι: «/† ----Φ----/ME Ω T/ΑΛΑ C/NIA---/---ΤΟΥ---/».

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφία τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

36. Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Ἀποτομή, 29 Αὐγούστου). Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (έσωτ. διαστ. 5.60 x 3.50 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σχηματίζεται ἡ εἴσοδος. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος κρατεῖ ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο. Κάτω ἀπὸ τὴ Δέηση εἰκονίζεται στὸ βόρειο μισὸ ἡ «Οὐράνιος Λειτουργία» καὶ στὸ νότιο ἡ «Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων». Ἀψίδα: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἑξὶ Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διατηροῦνται μόνο τρεῖς. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω εἰκονίζεται τὸ Ἅγιο Μανδήλιο καὶ κάτω ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Στὸ Ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη. Νότιος τοῖχος: Ἄνω: Τὸ ὄραμα τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας. Κάτω: Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων (:). Βόρειος τοῖχος: Ἄνω: Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως διακρίνονται τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Στὸ ἀρχαιότερο στρώμα

εικονίζονταν σταυροὶ χρώματος ἐρυθροῦ, πάνω σὲ βάση καὶ φέροντες συντομογραφίες γύρω ἀπὸ αὐτοὺς. Στὸ νεότερο στρώμα παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ νοτίου τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Στὸ νεότερο στρώμα εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὡς ἔνσαρκος Ἄγγελος. Κάτω ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸ θεατὴ, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Ἐγένετο ἡ παροῦσα ἰστορήσ(ις) διὰ συνδρομῆς τῶν [εὐσε]βῶν χριστιαν(ῶν), ἐπιτηρητῆς Σάββας τοῦ Σταμάτη».

Πάνω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη ὑπάρχει ἡ χρονολογία .αωε' (=1805).

2) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 3) Ἅγιος Νικόλαος, 4) Ἅγιος Γεώργιος «ὁ Ἁγιοσορίτης». Βόρειος τοῖχος: Στὸ δυτικὸ τμήμα αὐτοῦ εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Κων/νος καὶ Ἑλένη. Δυτικὸς τοῖχος: Στὸ νότιο τμήμα αὐτοῦ εἰκονίζονται οἱ κτήτορες. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀνδρόγυνο, στὸ μέσο τοῦ ὁποῖου στέκεται μία κόρη. Οἱ κτήτορες προσφέρουν ὁμοίωμα τοῦ ναοῦ πρὸς τὸν Χριστὸ καὶ τὴ Θεοτόκο.

Δίπλα ἀπὸ τὸν Χριστὸ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «[Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστός)], ὁ Ἐλε[ήμων]»

Δίπλα στὴ Θεοτόκο: «Μήτηρ Θεοῦ, ἡ Ψυχοσώστρα»

Δίπλα τοῦ συζύγου, ἀπὸ τοὺς κτήτορες: «Δοῦλος ΣΟΒ....»

Δίπλα ἀπὸ τὴ σύζυγο: «Ἡ δούλη Εἰρή[νη] κητορί[σσα]»

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ α' στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ β' στρώματος εἶναι μεταβυζαντινές, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα, μὲ μεταγενέστερες ἐπιζωγραφίσεις.

37. Ἀρχάγγελος, Αἰθωνας, Παναγία ἡ Πλατανιώτισσα

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, στὴν περιοχὴ Αἰθωνας, ποὺ εἶναι κατάφυτη ἀπὸ ἐσπεριδοειδῆ, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Πλατανιώτισσας. Ὁ ναὸς ἔχει κτισθεῖ στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπερύψωση τοῦ ἐδάφους, λείψανα παλαιῶν τοίχων καὶ πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο ναό, μὲ καμαρωτὴ στέγη, ποὺ καλύπτεται μὲ ἐγχώριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες καὶ κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ

πλευρά περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας πλευρᾶς ὑπάρχει μία κεραία, ἡ ὁποία ἐξέχει τοῦ κυρίως σώματος τοῦ ναοῦ καὶ καλύπτεται μὲ καμάρα. Ἄν ὑπῆρχε ἀρχικὴ ἀντίστοιχη κεραία καὶ στὴ νότια πλευρά, τότε ὁ ναὸς θὰ εἶχε τὸ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν τοιχογραφίες, σὲ δύο στρώματα, ποὺ εἶχαν καλυφθεῖ μὲ ἐπιχρίσματα. Ὑστερα ἀπὸ ἐργασίες τοῦ Συνεργείου τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου τὸ 1973/4, ἀποκαλύφθηκαν λείψανα τῶν τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «Παντοκράτωρ». Στὴν ἀντυγα τοῦ τόξου τοῦ ἀψιδώματος ὑπάρχει διακοσμητικὸ.

Στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς βόρειας κεραίας τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Κων/νος καὶ Ἑλένη. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς αὐτῆς κεραίας παρίσταται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, Ὁδηγήτρια, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία διακρίνεται παλαιότερο στρώμα.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ νεότερου στρώματος προέρχονται ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ.

38. Ἀρχάγγελος, Βόθρακας, Ἅγιος Ὀνούφριος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. ἀπὸ αὐτόν, βορειοδυτικὰ τῶν Στεγνῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. ἀπὸ αὐτά, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ἀρχαγγέλου-Στεγνῶν, σὲ βραχῶδες ὕψωμα (ὕψόμετρο 90 μ. περίπου), στὴ θέση «Βόθρακας, ὁ», κεῖνται τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου, ἐρειπωμένου ἀπὸ μακροῦ χρόνου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο ναῦδριο, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4.18 x 2.54 μ.), τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ποὺ ἔχει καταπέσει. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.79 καὶ βέλους 0.70 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοιγόταν ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.07 μ.).

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται δεύτερη εἴσοδος (πλάτους 0.85 μ.)

Στις έσωτερικές επιφάνειες τών τοίχων του ναού διατηρούνται ελάχιστα λείψανα παλαιών τοιχογραφιών, σε δύο (2) στρώματα, ήτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ανατολικὸ μέτωπο: Νότια τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών. Νότιος τοίχος: Λείψανα τοιχογραφιών.

II. Κυρίως ναός:

Νότια πλευρά: Διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών σε δύο στρώματα, ήτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): α) Ἅγιος Ἱεράρχης ὁλόσωμος, μετωπικός, ἀδιάγνωστος, β) Μορφὴ ὁλόσωμης, μετωπικῆς Ἀγίας, ἀδιάγνωστης, γ) Ἅγιος Νικόλαος (;).

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητας. Τὸ πρῶτο στῶμα εἶναι πιθανῶς τοῦ 13ου αἰῶνα καὶ τὸ δεύτερο τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

39. Ἀρχάγγελος, Γαβριήλ Πατητηριώτης

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Γαβριήλ Πατητηριώτη³⁶. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ Ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς Δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Στὴ Βόρεια πλευρὰ ὑπάρχει μικρὸ πρόσκτισμα.

Στὸ έσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ. Παρίσταται ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω, εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας έσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Πιθανῶς κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα νὰ διατηροῦνται καὶ ἄλλα λείψανα τοιχογραφιών.

36. Ἰ. Βολανάκης, *Ἱστορία καὶ Μνημεῖα τοῦ Δήμου Ἀρχαγγέλου τῆς νήσου Ρόδου*, Ρόδος 1994, σ. 47-50.

Οι τοιχογραφίες του ναού αυτού είναι έργα μέτριας τέχνης και προέρχονται από τον 17ο αιώνα.

40. Ἀρχάγγελος, Λουτρά, Ἅγιος Βασίλειος

Βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, σὲ ἐρημικὴ τοποθεσία, στὴ θέση «Λουτρά», εὐρίσκεται ὁ ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου³⁷.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα. Στὸ ἐσωτερικὸ του διακρίνονται λείψανα ἀπὸ παλαιὰς τοιχογραφίες.

Ὁ ναὸς ἔκειτο στὸ μέσο μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα κτισμάτων, σειρὰ ὁλόκληρη ἀπὸ ὑπόγειους σιρούς, πὺν ἀνασκάφηκαν καὶ ἄφθονα πῆλινα ὄστρακα.

41. Ἀρχάγγελος, Παναγία Ἐλεοῦσα-Ἅγιος Νικόλαος

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται παλαιὸ ναῦδριο, ἀφιερωμένο ἀρχικὰ στὴν Παναγία. Ὅταν ἀργότερα μεταφέρθηκαν σὲ αὐτὸ οἱ εἰκόνες καὶ λοιπὰ σκεύη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πὺν ἦτο Καθολικὸ Μονὴς πάνω στὸ νησί, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὰ Στεγνά, ὁ ναὸς τιμᾶται καὶ στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Νικολάου³⁸.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Ἐρὸ Βῆμα:

Νότια ἐσωτερικὴ πλευρά: Ὀλόσωμος Ἅγ. Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος.

II. Κυρίως ναός:

Νότια ἐσωτερικὴ πλευρά: Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα αὐτῆς καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, περιβαλλόμενη ὑπὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

37. Ἱ. Βολανάκης, *Ἱστορία καὶ Μνημεῖα τοῦ Δήμου Ἀρχαγγέλου*, ἔ.α., σ. 87-89.

38. Ἱ. Βολανάκης, *Ἱστορία καὶ Μνημεῖα τοῦ Δήμου Ἀρχαγγέλου τῆς νήσου Ρόδου*, Ρόδος 1994, σ. 50-53.

42. Ἀρχάγγελος, Παναγία ἡ Κυρὰ Ψηλὴ (Πάνω Τσαμπίκα)

Ἀνατολικά τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν παραλία, στὴν κορυφὴ βραχῶδους ὑψώματος (ὕψόμετρο 280 μ. περίπου), κεῖται τὸ ναῦδριο τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς Ψηλῆς ἢ τῆς «Πάνω Τσαμπίκας», σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν «Κάτω Τσαμπίκα»³⁹, ποὺ εὐρίσκεται βορειοδυτικὰ αὐτῆς καὶ δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου.

Ὁ ναὸς αὐτὸς κεῖται στὴ θέση παλαιότερου καὶ ἐκεῖνος ἔκειτο πιθανῶς στὴ θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, ἀφιερωμένου ἴσως στὴν Εἰλήθεια, τῇ Θεᾷ τῶν τοκετῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Παναγία, ποὺ τιμᾶται στὸ ναὸ αὐτόν, πιστεύεται ὅτι βοηθεῖ νὰ ἀποκτήσουν τέκνα, ἔγγαμες ἄτεκνες γυναῖκες.

Ὁ ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὴν Κοίμηση τῆς Παναγίας. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5.05 x 2.75 μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ὀροφὴ ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.35 καὶ βέλους 1.20 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.88 μ.). Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ ὑπάρχουν διάφορα προσκτίσματα (κελλιά καὶ βοηθητικοὶ χώροι).

Στις ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες⁴⁰, ἀλλοιωμένες ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸν χρόνο, τὴν ὑγρασία, τὴν αἰθάλη τοῦ καπνοῦ (κηρίων καὶ θυμιάματος), καὶ τὶς ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ι. *Τερὸ Βῆμα:*

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Δέηση, ἥτοι: Στὸ κέντρο εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐκατέρωθεν Αὐτοῦ ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Κόγχη: Ἄνω ζώνη: Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονταν πιθανῶς Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες.

39. Ἡ ὀνομασία «Τσαμπίκα» ἀποτελεῖ πιθανότατα παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος «Σαμβύκη», ὄνομα μουσικοῦ ὄργάνου καὶ πλοίου.

40. K.-Y. von Bolzano, *Das andere Rhodos*, σ. 79-83.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοίχος: Παρίστανται δύο Άγιοι αδιάγνωστοι. Βόρειος τοίχος: Εικονίζονται διάφοροι Άγιοι, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἑξῆς: α) Άγιος Γεώργιος Τροπαιοφόρος, β) Άγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης κ.ἄ.

Τὸ Ἱερὸ Βῆμα χωρίζεται τοῦ κυρίως ναοῦ μὲ παλαιὸ τέμπλο, τὸ ὁποῖο φέρει διάκοσμο σὲ ἐλαφρὺ ἀνάγλυφο. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη ὑπῆρχε ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«ΔΕΙCΙC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(Ε)ΟΥ
ΓΑΒΡΙΗΛ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΧ.Η.Γ»

Ἦτοι ἀναγράφεται τὸ ἔτος 1693 μ.Χ., ὡς ἔτος κατασκευῆς τοῦ τέμπλου, πιθανῶς δὲ ἀπὸ τὴν ἴδια ἐποχὴ προέρχονται καὶ οἱ τοιχογραφίες.

43. Ἀρχάγγελος, Πανάθυρας, Κερὰ Ναπενή

Βορειοανατολικά τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, στὴ θέση «Πανάθυρας», μέσα σὲ ἀρχαῖο οἰκισμό, διατηροῦνται τὰ λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Διακρίνεται τὸ περίγραμμα τῶν τοίχων, καθὼς καὶ πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῆς βασιλικῆς κτίσθηκε στὴ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τῆς μονόχωρο ναῦδριο, τὸ ὁποῖο καλυπτόταν προφανῶς μὲ κτιστὴ καμάρα. Κατὰ τὴν ἀνέγερσὴ του χρησιμοποιήθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ τὴ βασιλικὴ ὡς οἰκοδομικὰ ὑλικά.

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ εἶναι πρὸ πολλοῦ ἐρειπωμένο. Στὸ ἐσωτερικὸ αὐτοῦ ὑπῆρχαν τοιχογραφίες. Τὸ 1978 περισυνελέγησαν σπαράγματα τοιχογραφιῶν καὶ μεταφέρθηκαν στὶς ἀποθήκες τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου (Castello) τῆς Ρόδου. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον-16ον αἰῶνα.

44. Ἀρχάγγελος, Πετρώνας, Άγιος Γεώργιος ὁ Πετρωνιάτης

Νοτιοανατολικά τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ἀρχαγγέλου-Στεγνῶν καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτόν, πλησίον πηγῆς, στὴ θέση «Πετρώνας, ὁ», ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Πετρωνιάτη.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθο-

γωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 3.40 x 2.77 μ.), και τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο.

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος, ἄνωθεν τῆς ὁποίας σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα. Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος Πλατυτέρα, στὸν τύπο τῆς «Νικοποιοῦ» ἢ «Βλαχερνιωτίσσης». Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «[ΜΗ(ΤΗ)Ρ Θ(Ε)ΟΥ / Η ΠΕΤΡΩΝΙΑΤ[ΙCΑ]».

Ἐκατέρωθεν τῆς Παναγίας παρίστανται ὁλόσωμοι οἱ Ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ. Κόγχη: Στὴν κόγχη τῆς ἀψίδας εἰκονίζονται ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες, φέροντες ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦντες ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Εἶναι στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος, 2) Ὁμοίως, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Μέγας Βασίλειος, 5) Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος, 6) Ἅγιος Κύριλλος. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω παρίσταται τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο καὶ κάτω ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος καὶ στὴν κόγχη τῆς προθέσεως Σταυρός.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα ὑπάρχουν σκηνὲς ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτισις. Βόρειο μισὸ (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 4) Σταύρωση, 5) Κάθοδος στὸν Ἄδη, 6) Ἀνάληψις. Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας εἰκονίζονται μέσα σὲ ρομβοειδῇ πλαίσια ἔξι Προφῆτες, φέροντες ἀνεπτυγμένα ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος, Δρακοντοκτόνος (ἀνήκει στὸ β' στρώμα). Κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν παράσταση διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερο στρώμα, ὅπου εἰκονιζόταν ἐπίσης ὁ Ἅγιος Γεώργιος, 2) Λείψανα Ἀγίου, ἀδιάγνωστου. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος ὁλόσωμος στρατιωτικὸς, ἀδιάγνωστος, 2) Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, 3) Θεοτόκος

Βρεφοκρατούσα. Δυτικός τοίχος (ἀπὸ νότια πρὸς βόρεια): 1), 2), 3) εἰκονίζονταν ὁλόσωμοι Ἅγιοι, κατεστραμμένοι, 4) Ἅγιος Ὀνούφριος, 5) Ἀντώνιος, 6) Νικόλαος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ α΄ στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον-15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ β΄ ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

45. Ἀρχάγγελος, Προφήτης Ἡλίας

Νότια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση μίας ὥρας περίπου μὲ τὰ πόδια, στὴν κορυφὴ ὁμώνυμου ὑψώματος (ὑψόμετρο 512 μ.), κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Προφήτη Ἡλία. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα (ἐξωτ. διαστ. 8.55 x 5.72 μ.), τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ἐξωτερικὰ ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ ἐσωτερικὰ κάτοψη ἐλεύθερου σταυροῦ. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ ἡμικυλινδρικές ὀροφές, ἐνῶ στὸ κέντρο ἐπικάθεται ἡμισφαιρικός τροῦλλος, φερόμενος ἐπὶ κυλινδρικοῦ τυμπάνου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀνοίγονται τέσσερα παράθυρα. Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη καλύπτεται μὲ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.75 μ.).

Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ διακρίνονται λείψανα ἀπὸ παλαιότερα κτίσματα καὶ ἄφθονα πῆλινα ὄστρακα.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διακρίνονται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφιῶν, ἐπεὶ οἱ ὑπόλοιπες ἔχουν καλυφθεῖ μὲ γαλάκτωμα ἀσβέστου.

Παλαιότερα διακρίνονταν στὸν τροῦλλο λείψανα ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Παντοκράτορα, τὰ ὁποῖα πρόσφατα καλύφθηκαν μὲ ἀσβέστη. Στὴ νότια πλευρὰ τῆς δυτικῆς κεραίας διακρίνονται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα.

Οἱ τοιχογραφίες φαίνονται παλαιές, πιθανῶς τοῦ 15ου-16ου αἰῶνα.

46. Ἀρχάγγελος, Στεγνά, Νῆσος Ἁγίου Νικολάου, Ναὸς Ἁγίου Νικολάου

Νοτιοανατολικά τοῦ παράλιου οἰκισμοῦ «Στεγνά, τὰ»⁴¹ καὶ σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου Ρόδου, κεῖται ἡ μικρὴ νῆσος «Ἅγιος Νικόλαος», ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη Μονή, τὰ ἐρείπια τῆς

41. Τὰ Στεγνά ἀποτελοῦν τὸ ἐπίνειο τοῦ Ἀρχαγγέλου.

όποιās διατηροῦνται ἐπάνω σ' αὐτήν. Στὸ κέντρο περίπου τοῦ ἐρειπῶνος κείται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας⁴².

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 13.80 x 9.50 μ. περίπου) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία ἔχει καταπέσει ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἐπερατοῦτο σὲ εὐθεία. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἡ τοιχοποιῖα διατηρεῖται σὲ ὕψος 2.50-3.00 μ.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ ἔφεραν τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν καὶ εἶναι πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

Νοτιοδυτικὰ τοῦ ναοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 10 μ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν διατηρεῖται ὑπόγεια ὕδατοδεξαμενὴ, ἐπιχρισμένη ἐσωτερικὰ μὲ ὕδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ νησιοῦ διατηρεῖται κυκλικῆς κατόψεως θεμέλιο, πιθανῶς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ φάρου στὴ θέση αὐτῇ.

Δυτικὰ τῆς νήσου διακρίνονται λείψανα ὑποθαλάσσιου ἀγωγοῦ, γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τὴν ἀπέναντι κείμενη νῆσο Ρόδο στὴ νῆσο τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

47. Ἀσγούρου, Ἅγιος Ἰωάννης

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀσγούρου»⁴³ ὑψώνεται μετρίων διαστάσεων ναὸς σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μετὰ τρούλλου, ἀφιερωμένος, σύμφωνα μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση, στὸν Ἅγιο Ἰωάννη. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψώνεται ὁ ἡμισφαιρικὸς τρούλλος, τὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου διατρυπᾶται ἀπὸ τέσσερα παράθυρα. Ἐξωτερικὰ τὸ τύμπανο τοῦ τρούλλου κοσμεῖται μὲ τυφλά, τοξωτὰ ἀψιδώματα. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ καλύπτεται ἐξωτερικὰ μὲ λεπτὸ στρώμα ἀπὸ σκυρόδεμα.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν

42. Τὴ νῆσο τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐπισκέφθηκε ὁ γράφων τὸ πρῶτον στὶς 12-3-1986 καὶ τὸ δεῦτερον στὶς 21-7-1989.

43. Ἡ ὀνομασία εἶναι βυζαντινὴ καὶ προέρχεται ἀπὸ «τὰ Σγουροῦ». Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Τοπωνυμικὸ τῆς Ρόδου*, Ρόδος 1996, σ. 188.

ὑπαρξη μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἡ ἀνέγερσή του ἀνάγεται πιθανῶς στὸν 15ον αἰῶνα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας μετατράπηκε σὲ μουσουλμανικὸ τέμενος⁴⁴, μὲ τὴν τοποθέτηση ξύλινου Μιχράμπ στὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ, ξύλινου παταριοῦ στὴ δυτικὴ κεραία καὶ τῇ διεύρυνση τῶν παραθύρων τοῦ οἰκοδομήματος, πλὴν ἐκείνων τοῦ τρούλλου. Ὁ ναὸς διατήρησε τὴν ἀρχικὴ του μορφή σχεδὸν ἀναλλοίωτη. Δυτικὰ τοῦ ναοῦ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸν κτίσθηκε μιναρές.

Πρόσφατη ἔρευνα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ οἰκοδομήματος ἀποκάλυψε κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα λείψανα ἔγχρωμων κονιαμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνάγεται ὅτι ὁ ναὸς ἔφερε ἀρχικὰ στὸ ἐσωτερικὸ του τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα.

48. Ἀσκληπιό, Ἄροσαλὴ Ζωοδόχος Πηγὴ

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Ἄροσαλὴ»⁴⁵ εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐσωτ. διαστ. 5.70 x 3.51 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ πεντάπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.03 μ.). Στὸ μέσο τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων καλύπτεται μὲ ἐπιχρίσματα.

Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1), 2), 3) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι, 4), 5), 6), 7) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Λείψανα Ἀγίου, 2) Ἄγγελος, πιθανῶς ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 3) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 4) Ἰησοῦς Χριστός.

Οἱ παραπάνω τοιχογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὸ α' στῶμα (παλαιότερο) καὶ ἀνήκουν πιθανῶς στὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰῶνα.

44. Ἐξωτερικὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο εὐρίσκεται ἐντοιχισμένη μαρμάρινη μουσουλμανικὴ ἐπιγραφή, ποὺ ἀναφέρεται πιθανῶς στὴ μετατροπὴ τοῦ ναοῦ σὲ Τέμενος.

45. Ἡ ὀνομασία εἶναι πιθανῶς παραφθορὰ τῆς λέξεως Ἱερουσαλήμ. Πρβλ. Χώρα-Καλύμνου, ὅπου στὴ θέση «Λιμνιώτισσα» εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Χριστοῦ τῆς «Ἱερουσαλήμ».

49. Άσκληπιό, Κουναράς, Άγιος Γεώργιος

Βόρεια του οικισμού και σὲ απόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Κουναράς, ὁ» κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.86 x 2.98 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ ὀροφὴ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὕδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.48 καὶ βέλους 0.97 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.86/1.18 μ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Καμάρα: Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὸ βόρειο ἡμιχόριο τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Βόρειος τοῖχος: Πρόθεση: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως διατηροῦνται λείψανα διακοσμητικῆς ταινίας καὶ ἀπὸ τὴν Ἄκρα Ταπείνωση.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Γέννηση Χριστοῦ, 2) Βάπτισις, 3) Σταύρωση.

Βόρειος τοῖχος: Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰκονίζεται γυμνός, μετωπικὸς μὲ τὰ χέρια ὑψωμένα σὲ στάση δεήσεως καὶ κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή: «ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ/ ΕΝ ΤΩ [ΛΑΚΚΩ ΤΗΣ ΑCΒΕCΤΟΥ]».

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

50. Άσκληπιό, Λαμπρά, Άγιος Γεώργιος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οικισμού καὶ σὲ απόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ «Ἀσκληπενοῦ», στὴ θέση «Λαμπρά, τὰ» κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 4.82 x 1.86 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.52 καὶ βέλους 0.62 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.83/1.03 μ.). Ὁ ναὸς καλύπτεται μὲ κτιστὴ ἡμικυλινδρική ὀροφή.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἑξῆς:

I. Τερὸ Βῆμα:

Δὲν διακρίνονται τοιχογραφίες ἢ λείψανα αὐτῶν.

II. Κυρίως ναός:

Βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρά: Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο αὐτῆς καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.27 καὶ βάθους 0.56 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, περιβαλλόμενος ἀπὸ δύο Ἀγγέλους.

Στὸ μέσο καὶ δεξιὰ διατηρεῖται ἡμιεξίτηλος, ἐπτάστιχος ἐπιγραφὴ, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«/+ΔΕΗCIC / ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(Ε)ΟΥ...../ ΝΙΚ(ΟΛΑΟΥ)...
.../...../Τ...../.....CO.....».

Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου εἰκονίζονται: α) Ἀνατολικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἰησοῦς Χριστός. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος. β) Δυτικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Νικόλαος Μύρων.

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

51. Ἀσκληπιό, Κοίμηση Θεοτόκου

Στὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ περίοπτη θέση εὑρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ κτίσθηκε στὸ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ. Ἀργότερα προστέθηκαν γωνιαῖα διαμερίσματα στὴ βορειοδυτικὴ καὶ νοτιοδυτικὴ γωνία.

Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ καμάρες, ἐνῶ στὸ κέντρο ἐπικάθεται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες⁴⁶, πού προέρχονται τουλάχιστον ἀπὸ δύο ἐποχές⁴⁷. Οἱ παλαιότερες διατηροῦνται

46. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 213. Κ.-Υ. von Bolzano, *Das andere Rhodos*, σ. 126-133.

47. Ἰ. Βολανάκης, *Ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸ Ἀσκληπιεῖο Ρόδου*, Ρόδος 2006, σ. 1 κ.έ.

στις άντυγες τών τόξων τής Δυτικής κεραίας. Οί άλλες είτε είναι επιζωγραφίσεις τών παλαιότερων, ή έξ ύπαρχής νέες.

I. Τερò Βήμα:

Άψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εικονίζεται ή Πλατυτέρα, περιβαλλόμενη από δύο Άγγέλους. Κόγχη: Στήν κόγχη τής άψίδας παρίσταται ή Κοινωνία τών Άποστόλων καί κάτω από αύτήν έξι Άγιοι Ίεράρχες συλλειτουργοῦντες. Εικονίζονται όλόσωμοι, ὀρθιοι, στραμμένοι πρὸς τὸ κέντρο τής άψίδας. Φέρουν άρχιερατικά άμφια καί κρατοῦν άνεπτυγμένα, ένεπίγραφα, λειτουργικά ειλητάρια, ήτοι (άπό βόρεια πρὸς νότια): 1) Άγιος Εὐθύμιος, 2) Άγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 3) Άγιος Ίωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Μέγας Βασίλειος, 5) Άγιος Ὑπάτιος, 6) Άγιος Ερμόλαος. Στήν καμάρα τής άνατολικής κεραίας καί άνωθεν τοῦ Ίεροῦ Βήματος εικονίζεται ή Άνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Νότιος τοίχος: Άνω ζώνη: Ή Φιλοξενία τοῦ Άβραάμ (Άγία Τριάς). Κάτω ζώνη: 1) Μέγας Άθανάσιος Άλεξανδρείας, 2) Άγιος Κύριλλος Άλεξανδρείας, 3) Άγιος Ίωάννης ὁ Έλεήμων. Βόρειος τοίχος: Ή Θυσία τοῦ Άβραάμ.

II. Κυρίως ναός:

Νότια κεραία: Εικονίζονται σκηνές από τήν Άποκάλυψη τοῦ Ίωάννου. Δυτική κεραία: Σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου. Νότιος τοίχος: 1) Γέννηση Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτισι, 4) Μεταμόρφωση, 5) Έγερση Λαζάρου, 6) Βαΐοφόρος, 7) Μυστικός Δείπνος, 8) Ὁ Νιπτήρ. Βόρειος τοίχος: 9) Ή Προδοσία, 10) Σκηνές από τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου. Βόρεια κεραία: 11) Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, 12) Άποκαθήλωση, 13) Εἰς Άδου Κάθοδος (Άνάστασι), 14) Ή Ψηλάφησι τοῦ Θωμά, 15) Ὁ Λίθος, 16) Έμφάνισι εἰς Έμμαούς, 17) Τὸ Σουδάριον, 18) Ή θαυμαστή άλιεία. Δυτική κεραία: Στήν έπιφάνεια αὐτῆς ύπάρχει μνημειώδης παράστασι τής Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καί τής Μελλούσης Κρίσεως.

Ὡς πρὸς τή χρονολογία τών τοιχογραφιῶν αὐτῶν, παρατηροῦμε τὰ εξῆς: Οἱ τοιχογραφίες εκείνες, οἱ ὁποῖες εὐρίσκονται στὰ έσωρράχια τών τόξων τών τυφλῶν άψιδωμάτων στὸ δυτικὸ τμήμα, τής νότιας πλευρᾶς, τής δυτικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ, προέρχονται πιθανῶς από τὸν 14ον-15ον αἰῶνα μ.Χ.

Στὸ άνατολικὸ άκρο τής βόρειας έσωτερικῆς πλευρᾶς τής δυτικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ διατηρεῖται γραπτὴ κτητορικὴ έπιγραφὴ

(διαστ. 0.42 x 0.37 μ.), μεγαλογράμματη (ὑψος γράμμ. 0.025 μ.), ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΕΓ[ΕΝΕΤΟ Η ΠΑΡΟΥΣ]Α ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ [Ν]ΑΡΘΙ/ΚΟ[Σ ΕΝ
ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ, Α] ΧΟΣΤ', ΕΠΙΤΡΟ/ΠΕΥΟΝΤΕΣ: Ο ΕΥΣΕΒ]
ΕΣΤΑΤΟΣ ΕΝ ΙΕΡΕΥΣΙ/ Κ[ΥΡ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ[ΑΙ] Η ΠΡΕΣΒΥ-
ΤΕΡΑ ΑΥ/ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ Κ(ΑΙ) ΤΑ ΤΕΚΝΑ] /ΑΥΤΟΝ Κ(ΑΙ) Η
ΗΚΟΝΟΜΗ ΑΥ(ΤΩΝ)/ [ΕΞ]ΟΔ[ΟΙΣ Τ]ΟΥ ΝΑΟΥ. ΠΟΙΗΜΑ
ΕΜΟΥ ΑΝΑΞ/ΙΟΥ Κ(ΑΙ) ΑΜΑΡΤΟΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΙΕΡΕΟΣ Ο ΕΚ
ΝΕ/[ΟΧΩ]ΡΙΟΥ ΤΗΣ ΧΙΟΥ Α' ΧΟΣΤ. ΤΟΥ ΑΝΕ/..... Η ΖΩΓΡΑ-
ΦΙΑ.../.....ΕΝ [ΜΗΝΙ] ΔΙΚΕΜΒΡΙΩ».

Ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1676 μ.Χ. ὡς ἔτος ἀγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ.

Ἀγιογράφος εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ἱερεὺς ἐκ Νεοχωρίου τῆς Χίου⁴⁸.

Στὸ νότιο ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας κεραίας τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ/ ΤΟΥ Θ(Ε)ΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΩ/ΝΑΧΟΥ
Κ(ΑΙ) ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι/ΕΡΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ/ Κ(ΑΙ) ΚΥΡΙΑ-
ΚΗΣ ΠΡΕCΒΥ/ ΤΕΡΑΣ ΕΤΟΣ Α' ΧΟΣΤ».

Ἦτοι ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1677 μ.Χ.

52. Ἀττάβυρος, Ναὸς Ἀτταβυρίου Διός. Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλική, Μεσαιωνικὸς Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Ἐμπωνα, ἡ» καὶ σὲ ἀπόσταση 2,5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρου «Ἀττάβυρος, ὁ» (ὑψόμετρο 1216 μ.) κεῖνται ἐρείπια μεγάλων διαστάσεων ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Διὸς Ἀτταβυρίου, κτισμένου ἀπὸ καλῶς εἰργασμένους λιθοπλίνθους καὶ κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα.

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τοῦ ἀρχαίου ναοῦ καὶ πιθανῶς κατὰ τὸν 5ον-6ον αἰῶνα μ.Χ., ὁ ναὸς αὐτὸς μετασκευάσθηκε σὲ μία τρίκλιτη, ξυλόστεγη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, μὲ νάρθηκα πρὸς τὰ δυτικά⁴⁹.

48. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 213. G. Gerola, «Monumenti Medievali delle Tredici Sporadi», *Annuario della Scuola Archeologica di Atene (ASA)*, σ. 351. Ἱ. Βολανάκης, *Ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸ Ἀσκληπιεῖο Ρόδου*, Ρόδος 2006, σ. 21-22.

49. Ἡ βασιλικὴ αὕτῃ ἦτο ἀφιερωμένη πιθανότατα στὸν Ἅγ. Ἰωάννη τὸν Θεολόγο, τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς. Ἦτοι ὑπὸ χριστιανικὸν ἔνδυμα συνεχίσθηκε ἡ λατρεία τοῦ Διὸς, τοῦ θεοῦ τῶν ἀστραπῶν, τῆς βροντῆς καὶ τῶν καιρικῶν φαινομένων γενικότερα.

Ύστερα από την έρείπωση και της βασιλικής, στη θέση του μεσαιού κλίτους αυτής ανεγέρθηκε μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός. Η ανατολική αυτού πλευρά έπερατοῦτο σὲ μία ήμικυκλική άψίδα, ή όποία ήτο έγγεγραμμένη έντός του πάχους του ανατολικού τοίχου του ναού του Διός Άτταβυρίου. Ό ναός αυτός έχει καταπέσει από μακροῦ χρόνου. Έντός αυτού διατηροῦνται και έλάχιστα λείψανα παλαιών τοιχογραφιών, πιθανώς του 14ου-15ου αιώνα μ.Χ.

Φαίνεται ότι ό ναός αυτός ήτο άφιερωμένος στον Άγιο Ίωάννη τον Θεολόγο και άποτελοῦσε τὸ Καθολικὸ Μονή. Μετά την έρείπωση του ναού, οι Μοναχοί μετοίκισαν και ίδρυσαν τή Μονή του Άγίου Ίωάννου Θεολόγου του Άρταμίτη, κείμενη νοτιοανατολικά της κορυφής του Άτταβύρου και σὲ χαμηλότερο επίπεδο, τὸ Καθολικὸ της όποίας και λείψανα τών κελίων αυτής διατηροῦνται μέχρι σήμερα.

53. Άφάντου, Άγιος Γεώργιος

Έντός του οικισμού εύρίσκεται ό ναός του Άγ. Γεωργίου. Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα, που καλύπτεται με κτιστή καμάρα και κοίλα κεραμίδια. Η Ανατολική του πλευρά περατοῦται σὲ μία ήμικυκλική άψίδα. Στο μέσο περίπου της Νοτίου πλευράς εύρίσκεται ή είσοδος.

Στή βόρεια έσωτερική πλευρά του κυρίως ναού ὑπάρχει τοιχογραφία, στην όποία εικονίζεται ό Άγιος Γεώργιος έφιππος. Πιθανότατα ὑπῆρχαν και άλλες τοιχογραφίες, που καλύφθηκαν άργότερα από έπιχρίσματα.

Η τοιχογραφία του Άγίου Γεωργίου είναι μέτριας τέχνης και προέρχεται πιθανώς από τον 17ον αιώνα.

54. Άφάντου, Άγιος Λουκάς

Δυτικά του οικισμού και σὲ άπόσταση 1500 μ. περίπου από αυτόν, στην κορυφή χαμηλού ὑψώματος, εύρίσκονται τὰ έρείπια παλαιού ναυδρίου, άφιερωμένου, σύμφωνα με την παράδοση, στον Εύαγγελιστή Λουκά.

Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα, κτισμένο από άργολιθοδομή, τὸ όποιο καλυπτόταν με καμάρα. Η ανατολική του πλευρά περατοῦται σὲ μία ήμικυκλική άψίδα. Η δυτική του πλευρά έχει καταστραφεί, έπειδή τὸ τμήμα αυτό του γηλόφου έχει ὑποστεί καθίζηση. Τὸ δάπεδο καλύπτεται με χοχλάκι.

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ κτίσθηκε πιθανότατα στὴ θέση παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, λειψάνων τοίχων καὶ πολυάριθμων πήλινων ὀστράκων.

Νότια τῶν ἐρειπίων τοῦ ναῦδρίου καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸ ἔχουν συγκεντρωθεῖ πρόσφατα λιθόπλινθοι ἀπὸ πωρόλιθο, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ παραπάνω οἰκοδόμημα καὶ οἱ ὅποιοι φέρουν κονίαμα μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν, προερχόμενων ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ (17ος-18ος αἰῶνας).

55. Ἀφάντου, Ἅγιος Νικόλαος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, ὑπῆρχε παλαιὸ ἐρειπωμένο ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν στὸ ἐσωτερικό, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα.

Οἱ παραπάνω τοιχογραφίες μεταφέρθηκαν στὸ Ἑργαστήριο συντηρήσεως τοιχογραφιῶν τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου καὶ στὴ συνέχεια τοποθετήθηκαν στὶς ἀποθήκες τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου τῆς Ρόδου, ὅπου φυλάσσονται μέχρι σήμερα.

56. Ἀφάντου, Μαζεύκια, Ἅγιος Νικόλαος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀφάντου, στὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 6 χλμ. ἀπὸ αὐτόν στὴ θέση «Μαζεύκια, τὰ» καὶ στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ ὑψώματος, κεῖται ὁ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4.75 x 3.20 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.90 καὶ βέλους 1.50 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.90 μ.)

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ.

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ αὐτοῦ διατηρεῖται ἡμικυκλικὴ ἀψίδα ἐτέρου παλαιότερου ναοῦ.

Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀποκαλύφθηκαν πολλοὶ ὑπόγειοι, λακκοειδεῖς τάφοι τῶν μέσων χρόνων.

57. Ἀφάντου, Παληοκκλησιά, Ἀνώνυμος ναὸς

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀφάντου, στὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 6.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, βορειοανατολικὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ θέση «Μαζεύκια» καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, στὴ νότια πλαγιά ὄρεινου ὄγκου, στὴ θέση «Παληοκκλησιά, ἡ» κεῖνται τὰ ἐρείπια μεσαιωνικοῦ, ἀνώνυμου ναοῦ μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο (2) στρώματα.

Ὁ ναὸς ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 3.88 x 2.20 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία ἔχει καταπέσει ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.60 καὶ βέλους 0.72 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα στενὸ, μονόλοβο παράθυρο (πλάτους 0.22 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.00 μ.).

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦν λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Ἐπὶ τὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Κόγχη: Παρίστανται τέσσερις Ἅγιοι ὁλόσωμοι, φέροντες ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦντες ἀνεπτυγμένα λειτουργικὰ εἰλητάρια, εἶναι στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος καὶ 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Μέσο κόγχης: Εἰκονίζεται ὁ Μελισμός. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Κατεστραμμένη. Μεσαία ζώνη: Διακοσμητικὴ ταινία. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονταν πιθανῶς οἱ Ἅγιοι Διάκονοι: Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς καὶ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός. Καμάρα: Νότιο μισό: Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου. Βόρειο μισό: Γέννηση Χριστοῦ. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη: Δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες ἀδιάγνωστοι.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἅγιοι, σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη: Πρόθεση: Σταυρὸς Ἀναστάσεως-Διακοσμητικὰ σχέδια. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ἡ ἐπιγραφή: «I(HCOY)C X(PISTO)C NI KA».

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Εικονίζονταν σκηνές από τὸ Δωδεκάορτο. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἅγιοι ἐντὸς στηθαρίων. Κάτω ζώνη: Ἅγιοι ὀλόσωμοι, ἀδιάγνωστοι. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἅγιοι, σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη: Ἅγιοι, ὀλόσωμοι, ἀδιάγνωστοι. Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες. Πρῶτο στρώμα: Πιθανῶς 14ος αἰῶνας μ.Χ. Δεύτερο στρώμα: Πιθανῶς 16ος αἰῶνας μ.Χ.

58. Ἀφάντου, Παναγία Καθολικὴ

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν παραλία, στὸ μέσο ἀρχαίου οἰκισμοῦ, εὐρίσκονται τὰ λείψανα τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς⁵⁰. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς βασιλικῆς κτίσθηκε κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Καθολικῆς⁵¹.

Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ (ἔσωτ. διαστ. μήκους 7.25, μέγιστο πλάτος 7.60, ἐλάχιστο πλάτος 3.80 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τόσο οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ, ὅσο καὶ ὁ κεντρικὸς χώρος τοῦ ναοῦ, καλύπτονται μὲ κτιστές, ἡμικυλινδρικές στέγες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, προερχόμενες ἀπὸ διάφορες ἐποχές.

I. Ἐπὶ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Ἀψίδα: Εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Στὴν καμάρα τῆς ἀνατολικῆς κεραίας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἐπὶ Βῆμα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ, χωρισμένη σὲ δύο ἡμιχόρια. Τὸ τέμπλο εἶναι κτιστὸ καὶ στὴν πρόσοψή του ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ὅπου εἰκονίζονται οἱ ἐξῆς παραστάσεις (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Νικόλαος, 2) Θεοτόκος (λείψανα), 3) Ἰησοῦς Χριστὸς (κατεστραμμένη ἢ παράσταση), 4) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Κάτω ἀπὸ τίς εἰκόνες αὐτὲς ὑπάρχουν γραπτὲς ποδέες.

50. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 243.

51. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 21-28, εἰκ. 20 (κάτοψη-τομή) καὶ σ. 212-213.

II. Κυρίως ναός:

Κεντρικός χώρος: Στήν καμάρα τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ κυρίως ναοῦ εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἤτοι: Νότιο μισό: 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Ὑπαπαντή. Βόρειο μισό: 4) Βάπτισμα, 5) Μεταμόρφωση, 6) Κάθοδος στὸν Ἄδη (;). Βόρειος τοῖχος: Ἅγιος Ἀντώνιος. Νότιος τοῖχος: Ἐπιχρισμένος. Δυτικὸς τοῖχος: Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Α) Νότια κεραία: Ἡ καμάρα ἔχει ἐπιχρισθεῖ. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἅγιος ἔφιππος, πιθανῶς Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης. Β) Βόρεια κεραία: Ἡ καμάρα ἔχει καλυφθεῖ μὲ ἐπιχρίσματα. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Θεοτόκος, ἔνθρονος, Βρεφοκρατοῦσα. Βόρειος τοῖχος: 1) Ἰησοῦς Χριστός, 2) Θεοτόκος ὀρθία. Δυτικὸς τοῖχος: Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος. Γ) Δυτικὴ κεραία: Εἰκονίζεται ἡ Μέλλουσα Κρίση. Στήν καμάρα εἰκονίζονται ἄνω Ἄγγελοι καὶ κάτω οἱ 12 Ἀπόστολοι ἔνθρονοι. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἄγγελος. Κάτω ζώνη: Τιμωρίες ἁμαρτωλῶν ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Μελλούσης Κρίσεως. Δυτικὸς τοῖχος: Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (;). Βόρειος τοῖχος: 1) Ὁ κόλπος τοῦ Ἀβραάμ, 2) Ὁ χορὸς τῶν Δικαίων, 3) Ὁ Πύρινος ποταμός. Δυτικὸς τοῖχος: Ἐχει ἐπιχρισθεῖ. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ β' στρώματος εἶναι μεταβυζαντινές καὶ προέρχονται τουλάχιστον ἀπὸ δύο περιόδους. Οἱ παλαιότερες (ἀνατολικὸ τμήμα) εἶναι πιθανῶς τοῦ 16ου αἰῶνα, ἐνῶ οἱ νεότερες (δυτικὴ κεραία) τοῦ 17ου αἰῶνα.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν παραπάνω τοιχογραφιῶν εἶχε καλυφθεῖ μὲ ἐπιχρίσματα καὶ ἀποκαλύφθηκαν ἀπὸ τὸ Συνεργεῖο συντηρητῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου.

59. Βάτι, Ἅγιος Γεώργιος (νεκροταφεῖο)

Ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση ±500 μ. ἀπὸ αὐτόν, ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 6.20 x 3.30 μ.), κτισμένο ἀπὸ ἀργολιθοδομή. Καλύπτεται μὲ ἡμικυλινδρική καμάρα, κατασκευασμένη ἀπὸ καλῶς λαξευμένους πωρολίθους. Ἐξωτερικὰ φέρει πλάκα ἀπὸ σκυρόδεμα.

Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἐξωτερικὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, πάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι τοποθετημένα ἐννέα πηλινὰ πινάκια, ποὺ σχηματίζουν σταυρό.

Στὸ μέσο περίπου τοῦ νοτίου τοίχου ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς δημιουργεῖται ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα παλαιότερης τοιχοποιΐας καὶ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Διατηροῦνται μόνο τὰ κάτω τμήματα ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα τῆς Δέησης. Κάτω ἀπὸ τὴ Δέηση εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Ἀψίδα: Παρίστανται ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Φέρουν πολυσταύρια φαλόνια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα, λειτουργικὰ εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, 2) Σάββας, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Μέγας Βασίλειος, 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 6) Μέγας Ἀθανάσιος. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ὁ Μελισμός. Παρίσταται Ἁγία Τράπεζα καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὴ Δισκάριο καὶ ποτήριον. Στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο ὑπάρχει διακοσμητικὴ ταινία. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Πολύκαρπος, 2) Ἅγιος Ἰωάννης Ἀλεξανδρείας. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω ζώνη: Στὴν Πρόθεση εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ δυτικὰ αὐτῆς ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος, ὁ Πρωτομάρτυς. Κρατεῖ λιβανωτίδα καὶ θυμιατήριον. Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα παρίσταται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ κλειδί τῆς καμάρας παρίστανται ἕξι στηθάρια Προφητῶν τῆς Π.Δ. Στὴν καμάρα εἰκονίζονται συνθέσεις τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Ὑπαπαντὴ (κατεστραμμένη), 4) Βάπτισις. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 5) Μεταμόρφωση, 6) Σταύρωση, 7) Ἐπιτάφιος θρῆνος, 8) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη (κατεστραμμένη). Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ὁ Ἅγιος δεμένος σὲ πάσσαλο ξύεται μὲ σιδερένια χειρόκτια, 2) Ὁ Ἅγιος βασανίζεται ἀπὸ στρατιῶτες μὲ δόρατα,

3) Σκηνή ήμιεξίτηλος, 4) Ἡ ἀποκεφάλιση τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 5) Ὁ Ἅγιος ὄρθιος, ήμίγυμνος, βασανίζεται (ήμιεξίτηλος), 6) Ὁ Ἅγιος ήμίγυμνος κείται σὲ κλίνη, διαγωνίως τοποθετημένη, 7) Ὁ Ἅγιος κείται σὲ ὀριζόντια κλίνη ήμίγυμνος, 8) Ὁ τροχός. Νότιος τοῖχος: Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονται ὁλόσωμες μορφές, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Θεοτόκος ἐνθρονος, βρεφοκρατοῦσα «Ἡ Ὁδηγήτρια», 2) Ἅγιος Μάμας, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 4) Ἅγιος ὄσιος, ήμιεξίτηλος, 5) Ἅγιος Ἀντώνιος (;). Βόρειος τοῖχος: Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονται ὁλόσωμες μορφές ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος νέος, στρατιωτικός, ἀδιάγνωστος, 2) Ὁμοίως, 3) Ἅγιος Νικόλαος, 4) Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος. Ἄνω ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατή, ὑπάρχει ἡ μικρογράμματος ἐπιγραφή:

«Εἰκὼν πλέον τῶν 500 ἐτῶν /ἐπιδιορθωθεῖσα κ(αί) συμ/πληρωθεῖσα εἰς τινα /σημεῖα ὑπὸ τοῦ/ Β.Σ. Παπαδο/πούλου ἐκ/ Βουρουρίου Μ. Ἀσ(ίας) / 2-9-1930».

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Μεσαία ζώνη: Παρίστανται τέσσερις Ἀγίες στηθαῖες, μετωπικές, ἥτοι (ἀπὸ νότια πρὸς βόρεια): 1) Ἀγία Παρασκευή, 2) Ἀγία ἀδιάγνωστος, 3) Ἀγία Κυριακή, 4) Ἀγία ἀδιάγνωστος. Κάτω ζώνη: Νότια τῆς εἰσόδου εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη καὶ βόρεια αὐτῆς ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ τεταρτοσφαιρίου καὶ τῆς ἀψίδας εἶναι παλαιότερες καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ οἱ λοιπὲς προέρχονται ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

60. Γεννάδι, Ἀγία Ἀναστασία ἡ Ρωμαία (νεκροταφεῖο)

Νότια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸν ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, τῆς Ρωμαίας (29 Ὀκτωβρίου). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα ἐσωτερικῶν διαστάσεων (10.00 x 4.10 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα, ἐνισχυόμενη μὲ δύο σφενδόνια. Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη φέρει κοῖλα κεραμίδια. Στὴ βόρεια καὶ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ δημιουργοῦνται ἀνὰ δύο τυφλὰ ἀψιδώματα. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Δυτικὰ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει Πρόπυλο.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως

φαίνεται από τὰ λείψανα παλαιῶν τοίχων καὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται μέτριας τέχνης τοιχογραφίες⁵² ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση, ἥτοι στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σὲ προτομή, περιβαλλόμενος ἀπὸ τὴ Θεοτόκο καὶ τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο. Κάτω ἀπὸ τὴ Δέηση εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Ἀψίδα: Παρίστανται πέντε συνολικὰ Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Φέρουν ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦν ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Σπυρίδων, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 5) Μέγας Ἀθανάσιος. Στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς, ἀπὸ τὸ ὄραμα τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Διακοσμητικὴ ταινία. Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται ἓνας Ἅγιος ὁλόσωμος, ἀδιάγνωστος. Βόρειος τοῖχος: Πέτρος Ἀλεξανδρείας (ὄραμα).

II. Κυρίως ναός:

Ἡ καμάρα χωρίζεται σὲ μικρὰ διάχωρα μὲ συνθέσεις ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ λεγόμενου Δωδεκάορτου (ἀνεπτυγμένου) καὶ σκηνές ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας, καθὼς καὶ σκηνές ἀπὸ τὸν βίο τῆς Θεοτόκου, ἥτοι:

Νότιο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Βάπτισμα, 4) Ὑπαπαντή, 5) Μεταμόρφωση, 6) Προσευχὴ στὴ Γεθσημανή, 7) Προδοσία, 8) Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Πιλάτου, 9) Ὁ Ἐλκόμενος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 10) Ξηρανθεῖσα συκῇ, 11) Ἀδιάγνωστη, 12) Ὁμοίως, 13) Μαρτύριο Ἁγίας Ἀναστασίας (ὁ τροχός), 14) Ἡ ἀγχόνη, 15) «Ἡ Ἁγία καίεται τὸ σῶμα», 16) Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Ἀρχιερέως, 17) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 18) Βαϊοφόρος.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 19) Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, 20) Ἐπιτάφιος θρῆνος, 21) Ἀνάσταση (δυτικὸς τύπος), 22) Ψηλάφηση τοῦ Θωμᾶ, 23) Ὁ Λίθος, 24) Θεραπεία τοῦ παραλύτου, 25) Ἰησοῦς καὶ Σαμαρεῖτις, 26) Θεραπεία τοῦ τυφλοῦ,

52. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 212.

27) Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 28) Ἡ Προσευχή τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης, 29) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, 30) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, 31) Ἡ Ἁγία Ἀναστασία «ξύλω τοὺς πόδας σφίγγεται», 32) Ἡ Ἁγία Ἀναστασία «καὶ τοὺς ὄνυχας ἐκριζοῦται», 33) Ἡ Ἁγία Ἀναστασία «τοὺς μαστοὺς ἀποτέμνεται καὶ τὴν γλῶτταν», 34) «Ὅταν ἔβγαλαν τὰ ὀδόντια τῆς Ἀγίας», 35) «Ἡ Ἁγία τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται», 36) Ἡ Ἁγία στὸν οὐρανό.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς τὰ δυτικά): Εἰκονίζονται ἑννέα στηθάρια Ἀγίων, ἥτοι: 1) Μηνᾶς, 2) Κλήμης, 3) Εὐστάθιος, 4) Μόδεστος, 5) Ἀθανάσιος, 6) Κύριλλος, 7) Νικόλαος, 8) Ἀνδρέας, 9) Φίλιππος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἁγία Ἀναστασία ἢ Ρωμαία (εἰκονίζεται στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος), 2) Ἁγία Μαρίνα, 3) Ἅγιος Μάμας, 4) Βασίλειος, 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 6) Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, 7) Συμεὼν ὁ Στυλῖτης, 8) Ἀρχων Μιχαήλ, 9) Ὁ Κόλπος τοῦ Ἀβραάμ.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω καὶ ἑνδεκα στηθάρια Ἀγίων, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἁγία Μαρίνα (ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω), 2) Ἀπόστολος Πέτρος (στηθαῖος), 3) Ἀπόστολος Παῦλος (στηθαῖος), 4) Ἁγία Ματρώνα (ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω) καὶ οἱ ἐπόμενοι ἑπτὰ σὲ στηθάρια, 5) Κοσμᾶς, 6) Δαμιανός, 7) Παντελεήμων, 8) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 9) Προφήτης Ἡλίας, 10) Φιλήμων, 11) Ἀδιάγνωστοι, 12) Ὁμοίως, 13) Λουκᾶς. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἁγία Βαρβάρα, 2) Ἁγία Παρασκευή, 3) Ἅγιος Δημήτριος, 4) Γεώργιος, 5) Τρύφων, 6) Χαράλαμπος, 7) Ἕνας Ἀρχάγγελος.

Δυτικὸς τοῖχος: Μνημειώδης παράσταση τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης, πιθανῶς τοῦ 18ου αἰῶνα.

61. Γεννάδι, Ἅγιος Γεώργιος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Γεννάδι, τὸ» καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Γενναδίου-Κατταβιάς καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τῆς παραλίας, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 5.10 x 2.90 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ σταυροθόλια. Ἡ στέγη ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.84 καὶ βέλους 0.62 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο πλάτους (0.48 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.83/0.99 μ.). Στὸ μέσο τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.64 μ.).

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ πάτριωνας τοῦ ναοῦ Ἅγιος Γεώργιος, ὁλόσωμος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος. Ὁ λευκὸς ἵππος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἱππεύει ὁ Ἅγιος, κινεῖται ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά. Ὁ Ἅγιος φέρει κοντὸ ἔνδυμα, μετάλλينو θώρακα, ἐρυθρὰ ἀνεμιζόμενη χλαμύδα, ὥστε νὰ σχηματίζεται τὸ «ἀναπετάριν» καὶ χειριδωτό, φαιόχρωμο χιτῶνα. Μὲ τὸ δεξί του χέρι κρατεῖ δόρυ καὶ πλήττει θανάσιμα τὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενο Δράκοντα. Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφία, πιθανῶς τοῦ 16ου αἰῶνα μ.Χ.

62. Γεννάδι, Ἀγ. Γεώργιος τοῦ Κουτσοῦ

Βορειοανατολικά τοῦ Γενναδίου καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. ἀπὸ αὐτό, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Γενναδίου-Κιοταρίου, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουτσοῦ, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εὐρίσκονται τὰ ἐρείπια μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ, ἐγκαταλελειμμένου ἀπὸ μακροῦ χρόνου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐξωτερικὰ ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 6.17 x 4.62 μ.), ἐνῶ ἐσωτερικὰ ἔχει σχῆμα σταυροῦ, ἐγγεγραμμένου ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν τοίχων.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.90 καὶ βέλους 1.10 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.22 μ.).

Ἡ ἀνατολικὴ κεραία (ἐσωτ. διαστ. 2.10 x 1.90 μ.) χρησιμεύει ὡς Ἱερὸ Βῆμα, στὸ μέσο τοῦ ὁποίου ὑψώνεται ἡ Ἁγία Τράπεζα. Ὁ κυρίως ναὸς ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 3.51 x 1.85 μ.). Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς νότιας αὐτοῦ ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.95 καὶ βάθους 0.75 μ.). Στὴν ἀντίστοιχη θέση τῆς βόρειας αὐτοῦ ἐσωτερικῆς πλευρᾶς σχηματίζεται ὅμοιο ἀψίδωμα

(πλάτους 1.82 και βάθους 0.44 μ.). Μὲ τὴ δημιουργία τῶν δύο αὐτῶν τυφλῶν ἀψιδωμάτων, ἐν εἵδει κεραιῶν, ἡ κάτοψη τοῦ ναοῦ ἐμφανίζει ἐσωτερικὰ σταυρικὸ σχῆμα.

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ἀνοίγεται ἕτερο τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 0.80 καὶ βάθους 0.79 μ.). Στὴν ἀντίστοιχη ἀκριβῶς θέση τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ὁμοιο ἀψίδωμα (πλάτους 0.81 καὶ βάθους 0.77 μ.).

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.95/1.20 μ.).

Ἐξωτερικὰ καὶ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα, μὲ τοξωτὴ ἀπόληξη πρὸς τὰ ἐπάνω.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζοταν πιθανῶς ἡ Δέηση ἢ ἡ Θεοτόκος Πλατυτέρα. Κόγχη: Παρίσταντο Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Καμάρα: Εἰκονίζοταν πιθανῶς ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς δὲν διακρίνονται, καλυπτόμενες ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζοταν ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα στὸν τύπο τῆς Ὁδηγήτριας.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὶς ἐπιφάνειες αὐτῆς εἰκονίζονταν σκηνὲς τοῦ Δωδεκαόρτου, καλυπτόμενες ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Νότια πλευρά: Νότια κεραία: Τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος: Γύρω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ παρίστανται διακοσμητικά, καρδιόσχημα. Ἐσωρράχιο τόξου: Μέσο: Μέγας Ἀντώνιος. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, φέρων μοναχικὸ ἔνδυμα. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξι καὶ κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸ ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο, μὲ κείμενο σὲ ἑννέα στίχους, ἥτοι: «+ ΜΗ ΑΠΑ/ΤΑ ΣΕ ΜΟΝΑ/ΧΕ ΧΟΡΤΑ/ΣΙΑ ΚΟΙΛΙΑΣ/ ΥΠΟΤΑ-ΓΗ ΜΗ / ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ/ ΥΠΟΤΑΣΣΕΙ/ ΤΟΥΣ ΔΑΙΜΟΝΑΣ».

63. Δαματριά, Ἅγιος Νικήτας

Βορειοανατολικά τῆς Δαματριάς καὶ σὲ ἀπόσταση 1.500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ ὄρους ποὺ εὑρίσκεται νότια

τοῦ οἰκισμοῦ Παραδείσι, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νικήτα ἢ κατ' ἄλλους τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς⁵³.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο κατασκεύασμα, λαξευμένο ἐξ ὁλοκλήρου μέσα στὸ μαλακό, λευκόχρωμο πωρόλιθο. Παρουσιάζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη, ὀλίγον ἀκανόνιστη καὶ καλύπτεται μὲ σταυροθόλια. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Δεύτερη ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, μικρότερη τῆς πρώτης δημιουργεῖται στὴν ἀνατολική πλευρὰ τοῦ χώρου τῆς Προθέσεως, ποὺ εὐρίσκεται στὸ βόρειο τμήμα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει νάρθηκας. Στὸ μέσο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Τὸ δάπεδο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι κατὰ 0.22 μ. ὑψηλότερο τοῦ δαπέδου τοῦ κυρίως ναοῦ. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα χωρίζεται τοῦ κυρίως ναοῦ μὲ εἶδος τοίχου, ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ πωρόλιθο. Περιμετρικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ δημιουργοῦνται χαμηλὰ πεζούλια.

Στὴ βόρεια καὶ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ κυρίως ναοῦ σχηματίζονται ἀνὰ δύο τυφλὰ ἀψιδώματα, τὰ ὁποῖα προσδίδουν πλαστικότητα στὸν χώρο. Μέσα στὰ δύο δυτικὰ ἀψιδώματα εὐρίσκεται ἀνὰ ἓνας ὀρθογωνίου σχήματος τάφος, ποὺ καλύπτεται μὲ πλάκες Λάρδου (πάχους 0.065 μ.).

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὑποστῇ πολλὲς φθορὲς ἀπὸ τὸν χρόνο καὶ τὴν ὑγρασία.

Εἰδικότερα ἔχουν καταστραφεῖ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου οἱ τοιχογραφίες τῆς βόρειας πλευρᾶς.

Ι. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Διακρίνονται λείψανα ἀπὸ τὸ φωτοστέφανο τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου. Ἀψίδα: Δὲν ὑπάρχουν λείψανα τοιχογραφιῶν.

Νότιος τοῖχος: Δημιουργεῖται κόγχη, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζονται οἱ ἐξῆς Ἅγιοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Μέγας Βασίλειος, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Ἀθανάσιος. Βόρειος τοῖχος: Λείψανα Ἁγίου, πιθανῶς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως διακρίνεται δισκάριο μεγάλου μεγέθους (Μελισμός;). Στὸ ἐσωρράχιο τῆς Ὠραίας Πύλης εἰκονίζονται: Στὸ κέντρο αὐτοῦ

53. C. Brandi, «La cappella rupestre del Monte Paradiso», περιοδικὸν *Memorie*, τ. III (Bergamo 1938), σ. 7-18.

Άγία μέσα σὲ στηθάριο. Στὸ νότιο τμήμα ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς. Στὸ βόρειο τμήμα ἕνας Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Στὴν καμάρα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Τέμπλο: Στὸ νότιο μισὸ τοῦ πώρινου τέμπλου παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Στὸ βόρειο μισὸ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος, ὁλόσωμος, ὄρθια. Διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή: «[Μ(ήτηρ)] Θεο(ῦ)».

Ὁ κυρίως ναὸς καλύπτεται μὲ συνδυασμὸ σταυροθολίων, σκαλισμένων στὸ φυσικὸ πέτρωμα. Τὸ ἀνατολικὸ μισὸ καταλαμβάνεται ἀπὸ ἕνα σταυροθόλιο, στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται οἱ 4 Εὐαγγελιστὲς στηθαῖοι. Τὸ δυτικὸ μισὸ τοῦ κυρίως ναοῦ καλύπτεται μὲ δεῦτερο σταυροθόλιο, στὶς ἐπιφάνειες τοῦ ὁποίου εἰκονίζονταν 4 ἑξαπτέρυγα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διατηροῦνται τὰ δύο. Νότιος τοῖχος: Ἀνατολικὸ τυφλὸ ἀψίδωμα: Τύμπανο: Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ χωρίζεται σὲ δύο ζώνες: Ἄνω ζώνη: Ἡ Ἑγερση τοῦ Λαζάρου. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 2) Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης. Ἄντυγα τόξου: Ἀνατολικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἅγιος Ἑρμόλαος. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Παντελεήμων. Δυτικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἅγιος Κοσμᾶς. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Δαμιανός. Πεσσός (μεταξὺ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος): Ἄνω ζώνη: Ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη: Ἡ Ἁγία Κυριακή. Δυτικὸ τυφλὸ ἀψίδωμα: Τύμπανο: Ἄνω ζώνη: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἅγιος Γεώργιος, «ὁ Καππαδῶξ» ἑφίππος, Δρακοντοκτόνος. Ἄντυγα τόξου: Ἀνατολικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη: Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Δυτικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη: Ἅγιος ὁλόσωμος, ἀδιάγνωστος. Βόρειος τοῖχος: Οἱ τοιχογραφίες τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους κατεστραμμένες, λόγῳ πτώσεως τῶν κονιαμάτων. Στὸν πεσσό, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται στὸ μισὸ τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ στὸ ἄνω τμήμα αὐτοῦ εἰκονίζεται ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

Στὴν ἄντυγα τοῦ δυτικοῦ ἀψιδώματος καὶ στὸ ἀνατολικὸ μισὸ αὐτῆς, εἰκονίζονταν πιθανότατα ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, ἐπεὶδὴ στὴν ἀντίστοιχη θέση τῆς νότιας πλευρᾶς εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Σὲ διάφορα μέρη τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται διακοσμητικά, ἀποτελούμενα ἀπὸ ἐλικοειδεῖς βλαστοὺς καὶ ἀνθέμια, καρδιόσχημα σχήματα κ.ἄ.

Στὸ Νοτιοδυτικὸ τμήμα τοῦ νάρθηκα καὶ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο ὑπάρχει κυκλικὴ δεξαμενὴ νεροῦ.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης καὶ διατηρήσεως καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 12ον-13ον αἰῶνα μ.Χ.

64. Δαματριά, Ταξιάρχης Μιχαὴλ Πανορμίτης

Βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 150 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, εὐρίσκεται μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο, ἀφιερωμένο στὸν Ταξιάρχη Μιχαὴλ Πανορμίτη. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς αὐτὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποὺ διατηροῦνται. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν λείψανα τοιχογραφιῶν, ἥτοι: Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἰησοῦς Χριστός, εἰκονίζεται ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω, εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξι καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα, μὲ πολύτιμη στάχωση μὲ τὸ ἀριστερό, 2) Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα. Βόρειος τοῖχος: Παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ Πανορμίτης ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός.

Πρόκειται γιὰ μέτριας τέχνης τοιχογραφίες τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνα μὲ μεταγενέστερες ἐπιζωγραφίσεις.

65. Διμυλιά, Ἅγιος Γεώργιος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ Διμυλιάς καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου Διμυλιάς-Σαλάκου καὶ στὸ μέσο καλλιεργούμενων ἐκτάσεων, σὲ μικρὸ ὕψωμα εὐρίσκεται ὁ ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο ναῦδριο (ἐσωτ. διαστ. 5.10 x 3.43 μ.), ποὺ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ ἐπερατοῦτο σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοιγόταν ἓνα δῖλοβο παράθυρο. Τὸ νότιο μισὸ τῆς ἀψίδας ἔχει καταπέσει. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πιθανῶς ἀνοιγόταν ἡ εἴσοδος.

Ἡ τοιχοποιΐα εἶναι κτισμένη ἀπὸ ἀργολιθοδομή (πάχος τοίχων 0.70 μ.) καὶ ἀσβεστοκονίαμα. Διατηρεῖται ὁ νότιος τοῖχος σὲ ὅλο τὸ ὕψος (ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 3.50 μ.) καὶ τμῆμα τοῦ νότιου μισοῦ τῆς καμάρας, ὁ βόρειος τοῖχος σὲ ἱκανὸ ὕψος, τὸ βόρειο τμῆμα τῆς ἀψίδας καὶ ὁ δυτικὸς σὲ ἱκανὸ ὕψος, εἶναι ὅμως δυσδιάκριτος, λόγω τῆς πλούσιας ἄγριας βλαστήσεως.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναυδρίου διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Εἰδικότερα στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Διακρίνεται στὸ κέντρο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω, μετωπικός. Φέρει χιτῶνα χρώματος ὠχρας καὶ βαθυπόρφυρο ἱμάτιο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξι καὶ πιθανῶς κρατοῦσε κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Δεξιά Του παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω, στραμμένη πρὸς τὸν Χριστό. Φέρει κυανόχρωμο χιτῶνα καὶ βαθυπόρφυρο μαφόριο.

Ἀριστερὰ τοῦ Χριστοῦ εἰκονιζόταν ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἀλλὰ δὲν διατηρεῖται. Στὸ κέντρο τοῦ τεταρτοσφαιρίου διακρίνεται τμῆμα ἀπὸ παλαιότερο στρώμα τοιχογραφιῶν.

Στὴν ἀψίδα εἰκονίζονταν ἀρχικὰ ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Διακρίνονται οἱ τρεῖς τοῦ βορείου μισοῦ τῆς ἀψίδας, ἡμιεξίτηλοι. Ὁ τρίτος ἀπὸ Βορρᾶ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Λείψανα τοιχογραφιῶν διακρίνονται καὶ στὸ κατώτερο τμῆμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ δευτέρου στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα. Τὸ ναῦδριο ἔχει ἐρειπωθεῖ πιθανῶς στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα.

Νοτιοδυτικὰ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ σὲ ἀπόσταση 700 μ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν καὶ στὴν κορυφὴ ὑψώματος, ὀνομαζόμενου «Καστρί», διατηροῦνται, λείψανα παλαιῶν κτισμάτων.

66. Διμυλιά, Ἑλεούσα, Παναγία

Νότια τοῦ οἰκισμοῦ «Ἑλεούσα» καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιά τοῦ δρόμου Ἑλεούσας-Ἀγίου Νικολάου Φουντουκλίου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Ἑλεούσας, ὁ ὁποῖος τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ γαλλικοῦ τύπου κεραμίδια. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περα-

τοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει νάρθηκας.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ἰδρύθηκε στὴ θέσῃ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα παλαιῶν τοίχων καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς⁵⁴.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νάρθηκα, ὁ ὁποῖος φαίνεται παλαιότερος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες, ἥτοι:

Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας εἰκονίζεται διακοσμητικῶς.

Νότιο μισὸ καμάρας: Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες. Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἕξι στηθάρια μὲ Πατριάρχες τῆς Π.Δ. ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἀδὰμ, 2) Ἀβελ, 3) Σήθ, 4) Ἐνῶχ, 5) Κάιν, 6) Μαλελῆς. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Δημιουργία τοῦ κόσμου, 2) Δημιουργία νύκτας-ἡμέρας, 3) Δημιουργία φωστήρων, 4) Κλίμακα μὲ γκρεμιζόμενους ἀμαρτωλούς.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Χωρίζεται ἐπίσης σὲ δύο ζώνες. Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἕξι στηθάρια μὲ Πατριάρχες τῆς Π.Δ. (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἰαρέδ (;), 2) Ἐνῶχ, 3) Μαθουσάλα, 4) Ἀδιάγνωστος, 5) Νῶε, 6) Ἀδιάγνωστος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ὁ Ἀδὰμ καλεῖ τὰ ὀνόματα, 2) Ἡ δημιουργία τῆς Εὐας, 3) Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Δημιουργία τοῦ Ἀδὰμ, 2) Κόλπος τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ὁνειρο Δανιήλ, 2) Οἱ 4 ἄνεμοι: Βορρᾶς, Νότος, Ζέφυρος, [Μαῖ]στρος (;

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Δίκαιοι ἀνερχόμενοι στὸν οὐρανό, 2) Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, 3) Ἡ θάλασσα. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Μορφὴ ἵππεύουσα σὲ θηρίο, 2) Ἅγιος Ὀνούφριος, 3) Λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα.

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ. Βόρειο τμήμα: Ἄνω: Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Μέσο: Ὁ θάνατος τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω: Ὁ Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς κοινωνεῖ τὴν Ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτία.

Νότιο τμήμα: Ἄνω: Εἰκονίζονται δύο μορφές ἀδιάγνωστες. Μέσο: Παράστασις ἡμιεξίτηλος. Κάτω: Ἁγία, ἀδιάγνωστος.

Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου ἀπὸ τὸν νάρθηκα πρὸς τὸν κυρίως ναό,

54. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 245.

εικονίζονται: Άνω: Άγιος, Όσιος άδιάγνωστος. Βόρειο μισό: 1) Άγιος Εύθύμιος, 2) Άγιος, Όσιος άδιάγνωστος. Νότιο μισό: Δύο Άγιοι, Όσιοι άδιάγνωστοι.

Δυτικός τοίχος: Μνημειώδης παράσταση τής Μελλούσης Κρίσεως.

Οί τοιχογραφίες εΐναι μεταβυζαντινές και προέρχονται πιθανώς άπό τόν 17ον αΐώνα.

67. Διμυλιά, Φουντουκλί, Άγιος Νικόλαος

Νότια τής Διμυλιάς και στις βόρειες πλαγιές του όρους «Προφήτης Ήλίας», πλησίον πηγής και άριστερά του δρόμου Έλεούσας-Προφήτη Ήλία, στη θέση «Φουντουκλί» εύρίσκεται ό ναός του Αγίου Νικολάου⁵⁵. Πρόκειται για μετρίων διαστάσεων οικόδομημα, κτισμένο στον τύπο του τετράκογχου ναού⁵⁶. Πρόκειται για τύπο που σπάνια άπαντά στη Ρόδο⁵⁷.

Ό ναός κτίσθηκε στη θέση παλαιότερου, όπως φαίνεται άπό τά λείψανα τοίχων, κάτω άκριβώς άπό τους τοίχους του και σήμερα σωζόμενου ναού. Στις άρχές του αΐωνα εΐχε καταστεί έτοιμόρροπος, οί Ίταλοί δέ προέβησαν σε εύρείας έκτάσεως έργασίες στερεώσεως του μνημείου. Επίσης έλαβαν χώρα έργασίες στερεώσεως τών τοιχογραφιών.

Διατηρείται όλόκληρο τó εικονογραφικό πρόγραμμα, άν και οί τοιχογραφίες έχουν κατά ένα μεγάλο μέρος αλλοιωθει, εξ αίτίας τής έπεμβάσεως τών Ίταλών.

Ι. Τερò Βήμα:

Άψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εικονίζεται ή Δέηση. Κάτω άπό τή Δέηση παρίσταται ή Κοινωνία τών Άποστόλων και κάτωθεν εικονίζονται τέσσερεις Ίεράρχες συλλειτουργοΐντες. Άνατολική κεραία: Στην καμάρα αυτής εικονίζεται ή Άνάληψη. Νότιος τοίχος: Άνω, εικονίζονται τρεΐς Άγιοι σε στηθάρια. Κάτω εικονίζονται: 1) Άγιος Νικόλαος, 2) Δύο Άγιοι. Βόρειος τοίχος: Άνω παρίστανται τρεΐς Άγιοι σε στηθάρια. Κάτω παρίστανται δύο Άγιοι. Νότια κεραία: Στην κορυφή

55. Ά. Όρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 182-197, Κ.-Υ. von Bolzano, *Das andere Rhodos*, σ. 168-179.

56. Ά. Όρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 101, εικ. 82 (κάτοψη-τομή).

57. Υπάρχουν ακόμη δύο τετράκογχοι ναοί στη νήσο Ρόδο, ήτοι: α) Ρόδος (πόλη), Άγιος Γεώργιος (Χουρμαλί Μεδρεσέ), β) Σάλακος, Κοίμηση Θεοτόκου.

τοῦ τεταρτοσφαιρίου αὐτῆς εἰκονίζεται ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Στὴ συνέχεια ἡ ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια τοῦ τεταρτοσφαιρίου χωρίζεται σὲ δύο ζῶνες, ἥτοι: Ἄνω ζώνη: 1) Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ἡ Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 3) Ἡ Βαΐοφόρος. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονται οἱ κτήτορες τοῦ ναοῦ. Τρούλλος: Στὸν τρούλλο τοῦ ναοῦ εἰκονιζόταν πιθανότατα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν διατηρεῖται κανένα λείψανο. Τύμπανο: Στὸ τύμπανο τοῦ τρούλλου παρίστανται δώδεκα Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σφαιρικά τρίγωνα: Στὰ τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται στὴ βάση τοῦ τρούλλου εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές: α) Ματθαῖος, β) Μᾶρκος, γ) Λουκᾶς καὶ δ) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες τοῦ 15ου αἰ. μ.Χ.⁵⁸

Ὁ ναὸς εἶχε ὑποστεῖ πολλές βλάβες καὶ ἀναστηλώθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ὁπότε ἐγινε συντήρηση καὶ ἐν μέρει συμπλήρωση καὶ ἐπιζωγράφιση τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

68. Ἑμπωνα, Κάτω Πηγές, Ἁγία Εἰρήνη

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Ἑμπωνας, ὁ» καὶ σὲ ἀπόσταση 7 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Σαλάκου-Ἑμπωνας, στὶς πλαγιές τοῦ ὑψώματος «Προφήτης Ἡλίας», στὴ θέση Κάτω Πηγές, κεῖται τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρειπωμένο ναῦδριο τῆς Ἁγίας Εἰρήνης.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἑσωτ. διαστ. 5.00 x 3.20 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία ἔχει καταπέσει. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.50 καὶ βέλους 1.30 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ βόρειο τμῆμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.97 μ.). Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται δεύτερη εἴσοδος (πλάτους 0.98 μ.).

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι προσκεκολλημένος ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας (ἑσωτ. διαστ. 5.80 x 3.50 μ.), στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται μία εἴσοδος (πλάτους 1.02 μ.), ἡ ὁποία ἐντοιχίσθηκε ἀργότερα.

58. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 197.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ χρήση ἀρχαίου ὕλικου. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων καλῶς εἰργασμένους λιθοπλίνθους ἀπὸ λάρτιο λίθο καὶ ἀπὸ βάσεις ἐπιτυμβίων στηλῶν, προερχόμενων ἀπὸ παρακείμενο κοιμητήριον, τῶν προχριστιανικῶν χρόνων.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, πιθανῶς τοῦ 14ου-15ου αἰῶνα μ.Χ.

Δυτικὰ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει πηγὴ νεροῦ καὶ αἰωνόβια δένδρα.

Βορειοδυτικὰ τοῦ παλαιοῦ ναοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν ἀνεγέρθηκε περὶ τὸ 1987 σύγχρονο ναῦδριον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης⁵⁹.

69. Ἐμπωνα, Λαγγόνια, Πλάτανος, Ἅγιος Γεώργιος

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Ἐμπωνας, ὁ» καὶ σὲ ἀπόσταση 15 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, νοτιοδυτικὰ τῆς ἀρχαίας Καμείρου καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στήν περιοχή «Λαγγόνια, τὰ» καὶ στὴ θέση «Πλάτανοι, οἱ», κεῖται ὁ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο, καμαροσκέπαστο οἰκοδόμημα. Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4.45 x 3.00 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.92 καὶ βέλους 1.40 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται μόνολοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.12 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.00 μ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Δέηση.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Διακρίνονται λείψανα ὁλόσωμων, μετωπικῶν Ἀγίων, καθὼς καὶ παράσταση τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητος, πιθανῶς τοῦ 15ου-16ου αἰῶνα μ.Χ. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀνεγέρθηκε πιθανῶς στὴ θέση μιᾶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως εἰκάζεται ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν πα-

59. Ὁ ναὸς ἀνεγέρθηκε μὲ δαπάνες τῶν κατοίκων τοῦ Ἐμπωνα, μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Πέτρου Τσουκαλά.

λαιῶν τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, κείμενων στὴ θέση αὐτήν. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐμφανίζει τουλάχιστον δύο οἰκοδομικὰ φάσεις.

70. Ἰστριος, Ἅγιος Ἰωάννης

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ «Ἰστριος, ἡ» καὶ στὸ βόρειο ἄκρο τῆς αὐλῆς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, εὐρίσκεται ὁ παλαιὸς καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.90 x 3.40 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος, ἡ ὁποία φέρει μαρμάρينو κατώφλιο, διατηρούμενο κατὰ χώραν (*in situ*). Διακρίνεται εὐκρινέστατα ὁλόκληρο τὸ περίγραμμα τοῦ ναοῦ καὶ διατηρεῖται ἡ τοιχοποιΐα σὲ χαμηλὸ ὕψος. Στὶς ἐσωτερικὰς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Εἰδικότερα:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Κόγχη: Εἰκονίζονταν ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες, ὁλόσωμοι, στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες.

Οἱ τοιχογραφίες ἦσαν μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ. Ὁ ναὸς ἐρειπώθηκε συνεπεία σεισμῶν καὶ ἔκτοτε παραμένει σὲ ἐρείπια.

71. Ἰστριος, Ἅγιος Μερκούριος

Στὸ κοιμητήριό τοῦ οἰκισμοῦ διατηρεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ τοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ Πάτρωνα τοῦ ναοῦ Ἁγίου Μερκουρίου. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση αὐτὴ διακρίνεται παλαιότερο στρώμα, ὅπου εἰκονίζονταν πιθανότατα ἐπίσης ὁ Ἅγιος Μερκούριος.

Ἡ τοιχογραφία τοῦ νεότερου στρώματος εἶναι μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, πιθανῶς τοῦ 17ου-18ου αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ παλαιότερου, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα.

72. Κάλαθος, Ἀγία Κυριακή

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Κυριακῆς. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ στέγη παρουσιάζει δύο διαφορετικὰ ὕψη. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει Πρόπυλο. Στὴ νότια ἐξωτερικὴ πλευρὰ εὐρίσκονται δύο ἀρκοσόλια.

Ὁ ναὸς παρουσιάζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Παλαιότερο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ κυρίως ναοῦ, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται καὶ τοιχογραφίες. Μεταγενέστερα εἶναι τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα καὶ τὸ Πρόπυλο.

Διατηροῦνται πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀπὸ τὰ ὅποια συνάγεται ὅτι ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση ἢ πλησίον παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸ μὲ διαχωριστικὸ τοῖχο, ἀντὶ τέμπλου, ποὺ φθάνει μέχρι τὴ στέγη. Στὸ χώρο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος δὲν διατηρεῖται κανένα λείψανο ἀπὸ τοιχογραφίες.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονταν σκηνὲς ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο. Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ αὐτές. Στὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ νότιου μισοῦ τῆς ἡμικυκλικῆς ὀροφῆς διακρίνεται ἡ Βαῖοφόρος.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Εἰκονίζονται τέσσερεις ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἥτοι: 1) Ταξιάρχης Μιχαήλ, 2) Ἅγιος Ἀδιάγνωστος, 3) Ἅγιος Νικόλαος, 4) Ἅγιος Ἀντώνιος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Στρατιωτικὸς Ἅγιος, νέος ἀγένειος, πιθανῶς ὁ Ἅγιος Γεώργιος, 2) Ἅγιος ἔφιππος, Δημήτριος (:). Στὸν δυτικὸ τοῖχο δὲν διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

Οἱ τοιχογραφίες τῆς Ἀγίας Κυριακῆς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα.

73. Κάλαθος, Καπί, Άγιος Γεώργιος

Άνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Καλάθου καὶ σὲ ἀπόσταση 1.8 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου καὶ σὲ ἀπόσταση 150 μ. περίπου ἀπὸ αὐτή, σὲ χαμηλὸ ὕψωμα, στὴ θέση «Καπί, τό», ὀνομασία προερχόμενη πιθανῶς ἀπὸ τὴ λέξη «κηπ(ίο)ν, τὸ» ὑψώνεται τὸ παλαιὸ ναῦδριον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὸν συνεπτυγμένο, σταυροειδῆ, ἐγγεγραμμένο ναὸ μετὰ τοῦ τρούλλου⁶⁰. Τὰ τέσσερα στηρίγματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων φέρεται ὁ τρούλλος, ἔχουν προσκολληθεῖ στίς δύο μακρὲς πλευρὲς τοῦ ναῦδρίου.

Ὁ τρούλλος εἶναι μικρῶν διαστάσεων καὶ ἐμφανίζει μικρὴ στένωσις πρὸς τὰ ἐπάνω, χαρακτηριστικὸ, τὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἄλλους μεσαιωνικοὺς ναοὺς τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κύπρου.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ παλαιᾶς τοιχογραφίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες διατηροῦνται ἐλάχιστα μόνον λείψανα. Εἰδικότερα:

I. Τερὸ Βῆμα:

Δὲν διακρίνονται λείψανα τοιχογραφιῶν, πιθανῶς ὅμως νὰ ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Διατηρεῖται ἡ παράσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος. Ὁ Ἰησοῦς εἰκονίζεται στηθαῖος, μετωπικός, μὲ πλούσια κόμη καὶ γένεια. Τὸ πρόσωπό Του εἶναι ὡσείδες, οἱ ὀφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μεγάλῃ, τὸ στόμα μικρό. Ἡ κεφαλὴ Αὐτοῦ περιβάλλεται μὲ ἕνσταυρο φωτοστέφανο, τὸ ὁποῖο φέρει τὴν ἐπιγραφὴ «Ο ΩΝ»⁶¹.

Ὁ Ἰησοῦς φορεῖ ἐρυθροῦ χρώματος, ὀρθόσημο χιτῶνα καὶ κυανόχρωμο ἱμάτιο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ Του χερί καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό.

Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἦσαν καλῆς ποιότητος. Ἐξω καὶ γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ διατηροῦνται

60. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 83-84, εἰκ. 67 (κάτοψη-τομή).

61. Ἔξοδος Γ', 14: «Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωυσῆν λέγων, ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν».

λείψανα παλαιῶν κτισμάτων, τάφων καὶ πήλινα ὄστρακα ἀπὸ ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως.

74. Κάλαθος, Παναγία

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Κάλαθος, ἡ» καὶ σὲ ἀπόσταση 700 μ. περίπου ἀπὸ τὸ κέντρο αὐτοῦ, κεῖται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 6.20 x 3.23 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.72 καὶ βέλους 1.30 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο (πλάτους 0.28 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.00/1.19 μ.). Ὁ ναὸς ἐσωτερικὰ φέρει στὴν ὀροφὴ δύο ἐνισχυτικὰ τόξα ἢ σφενδόνια.

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 0.98, ὕψους 1.25 καὶ βάθους 0.20 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου διατηρεῖται παλαιὰ τοιχογραφία, εἰκονίζουσα τὴ Θεοτόκο ὀλόσωμη μετωπικὴ, βρεφοκρατοῦσα, περιβαλλόμενη ὑπὸ τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφία μέτριας τέχνης, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα μ.Χ.

75. Καλυθιές, Ἅγιος Γεώργιος

Στὸ κέντρο περίπου τοῦ οἰκισμοῦ καὶ νοτιοανατολικά τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Καλυθιῶν, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (έσωτ. διαστ. 3.88 x 3.13 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐγγραφόμενη ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸν χώρο τῆς ἀψίδας διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφίας, στὴν ὁποία εἰκονιζόταν ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Πρόκειται γιὰ μέτριας τέχνης τοιχογραφία μεταβυζαντινῶν χρόνων.

76. Καλυθιές, Άγιος Ίωάννης

Βορειοδυτικά τῶν Καλυθιῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτές, δεξιὰ τοῦ δρόμου Καλυθιές-Ψίνθος, στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ ὑψώματος, μέσα σὲ περιοχὴ ἀπὸ πεῦκα καὶ κυπαρίσσους καὶ πλησίον πηγῆς, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου, 29 Αὐγούστου).

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτερικὸ μῆκος 6.07, μέγιστο πλάτος 4.35, ἐλάχιστο πλάτος 2.28 μ.), σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μὲ τροῦλλο. Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 1.75 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας ὑπάρχει μονόλοβο, τοξωτὸ παράθυρο (πλάτους 0.15 μ.).

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.72 μ.), πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχει ὀρθογωνίου σχήματος παράθυρο. Ἄλλο παράθυρο ἀνοίγεται στὸ μέσο τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς νότιας κεραίας τοῦ σταυροῦ.

Οἱ τέσσερις κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες καὶ κοῖλα κεραμίδια, ἐνῶ στὸ μέσο τοῦ οἰκοδομήματος ὑψώνεται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος, φερόμενος ἐπὶ κυλινδρικοῦ, τυφλοῦ τυμπάνου. Ἡ στέγη τοῦ τροῦλλου καλύπτεται ἐπίσης μὲ κοῖλα κεραμίδια.

Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ ἀσβεστοκονίαμα (πάχος τοίχων 0.65/0.80 μ., πάχος τοίχου Ἱεροῦ Βήματος 0.75 μ.). Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ χοχλάκι. Φαίνεται ὅτι τὸ ναῦδριο αὐτὸ κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ἀπὸ τὰ διατηρούμενα λείψανα τοίχων καὶ ἀπὸ μαρμάρينو θωράκιο, μὲ ἀνάγλυπτο διάκοσμο, τοποθετημένο σὲ δευτέρη χρῆση πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ εἰδικότερα στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς νότιας κεραίας, διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ τρία στρώματα. Στὸ νεότερο στρῶμα εἰκονίζεται ὁ πάτριωνας τοῦ ναοῦ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὁλόσωμος, μετωπικός, ὡς ἔνσαρκος Ἄγγελος. Φέρει τριχωτὸ ἔνδυμα καὶ ἱμάτιο καστανόχρωμο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ κρατεῖ ἀνεπτυγμένο εἰλητᾶριο μὲ τὸ ἀριστερό, μὲ μεγαλογράμματη ἐπιγραφὴ ποὺ σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Μετα- νοεῖ- τε, ἡγγι- κε γὰρ ἡ βασι- λεία τῶν οὐρανῶ<ν>».

Πρόκειται γιὰ μέτριας τέχνης τοιχογραφία, πιθανῶς τοῦ 18ου αἰ.

Στὸ δεύτερο στρῶμα (μεσαῖο) εἰκονίζεται ἐπίσης ὁ Ἅγιος Ἰωάννης. Διακρίνεται τὸ κατώτερο τμῆμα τοῦ σώματος. Κάτω ἀριστερὰ

παρίσταται τὸ κεφάλι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου σὲ πινάκιο. Ἡ τοιχογραφία εἶναι πιθανῶς τοῦ 16ου αἰῶνα.

Ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερο στρώμα διακρίνονται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφίας. Πιθανῶς εἰκονίζοταν ἐπίσης ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

77. Καλυθιές, Παναγία Ἐλεούσα

Ἐξω ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδος-Καλυθιές, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας, ὁ ὁποῖος ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ μονόχωρου ναοῦ, καλυπτόμενος μὲ κτιστὴ, ἡμικυλινδρική στέγη. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ προστέθηκε μεταγενέστερα νάρθηκας.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες⁶², ἥτοι:

I. *Τερὸ Βῆμα:*

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάδα, ἥτοι ὁ πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καθήμενοι καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἐκατέρωθεν χοροὶ ἀπὸ Ἀγγέλους. Κάτωθεν παρίστανται τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Φέρουν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Παρίσταντο ὁλόσωμοι, τὸ κάτω μισὸ τῶν ὁποίων ἔχει καλυφθεῖ μὲ ἐπιχρίσματα. Εἰκονίζονται οἱ ἕξις Ἅγιοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Σπυρίδων, 2) Νικόλαος, 3) Ἰωάννης Χρυσόστομος, 4) Μέγας Βασίλειος, 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 6) Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Βόρειος τοῖχος: Στὴν Πρόθεση εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὴν τὸ Ὅραμα τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

II. *Κυρίως ναός:*

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι:

Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Βάπτισμα, 4) Ὑπαπαντή, 5) Μεταμόρφωση, 6) Παραβολὴ τῶν δέκα Παρθένων, 7) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 8) Βαϊφόρος, 9) Προδοσία, 10) Κατεστραμμένη. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 11) Σταύρωση, 12) Ἐπιτάφιος θρῆνος, 13) Ἀνάσταση (δυτικοῦ τύπου), 14) Ψηλάφηση τοῦ Θωμᾶ, 15) Ὁ Λίθος,

62. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 213.

16) Θεραπεία τοῦ Παραλυτικοῦ, 17) Ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Σαμαρεΐτις, 18) Θεραπεία τοῦ τυφλοῦ, 19) Ἀνάληψη, 20) Πεντηκοστή. Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται οἱ οἴκοι Α-Λ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Διάκονος Στέφανος, 2) Ἅγιος Διάκονος Λαυρέντιος, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 4) Ἅγιος Ἀντώνιος, 5) Ἅγιος Νεόφυτος, 6) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 7) Ἅγιος Ἀθανάσιος. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται οἱ οἴκοι Ν-Φ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Μηνᾶς, 2) Θεόδωρος ὁ Τήρων, 3) Δημήτριος, 4) Γεώργιος, 5) Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

Ἐπὶ τοῦ βορείου τοῖχου διασώθηκε ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς ἀνιστορήθηκε ἐπὶ ἡγουμενίας Νεοφύτου, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Καλλινίκου, τὸ ἔτος 1741 (;).

Ἀγιογράφος ἦτο ὁ Ἱερομόναχος Νεόφυτος ἐκ Σύμης. Στὴ Δυτικὴ πτέρυγα τῶν κελλίων ὑπάρχει ἐντοιχισμένη ἐπιγραφή μὲ τὴ χρονολογία 1771⁶³.

78. Καλυθιές, Προφήτης Ἀμώς

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Καλυθιές, οἱ» καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, νότια τοῦ οἰκισμοῦ «Φαληράκι, τὸ» καὶ σὲ ἀπόσταση ἑνὸς χλμ., ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου, πλησίον τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου Ρόδου καὶ στὴ θέση «Ἀρχιμανδρίτης, ὁ», κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀμώς⁶⁴.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐξωτ. διαστ. 12.00 x 3.80 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναῦδρίου αὐτοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι προσκεκολλημένος ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας. Νότια τοῦ νάρθηκα εἶναι προσαρτημένο ἐπίσης ὀρθογωνίου κατόψεως πρόσκτισμα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα.

Τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀμώς κτίσθηκε πιθανότατα στὴ θέση ἢ πλησίον μιᾶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (5ου-6ου αἰῶνα μ.Χ.),

63. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 213.

64. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 214. G. Gerola, «Monumenti Medievali delle Tredici Sporadi», *ASA*, τ. I (1914), σ. 320.

ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὅποια διατηροῦνται στὴ θέση αὐτὴν καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἔφεραν τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῶν καλύπτονταν ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

Συνεργεῖο συντηρητῶν τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου προέβη στὴν ἀποκάλυψη τμήματος τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Διαπιστώθηκε, ὅτι διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα. Ἀπὸ αὐτά, τὸ παλαιότερο εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ., ἐνῶ τὸ νεότερο στρῶμα προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ ναοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Στὴ θέση αὐτὴν εἰκονιζόταν ἡ Θεοτόκος ὀλόσωμη, ἔνθρονος, μετωπικὴ, βρεφοκρατοῦσα, περιβαλλόμενη ὑπὸ τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Διατηροῦνται μόνον λίγα λείψανα. Κόγχη: Εἰκονίζονται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες ὀλόσωμοι, στραμμένοι πρὸς τὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες. Φοροῦν ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα λειτουργικὰ εἰλητάρια. Πρόκειται γιὰ τοὺς Ἁγίους (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Νικόλαος Μύρων (:), 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Εἰκονιζόταν πιθανῶς τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο ἢ ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ (Ἁγία Τριάς). Μεσαία ζώνη: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἅγιοι Διάκονοι ἀδιάγνωστοι. Καμάρα: Ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Νότιος τοῖχος: Παρίστανται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες ὀλόσωμοι, μετωπικοί, ἀδιάγνωστοι. Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι Διάκονοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): α) Ἅγιος Λαυρέντιος (:), β) Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς. Κόγχη Προθέσεως: Εἰκονίζονται διακοσμητικά.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὴν καμάρα εἰκονίζονται, ὡς συνήθως, σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτισμα, 4) Μεταμόρφωση. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 5) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου.

ρου, 6) Βαϊοφόρος, 7) Σταύρωση, 8) Λίθος, 9) Ανάσταση (Εἰς Ἄδου Κάθοδος). Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Προφήτης Ἀμώς, 2) Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, 3) Ἅγιος ἀδιάγνωστος ἐντὸς στηθαρίου, 4) Λείψανα κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, 5) Ἅγιος ἀδιάγνωστος σὲ στηθάριο, 6) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων, 7) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, 8) Ἅγιος Μηνᾶς ὁ Μεγαλομάρτυς. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἡ Σύναξη τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, φερόντων ἐντὸς μεταλλίου τὸν Ἑμμανουήλ, 2) Ἀγία Μεγαλομάρτυς Αἰκατερίνη, 3) Ὁ Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς μεταδίδει τὴ Θεία Εὐχαριστία στὴν Ὁσία Μαρία τὴν Αἰγυπτία, 4) Ἅγιος Παντελεήμων, 5) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι ὁλόσωμοι, μετωπικοὶ ἦτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος ἡμιεξίτηλος, 2) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος. Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου εἰκονίζεται ἀνὰ μία Ἀγία ἀδιάγνωστος.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητος, οἱ ὁποῖες κινοῦνται στὰ πλαίσια τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως.

79. Κάμειρος, Ἀνώνυμο ναῦδριο

Νοτιοδυτικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Χώρου τῆς ἀρχαίας Καμείρου, δεξιὰ ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον, ὑπάρχει μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, ἐρειπωμένο. Ἡ κάτοψη αὐτοῦ παρουσιάζει σχῆμα ὀρθογωνίου (ἐσωτερικὸ μῆκος 4.00 μ., ἐσωτερικὸ πλάτος 4.55/4.72 μ.). Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 3.52 καὶ βέλους 2.35 μ.).

Ἡ τοιχοποιΐα εἶναι ἀπὸ ἀργολιθοδομή (πάχος τοίχων 0.50 μ., πάχος τοίχου ἀψίδας 0.53 μ.).

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.00 μ.). Ἡ τοιχοποιΐα διατηρεῖται σὲ ἱκανὸ ὕψος (περίπου 2.80 μ. στὴν ἀψίδα).

Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ οἰκοδομήματος βαίνει ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά. Τὸ δάπεδο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος κεῖται 0.20 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ λοιποῦ χώρου.

Ἐπειδὴ τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι μικρό, πιθανῶς νὰ καλυπτόταν μὲ ξύλινη στέγη. Ἴσως τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ νὰ χρησίμευε στὴν ἀρχὴ ὡς Ἱερὸ κάποιας ἀρχαίας θεότητος, στοὺς χριστιανικοὺς δὲ χρόνους

μετατράπηκε σὲ ναῦδριο, ὅπως φαίνεται τόσο ἀπὸ τὸ σχῆμα του καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐσωτερικοῦ του, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ λείψανα γραπτοῦ διακόσμου ποὺ διατηροῦνται στὸ ἐσωτερικὸ αὐτοῦ.

Εἰδικότερα στὸ βόρειο τμῆμα τῆς ἀψίδας διακρίνονται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου (χρώματα πράσινο, φαιό, κεραμιδί), καθὼς καὶ στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα.

80. Κατταβιά, Παναγία ἢ Καθολικὴ (νεκροταφεῖο)

Νοτιοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτό, ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Καθολικῆς (Κοίμηση τῆς Θεοτόκου). Εἶναι κτισμένος σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μὲ τροῦλλο⁶⁵. Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ πεντάπλευρη, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ πρὸς δυτικὰ κτισμένο διαμέρισμα, καλύπτεται μὲ βεργωτὸ σταυροθόλιο καὶ ἀποτελεῖ προσθήκη τοῦ 19ου αἰῶνα⁶⁶.

Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος ἀπὸ ἀργολιθοδομή καὶ ἀσβεστοκονίαμα.

Τὸ δάπεδο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ τοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος καλύπτεται μὲ χοχλάκι, ἐνῶ τὸ δάπεδο τοῦ κυρίως ναοῦ καλύπτεται μὲ ἐγχώριες, ἀκανόνιστου σχήματος πλάκες.

Ὁ τροῦλλος καλύπτεται ἐξωτερικὰ μὲ κοῖλα κεραμίδια, ποὺ τοποθετήθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια. Τὸ τεταρτοσφαίριο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ ἡ ἀνατολικὴ κεραία τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ παλαιὰ κοῖλα κεραμίδια, ἐνῶ ἡ δυτικὴ μὲ ταπιζάνες. Ἡ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ καλύπτονται μὲ κουρασάνι.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας κτίσθηκε στὴ θέση παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς⁶⁷, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ διάφορα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται μέσα στὸ ναό.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται μέτριας τέχνης τοιχογραφίες τοῦ 17ου αἰῶνα, οἱ ὁποῖες εἶναι ἔργο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Χίου, σύμφωνα μὲ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή.

65. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 91-92, εἰκ. 76-77 (κάτοψη-τομή).

66. Αὐτόθι, σ. 214.

67. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 244.

Ειδικότερα:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Στὸ κέντρο εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος, ὀλόσωμη, ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα, μεταξὺ δύο Ἀγγέλων. Στὸ νότιο ἄκρο εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Ἰωὴλ καὶ στὸ βόρειο ὁ Προφήτης Δάδ. Πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ Θεοτόκο παρίσταται τὸ Ἅγιο Μανδήλιο. Ἀψίδα: Κάτω ἀπὸ τὴ Θεοτόκο εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων καὶ κατωτέρω πέντε Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, φέροντες ἐνεπίγραφα λειτουργικὰ εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Ἀθανάσιος, 5) Κύριλλος.

Στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀψίδας παρίσταται ὁ Ἅγιος Διάκονος Ρωμανός. Στὴν ἀψίδα ὑπάρχει καὶ δεῦτερο στρώμα ἀπὸ τοιχογραφίες, παλαιότερο. Ἀνατολική κεραία: Καμάρα: Νότιο μισό: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Πεντηκοστή καὶ κάτω ὑπάρχει παράσταση ἀδιάγνωστη. Βόρειο μισό: Ἄνω παρίσταται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ καὶ κάτω ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν ὑπάρχει μεγαλογράμματη ἐπιγραφὴ μὲ διάφορα ὀνόματα (Δίπτυχα), σὲ δύο στίχους, ἥτοι:
*«1/Γεωργίου, Ἀσήμενας, Νικολάου, Κοσμᾶ, Μανουὴλ Κοιμημέ(νων)
 2/ καὶ Μανουήλ, κ(ε)κοιμημένου, Εἰρήνης».*

II. Κυρίως ναός:

Τροῦλλος: Στὴν κορυφὴ τοῦ τρούλλου εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ. Κάτω ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα παρίστανται Ἄγγελοι καὶ κατωτέρω ὀλόσωμοι Προφῆτες μὲ ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

Στὰ σφαιρικὰ τρίγωνα εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

Νότια κεραία: Καμάρα: Ἀνατολικὸ μισό: Ἄνω παρίσταται ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ κάτω παράσταση ἀδιάγνωστη. Δυτικὸ μισό: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Ὑπαπαντὴ καὶ κάτω ἡ Βάπτισις.

Τύμπανο: Νότια κεραία: Χωρίζεται σὲ τέσσερις ὀριζόντιες ζῶνες, ἥτοι (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Παρίσταται σκηνὴ ἀδιάγνωστος.

Β' ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Μεταμόρφωση, 2) Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, 3) Βαϊοφόρος, 4) Προδοσία.

Γ' ζώνη: Εἰκονίζονται Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Διατηροῦνται ἐπτὰ στηθάρια, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος,

2) Άγιος Όρέστης, 3) Ναζάριος, 4) Γέρσιος, 5) Προτάσιος, 6) Σέργιος, 7) Αδιάγνωστος.

Δ' ζώνη: Εικονίζονταν ολόσωμοι Άγιοι. Από αυτούς διακρίνονται μόνο δύο (από ανατολικά προς δυτικά): 1) Ίωάννης Χρυσόστομος, 2) Γρηγόριος ό Θεολόγος.

Βόρεια κεραία: Καμάρα: Ανατολικό μισό: Χωρίζεται σέ τέσσερις ζώνες, ήτοι (από πάνω προς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Έπιτάφιος θρήνος.

Β' ζώνη: Κάθοδος στόν Άδη.

Γ' ζώνη: Μέσα σέ τρία στηθάρια εικονίζονται οί Άγιοι (από βόρεια προς νότια: 1) Βίκτωρ, 2) Μηνᾶς, 3) Βικέντιος.

Δ' ζώνη: Εικονίζεται ή Αγία Άννα καί δίπλα ἕνας Άγιος άδιάγνωστος.

Καμάρα: Δυτικό μισό: Χωρίζεται επίσης σέ τέσσερις ζώνες:

Α' ζώνη: Αποκαθήλωση.

Β' ζώνη: Ψηλάφηση τοῦ Θωμᾶ.

Γ' ζώνη: Εικονίζονται τρεῖς Άγιοι σέ στηθάρια.

Δ' ζώνη: Παρίστανται οί Άγιοι Κωνσταντίνος καί Έλένη.

Τύμπανο: Βόρεια κεραία: Χωρίζεται σέ τρεῖς όριζόντιες ζώνες ήτοι (από πάνω προς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Στο κέντρο εικονίζεται ή Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Έκατέρωθεν ἀνά μία παράσταση άδιάγνωστη.

Β' ζώνη (από δυτικά προς ανατολικά): 1) Ό Λίθος, 2) Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος, 3) Θεραπεία τοῦ Παραλύτου, 4) Θεραπεία τοῦ Τυφλοῦ.

Γ' ζώνη: Εικονίζονται ολόσωμοι Άγιοι ήτοι (από δυτικά προς ανατολικά): 1) Άγιος Αντώνιος, 2) Προφήτης Ήλίας, 3) Άγιος Παντελεήμων, 4) Άγιος Ανδρέας, 5) Άγιος Φιλήμων.

Δυτική κεραία: Καμάρα: Νότιο μισό: Ύπάρχει μνημειώδης παράσταση τῆς Μελλούσης Κρίσεως, πού απλώνεται σέ όλη τήν επιφάνεια τοῦ τοίχου. Η σύνθεση χωρίζεται σέ πέντε ζώνες ήτοι (από πάνω προς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Άγγελοι.

Β' ζώνη: Ό Χριστός έρχόμενος καί έκατέρωθεν 12 Απόστολοι, ένθρονοι.

Γ' ζώνη: Εικονίζεται ό Πύρινος ποταμός.

Δ' ζώνη: Παρίσταται ή Ψυχοστασία.

Ε' ζώνη: Τιμωρίες τῶν άμαρτωλῶν. Διατηροῦνται δύο, ήτοι: 1) Ό πλούσιος κ(αί) άνελεήμων καί 2) «(Ο)ί δέ τὰ φαῦλα πράξαντες...».

Καμάρα: Βόρειο μισό: Χωρίζεται σὲ πέντε ζῶνες ἐπίσης. Στὶς τρεῖς ἄνω ζῶνες ὑπάρχουν 13 συνολικὰ συνθέσεις ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ ζωὴ τῶν Πρωτοπλάστων.

Δ' ζώνη: Σὲ στηθάρια εἰκονίζονται ἑπτὰ Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀνεμπόδιστος, 2) Προκόπιος, 3) Ἀτάραχος, 4) Ἀνδρόνικος, 5) Ἀρέθας, 6) Ἀκάκιος, 7) Ἀδιάγνωστος.

Ε' ζώνη: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἔξι ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἀπὸ αὐτοὺς οἱ τρεῖς πρὸς τὰ ἀνατολικά ἔχουν ἐπιχρισθεῖ. Διατηροῦνται οἱ τρεῖς πρὸς τὰ δυτικά, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀγία Βαρβάρα, 2) Ἀγία Παρασκευή, 3) Ἀγία Μαρίνα.

Τύμπανο: Δυτικὴ κεραία: Χωρίζεται σὲ τέσσερις ὀριζόντιες ζῶνες, ἥτοι (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Στὴν Α' καὶ Β' ζώνη εἰκονίζονται 8 συνολικὰ συνθέσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Πρωτοπλάστων καὶ τὸ Προπατορικὸ ἀμάρτημα.

Γ' ζώνη (ἀπὸ νότια πρὸς βόρεια): 1) Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, 2) Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, 3) Εἰσόδια.

Δ' ζώνη: Στὴ νότια πλευρὰ τῆς εἰσόδου εἰκονιζόταν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, διατηροῦνται ὅμως μόνο ἐλάχιστα λείψανα. Βόρεια τῆς εἰσόδου εἰκονιζόταν ὁ Ἄρχων Μιχαήλ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται μόνο λίγα λείψανα.

Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή (1.40 x 0.80 μ.). Εἰδικότερα διατηροῦνται ὀρισμένες λέξεις ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο, ἥτοι:

«[+ Ἀνεγέρθηκε κ(αί) ἀν] ιστ [ορήθη ὁ θεῖος κ(αί) πάνσεπτος] ναὸς [οὗτος τῆς] Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτ(ό)κου κ(αί) ἀειπαρθένου [Μαρίας].....».

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι τοῦ β' μισοῦ τοῦ 17ου αἰῶνα, ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Χίου⁶⁸.

Διατηρεῖται παλαιό, ξύλινο τέμπλο, μὲ πρόστυπο διάκοσμο καλῆς τέχνης. Στὴν Ὡραία Πύλη εἰκονίζεται ἡ «Παναγία ἡ Βάτος» καὶ κάτωθεν ὑπάρχει μεγαλογράμματη ἐπιγραφή, ποὺ σὲ μεταγραφή ἔχει ὡς ἑξῆς:

«1/ Ἀνακαινίσθη κ(αί) ἀνεγέρθηκε τὸ παρὸν διάστελ(ον)
2/ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, διὰ συνδρομῆς κ(αί) κό-
3/ που κ(αί) ἐπιτηρήσεως παπᾶ κὺρ Ἰω(άννου) τὸ ἐπίκλη Χορ-
4/ ταὸς μετὰ Μακαρίου Μοναχοῦ διὰ ψυχικὴν αὐ-

68. G. Gerola, «Monumenti Medievali delle Tredici Sporadi», ASA, τ. I (1914), σ. 354.

5/ τῶν σωτηρίαν κ (αί) μνημόσυνον κτητορικόν, χεῖρ
6/ Ἰω(άννου) Ἀναγνώστου Ροδίου. Συγχώρησιν γὰρ αἰτῶν ἐκ τοῦ
7/ ιδίου κόπου, ΑΧ□'Θ»
Ἦτοι ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1699.

81. Κοσκινοῦ, Ἁγία Εἰρήνη

Στὸ νότιο ἄκρο τοῦ οἰκισμοῦ καὶ πάνω σὲ χαμηλὸ ὕψωμα εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Πρόκειται γιὰ οἰκοδόμημα κτισμένο σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς νότιας πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ ἀσβεστοκονίαμα. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες καὶ φέρουν ἐξωτερικὰ κουρασάνι. Στὸ κέντρο τοῦ οἰκοδομήματος ὑψώνεται ὁ ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος, στηριζόμενος ἐπὶ τυμπάνου, ἐξωτερικὰ ὀκταγωνικοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἦτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸ τύμπανο τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση. Ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ παρίσταται ἀνὰ ἓνας Ἄγγελος μὲ τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους. Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου ὑπάρχουν διακοσμητικά.

II. Κυρίως ναός:

Βόρεια κεραία: Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο αὐτῆς εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα, ἐκατέρωθεν δὲ παρίσταται ἀνὰ ἓνας Ἄγγελος σεβίζων.

Νότια κεραία: Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Εἰρήνη ὀλόσωμη, μὲ νεότερες ἐπιζωγραφίσεις.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἴσως κάτω ἀπὸ τὰ ἐπιχρίσματα νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τοιχογραφίες.

82. Κοσκινοῦ, Ἅγιος Λουκάς

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐξωτ. διαστ. 8.78 x 4.52 μ.),

κτισμένο από ἀργολιθοδομή καὶ καλυπτόμενο μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐπισκευάσθηκε πρόσφατα καὶ ἡ στέγη φέρει ἐξωτερικὰ πλάκα ἀπὸ σκυρόδεμα.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.15 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.93 μ.).

Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ χοχλάκι. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναυδρίου διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸν βόρειο τοῖχο καὶ στὸ τύμπανο τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἀκρα Ταπείνωση. Ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχουν ἐπιγραφές, ἥτοι: Δεξιὰ τοῦ Ἰησοῦ μεγαλογράμματῃ ἐπιγραφή, ποὺ σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἐλένη <ς>, / Γεωργίου / κ(αί) τῶν γονέω(ν), /Ἀναγνώστου / κ(αί) τῶν γονέ(ων)».

Ἀριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ ὑπάρχει ἡ ἡμιεξίτηλη, μικρογράμματῃ ἐπιγραφή:

«Δέησις, / Μην<ᾱ>, / Ἰω(άννου), / Ἀπο(στόλου), / Χρυσ(ῆς) / Ἀθ(ηνᾶς)».

II. Κυρίως ναός:

Ὑπάρχει κτιστὸ τέμπλο, ὅπου οἱ δεσποτικὲς εἰκόνες εἶναι σὲ τοιχογραφίες, ἥτοι: 1) Ἰησοῦς Χριστός, στηθαῖος, μετωπικός (λείψανα), 2) Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Εἰκονίζεται ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω, σχεδὸν τελείως ἐξίτηλη, 3) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, στηθαῖος, μετωπικός (σὲ δύο στρώματα). Νότιος τοῖχος: Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς διατηροῦνται δύο ὁλόσωμοι Ἅγιοι μὲ μεταγενέστερες ἐπιζωγραφίσεις. Κάτω ἀριστερὰ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή (σὲ μεταγραφὴ):

«Δέησις / τῆς δούλης / τοῦ Θεοῦ Μ(α)ρ(ι) / ζάνας / ΑΨΚΒ».

Ἦτοι ἀναφέρεται ἡ χρονολογία 1722.

83. Κοσκινού, Ἅγιος Μηνᾶς

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ Κοσκινού καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου καὶ 300 μ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, εὑρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ.

Πρόκειται για μικρῶν διαστάσεων οικόδομημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο αὐτῆς ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, τοξωτὸ παράθυρο. Ἡ ἀψίδα εἶναι κτισμένη ἀπὸ ὀρθογωνίου σχήματος πωρολίθους, κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα.

Τὸ ὑπόλοιπο οἰκοδόμημα εἶναι κτισμένο ἐπίσης ἀπὸ πωρολίθους καὶ ἀσβεστοκονίαμα, ὅχι ὅμως κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος, πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα μὲ κυμάτιο ἀπὸ πωρόλιθο.

Κατὰ μῆκος τῆς βόρειας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναυδρίου διατηρεῖται ἡ γένεση κτιστῆς, ἡμικυλινδρικῆς στέγης ἐτέρου οἰκοδομήματος. Πιθανῶς ὁ ναὸς ἀρχικὰ νὰ ἦτο δίκλιτος, ἀργότερα ὅμως τὸ βόρειο κλίτος ἐρεπιπώθηκε.

Ὁ ναὸς ἔχει πρόσφατα ἀνακαινισθεῖ, στὸ ἐσωτερικὸ οἱ τοῖχοι ἔχουν ἐπιχρισθεῖ, τὸ δάπεδο καλύφθηκε μὲ πλάκες ἀπὸ μάρμαρο καὶ κατασκευάσθηκε τέμπλο ἀπὸ σκυρόδεμα. Ἔτσι ἀλλοιώθηκε τὸ κτίσμα ἐσωτερικά.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Γερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζοταν ἀρχικὰ ἡ Δέηση. Διατηρεῖται τμῆμα ἀπὸ τὴν μορφή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ἀψίδα: Εἰκονίζονταν τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες, στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες. Ἀπὸ αὐτοὺς διακρίνεται τὸ ἄνω τμῆμα τῆς κεφαλῆς τοῦ τελευταίου (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια). Φαίνεται ὅτι κρατοῦσαν ἀνεπτυγμένα ἐνεπίγραφα, λειτουργικὰ εἰλητάρια.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ νοτίου τοίχου διακρίνεται τὸ ἄνω τμῆμα ὁλόσωμης μορφῆς, μετωπικῆς, ἡ ὁποία περιβάλλεται ἀπὸ τοξωτὸ πλαίσιο.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα.

Ἐξ ἀπὸ τὸ ναὸ διακρίνονται λείψανα οἰκοδομημάτων, πῆλινα ὄστρακα καὶ πῆλινοι κυλινδρικοὶ σωλῆνες ὑδρεύσεως. Ὁ ναὸς ἦτο κτισμένος πιθανῶς ἐντὸς μικροῦ, μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ.

84. Κρεμαστή, Άξεστράτηγος

Νοτιοανατολικά τῆς Κρεμαστῆς καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτὴ στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ γηλόφου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ, κτισμένος στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ. Εἰδικότερα καταλαμβάνει τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τρίκλιτου ναοῦ, γι' αὐτὸ καὶ παρουσιάζει ἰδιόρρυθμὴ ἀτοψή, τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ μῆκος. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ τρεῖς ἡμικυκλικὲς ἀψίδες.

Διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν παλαιότερο ναὸ καὶ δυτικὰ αὐτοῦ διακρίνονται λείψανα τοίχων. Γύρω ἀπὸ αὐτὸν φαίνονται παλαιοὶ τάφοι καὶ ὑπολείμματα παλαιοῦ οἰκισμοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὴν ἀψίδα εἰκονίζονταν ἀρχικὰ τέσσερις Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ δύο Ἱεράρχες στὸ νότιο μισὸ τῆς ἀψίδας, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Μέγας Βασίλειος, 2) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ βορείου κλίτους ὑπάρχει τόξο, στὸ ἐσωρράχιο τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται τοιχογραφίες. Εἰδικότερα στὸ βόρειο μισὸ αὐτοῦ εἰκονίζεται ἓνας Ἄγγελος, ἐνῶ στὸ νότιο μισὸ ἡ Ἁγία Μαρίνα.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα καὶ φαίνονται σύγχρονες μὲ ἐκεῖνες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαρτισῶν καὶ τῆς ἴδιας τεχνοτροπίας.

85. Κρεμαστή, Κάστρο, Ἅγιος Νικόλαος

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Κρεμαστῆς καὶ ἐπάνω σὲ ὕψωμα κεῖται τὸ μεσαιωνικὸ φρούριο, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.).

Βορειοδυτικὰ τοῦ Κάστρου αὐτοῦ καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ ἐκεῖνο κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πρόκειται γιὰ ὀρθογωνίου κατόψεως οἰκοδόμημα (ἐσωτερικῆς διαστάσεως 9.05 x 2.55 μ.), τὸ ὁποῖο κα-

λύπτεται με κτιστή καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ ὀροφή εἶναι ὀριζόντια καὶ καλύπτεται με ἄργιλο (πατελιά). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἐσωτερικὰ τρίπλευρη ἀψίδα, ἡ ὁποία ἐγγράφεται ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου τοῦ κάστρου. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ φέρουν τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Δέηση. Κόγχη: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (;). Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Ἅγιο Μανδῆλιο. Μεσαία ζώνη: Θεοτόκος-Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Κάτω ζώνη: Δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἀδιὰγνωστοι. Καμάρα: Ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Νικόλαος Μύρων, 2) Ἅγιος Ἐλευθέριος. Βόρειος τοῖχος: Ἄνωθεν τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως εἰκονίζονταν ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Καλύπτεται με ἐπιχρίσματα. Προφανῶς στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς εἰκονίζονταν σκηνὲς τοῦ Δωδεκαόρτου. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Ἅγιος Νικόλαος Μύρων, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 4) Λεῖψανα πολυπρόσωπης συνθέσεως, 5) Στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάς (δυτικὸς τύπος). Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Κοσμάς, 2) Ἅγιος Δαμιανός, 3) Ἁγία Ἑλένη, 4) Ἅγιος Κωνσταντῖνος, 5) Ἅγιος ἀδιὰγνωστος, φέρων ἀνοικτὸ κώδικα Εὐαγγελίου, 6) Ἅγιος ἀδιὰγνωστος, φέρων συνεπτυγμένο εἰλητᾶριο.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ πρώτου στρώματος εἶναι πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ. ἐνῶ τοῦ δευτέρου στρώματος εἶναι τοῦ 16ου αἰῶνα μ.Χ.

Ὑπάρχουν ἐπίσης τοιχογραφίες τοῦ 18ου αἰῶνα μ.Χ.

86. Κρεμαστή, Ταξιάρχης Μιχαήλ

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Κρεμαστῆς καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτή, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Κρεμαστῆς-Παραδείσιου, ἀνατολικά τοῦ ἀεροδρομίου Ρόδου «Διαγόρας» καὶ σχεδὸν

σὲ ἐπαφὴ μὲ αὐτό, ἐπάνω σὲ χαμηλὸ ὕψωμα (ὕψομέτρου 20 μέτρων περίπου) κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτερικὲς διαστάσεις 8.26 x 4.60 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ὀροφὴ ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὕδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 3.30 καὶ βέλους 1.75 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.12/1.30 μ.).

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι προσκεκολλημένος ὀρθογωνίου κατόψεως ἐσωνάρθηκας (ἐσωτ. διαστ. 12.74 x 4.00 μ.) καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐξωτερικὸς νάρθηκας (ἐσωτ. διαστ. 5.15 x 3.53 μ.).

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Θεοτόκος Πλατυτέρα. Κόγχη: Εἰκονίζονται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Νικόλαος Μύρων, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος καὶ 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Παρίστανται δέκα στηθαῖοι, μετωπικοὶ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κάτω ζώνη (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Διάκονος Λαυρέντιος, 2) Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς. Καμάρα: Νότιο μισό: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἕξι στηθάρια μὲ κατὰ σάρκα Προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Πατριάρχες Παλαιᾶς Διαθήκης). Μεσαία ζώνη: Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Φιλοξενία Ἀβραάμ. Βόρειο μισό: Ἄνω ζώνη: Λεῖψανα. Κάτω ζώνη: Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Νότιος τοῖχος: Ἅγιος Ἱερομάρτυς Χαράλαμπος. Βόρειος τοῖχος: Ὅραμα Πέτρου Ἀλεξανδρείας. Πρόθεση: Στὴν κόγχῃ τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Νότιο μισό: Ἄνω ζώνη: Ἐντὸς στηθαρίων παρίστανται Πατριάρχες τῆς Π.Δ. Μεσαία ζώνη: Σκηνὲς ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: 1) Γέννηση Χριστοῦ, 2) Βάπτισις, 3) Ὑπαπαντή, 4) Μεταμόρφωση, 5) Ἐγερση Λαζάρου. Κάτω ζώνη: Ὁ Ἰησοῦς συνομιλῶν μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος. Βόρειο μισό: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται σὲ στηθάρια Πατριάρχες τῆς Π.Δ. Μεσαία ζώνη: Σκηνὲς Δωδεκάορτου. Κάτω

ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Οἱ τρεῖς Παῖδες ἐν καμίνῳ, 2) Ὁ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων, 3) Ὁ Δανιὴλ δέχεται ἐπίσκεψιν εὐρισκόμενος ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων, 4) Τὸ ἐν Χώναις θαῦμα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ καὶ 5) Σκηνὴ ἀδιάγνωστος. Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, φέρων πλήρη στρατιωτικὴ στολή. Κάτω καὶ δεξιὰ διατηρεῖται ἡ τετράστιχη γραπτὴ ἐπιγραφή: «/Δαπάνη / Νικολάου / καὶ Αἰκατε/ ρίνης Χαχνίτρ(η)», 2) Μέγας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, 3) Ἅγιος Σάββας ὁ Ἡγιασμένος, 4) Ἅγιος Εὐθύμιος, 5) Μέγας Ἀντώνιος, 6) Ὁ κόλπος τοῦ Ἀβραάμ. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἁγία Παρασκευή, 2) Ἁγία Ἀναστασία, 3) Ἁγία Βαρβάρα, 4) Κτητορικὴ ἐπιγραφή, γραπτὴ, μεγαλογράμματος, σὲ ἐννέα στίχους:

«1 [+ ΑΝΗΓΕΡΘΗ Κ(ΑΙ) ΑΝΙCΤΟΡΗΘΗ Ο ΠΙ
2 / ΑΝCΕΠ[ΤΟC ΝΑΟC ΟΥΤΟC ΤΟΥ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ ΜΙ]
3 / ΧΑΗΛ, ΔΗΑ ΣΙΝΔΡΟΜΗC ΠΑ[ΠΑ]
4 / ΗΚΟΝΟΜΟΥ, ΔΑΠΑΝΙC ΔΕ ΠΑ
5 / ΝΤ(ΩΝ) Τ(ΩΝ) ΕΥCΕΒ(ΩΝ) ΧΡΙCΤΙΑΝ(ΩΝ) ΑΡΧΙΕΡΑΤΕ
6 / ΒΟΝΤΟC ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
7 / ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΛΛΙΝΗΚΟΥ, ΕΠΙΤΡΟ
8 / ΠΕΥ[ΟΝΤΟC ΔΕ [.....] ΕΝ ΕΤΕΙ CΟΤΗΡΙΟ
9 / [.....]».

Ὁ ἀναφερόμενος Ἐπίσκοπος Ρόδου Καλλίνικος, εἶναι ὁ ἐκ Κρήτης Καλλίνικος (1836-1839), ὁ ὁποῖος διαδέχθηκε τὸν Παῖσιο προβιβασθέντα στὴ Μητρόπολιν τῆς Μεσημβρίας⁶⁹, 5) Ἅγιος Μάμας, 6) Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, 7) Ἅγιος Δημήτριος ὁ Θεσσαλονίκης, 8) Ἅγιος Τρύφων. Δυτικὸς τοῖχος: Μνημειώδης παράσταση τῆς Δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς Μελλούσης Κρίσεως, μὲ ἀπεικόνισιν τῶν διαφόρων ἁμαρτημάτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐξῆς:

«1 / Η ΚΙΜΟ[ΜΕΝΟΙ] ΤΗΝ ΚΥΡΗΑΚΙΝ ΚΑ.....
2 /..... Ι ΤΗΝ ΕΚΚΛΗCΙΑΝ».

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες μέτριας τέχνης τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς.

69. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου*, Ρόδος 1994, σ. 484.

87. Κρητηνία, Άγιος Ίωάννης

Βορειοδυτικά του οικισμού και σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, εὑρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐξωτ. διαστ. 5.50 x 4.40 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ἐγχώριες σχιστολιθικὲς πλάκες.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.22 καὶ βέλους 0.72 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται μικρῶν διαστάσεων πολεμιστροειδὲς παράθυρο.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.80 μ.). Ἐξωτερικὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα (0.33 x 0.23 μ.). Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου κτίσθηκε στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ μεσαίου κλίτους τρίκλιτου παλαιότερου ναοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται λείψανα τῆς τοιχοποιΐας, καθὼς καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναῦδριου διατηροῦνται τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ. Διακρίνονται δύο στρώματα. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ κρατεῖ ἀνοικτὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό, μὲ τὸ κείμενο:

«[Ἐγὼ εἶ-]μι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκο-[λουθῶν ἐμοί....]»⁷⁰.

Ἀψίδα: Παρίστανται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ 2) Μέγας Βασίλειος. Φέρουν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω: Εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ κάτω, στὸ βόρειο τμήμα ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος καὶ στὸ νότιο ὁ Ἅγιος Νικόλαος (δύο στρώματα). Νότιος τοῖχος: Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες. Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἥτοι: 1) Ἅγιος Ἀντίπας, 2) Ἅγιος Ἀθανάσιος. Κάτω ζώνη: 1) Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος, 2) Ἅγιος Διάκονος Ρωμανός. Στὸ Ἀνατολικὸ τμήμα τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἰερὸ Βῆμα, εἰκονίζονται, στὸ μὲν νότιο μισὸ ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, στὸ δὲ βόρειο ἡ Βάπτισις.

70. Ἰω. 8, 12.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο καὶ ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἥτοι: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Κάθοδος στὸν Ἄδη, 2) Ὁ Λίθος. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος πρὸ τοῦ Ἡρώδου, 2) «Τὸ συμπόσιον». Νότιος τοῖχος: Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες, ἥτοι: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται τρεῖς Ἁγίες μέσα σὲ ρομβοειδῇ πλαίσια. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ μεσαία εἶναι ἡ Ἁγία Παρρασκευή. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Θεοτόκος, ὁλόσωμη, ἔνθρονη, 2) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων, 3) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, 4) Ἅγιος Χριστόφορος. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Μέσα σὲ ρομβοειδῇ πλαίσια εἰκονίζονται τέσσερις Ἅγιοι, ἡμιεξίτηλοι. Κάτω ζώνη: Παρίστανται τέσσερις ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος, Ὅσιος ἀδιάγνωστος, 2) Ἅγιος κατεστραμμένος, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 4) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Δυτικὸς τοῖχος: Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ἀπὸ τὴν παράστασις αὐτὴν καὶ νότια τῆς θύρας παρίσταται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐφιππος, Δρακοντοκτόνος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ παλαιότερου στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ νεότερου ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

88. Λάερμα, Θάρρι, Ταξιάρχης Μιχαήλ

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ Λάερμα⁷¹ καὶ σὲ ἀπόστασις 4 χλμ. περὶ τοῦ ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου Λάερμα-Προφύλια καὶ μέσα σὲ δασώδη ἔκτασις, πλησίον φυσικῆς πηγῆς, εὐρίσκεται τὸ μοναστηριακὸ συγκρότημα Θάρρι, τὸ Καθολικὸ τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Ταξιάρχην Μιχαήλ.

Τὸ Καθολικὸ κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, πιθανῶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τοίχων καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων παλαιοχριστιανικῶν μελῶν. Πρόκειται γιὰ ἐκτεταμένο μοναστηριακὸ συγκρότημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασις τὸ Καθολικὸ καὶ τὰ κελλιά ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς βόρειας πτέρυγας.

71. Ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Δῆμο τῆς Ρόδου, ὁ ὁποῖος ὠνομαζόταν «Ἀλάδαρμα, τά», προελληνικῆς προέλευσης.

Τὸ Καθολικὸ ἐμφανίζει κάτοψη σὲ σχῆμα σταυροῦ μὲ τροῦλλο⁷², ἡ ὁποία ἔχει ἀλλοιωθεῖ, λόγῳ τῶν περισσότερων οἰκοδομικῶν περιόδων, τὶς ὁποῖες ἐμφανίζει καὶ τῶν διαφόρων προσθηκῶν.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ προστέθηκε μεταγενέστερα νάρθηκας καὶ πρὸ αὐτοῦ Πρόπυλο. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται ἀπὸ χοχλάκι καὶ ἐγχώριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες σὲ περισσότερα στρώματα καὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ περισσότερες περιόδους (τουλάχιστον τέσσερις). Ὅρισμένες ἀπὸ αὐτὲς ἔχουν ἀποτοιχισθεῖ καὶ φυλάσσονται στίς ἀποθήκες τοῦ Ἀνακτόρου τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου.

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Στὸ κέντρο εἰκονίζεται μέσα σὲ κυκλικὴ δόξα ὁ Ἰησοῦς Χριστός, δεξιὰ Του εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Ἰεζεκιήλ καὶ ἡ Θεοτόκος, ἐνῶ ἀριστερὰ Του παρίσταται ὁ Προφήτης Ἡσαΐας καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος⁷³. Κάτωθεν παρίσταται ἡ κοινωνία τῶν Ἀποστόλων καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν ὑπάρχει μία ζώνη, στὴν ὁποία εἰκονίζονται (ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο): 1) Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, 2) Ἡ Οὐράνιος Λειτουργία καὶ 3) Ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ. Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ὀκτὼ Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, φέροντες ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο): 1), 2) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι, 3) Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 4) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 5) Μέγας Βασίλειος, 6) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 7) Ἅγιος Σπυρίδων, 8) Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται Ἁγία Τράπεζα. Καμάρα: Στὴν καμάρα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος παρίστανται πέντε συνθέσεις ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἥτοι: 1) Θεραπεία τῶν δέκα λεπρῶν, 2) Θεραπεία τοῦ Παραλυτικοῦ, 3) Θεραπεία τοῦ Τυφλοῦ, 4) Ὁ Ἰησοῦς συνομιλῶν μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος καὶ 5) Ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες πιθανῶς τοῦ 13ου αἰῶνα μ.Χ. καὶ εἶναι καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως.

72. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 97, εἰκ. 83 (κάτοψη-τομή).

73. Πρόκειται προφανῶς γιὰ ἓνα συμφυρμὸ τῆς παραστάσεως τῆς Δεήσεως καὶ τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ ὁράματος, ποὺ εἰκονίζεται στὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ Θεσσαλονίκης.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ὁ Νιπτήρ. Κάτω ζώνη: 1) Ἅγιος Κύριλλος, 2) Ἅγιος ἀδιάνγνωστος, 3) Στρατιωτικὸς Ἅγιος ἔφιππος, ἀδιάνγνωστος. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος. Κάτω ζώνη: 1) Ἅγιος Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, 2) Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς. Πρόθεση: Στὴν Πρόθεση εἰκονίζεται ἡ «Ἄκρα Ταπείνωση», καθὼς καὶ Δίπτυχα, στὰ ὁποῖα ἀναγράφονται διάφορα ὀνόματα. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ἄκρα Ταπείνωση διατηρεῖται γραπτὴ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

« + ANICTOPITH TO/ PAPON THYCIACIPHON/ PARA EZODOU KAI SYN/ DROMHC MA(T)THEOU HE/ ROMONACHOU KAI KA/ THIGYMENOU THC AGIAC/ MONHC TAYTHC ETΟΥC/ X(PICTO)Y AΦCT'».

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναφέρει τὸ ἔτος 1506 μ.Χ., ὁπότε καὶ φαίνεται, ὅτι ἔγινε ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἀγιογραφίσεως τοῦ τελευταίου στρώματος τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Βόρειος τοῖχος: Διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν τοῦ α' στρώματος τὰ ὁποῖα πιθανῶς προέρχονται ἀπὸ τὸν 12ον-13ον αἰ. μ.Χ.

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Στὴν κορυφή τοῦ τρούλλου εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ. Φορεῖ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξι χερί Του καὶ κρατεῖ Εὐαγγέλιο μὲ τὸ ἄριστερό. Τύμπανο τρούλλου: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζεται ἡ Οὐράνιος Θεία Λειτουργία, μὲ Ἀγγέλους δορυφοροῦντες. Κάτω ζώνη: Παρίστανται Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σφαιρικὰ τρίγωνα: Εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές, ἥτοι: α) Ματθαῖος, β) Μᾶρκος, γ) Λουκᾶς, δ) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Νότια κεραία: Καμάρα: 1) Ἡ προσευχὴ τοῦ Προφητάνακτος Δαβίδ, 2) Ἡ μετάνοια τοῦ Δαβίδ, 3) Ὁνος τοῦ μάντεως Βαλαάμ, 4) Ὁ Μωϋσῆς πρὸ τῆς Βάτου, στὸ ὄρος Σινᾶ. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Στὴ θέση αὕτη διατηρεῖται μεγαλογράμματη γραπτὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«[+ANICTOP]IΘH O NAOС TOY/ [APX(AGΓEΛOY MIXA]HΛ, ΔΙΑ CYNΔPO[MHC] HKONΩMIKHС [K(AI)ΔA]/-/[PIAN] HC (MAKAPIOY IEPOMONACHOY/ [K(AI) KA]ΘHΓOYMEHOY THC AΓHAC/ MONHC TAYTHC AXKAΔ'».

Ἦτοι ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1624 μ.Χ.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἀρχάγγελος Ραφαήλ. Στὸ τύμπανο τῆς νότιας κεραίας ὑπάρχει μνημειώδης παράσταση τοῦ Ἀρχαγγέλου «Μιχαήλ τοῦ

Θαρινοῦ» Βόρεια κεραία: Καμάρα: Ἀνατολικὸ τμήμα: Ἅγιος Κοσμάς ὁ Ποιητής. Δυτικὸ τμήμα: Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἅγιος Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος. Δυτικὸς τοῖχος: Ἅγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης. Στὸ τύμπανο τῆς βόρειας κεραίας εἰκονίζεται ἄνω μὲν ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, κάτω δὲ ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν Ἡγούμενο Μακάριο. Δυτικὴ κεραία: Καμάρα: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Σταύρωση, 2) Λίθος, 3) Μεταμόρφωση, 4) Ἰησοῦς καὶ Σαμαρεῖτις, 5) Ἡ Θεραπεία τοῦ Παραλυτικοῦ. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 6) Ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου, 7) Ὑπαπαντή, 8) «Μὴ μου ἅπτου», 9) «Ἡ λαίλαψ τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς θαλάσσης», 10) Τὸ «Χαῖρε τῶν Μυροφόρων». Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Τρύφων, 2) Μάμας, 3) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 4) Ὁμοίως, 5) Βίκτωρ, 6) Ἀρτέμιος, 7) Εὐστάθιος Πλακίδας, 8) Νικήτας, 9) Προκόπιος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, 2) Ἁγία Εἰρήνη, 3) Αἰκατερίνη, 4) Κυριακή, 5) Παρασκευή, 6) Μαρίνα, 7) Ἀναστασία ἡ Ρωμαία. Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Παρίστανται Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Φιλήμων, 2) Ἅγιος [Χριστόδουλος] ὁ Λάτρου, 3) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 4) Σέργιος, 5) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 6) Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, 7) Βλάσιος, 8) Φώτιος, 9) Ἀνίκητος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Ἰσίδωρος, 2) Ἀββᾶς Δανιήλ, 3) Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης, 4) Μερκούριος, 5) Πρόβος, 6) Τάραχος, 7) Ἀνδρόνικος. Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ καὶ κάτω ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη⁷⁴.

Τὸ Ἱερὸ Βῆμα χωρίζεται τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ παλαιοῦ ξυλόγλυπτου τέμπλου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «1720».

Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ τέμπλου αὐτοῦ.

89. Λάερμα, Ἵγκος, Ἅγιος Γεώργιος

Νοτιοανατολικά τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ Θαρρενοῦ (Θάρρι) καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Ἵγκος, ἡ», ἐν μέσῳ ἐρειπίων, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Μετόχιον τῆς ὡς ἄνω Ἱερᾶς Μονῆς.

74. Ὁ ναὸς ἐορτάζει στὶς 8 Νοεμβρίου (Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ) καὶ στὶς 21 Μαΐου (Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης).

Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 5.33 x 3.31 μ.). Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 2.68 καὶ βέλους 1.15 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.73/0.99 μ.).

Ὁ ναὸς καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ φέρει κοῖλα κεραμίδια ἐξωτερικά. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὰ ἐρείπια μιᾶς τρίκλιτης, ξυλόστεγης βασιλικῆς τοῦ ἀπλοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου, ἡ ὁποία ἔφερε ψηφιδωτὰ δάπεδα. Λείψανα αὐτῆς διατηροῦνται κατὰ χώραν, καθὼς καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 1.39 καὶ βάθους 0.19 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου διατηρεῖται παλαιὰ τοιχογραφία, εἰκονίζουσα τὸν Ἅγιον Γεώργιον Τροπαιοφόρον, ὀλόσωμον, ἔφιππον, Δρακοντοκτόνον.

Κάτω καὶ δεξιὰ τῆς συνθέσεως διατηρεῖται γραπτὴ πεντάστιχος (5) ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«1/+ ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ CΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ ΠΡΕ(CΒΥΤΕΡΟΥ
2/ ΚΑΙ Ι) ΙΕΡΕΩC, ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΥ ΣΥΝ ΤΗΣ ΠΡΕCΒΥ
3/ ΤΕΡΑC ΑΥΤΟΥ, ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΤΕΚΝΩΝ
4/ ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΧΩΡΙΩ
5/ ΠΡΟCΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΩΝ».

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, πιθανῶς τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἀποτελοῦσε τὸ ναὸ Μετοχίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Θάρρι. Γύρω ἀπὸ αὐτὸν διατηροῦνται κελλιά, ἐλαιοτριβεῖο καὶ βοηθητικοὶ χώροι. Τελευταῖα, ἄρχισε ἡ ἀναστήλωση τῶν κελλιῶν τοῦ Μετοχίου ὑπὸ τῶν Μοναχῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Θάρρι.

90. Λάρδος, Ἅγιος Ἰωάννης

Νοτιοανατολικά τῆς Λάρδου καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτή, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Λάρδου-Κατταβιάς, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οικόδομημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Στὶς ἐσωτερικὲς μακρὲς πλευρὲς ἀνοίγεται ἀνὰ ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα.

Τὸ ναῦδριο αὐτὸ κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τοίχων καὶ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λίγα λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Εἰδικότερα:

Στὸ τύμπανο τοῦ νοτίου τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα. Στὸ τύμπανο τοῦ βορείου τυφλοῦ ἀψιδώματος παρίσταται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὡς ἔνσαρκος ἄγγελος. Κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο:

«Μετανο-/ εἶτε, ἡγγι-/ κε γὰρ ἡ/ βασι-/ [λεία τῶν/ οὐρανῶν]».

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης, πιθανῶς τοῦ 16ου αἰῶνα.

91. Λάρδος, Παναγία ἡ Καθολικὴ

Ἀνατολικά τῆς Λάρδου καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Κατταβιάς, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Καθολικῆς (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου)⁷⁵. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 6.67 x 3.67 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία μεγάλη ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ ἐγχώριες σχιστολιθικὲς πλάκες.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ μεσαίου κλίτους ἐκτεταμένης τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τμῆμα τῆς ὁποίας ἀποκαλύφθηκε τὸ 1981 ὕστερα ἀπὸ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα⁷⁶. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορες περιόδους.

Ι. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Πρόκειται γιὰ τοιχογραφία ἀριστης ποιότητος, ἡ ὁποία προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα. Ἀψίδα: Κάτω ἀπὸ τὴ Δέηση εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν παρίστανται ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Φοροῦν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος Ἀθανά-

75. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 63, εἰκ. 50 (κάτοψη-τομή).

76. Αὐτόθι, σ. 212.

σιος, 2) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Μέγας Βασίλειος, 5) Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, 6) Ἅγιος Νικόλαος. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ὁ Μελισμός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰκονίζεται ὡς παιδίον μέσα σὲ δισκάριο καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἀστερίσκο. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Στὸ ἄνω ἄκρο εἰκονίζεται τὸ Ἅγιο Μανδήλιο. Περιμετρικὰ τοῦ τόξου τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ὑπάρχει μεγαλογράμματη ἐπιγραφή. Τὰ γράμματα εἶναι μέλανα (ὕψος γράμμ. 0.15 μ.), πάνω σὲ λευκὸ βάθος. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ Κ (ύρι)ε ἡγάπησας εὐπρέπ[ειαν οἴκου Σου] /καὶ τόπον σκηνώ-
ματος δόξης Σου».

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Ἐπὶ τῆς νοτίας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἔνθρονη, βρεφοκρατοῦσα. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ὑπάρχει ἀνὰ μία μορφή, πιθανότατα εἰκονίζονται οἱ κτήτορες ἢ ἀνακαινιστὲς τοῦ ναοῦ.

Ἄνω ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸ θεατὴ, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ἡ Κα-
θολική».

Κάτω δεξιὰ εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή: «Δέησις τοῦ δούλου/ τοῦ
Θ(εο)ῦ Νηκολάου/ κ(αὶ) τῆς συζύγου αὐτοῦ Αἰκατερίν(ης) / [ἔτ(ους),
ΑΨ.....».

Ἦτοι ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν Νικολάου καὶ Αἰκατερίνης καὶ τὸ ἔτος 17... μ.Χ. Λείπουν τὰ δύο τελευταῖα ψηφία τῆς χρονολογίας.

Βόρειος τοῖχος: Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου παρίσταται ὁ Ἅγιος Νικήτας ἑφιππος. Στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου μὲ τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἰουδαίου Ἰεφωνίου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λείψανα τοιχογραφιῶν ποὺ ἀναφέρθηκαν δὲν διατηροῦνται ἄλλα, ἐπεὶδὴ κατέπεσαν τὰ κονιάματα λόγῳ τῆς ὑγρασίας.

Μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ναὸ διατηροῦνται πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ καὶ προχριστιανικὰ οἰκοδομήματα⁷⁷.

77. Στὴν περιοχὴ αὐτὴν ἔκειτο στὴν ἀρχαιότητα ὁ οἰκισμὸς Λάρτος ἢ Λάρδος, ποὺ ἀνήκε στὴ Λίνδο.

92. Λαχανιά, Πλημμύρι, Παναγία Ζωοδόχος Πηγή

Σε απόσταση 5 χλμ. περίπου από τη Λαχανιά, αριστερά του δρόμου Ρόδου-Κατταβιάς και στη θέση Πλημμύρι, πλησίον της παραλίας, κείται ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής.

Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα (έσωτ. διαστ. 10.90 x 4.85 μ.), που καλύπτεται με κτιστή καμάρα και κουρασάνι.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 3.20 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει Πρόπυλο (έσωτ. διαστ. 9.20 x 6.40 μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ βεργωτὰ σταυροθόλια.

Ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς κτίσθηκε στὸν χώρο τοῦ μεσαίου κλίτους ἐκτεταμένης τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς⁷⁸, μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα. Διακρίνεται τόσο ἡ ἀψίδα τῆς βασιλικῆς, ὅσο καὶ λείψανα ἀπὸ τὴν τοιχοποιῶν. Διατηρεῖται μεγάλος ἀριθμὸς μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐντοιχισμένα στὸ ναὸ τῆς Παναγίας. Ἐπ' αὐτῶν διατηροῦνται πολυάριθμες παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές⁷⁹.

Στὸ τύμπανο τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως ὑπάρχει τοιχογραφία, στὴν ὁποία εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση, μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα. Φαίνεται ὅτι στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες δὲν διατηρήθηκαν.

93. Λίνδος, Ἅγιος Αἰμιλιανός (Τάφος Κλεοβούλου)

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἐπάνω σὲ βραχῶδες ὕψωμα ποὺ εὐρίσκεται στὸ ἄκρο τῆς χερσονήσου τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ (ὕψόμετρο 50 μ. περίπου), κείται κτίσμα τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων (3ος-2ος αἰῶνας π.Χ.), γνωστὸ ὡς Τάφος τοῦ «Κλεοβούλου». Στοὺς μέσους χρόνους μετασκευάσθηκε ἐσωτερικὰ σὲ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ.

Πρόκειται γιὰ μνημειῶδες ταφικὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει κυκλικὸ σχῆματος κάτοψη (διαμέτρου 9.70 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ ἡμικυλινδρική ὀροφὴ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ μὲ στέγη σχήμα-

78. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 244.

79. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 40-46.

τος κώνου. Είναι κτισμένο εκ λιθοπλίνθων καλῶς ἐργασμένων, ἀπὸ λάρτιο λίθο καὶ κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα.

Ἐσωτερικὰ ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 3.90 x 2.45 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 1.12 καὶ βέλους 0.50 μ.), ἡ ὁποία ἐγγράφεται ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.91 μ.).

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καὶ ἐντὸς τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 0.70 καὶ βάθους 0.35 μ.).

Ἐντὸς τοῦ ναυδρίου τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα γραπτοῦ διακόσμου, ἥτοι:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Λείψανα τοιχογραφιῶν. Βόρειος τοῖχος: Στὸ ἀνατολικὸ αὐτοῦ τμήμα διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου.

II. Κυρίως ναός:

Λόγω πτώσεως τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων δὲν διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

Τὸ μνημεῖο στερεώθηκε ἀπὸ τὴν 4η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κατὰ τὰ ἔτη 1995-2000.

94. Λίνδος, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Καμένος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου, βορειοανατολικὰ τοῦ Μουσουλμανικοῦ Νεκροταφείου καὶ δεξιὰ τοῦ δρόμου Λίνδου-Μεγάλου Γιαλοῦ, κεῖται τὸ παλαιὸ καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρειπωμένο ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καμένου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 5.54 x 2.90 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία ἔχει καταπέσει ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.25 καὶ βέλους 1.12 μ.) καὶ ἔξωτερικὰ τρίπλευρη. Πίσω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὕτη διατηροῦνται τὰ λείψανα τριῶν παλαιότερων ἀψίδων, ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ὁποίων συμπεραίνεται ὅτι τὸ ναῦδριο αὐτὸ εἶναι τὸ τέταρτο κατὰ σειρὰ χριστιανικὸ ναῦδριο, τὸ

όποιο άνεγέρθηκε στη θέση αυτή. Στο μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.88 μ.).

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα (πλάτους 0.95 καὶ ὕψους 0.98 μ.), στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἑφιππου, Δρακοντοκτόνου. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰκονίζεται ὁλόσωμος, φέρων στρατιωτικὴ στολή. Ὁ ἵππος εἶναι χρώματος λευκοῦ καὶ κινεῖται ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸ θεατὴ (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά). Ὁ Ἅγιος Γεώργιος κρατεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ δόρυ καὶ πλήττει θανάσιμα τὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενο δράκοντα.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφία καλῆς ποιότητος, πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καμένου ὀφείλει τὸ ὄνομά του, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, στὸ γεγονὸς ὅτι καταστράφηκε συνεπείᾳ πυρκαϊᾶς.

Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι ὁ τρίτος κατὰ σειρὰ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Λίνδο -οἱ ἄλλοι δύο εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Παχυμαχώτης καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Χωστὸς- γεγονὸς ποὺ ὑποδηλώνει πόσο λαοφιλὴς ἦτο ὁ Ἅγιος αὐτὸς στὴ Λίνδο, ἀλλὰ καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμον.

95. Λίνδος, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Παχυμαχώτης

Βορειανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Παχυμαχώτη ἢ Κάτω. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, κτισμένο στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου μετὰ τρουύλλου ναοῦ⁸⁰. Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ (ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ) διακρίνονται εὐκρινῶς καὶ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες καὶ κουρασάνι, ἐνῶ οἱ κεραῖες (βόρεια καὶ νότια) διαγράφονται μέσα στὸ πάχος τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν καὶ δὲν διακρίνονται ἐξωτερικά. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικά ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικά τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα.

80. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 84-85, εἰκ. 68-69 (κάτοψη-τομή).

Ι. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζοταν ἡ Δέηση, ἀπὸ τὴν ὁποία διατηρεῖται ἡ Θεοτόκος, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα ἔχει καταστραφεῖ. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ φαίνεται ὅτι παρίστατο ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων, ἡ ὁποία ὁμως δὲν διατηρεῖται. Ἀψίδα: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Διατηροῦνται μόνο λείψανα ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες, ποὺ κατελάμβαναν τὸ νότιο μισὸ τῆς ἀψίδας. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας εἰκονίζοταν ὁ Μελισμός, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηρεῖται ἡ Ἁγία Τράπεζα. Ἀνατολικὸς τοῖχος: Εἰκονίζοταν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηρεῖται μόνο ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Στὸ νότιο τμῆμα τοῦ Ἀνατολικοῦ μετώπου ὑπάρχει μεγαλογράμματη ἐπιγραφή (0.35 x 0.35 μ.), ἡ ὁποία σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«[+ Ἀνεγέρθηκε ἐκ] βάθρων κ(αί) ἀνιστορήθη ὁ πάνσ(επτος)
[ναὸς τοῦ Ἁγίου ἐ]νδόξου μεγαλομάρτυρος κ(αί) τροπαι-
[οφόρου Γεωργίου] τοῦ Παχυμαχώτου, δι' ἐξόδου κ(αί) κόπου
[.....]ιερέως τοῦ Κατασάμπα κ(αί) τῆς συμβί[ας αὐτοῦ]
[.....]σῆς κυρᾶς Καλῆς τῆς Μαγι[στριανῆς]
[κ(αί) τῶν] τέκνων αὐτ(ῶν), ὑπὲρ ψυχικῆς
[σωτηρίας] κ(αί) ἀπολαύσεως τῶν αἰωνίων [ἀγαθῶν].
Ἐν ἔτει CTΠΓ'».

Ἀναφέρονται οἱ κτήτορες τοῦ ναοῦ, ἦτοι ὁ ἱερεὺς Κατασάμπας καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Καλὴ Μαγι[στριανῆ], καθὼς καὶ τὸ ἔτος 6903 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1394/5 μ.Χ.⁸¹

Κάτω ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή ὑπάρχει δεύτερη, ποὺ σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ὧν Μ ου, Πα-/ [τριαρ]χοῦντος Κων- / [σταντινου] πόλεως κ(αί)
Νέας [Ρώμης Ἀντ]ωνίου τοῦ οἴκου με- / [νικοῦ].

Ἀναφέρεται ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ρώμης Ἀντώνιος ὁ Δ'⁸², ὁ ὁποῖος ἀνῆλθε δύο φορές στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο (α': Ἰανουάριος 1389-Ἰούλιος 1390, β': Μάρτιος 1391-Μαῖος 1397, ἔτος τὸ ὁποῖο καὶ ἀπεβίωσε)⁸³.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, μὲ πολυσταύρια φαιλόνια καὶ ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἦτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς

81. Ἡλ. Κόλλιας, «Τοιχογραφία Ἱπποτοκρατίας», ΑΑΑ, τ. 6 (1973), σ. 270.

82. Β. Στεφανίδης, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, (Ἀθῆναι 1959), σ. 797.

83. Τ. Γριτσόπουλος, ΘΗΕ, τ. 2 (Ἀθῆναι 1963), στ. 980.

δυτικά): 1) Άγιος Ἐπιφάνιος, 2) Πολύκαρπος. Βόρειος τοῖχος: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως ὑπάρχει σταυρὸς μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστό)ς Ν (ι) κ (ᾱ)».

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἐγχρωμων κονιαμάτων. Στὸ κέντρο τοῦ τρούλλου θὰ εἰκονιζόταν πιθανότατα ὁ Παντοκράτωρ. Δυτικὴ κεραία: Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται τρεῖς Ἅγιοι ὁλόσωμοι, μετωπικοί, φέροντες πλούσια ἐνδύματα. Λείπουν τὰ πρόσωπα καὶ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ κορμοῦ. Ὁ τρίτος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά) εἶναι ὁ Ἅγιος Νικήτας. Δυτικὸς τοῖχος: Εἰκονιζόταν ἡ κλίμαξ τοῦ Ἰακώβ, ὅπως δηλώνεται ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐπιγραφή:

«Κλίμαξ, / ἦν μὲν Ἰακώβ / ἀφικνουμέ- / νην ἕως Σου θρόνου κ(αί) οἱ Ἄγγελ- / οἱ τοῦ Θε(ο)ῦ ἀνέβαιναν / αὐ(τῆς) ὁ δὲ / ἐπεστήρικτο αὐτῆς».

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητας τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ τὸ 1394/1395 μ.Χ., σύμφωνα μὲ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή.

96. Λίνδος, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Χωστός

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου, βορειοανατολικά τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Χωστοῦ ἢ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποῖου εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς κεχωσμένη ὑπὸ τὸ ἔδαφος, γεγονὸς στὸ ὁποῖο ὀφείλει καὶ τὴν ὀνομασία του «Ὁ Χωστός».

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου, σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ μετὰ τρούλλου. Ἡ βόρεια καὶ ἡ νότια κεραία τοῦ ναοῦ ἐγγράφονται ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν πλάγιων τοίχων καὶ δὲν ἐξέχουν ἐξωτερικά.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἔχει γνωρίσει περισσότερες οἰκοδομικὲς περιόδους, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ λείψανα ἐπάλληλων τοίχων καὶ τὴν ὑπαρξὴ μεγάλου ἀριθμοῦ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, προερχόμενων ἀπὸ ἀρχαιότερα οἰκοδομήματα. Εἰδικότερα στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι ἐντοιχισμένος λιθόπλινθος ἀπὸ λάρτιο λίθο, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι χαραγμένο

ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἐπίγραμμα, προερχόμενο ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχή⁸⁴.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἵσοδος.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, σὲ τέσσερα ἐπάλληλα στρώματα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία παλαιότερα στρώματα παρουσιάζουν ἀνεικονικὸ διάκοσμο. Εἰδικότερα:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται σταυρός, μέσα σὲ ἑλλειψοειδῆ δόξα, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει φολιδωτὸ κόσμημα. Προέρχεται ἀπὸ τὸ δεύτερο στρώμα τοιχογραφιῶν (ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω). Κόγχη: Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς παρίστανται πέντε Ἅγιοι, ὁλόσωμοι, μετωπικοὶ ἦτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): Α) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Β) Μέγας Βασίλειος, Γ) Ἅγιος Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος, ὁ πᾶτρωνας τοῦ ναοῦ, Δ) Ἅγιος Νικόλαος Μύρων καὶ Ε) Ἁγία Μαρίνα. Νότιος τοῖχος: Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ δύο στρώματα γραπτοῦ διακόσμου, μὲ ἀνεικονικὰ θέματα (διακοσμητικά). Στὸ ἐπάνω στρώμα εἰκονίζονται ἀκανόνιστου σχήματος κύκλοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων περικλείονται σταυροί.

Στὸ ἄνω καὶ κάτω τμήμα τῶν κύκλων αὐτῶν εἶναι γραμμένες ἐπιγραφὲς διάφορες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἑξῆς:

«+ K(YPI)E BOHΘ(E)I TO(N) [ΔΟΥΛΟΝ COY]...]
 '+ K(YPI)E B[OHΘEI TON ΔΟΥΛΟΝ COY.....]
 + K(YPI)E BΩ[H]Θ[EI] [TON ΔΟΥΛΟΝ COY.....]».

II. Κυρίως ναός:

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ δὲν διατηροῦνται τοιχογραφίες ἢ λείψανα αὐτῶν. Νότιος τοῖχος. Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος τοῦ νοτίου τοίχου εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ σὲ ὑπερφυσικὸ μέγεθος. Ἐπ' αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ τρίστιχος ἐπιγραφή:

«+ [Δ] EHCIC TOY ΔΟΥΛΟΥ TOY /Θ(EO)Y NIKH/ [TA ANA-
 ΓNΩ] CTOY».

84. Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Καθηγητὴ καὶ Ἀκαδημαϊκὸ Κωνσταντῖνο Τρυπάνη.

Βόρειος τοίχος: Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δαμ[ια]νοῦ».

Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ τόξου εἰκονίζεται ἕνας Ἅγιος καὶ στὸ δυτικὸ στρατιωτικὸς Ἅγιος κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ἐπιγραφή: «Δέησις τῆς / δούλης τοῦ Θεοῦ / Παλάσας».

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι μέτριας τέχνης καὶ διατηρήσεως καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα.

97. Λίνδος, Ἅγιος Δημήτριος

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου, βορειοανατολικά τῆς Ἀκροπόλεως καὶ νοτιοδυτικὰ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, στὶς βορειοανατολικὰς ὑπώρειες τοῦ ὄρεινου ὑψώματος, στὴν κορυφὴ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Ἀρχαία Ἀκρόπολη καὶ τὸ μεσαιωνικὸ φρούριο τῆς ἐποχῆς τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.), ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (26 Ὀκτωβρίου)⁸⁵.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνικοῦ σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 8.80 x 2.80 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία ἐξωτερικὰ εἶναι καλυμμένη μὲ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Ἡ ὀροφὴ ἐσωτερικὰ φέρει δύο ἐνισχυτικὰ τόξα ἢ σφενδόνια.

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ σχηματίζεται τυφλὸ ἀψιδώμα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ἐξωτερικὰ καὶ νότια τοῦ ναοῦ ἀποκαλύφθηκαν κατὰ τὰ ἔτη 1979/1980 περισσότεροι ὑπόγειοι, κτιστοὶ κιβωτόσχημοι τάφοι, καλυπτόμενοι μὲ ὀρθογωνίου σχήματος ἐγχώριες λίθινες πλάκες. Οἱ τάφοι περιεῖχαν ἀκτέριστες ταφὲς καὶ προέρχονται ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους.

Στὶς ἐσωτερικὰς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Στὸ νότιο τοῖχο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διατηροῦνται ἐλάχιστα λεί-

85. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 64, εἰκ. 51, (κάτοψη-τομὴ τοῦ ναοῦ).

ψανα τοιχογραφίας, ἐνῶ στὸ βόρειο τοῖχο εἰκονίζεται ὁλόσωμος Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸ παλαιότερο στρώμα.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ νοτίου τοῖχου εἰκονίζεται ὁ Ταξιάρχης Μιχαὴλ ὁλόσωμος, μετωπικός, κρατώντας μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι γυμνὸ ξίφος. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι ἀπὸ τὸ α' στρώμα. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Δημήτριος ἑφιππος. Ἐκατέρωθεν τοῦ Ἁγίου ὑπάρχει ἐπιγραφή: «Ἅγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης».

Ἄνω δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸ θεατὴ, ὑπάρχει ἐπιγραφή: «Δέησις τῆς δούλ<ης> τοῦ Θε(ο)ῦ / Ζαχ[α]ροῦς (;)».

Ἡ τοιχογραφία προέρχεται ἀπὸ τὸ νεότερο στρώμα. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν εὐρίσκεται πιθανῶς ἡ ἴδια παράσταση, τοῦ παλαιότερου στρώματος. 2) Ἅγιος, ὁλόσωμος, μετωπικός, ἀπὸ τὸ α' στρώμα. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ α' στρώματος, προέρχονται ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ β' στρώματος ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

98. Λίνδος, Ἅγιος Μηνᾶς

Βόρεια τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Λίνδου εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, κτισμένο στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου, σταυροειδοῦς, ἐγγεγραμμένου μετὰ τρούλλου ναοῦ. Καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κουρασάνι. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ κρατεῖ ἀνοικτὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό, μὲ τὸ κείμενο: «*Εγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου....*» (Ἰω. 8, 12).

Κόγχη: Παρίστανται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Καμάρα: Εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται τρεῖς ὁλόσωμοι, μετωπικοὶ Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, 2), 3) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι. Βόρειος τοῖχος: Παρίστανται δύο ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοὶ, Ἅγιοι Ἱεράρχες ἀδιάγνωστοι.

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Στήν κορυφή τοῦ τρούλλου θὰ εἰκονίζοταν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ, λόγω ὅμως πτώσεως τῶν ἐπιχρισμάτων δὲν διατηροῦνται λείψανα. Νότια κεραία: Τύμπανο: Ἄνω ζώνη: Παρίσταται ἡ Δέηση. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Μεγαλομάρτυς Μηνᾶς, ὁλόσωμος, ἔφιππος. Βόρεια κεραία: Τύμπανο: Παρίσταται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«ΓΕΩ[Ρ]Γ[Ι]ΟC Ο ΚΑΠ[Π]ΑΔΟΞ».

Ἄντυγα τόξου: Ἀνατολικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἅγιος ἐντὸς στηθαρίου. Μεσαία ζώνη: Ἄγγελος. Κάτω ζώνη: Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Δυτικὸ μισό: Ἄνω ζώνη: Ἅγιος σὲ στηθάριο. Μεσαία ζώνη: Δύο ὁλόσωμοι Ἅγιοι. Κάτω ζώνη: Ἅγιος ἐντὸς στηθαρίου. Δυτικὴ κεραία: Βόρεια πλευρά: Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς εἰκονίζονται (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Α) Ἅγιος Γεώργιος «ὁ Διασορίτης»⁸⁶, Β) Μέγας Ἀντώνιος, Γ) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ «ὁ Σγουρινός»⁸⁷.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ εἶναι μέτριας τέχνης καὶ διατηρήσεως καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

99. Λίνδος, Ἄνω Βληχά, Ἀξεστράτηγος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ὄρμο «Βληχά, τὰ» καὶ στὴ θέση «Ἄνω Βληχά-Ἀξεστράτηγος», κεῖνται τὰ ἐρείπια παλαιοῦ ναυδρίου τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ⁸⁸. Τοῦτο κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, πιθανότατα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μιᾶς τρίκλιτης, ξυλόστεγης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, λείψανα τῶν τοίχων τῆς ὁποίας, καθὼς καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, διατηροῦνται κατὰ χώραν.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, ἡ κάτοψη τοῦ ὁποίου ἔχει τὸ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ (έσωτ. διαστ. μῆκος 5.52, μέγιστο πλάτος 3.85, ἐλάχιστο πλάτος 2.30/2.45 μ.).

86. Ἡ ἐπωνυμία «Διασορίτης» προέρχεται πιθανῶς, ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ «Διὸς Ἱερὸν» τῆς Παλαιστίνης.

87. Πρόκειται γιὰ ἐπίθετο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, προερχόμενο ἀπὸ ναὸν ἢ λατρευτικὴ εἰκόνα αὐτοῦ.

88. Τὸ ναῦδριο αὐτὸ εὑρίσκεται σήμερα, στὸν αὐτεῖο χώρῳ τοῦ ξενοδοχείου «LINDOS MARE».

Ἡ ἀνατολική πλευρὰ τῆς ἀνατολικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 1.80 καὶ βέλους 0.80 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.16 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.94/1.21 μ.).

Οἱ τέσσερις κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονταν μὲ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές. Πιθανῶς στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψωνόταν ἡμισφαιρικός τροῦλλος, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ κάλυψη αὐτοῦ μὲ τρουλλοκαμάρα.

Κατὰ τὸ ἔτος 1987 ἡ 4ῃ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου προέβη σὲ καθαρισμὸ τοῦ χώρου καὶ τῇ διενέργειᾳ σωστικῆς ἀνασκαφῆς, ὅποτε ἀποκαλύφθηκαν μεταξὺ ἄλλων καὶ ὑπόγειοι λακκοειδεῖς τάφοι, ὅπως συνηθίζεται στοὺς μεσαιωνικοὺς ναοὺς τῆς νήσου Ρόδου καὶ τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἀποκαλύφθηκαν λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

Εἰδικότερα:

Α) Στὸ ἐσωρράχιο τοῦ τόξου τῆς νότιας κεραίας διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν.

Β) Σὲ λιθόπλινθο, πεσμένο ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ, διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφίας.

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 14ου-15ου αἰῶνα μ.Χ.

100. Λίνδος, Εὐλός, Ἁγία Βάρβαρα

Βορειοδυτικὰ τῆς Λίνδου καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου, πλησίον τοῦ κόλπου τῶν «Βληχῶν», σὲ ὀρεινὴ περιοχή, στὴ θέση «Εὐλός», κεῖται τὸ ὑπόγειο ναῦδριον τῆς Ἁγίας Βαρβάρας.

Πρόκειται γιὰ σπηλαιώδη ναό, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται σὲ κοιλότητα (ἐσωτ. διαστ. 4.01 x 3.80 καὶ ὕψους 1.85 μ.), ὑπόσκαφη μέσα στὸ μαλακό, πορῶδες πέτρωμα, διαμορφωμένη σὲ ναό. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα (χορδῆς 2.30 καὶ βέλους 0.75 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.91 μ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, ἔνθρονη, μετωπική, βρεφοκρατοῦσα. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτό, κυανόχρωμο χιτῶνα καὶ πορφυρόχρωμο μαφόριο. Κάθεται σὲ πολυτελῆ, ξύλινο θρόνο, μὲ ἐρεισίνωτο καὶ ἐρεισίχειρα καὶ στηρίζει τοὺς πόδας Της ἐπάνω σὲ ἐρυθρὸ προσκεφάλαιο, τὸ ὁποῖο κοσμεῖται μὲ κυκλικά καὶ ρομβοειδῆ κοσμήματα. Ἄνω καὶ ἀριστερὰ αὐτῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «*ΜΗ(ΤΗ)Ρ [Θ(Ε)ΟΥ]*».

Ἡ Θεοτόκος περιβάλλεται ἀπὸ τοὺς Ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, οἱ ὅποιοι φοροῦν ποδήρεις, χειριδωτοὺς χιτῶνες καὶ διάλιθους καὶ μαργαριτοκόσμητους «Λώρους». Στὰ χέρια τους φέρουν σκῆπτρα, σύμβολα ἐξουσίας καὶ δυνάμεως.

II. Κυρίως ναός:

Νότια πλευρά: Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς διατηροῦνται ἐγχάρακτοι σταυροὶ καὶ διάφορες ἐπιγραφές. Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας εὐρίσκονται καὶ ἄλλες σπηλαιώδεις κοιλότητες, ἐν μέρει φυσικὲς καὶ ἐν μέρει τεχνητές, οἱ ὁποῖες φαίνεται νὰ ἀποτελοῦσαν ἕνα ἐνιαῖο σύμπλεγμα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσε πιθανότατα τόπον διαμονῆς καὶ ἀσκήσεως ἀσκητῶν καὶ ἀναχωρητῶν.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως, ἀνήκουν στὴ μνημειακὴ ζωγραφικὴ, τῆς ὁποίας τὰ πρότυπα ἀνάγονται στὴν τέχνη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα μ.Χ.

101. Λίνδος, Κοίμηση Θεοτόκου

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καὶ στὸ κέντρο περίπου αὐτοῦ, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει σὲ κάτοψη τὸ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ⁸⁹. Οἱ τέσσερις κεραῖες τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ ἡμικυλινδρικές ὀροφές, ἐνῶ στὸ κέντρο ὑψώνεται ὁ ἐφ' ὑψηλοῦ τυμπάνου φερόμενος ἡμισφαιρικός τροῦλλος. Ἡ ὀροφὴ ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ κοῖλα κεραμίδια.

89. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 100, εἰκ. 86 (κάτοψη-τομή) καὶ σ. 200-212, καὶ Ἰ. Βολανάκης, *Ὁ Τερὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Λίνδου Ρόδου: Ἀρχιτεκτονική-Τοιχογραφίες*, Ρόδος 1998, σ. 1 κ.ἐ.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς ἀνατολικῆς κεραίας τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνικὴ. Στὸ μέσο τῆς νότιας, τῆς βόρειας καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἀνὰ μία εἴσοδος. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ προστέθηκε σὲ μία δεύτερη οἰκοδομικὴ περίοδο ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας, ὁ ὁποῖος καλύπτεται μὲ βεργωτὸ σταυροθόλιο.

Στὸ βόρειο τμήμα τῆς δυτικῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα εἶναι ἐντοιχισμένη ὀρθογωνίου σχήματος πλάκα ἀπὸ λάρτιο λίθο, φέρουσα ἐγχάρακτη, μεγαλογράμματη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς, σὲ μεταγραφὴ:

«Μητρὶ Θεοῦ τόδε ἔργον ἀνήγειρε Λίνδος
πόλις Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου
χρήματα αὐτὴν εἰς τοῦτο διδοῦσα χαρὰ
οὐνεκα τούτῳ, κ(αί) τόγε δῶρον προστέσαι ναοῦ
κείμενον εἰσβάσει σφόδρα νεὼς χαρεῖς».

Ὁ νάρθηκας προστέθηκε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου Pierre d'Aubusson (1476-1503 μ.Χ.), τὸ οἰκόσημο τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ἐντοιχισμένο στὴ νότια ἐξωτερικὴ πλευρὰ αὐτοῦ.

Στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι προσκεκολλημένο πρόσκτισμα, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ χρησίμευε ὡς νεκρικὸ παρεκκλήσιο καὶ διατηρεῖ στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες, παλαιότερες ἐκείνων τοῦ κυρίως ναοῦ τῆς Παναγίας.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἐπίσης ὑπάρχει ἡ πληροφορία τοῦ Κωνσταντίνου Λινδίου, 10ος αἰῶνας μ.Χ.⁹⁰, ὅτι στὴ Λίνδο ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος στὴν Παναγία, πιθανῶς στὴν ἴδια θέση μὲ αὐτὸν ποὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

Ὁ σημερινὸς ναὸς εἶναι πιθανῶς κτίσμα τοῦ 14ου αἰῶνα.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες.

Α) Βόρειο πρόσκτισμα.

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος σὲ προτομή, Βρεφοκρατοῦσα, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφή:

90. Παλατινὴ Ἀνθολογία, XV, 17.

«1637/ Μηνὶ Νοεμβρίῳ / 14 / [Ε] νθάδε κείμε Ντώμνα ἡ εἰς / σε-
βής;] / Χαντζή- Τζανε/τῇ καπετάνου»⁹¹.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ὁ θάνατος τοῦ Δικαίου με ἐπιγραφὴ κάτω δεξιὰ καὶ τῇ χρονολογία: «ΑΧΟΕ» ἦτοι: 1675, 2) Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα, Ὁδηγήτρια, 3) Ὁλόσωμος ἱερέας, φέρων ἄμφια καὶ ἐπανωκαλύμμαυχο. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Κοίμηση Ἀγίου, 2) Παναγία Βρεφοκρατοῦσα.

Β) Ναὸς Παναγίας

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Ἀγία Τριάδα (δυτικοῦ τύπου), περιβαλλόμενη ἀπὸ Ἀγίους, καθὼς καὶ ἡ Οὐράνιος Λειτουργία. Ἀψίδα: Στὴν ἄνω ζώνη αὐτῆς εἰκονίζεται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Κάτωθεν αὐτῆς ὑπάρχει ἡ μεγαλογράμματη ἐπιγραφὴ:

«Ὅρων τὸ βῆμα τῆς Τραπεζῆς Κυρίου, στῆθι φρίττων ἄνθρωπε καὶ τρέμε ὅλως, Θεὸς γὰρ ἔνδον θύεται καθ' ἡμέραν, οἷαν Τράπεζαν πρὸ προσώπου Σου βλέπων οἶδ' οὕτω σεπτὸν καὶ ὅλως στῆθι φόβῳ».

Στὴν κάτω ζώνη εἰκονίζονται Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἦτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἰάκωβος Ἀδελφόθεος, 2) Σπυρίδων, 3) Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, 4) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 5) Μέγας Βασίλειος, 6) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 7) Ἰωάννης Ἐλεήμων, 8) Ἀθανάσιος, 9) Κύριλλος.

Νότιος τοῖχος: 1) Θυσία Ἀβραάμ, 2) Φιλοξενία Ἀβραάμ. Βόρειος τοῖχος: Τὸ ὄραμα τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Στὴν καμάρα τῆς ἀνατολικῆς κεραίας καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἀγία Τράπεζα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν κορυφὴ τοῦ τρούλλου παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Παντοκράτωρ. Κάτωθεν Αὐτοῦ ἡ Παναγία με Ἀρχαγγέλους, Χερουβεὶμ καὶ Σεραφεὶμ καὶ κατωτέρω Προφῆτες με ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Στὰ σφαιρικά τρίγωνα εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

Νότια κεραία: Καμάρα: Ἀνατολικὸ μισό: 1) Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου, 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ δίωξη τῶν

91. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 202.

Προπατόρων, 4) Ἡ προσευχή τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης, 5) Θεοτόκος Ζωοδόχος πηγὴ, 6) Ἡ προσευχή τῶν Ἱερέων. Δυτικὸ μισό: 1) Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ, 2) Μεταμόρφωσις, 3) «Περὶ τῶν Ἱερέων, ὅταν ἐπωνόμασαν τὴν Παναγίαν», 4) Τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων, 5) Οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου: Α, Β, καὶ Γ.

Τύμπανο: 1) Ἀσπασμὸς Ἰωακείμ καὶ Ἄννης, 2) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, 3) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου.

Πάνω ἀπὸ τὴ νότια θύρα τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἡ ἐξῆς μεγαλογράμματη ἐπιγραφή:

«1/ Οὗτος ὁ ναὸς, ᾧ προσέρχεσθε πάντες, οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ προσευχῆς ὑπάρχει

2/ μηδεὶς εἰσέλθῃ μνησικάκος ἐνθάδε καὶ λάβῃ ἀρὰν ἀντὶ τῆς εὐλογίας.

3/ Ἐτελειώθη ὁ θεῖος κ(αί) πάνσεπτ(ος) ναὸς τῆς Ὑπεραγίας

Θ(εοτό)κου τῆς ἐν Λίνδῳ, ἐν ἔτ(ε)ι σ(ωτη)ρ(ί)ῳ [Ψ]OCT (=1776;)

4/ +Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ Ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπαντας φωταγωγοῦσα τοὺς πιστοὺς,

5/ ἐν ᾧ ἐστῶτες κραγαύομεν. Τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον Κύριε».

Βόρεια κεραία: Καμάρα: Ἀνατολικὸ μισό: 1) Κυριακὴ τοῦ Παραλύτου, 2) Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος, 3) Ἀγγέλων τὸ σύστημα καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος (Θεοτόκος-Ἄγγελοι-Ἅγιοι). Δυτικὸ μισό: 1) Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ (δυτικοῦ τύπου), 2) Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ, 3) Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ, 4) ..., 5) Οἶκος Ω ἀπὸ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο, 6) Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Πάνω ἀπὸ τὴ βόρεια εἴσοδος ὑπάρχει ἡ ἐξῆς μεγαλογράμματη, γραπτὴ ἐπιγραφή:

«1/ + Ἀνιστορήθη οὗτος ὁ θεῖος κ(αί)

πάνσεπτ(ος) ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης

2/ ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐν Λίνδῳ, διὰ συνδρομῆς τοῦ σοφολογιωτάτου

3/ διδασκάλου κυρίου Δημητρίου, δαπάνης δὲ πάντων τῶν εὐσεβῶν χρι

4/ στιανῶν, ἀρχιερατεύοντος μὲν τοῦ πανιερωτάτου κυρίου κυρίου Καλλινίκου,

5/ ἐπιτροπεύοντος δὲ τοῦ τιμιωτάτου κὺρ Γεωργίου τοῦ πίκλην Χαριστάκη,

6/ ἐν ἔτει σωτηρίῳ ΑΨΟΘ', κατὰ μῆνα Ἰούνιον,

7/ χεὶρ Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Σύμης».

Δυτική κεραία: Καμάρα: Νότιο μισό: Άνω ζώνη: Σκηνές από τη Δημιουργία του κόσμου. Μεσαία ζώνη: (από ανατολικά προς δυτικά): 1) Ήγερση του Λαζάρου, 2) Βαΐοφόρος, 3) Παραβολή των δέκα Παρθένων, 4) Μυστικός Δείπνος, 5) Νιπτήρ, 6) Προσευχή στη Γεθσημανή, 7) Προδοσία, 8) Άρνηση του Πέτρου, 9) Ο Ίησους πρὸ τοῦ Πιλάτου (;), 10) Ο Ίησους πρὸ τῶν Ἀρχιερέων. Κάτω ζώνη: Εἰκονογράφηση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, Οἴκοι: Δ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν. Βόρειο μισό: Άνω ζώνη: Σκηνές από την Παλαιὰ Διαθήκη. Μεσαία ζώνη: Σκηνές από τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου. Κάτω ζώνη: Οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου: Ξ, Ο, Π, Ρ, Σ, Τ, Υ, Φ, Χ, Ψ.

Δυτικός τοῖχος: Μνημειώδης παράσταση τῆς Δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς Μελλούσης Κρίσεως.

102. Λίνδος, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος ὁ Στρατηλάτης

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Πλατεία εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Στρατολάτη⁹².

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ θύρα.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὕπαρξη πολυἀριθμῶν μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα.

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἑγχρωμῶν κονιαμάτων. Εἰκονίζοταν πιθανότατα ἡ Δέηση, ὅπως συνηθίζεται στοὺς μεσαιωνικοὺς ναοὺς τῆς Δωδεκανήσου.

II. Κυρίως ναός:

Στὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁλόσωμος, πατῶν σὲ ἄνδρα ψυχορραγοῦντα. Πρόκειται γιὰ τοιχογραφία μέτριας τέχνης, μεταβυζαντινῶν χρόνων, μὲ νεότερη ἐπιζωγράφιση. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ διακρίνεται παλαιότερο στρώμα, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰῶνα.

92. Παραφθορὰ τοῦ ἐπιθέτου «Στρατηλάτης».

Στην άντυγα τοῦ τόξου τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος ὑπάρχει διακοσμητική ταινία σὲ δύο στρώματα.

103. Λίνδος-Πεῦκοι, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Μερογλίτης

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καὶ σὲ ἀπόσταση 4.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὶς παρυφές τοῦ παράλιου οἰκισμοῦ «Πεῦκοι, οἱ», δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Λίνδου-Πεύκων, στὴ θέση «Μερο(βί) γλι, τὸ» σὲ μικρὸ ὕψωμα, ποὺ δεσπόζει στὴν περιοχή, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ Μερογλίτη⁹³.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων δίκογχο ναό, ὁ ὁποῖος σὲ κάτοψη ἐμφανίζει τὴ μορφή τοῦ συνεπτυγμένου, σταυροειδοῦς, ἐγγεγραμμένου, μετὰ τρούλλου ναοῦ.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ δύο ἰσομεγέθεις καὶ ἰσοδύναμες ἡμικυκλικές κόγχες, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν δίκογχων ναῶν⁹⁴.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Βόρεια ἀψίδα (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): Α) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Β) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Νότια ἀψίδα (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): Γ) Μέγας Βασίλειος, Δ) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος.

Οἱ Ἱεράρχες εἰκονίζονται συλλειτουργοῦντες.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Νικόλαος, 2) Ἅγιος Ἐλευθέριος, 3) Ἅγιος Διάκονος Λαυρέντιος. Βόρειος τοῖχος: 1) Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς, 2) Ἅγιος Διάκονος Ρωμανὸς ὁ Μελωδός. Στὴν ἀνατολικὴ κεραία καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη, τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Στὴν κορυφὴ τοῦ τρούλλου εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ. Στὸ τύμπανο διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ παραστάσεις Προφητῶν. Στὰ σφαιρικὰ τρίγωνα εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

93. Τὸ ἐπίθετο «Μερογλίτης, ὁ» προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὸ «Μεροβίγλιτης, ὁ», «Μεροβίγλι, τό», ἥτο φυλάκιο τῆς ἡμέρας. Ἀντίστοιχο εἶναι «τὸ Νυχτοβίγλι».

94. Γ. Δημητροκάλλης, *Οἱ δίκογχοι χριστιανικοὶ ναοί*, Αθήναι 1976, σ. 1 κ.ἑ.

Νότια κεραία: Στὸ τύμπανο αὐτῆς εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Δεξιὰ καὶ στὸ μέσο ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ /

Χατζημιχελῆ».

Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου εἰκονίζονται τέσσερις Ἁγίες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι ἡ Ἁγία Θέκλα.

Βόρεια κεραία: Στὸ τύμπανο αὐτῆς παρίσταται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὡς ἔνσαρκος ἄγγελος. Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου εἰκονίζονται τέσσερις Ἁγίες.

Δυτικὴ κεραία: Στὴν καμάρα εἰκονίζεται ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἁγία Αἰκατερίνη, 2) Ἅγιος Προκόπιος.

Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος, μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ὁ Ἅγιος Γεώργι[ος], [ὁ Δια]σορίτης».

Δυτικὸς τοῖχος: Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο εἰκονίζεται ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου παρίσταται ἀνὰ ἓνας Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Τὸ ἀρχαιότερο στρώμα τῶν τοιχογραφιῶν προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα⁹⁵, ἐνῶ τὸ νεότερο ἀπὸ τὸν 16ον-17ον αἰῶνα.

104. Μαλώνα, Ἁγία Ἀγάθη

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Χαράκι, τό», ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ ἐπίνειο τῆς Μαλώνας καὶ στὴν κορυφὴ βραχῶδους καὶ φύσει ὄχυροῦ ὑψώματος (ὑψόμετρο 130 μ. περίπου), κεῖνται τὰ εἱρεῖπια τοῦ Ἱπποτικοῦ φρουρίου τοῦ Φερακλοῦ ἢ Φαρακλοῦ.

Ὀλόκληρη ἡ γύρω ἀπὸ αὐτὸ περιοχὴ εἶναι διάσπαρτη ἀπὸ ἀρχαιότητες, προερχόμενες ἀπὸ τὰ προϊστορικά χρόνια μέχρι τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ. Εἰδικότερα, στὶς ὑπώρειες τοῦ Φερακλοῦ ἔχουν ἀνασκαφεῖ μυκηναϊκοὶ τάφοι. Πλησίον αὐτοῦ ὑπάρχει ἐκτεταμένη νεκρόπολη προχριστιανικῶν χρόνων. Στὴν παραλία τῆς Ἁγίας Ἀγάθης διατηρεῖται τμῆμα ἰσχυροῦ καὶ μεγάλου πάχους τείχους τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου. Στὸ Χαράκι ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἐν μέρει ἐρευνηθεῖ τέσσερις (4) παλαιοχριστιανικὲς βασιλικές.

95. Γ. Δημητροκάλλης, *Οἱ δίκωγχοι χριστιανικοὶ ναοί*, Ἀθήναι 1976, σ. 70.

Ἐπίσης στὴ γύρω περιοχὴ διατηροῦνται περισσότερα μεσαιωνικὰ ναῦδρια. Στὸ Χαράκι καὶ στὴ γύρω περιοχὴ ἔκειτο ἀρχαῖος οἰκισμός, μὲ διαχρονικὴ συνέχεια, τουλάχιστον μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας.

Βορειοανατολικά τοῦ Φερακλοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 600 μ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν στὸν ὄρμο τῆς Ἀγίας Ἀγάθης, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀγάθης. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ ἀρχαῖο ὑπόσκαφο τάφο, τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος μετασκευάσθηκε στὶς ἀρχὲς τῆς β' χιλιετηρίδας μ.Χ. σὲ χριστιανικὸ ναό.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων ναό. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ δύο ἰσοδύναμες κόγχες (δίκογχος ναός)⁹⁶.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Νότια τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν ἀρχαῖοι, ὑπόσκαφοι, θαλαμωτοὶ τάφοι. Βόρεια αὐτοῦ διατηρεῖται σπηλαιώδης κοιλότητα, μὲ τάφους στὸν τύπο τοῦ Ἀρκοσολίου, πιθανότατα τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται παλαιᾶς τοιχογραφίες⁹⁷, σὲ δύο στρώματα.

I. Τερὸ Βῆμα:

Βόρεια ἀψίδα: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση.

Νότια ἀψίδα (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Μέγας Βασίλειος (;), 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Μεταξὺ τῶν δύο ἀψίδων εἰκονίζεται Ἄγγελος μέσα σὲ στηθάριο .

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἀγία Ἀγάθη, 2) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα, 2) Ἀρχάγγελος ὁλόσωμος.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ὑπάτιος, 2) Στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ἡ Ἀγία Ἀγάθη, 3) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἰησοῦς Χριστός, Βάπτισις (;), 2) Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος.

Ἡ καμάρα τοῦ ναοῦ χωρίζεται σὲ ὀρθογώνια διάχωρα, τὰ ὁποῖα φέρουν ἀπλὰ διακοσμητικά.

96. Γ. Δημητροκάλλης, *Οἱ δίκογχοι χριστιανικοὶ ναοί*, Ἀθῆναι 1976, σ. 70.

97. Κ.-Υ. von Bolzano, *Das andere Rhodos*, σ. 85-89.

Οι τοιχογραφίες είναι καλής τέχνης και προέρχονται πιθανώς από τὰ τέλη τοῦ 14ου-ἀρχὲς 15ου αἰῶνα⁹⁸.

105. Μαλώνα, Ἁγία Εἰρήνη

Στὴν περιοχὴ τῆς Κοινότητος Μαλώνας καὶ δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, εὑρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, κτισμένο στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου, σταυροειδοῦς, ἐγγεγραμμένου μετὰ τρούλλου ναοῦ.

Κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπερύψωση τοῦ γύρω χώρου, τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων παλαιᾶς τοιχοποιΐας καὶ τὴ διατήρηση πολυἀριθμῶν μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

Γύρω ἀπὸ τὴν Ἁγία Εἰρήνη διατηροῦνται τὰ λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων καὶ ἄφθονα πήλινα ὄστρακα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνεται ὅτι στὴ θέση αὐτὴν ἔκειτο ἀρχαῖος οἰκισμός. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸν βόρειο τοῖχο καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Πρόθεση διατηρεῖται ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ Ἀ<ν>ηγέρθη κ(αί) οἰκοδομήθη ὁ θεῖος κ(αί) πάνσε- / πτος ναὸς τῆς Ἁγίας Μεγαλομάρτυρος Εἰρήνης / συνδρομῇ τῶν φιλοχρίστων χριστιανῶν, ἐπιτρό- / που κ(αί) ἐπιστάτου Ἰωάσαφ Ἱερομονάχου, ἐν ἔτει— / σωτηρίῳ Α.Ψ.Κ Η' + Μνήσθητι Κύριε Μόσχου Ἰ(ε)ρέως, Χρυσαφίνας Πρεσβυτέρ(ας)».

Ἦτοι ἀναφέρεται ὡς ἔτος ἀνεγέρσεως καὶ ἀγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ τὸ ἔτος 1728.

Στὴν Πρόθεση ὑπάρχουν διάφορες ἐπιγραφές ἡτοι:

Ἀνατολικὴ παρειά: «+ Νεοφύτου, Ἀρχιερέως / + Τζιανέττα κ(αί) Ἐλένης / κ(αί) τῶ<ν> γονέων».

Τύμπανο κόγχης προθέσεως: «Ἰωάννου / Ἀναγνώ- / στου κ(αί) τῶν γο- / νέων». «Ἰω(άννου) / Σω(τηρίου) / Ἀν(αγνώστου)».

II. Κυρίως ναός:

Νότια κεραία: Ἀνατολικὸς τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς.

98. Γ. Δημητροκάλλης, *Οἱ δίκωγχοι χριστιανικοὶ ναοί*, Ἀθῆναι 1976, σ. 70.

Νότιος τοῖχος: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν τρεῖς ὁλόσωμες μορφές (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Κάτω μισὸ Ἁγίου, ἀδιάγνωστου.

Κάτω ἀριστερὰ ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ / δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ / Μανο<υ>ήλ / Ἱερέως κ(αί) τῆς
πρεσ- / βυτέρας αὐτοῦ / Σταυρούλας / κ(αί) τέκν(ων)».

2) Λεῖψανα Ἁγίου, 3) Ἅγιος Ἰουλιανός. Κάτω ἀριστερὰ ἡ ἐπιγραφή: «Δέησις [τοῦ] / δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ / Στεφάνου Ἱ(ε)ρέως».

Δυτικὸς τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Παντελεήμων.

Κάτω ἀριστερὰ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δου- / λου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰω(άνν)ου / κ(αί) τῆς συζύγου
αὐτοῦ Μα- / ρίας κ(αί) τέκνων».

Βόρεια κεραία: Ἀνατολικὸς τοῖχος: Παρίσταται ἡ Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Μή(τη)ρ Θ(εο)ῦ, ἡ Ἑλπίς».

Βόρειος τοῖχος: Ἡ Ἁγία Εἰρήνη. Δυτικὸς τοῖχος: Ἡ Ἁγία Κυριακή.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες μέτριας τέχνης τοῦ ἔτους 1728.

106. Μαλῶνα, Ἅγιος Γεώργιος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Μαλῶνας καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, στὴν πλαγιά χαμηλοῦ γηλόφου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου.

Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ, ἡμικυλινδρική ὀροφή, ἡ ὁποία ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὴ βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζονται δύο τυφλὰ ἀψιδώματα, ἐνῶ στὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ αὐτοῦ ἀπαντᾷ μόνον ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

Ι. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁλόσωμος, ἐνθρονος, μετωπικός. Μὲ τὸ δεξιὸν χερί εὐλογεῖ καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Δεξιὰ Του (βόρεια) εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἡ Θεοτόκος καὶ ἀριστερὰ Αὐτοῦ (νότια) ἐπίσης ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Νότιος τοίχος: Άνω ζώνη: Εικονίζονταν δύο Άγιοι όλόσωμοι, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται. Κάτω ζώνη: Παρίσταται σὲ προτομή ὁ πάτρωνας τοῦ ναοῦ Άγιος Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς θὰ εἰκονίζονταν συνθέσεις ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ποὺ δὲν διατηρήθηκαν.

Νότιος τοίχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Τυφλὸ ἀψίδωμα: 1) Στὸ τύμπανο αὐτοῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα, ἐνῶ στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου ὑπάρχει διακοσμητικὴ ταινία, περιλαμβανούσα ἐλικοειδῆ βλαστό, ἰσχυρῶς σχηματοποιημένο. 2) Εἰκονίζεται ὁλόσωμος Άγιος, μετωπικός, ἀδιάγνωστος. 3) Μέγας Ἀντώνιος. Παρίσταται ὁλόσωμος, ὄρθιος μετωπικός. Μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι εὐλογεῖ καὶ κρατεῖ συνεπτυγμένο εἰλητάριο μὲ τὸ ἄριστερό. Φέρει μοναχικὰ ἐνδύματα καὶ ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ κρέμαται «ὁ ἀνάλαβος», ἥτοι τὸ μεγάλο μοναχικὸ σχῆμα.

Βόρειος τοίχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἀγία μάρτυς ἀδιάγνωστη, ὁλόσωμη, ὄρθια, μετωπική. 2) Στὸ τύμπανο τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται πιθανῶς ὁ Άγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. 3) Στρατιωτικὸς Άγιος ὁλόσωμος, μετωπικός, ἀδιάγνωστος. 4) Εἰκονίζεται ὁ Άγιος Γεώργιος, ὁλόσωμος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος. Παρίσταται στὸ τύμπανο τοῦ ἀνατολικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος. Ἀνω δεξιὰ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Βασιλείου τοῦ Κ[α]- / τοίκου καὶ τῆς συμβίου αὐτοῦ Καλῆς καὶ τῶν / τέκνω<ν> αὐτοῦ».

5) Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σὲ προτομή, εὐλογῶν τὸν παραπλεύρως εἰκονιζόμενο Άγιο Γεώργιο.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τοίχων καὶ τὴν ὑπαρξὴ πλήθους πῆλινων ὀστράκων γύρω ἀπὸ αὐτόν.

Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται τουλάχιστον ἀπὸ τρεῖς διαφορετικὲς περιόδους, ἥτοι:

Οἱ παλαιότερες (τῆς ἀψίδας, ὁ Άγιος Γεώργιος σὲ προτομή) ἀνήκουν πιθανῶς στὸν 14ο αἰῶνα. Ὁ Άγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος τοῦ παλαιότερου στρώματος προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ νεότερου στρώματος ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα, καθὼς καὶ ἡ Παναγία Βρεφοκρατοῦσα.

107. Μαλώνα, Άγιος Νικόλαος

Βορειοδυτικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου «Φέρακλος» καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μέτρα περίπου ἀπὸ αὐτό, σὲ χαμηλὴ ἔξαρση τοῦ ἐδάφους, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Νικολάου, Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5.17 x 1.75 μ.), κτισμένο ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ ἀσβεστοκονίαμα. Ὁ ναὸς ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου, ἐγγεγραμμένου, σταυροειδοῦς, μετὰ τρουῖλλου ναοῦ. Ἡ βόρεια καὶ ἡ νότια κεραία τοῦ σταυροῦ ἐγγράφονται ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν τοίχων, ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται ἐξωτερικά.

Ἡ ἀνατολικὴ κεραία τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.84 μ.).

Στὴ νότια καὶ βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρὰ καὶ ἐκατέρωθεν τῶν δύο κεραίων τοῦ σταυροῦ σχηματίζεται ἀνὰ ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα, ὥστε οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ νὰ ἀποκτοῦν μεγαλύτερη πλαστικότητα.

Ἡ ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ κεραία τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ κτιστές, ἡμικυλινδρικές ὀροφές, οἱ ὁποῖες ἐξωτερικὰ φέρουν ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα. Στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψώνεται ἡμισφαιρικὸς τρουῖλλος, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐφ' ὑψηλοῦ τυμπάνου, σχήματος κυλινδρικοῦ.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων τοίχων καὶ πολυάριθμων μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Πέριξ τοῦ ναοῦ εἶναι διάσπαρτα λείψανα παλαιῶν οἰκοδομημάτων, καθὼς καὶ ὄστρακα ἀπὸ χονδροειδῆ ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως, ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ὁποίων συνάγεται, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνεγέρθηκε κατὰ τοὺς μέσους χρόνους στὸ κέντρο μικροῦ οἰκισμού, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἐγκαταλείφθηκε καὶ παρέμεινε μόνο ὁ ναός.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Στὴ θέση αὐτὴ θὰ εἰκονιζόταν ἡ Δέηση.

Κόγχη: Λείψανα ἀπὸ τοὺς συλλειτουργοῦντες Ἱεράρχες δὲν διατηροῦνται.

Καμάρα: Παρίσταται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

Νότιος τοῖχος: Διακρίνονται λείψανα Ἀγίου ἀδιάγνωστου.

II. Κυρίως ναός:

Τρούλλος: Ἰησοῦς Παντοκράτωρ.

Τύμπανο τρούλλου: Εἰκονίζονται ὀκτώ (8) ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Φοροῦν ποδήρεις, χειριδωτοὺς χιτῶνες καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι: Α) Ἰεζεκιήλ, Β) Ἡλιοῦ, Γ) Μωϋσῆς, Δ) Ἀαρών, Ε) Ἀβρακούμ, ΣΤ) Ἡσαΐας, Ζ) Δανιήλ καὶ Η) Ἰωνᾶς. Σφαιρικά τρίγωνα: Εἰκονίζονται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

Νότια κεραία: Δὲν διακρίνονται λείψανα τοιχογραφιῶν· πιθανῶς νὰ καλύφθηκαν ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

Βόρεια κεραία: Τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος: Παρίσταται ὁ πάτερωνας τοῦ ναοῦ Ἅγιος Νικόλαος Μύρων. Ἀριστερὰ καὶ στὸ μέσο διατηρεῖται ἐξάστιχος (6), γραπτὴ, μεγαλογράμματη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ/ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΙΩΑΝΝΟΥ/
ΙΕΡΕΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΡΟCΚΥΝΗ/ΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ/
ΑΨΜΕ'/ ΟΚΤΟΒΡΙΩ Γ'».

Ἦτοι, ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία: 3-10-1745 μ.Χ.

Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου τῆς βόρειας κεραίας τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἥτοι: Δυτικὸ μισό: Α) Γέννηση τοῦ Ἀγίου Νικολάου, Β) Ὁ Ἅγιος ἐνώπιον τοῦ Ἡγεμόνος, Γ) Σκηνὴ ἀδιάγνωστη, Δ) Λείψανα σκηνῆς ἀδιάγνωστης. Ἀνατολικὸ μισό: Α) Ὁ Ἅγιος Νικόλαος δωρίζει ἓνα σακκούλι μὲ χρήματα σὲ πτωχό, Β) Ἡ χειροτονία τοῦ Ἀγίου Νικολάου, Γ) Σκηνὴ ἀδιάγνωστη καὶ Δ) Ὁμοίως.

Δυτικὴ κεραία: Καμάρα: Κλειδί: Στὸ κλειδί τῆς καμάρας εἰκονίζονται Ἅγιοι, σὲ στηθάρια, περιβαλλόμενα ἀπὸ διακοσμητικὲς ταινίες. Νότιο μισό: Καλύπτεται μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): α) Ἡ Θεοτόκος μετὰ τοῦ Προφήτη Ἰωήλ, β) Ἡ Θεοτόκος μετὰ δύο ἐτέρων προσώπων.

Δυτικὸς τοῖχος: Καλύπτεται μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι μέτριας ποιότητος καὶ διατηρήσεως καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἔτος 1745 μ.Χ., σύμφωνα μὲ τὴ σωζόμενη κτητορικὴ ἐπιγραφή.

108. Μαλώνα, Παναγία ή Καμινारीώτισσα

Νοτιοδυτικά τοῦ οἰκισμοῦ «Μαλώνα» καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περὶ τοῦ ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ ἐξάρματος καὶ στὴ θέσῃ «Καμινάρι»⁹⁹, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Καμινारीώτισσας. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς νότιας πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέσῃ παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερων τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ διακρίνονται λείψανα οἰκοδομημάτων, πολυάριθμα πῆλινα ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν καὶ εἰδικότερα τμήματα πῆλινων ροδιακῶν ἀμφορέων μὲ ἐνσφράγιστες λαβές, τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ ὑπῆρχε ἀρχαῖος οἰκισμὸς, ὁ ὁποῖος διατηρήθηκε καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες. Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἐνθρονος, Βρεφοκρατοῦσα. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Μή(τη)ρ Θε(εο)ῦ, / Ἡ Καμινारीώτισσα».

Ἀριστερὰ καὶ στὸ μέσο εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή:

«Ἀνακαινί <σ>θη ὁ ναὸς / τ(ῆς) Θε(οτό)κου, ὑπὸ χειρὸς / Στεφάνου, τῷ ἐπί- / κλη Κουτρουλάτζος / Α Χ'Ι Δ'». Ἦτοι ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1614. Δεξιὰ καὶ στὸ μέσο τῆς εἰκόνος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Δέησις τοῦ δούλ[ου] / τοῦ Θε(εο)ῦ Στεφάν[ου] / <κ(αί)> τῶν γονέων».

Ὁ ναὸς παρουσιάζει περισσότερες οἰκοδομικὲς περιόδους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τοιχογραφία τῆς Παναγίας δὲν διατηροῦνται ἄλλες, εἴτε ἐπειδὴ καταστράφηκαν, εἴτε διότι καλύφθηκαν μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

109. Μαλώνα, Παναγία ἢ Καμινούλα

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Μαλώνας καὶ σὲ ιδιωτικὴ οἰκία, ἰδιοκτησίας Ἐμμανουὴλ Σχίζα, ὑπάρχει τετραγώνου κατόψεως καὶ μικρῶν

99. Ἡ ὀνομασία προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ «καμινιῶν» στὴν περιοχὴ, πιθανῶς φούρνων, γιὰ τὸ ψήσιμο πῆλινων ἀντικείμενων, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀφθονα πῆλινα ὄστρακα τῆς περιοχῆς.

διαστάσεων δωματίου, στο οποίο συνήθιζαν να αποθέτουν τὰ παλαιὰ εἰκονίσματα.

Στὴν ἀνατολικὴ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου αὐτοῦ διατηρεῖται τοιχογραφία τῆς Θεοτόκου βρεφοκρατοῦσης, στὸν τύπο τῆς Νικοποιοῦ ἢ Βλαχερνιωτίσης, πιθανῶς τοῦ 18ου αἰῶνα μ.Χ. Στὴν τοιχογραφία διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«ΜΗ(ΤΗ)Ρ Θ(Ε)ΟΥ Η ΕΛΠΙΣ ΤΩΝ ΑΠΕΛΠΙΣΜΕΝΩΝ».

Τὸ δωμάτιο αὐτό, χῶρος ἰδιωτικῆς λατρείας, εἶναι γνωστὸ ὡς «Παναγία ἢ Καμινούλα» καὶ πιθανῶς στὴ θέση αὐτὴ νὰ ἔκειτο παλαιότερα ναῦδριο τῆς Παναγίας.

110. Μαριτσά, Ἅγιος Γεώργιος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 1.500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Μαριτσῶν, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐσωτ. διαστ. 5.20 x 2.93 μ.) ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς ὑπέστη ζημιὲς ἀπὸ βόμβες κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944), ὁπότε κατέπεσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς στέγης. Ἀργότερα ἀποκαταστάθηκαν οἱ ζημιές. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες εἶχαν καλυφθεῖ μὲ κονιάματα καὶ ἀποκαλύφθηκαν τὸ 1978, ὁπότε ἔγινε καὶ καθαρισμὸς αὐτῶν.

Ι. Ἰερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο ἵσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εὐλογῶν μὲ τὸ δεξιὸ καὶ φέρων ἀνοικτὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό, μὲ τὸ κείμενο:

«Ταῦτα ἐν- / τέλλομαι ὑμῖν, / ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους».

Ἀψίδα: Εἰκονίζονται ἔξι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, οἱ ὁποῖοι φοροῦν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγμένα ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας παρίσταται Ἁγία Τράπεζα.

Στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο εἰκονίζεται τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο καὶ ἓνας Ἄγγελος, πιθανῶς ὁ Γαβριήλ, ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Νότιος τοῖχος: Ἅγιος Διάκονος ἀδιάγνωστος, πιθανῶς ὁ Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

Βόρειος τοῖχος: Ἅγιος Ἱεράρχης στηθαῖος, ἀδιάγνωστος.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονταν πιθανῶς συνθέσεις τοῦ Δωδεκαόρτου, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν διατηρήθηκαν λείψανα.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 2) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἥτοι παρίστανται τρεῖς Ἱεράρχες, 6) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος, 7) Ἅγιος Ἀντώνιος.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη: Ὀλόσωμοι Ἅγιοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Στρατιωτικὸς Ἅγιος ἡμιεξίτηλος, Ἅγιος Θεόδωρος (:), 2) Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος.

Δυτικὸς τοῖχος: Δὲν διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα. Ὁμοιάζουν πρὸς τὶς τοιχογραφίες τοῦ Ταξιάρχῃ Κρεμαστῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, στὴν ὁδὸ Ἀρχιεπισκόπου Εὐθυμίου 28, στὴ μεσαιωνικὴ πόλη τῆς Ρόδου.

111. Μαριτσά, Ἅγιος Νικόλαος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Μαριτσῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 2.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου Μαριτσῶν-Μυρτώνα, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 3.90 x 2.75) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Περὶ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση.

Κόγχη: Παρίσταντο τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες, οἱ ὁποῖοι δὲν δια-

τηροῦνται. Στὸ βόρειο ἄκρο διακρίνονται τὰ λείψανα ἐνὸς Ἱεράρχου ἀπὸ τὸ ἀ' (ἀρχαιότερο) στρῶμα.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Καλύπτεται μὲ διακοσμητικὴ ταινία.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἅγιος Τρύφων. Κάτω ζώνη: Ἀπομίμηση ποδέας.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζεται σταυρός, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν οἱ ἐπιγραφές:

«I(HCOY)C XPICTOC NI KA

E(ΛENH) E(YPEN) E(ΛEOYC) E(PEICMA)

X(PICTOC) X(APIN) X(PICTIANOIC) X(APIZETAI)

Φ(ΩC) X(PICTOY) Φ(AINEI) Π(ACI)

T(OΠOC) K(PANIOY) Π(APAΔEICOC) (ΓEΓONEN)».

Κάτω ἀπὸ τὴν Πρόθεση ὑπάρχει ἀπομίμηση ποδέας.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Κλειδί: Παρίστανται ὀκτὼ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐντὸς στηθαρίων. Στὶς ἐπιφάνειες τῆς καμάρας εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἦτοι: Νότιο μισό: Α) Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου, Β) Γέννηση Χριστοῦ, Γ) Βάπτισμα, Δ) Μεταμόρφωση. Βόρειο μισό: Ε) Βαῖοφόρος, ΣΤ) Σταύρωση, Ζ) Εἰς Ἄδου Κάθοδος (Ἀνάσταση), Η) Ἀνάληψη.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Παρίστανται Ἀγίες μέσα σὲ στηθάρια ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): α) Ἀγία Αἰκατερίνη, β) Ἀγία ἀδιάγνωστη, γ) Ἀγία ἀδιάγνωστη, δ) Ἀγία Μαρίνα. Κάτω ζώνη: Εἰκονίζονται ὁλόσωμες μορφές, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): α) Ἄρχων Μιχαήλ, β) Ἅγιος Γεώργιος ὁ Διασορίτης, γ) Ἅγιος Δημήτριος ὁ Θεσσαλονίκης, δ) Ἅγιος Θεόδωρος.

Βόρειος τοῖχος. Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Α) Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ ἢ ὁποία σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ Ἀνεγέρθηκε ἐκ βάθρων κ(αί) ἱστορήθη ὁ θεὸς κ(αί) πάν/σεπτos ναὸς τοῦ Ὁσίου Π(ατ)ρὸς ἡμῶν κ(αί) θαυματουργοῦ Νικολάου / Μύρων τῆς Λυκί(ας). Διὰ κόπου κ(αί) ἐξόδου τοῦ φι/ λοχρίστου λαοῦ τοῦ χωρίου τοῦ Μαριτζᾶ ὑπέρ/ ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρί(ας) κ(αί) αἰώνιων ἀγαθῶν καὶ ἀπο / λαύσεων. Ἔτους CT?ΜΓ'/ Ἀλέξιος Ἀμαρτωλὸς Τάχα [τ] ε κ(αί) Ζουγράφος».

Τὸ ἀναφερόμενο ἔτος 6943 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1434/1435 μ.Χ.

Β) Σάββας ὁ Ἁγιασμένος, Γ) Μέγας Ἀντώνιος, Δ) Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης.

Κάτω ζώνη: Παρίστανται ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): α) Μάμας, β) Μέγας Βασίλειος, γ) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, δ) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος¹⁰⁰, ε) Νικόλαος, Ἀρχιεπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Κάτω καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ ὑπάρχει ἐπιγραφή, μὲ τὴ χρονολογία: «1763 μ.Χ.».

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν εἴσοδο εἰκονίζεται, ὡς συνήθως, ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Νότια τῆς θύρας εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καὶ βόρεια αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μαριτσῶν εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ ἀκριβῶς χρονολογημένες¹⁰¹. Προέρχονται ἀπὸ τὸ ἔτος 1434/1435 μ.Χ. καὶ ὁ Ἀγιογράφος αὐτῶν ὀνομαζόταν Ἀλέξιος, σύμφωνα μὲ τὴ σωζόμενη κτητορικὴ ἐπιγραφή.

112. Μαριτσά, Μυρτώνας, Κερωνιάτης

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 4 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση Μυρτώνας καὶ στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ γηλόφου, στὸ μέσο δασώδους ἐκτάσεως, κατάφυτης, ἀπὸ ἀγριοκυπάρισσα καὶ πεῦκα καὶ πλησίον πηγῆς, κεῖνται τὰ λείψανα ἐκτεταμένης τρίκλιτης βασιλικῆς. Τὸ μεσαῖο κλίτος ἔχει ὑπερδιπλάσιο πλάτος σὲ σχέση μὲ τὰ πλάγια καὶ περατοῦται πρὸς τὰ ἀνατολικά σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Δυτικὰ τοῦ κυρίως σώματος τῆς βασιλικῆς ὑπάρχει νάρθηκας. Διατηροῦνται πολυάριθμα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς.

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῆς βασιλικῆς κτίσθηκε στὴν ἴδια θέση δεύτερος ναός, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ὁποῖου ἀνεγέρθηκε τρίτος κατὰ σειρὰ ναός, ἀφιερωμένος στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους Κύρον καὶ Ἰωάννην (Κερωνιάτης). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 7.60 x 3.35 μ.), ποὺ καλυπτόταν μὲ καμάρα, κτισμένη

100. Πρόκειται γιὰ παράσταση τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, προστατῶν τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας γενικότερα. Πρβλ. ὅμοια παράσταση στὴ νότια ἔσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαριτσῶν. Ἡ ἴδια παράσταση ἀπαντᾷ καὶ στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Τριάδας (Ντολαπλί), στὴ μεσαιωνικὴ πόλιν τῆς Ρόδου.

101. Μικρὸς μόνο ἀριθμὸς τοιχογραφιῶν μεσαιωνικῶν ναῶν τῆς νήσου Ρόδου εἶναι ἀκριβῶς χρονολογημένοι.

ἀπὸ ὀρθογωνίου σχήματος πωρολίθους, κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Στὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα. Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι σήμερα ἡμιερειπωμένος. Ἔχει καταπέσει ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡ στέγη καὶ οἱ τοῖχοι ἔχουν ὑποστεῖ πολλές φθορές.

Φαίνεται ὅτι ὁ ναὸς αὐτὸς ἀποτελοῦσε παλαιότερο κέντρο λατρείας καὶ σχετιζόταν μὲ θαυματουργικὰς ἰάσεις. Μέχρι σήμερα ἐπισκέπτονται τὰ ἐρείπια εὐσεβεῖς κάτοικοι τῶν γύρω περιοχῶν, φέρνουν μικρὰ πῆλινα δοχεῖα, ἀφοῦ τὰ γεμίσουν νερὸ ἀπὸ τὴν πλησίον τοῦ ναοῦ κείμενη πηγὴ, ἀποθέτουν στὸ ναὸ ροῦχα μικρῶν παιδιῶν, μικρὰ πῆλινα ἀφιερώματα κ.ἄ.

Πρόκειται προφανῶς γιὰ συνέχιση λατρευτικῶν ἐθίμων τῶν μέσων χρόνων καὶ πιθανῶς γιὰ ἐπιβίωση ἀρχαίας προχριστιανικῆς λατρείας. Πιθανότατα κάτω ἀπὸ τὴ βασιλικὴ ἔκειτο ἀρχαῖο Ἱερό.

Στὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ διακρίνονται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα. Τὸ παλαιότερο προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον καὶ τὸ νεότερο ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

113. Μαριτσά, Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος

Νότια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὶς βόρειες ὑπώρειες τοῦ ὄρους «Κούμουλι», ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ Μαριτσῶν-Ψίνθου, πλησίον πηγῆς καὶ στὸ μέσο πευκόφυτης ἐκτάσεως, κεῖται ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα κτισμένο στὸν τύπο τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ μετὰ τρούλλου. Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλική ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει ἀνοικτὸ Πρόπυλο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Βόρειος τοῖχος: Δυτικὰ τῆς Προθέσεως ὑπάρχει ἡ ἐξῆς μικρογράμματη ἐπιγραφή (ὕψος γραμμάτων 0.01/0.05 μ.):

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σωτήρη / καὶ τῶν γονέων κ(αί) τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ / καὶ Ἰωά (ν) νου ἀναγνώστου».

II. Κυρίως ναός:

Στὴν κορυφὴ τοῦ τρούλλου θὰ εἰκονίζοταν πιθανῶς ὁ Παντοκράτωρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὅμως δὲν διατηροῦνται λείψανα.

Νότια κεραία: Στὴν καμάρα ὑπάρχουν διάφορες παραστάσεις, ἥτοι: Ἀνατολικὸ μισό: Εἰκονίζονται δύο Ἄγγελοι. Δυτικὸ μισό: Ἄνω παρίσταται ὁ Ἅγιος Τρύφων καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἅγιος Παντελεήμων.

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὡς ἔνσαρκος Ἄγγελος, κρατῶν ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο.

Δυτικὸς τοῖχος: Παρίσταται ὁ Ἅγιος Μιχαὴλ Συνάδων, ὁλόσωμος, μετωπικός. Στὸ τύμπανο τῆς νότιας κεραίας διατηρεῖται μόνο διακοσμητικὴ ταινία.

Βόρεια κεραία: Λείψανα τοιχογραφιῶν διατηροῦνται μόνο στὸ τύμπανο αὐτῆς. Τὸ δυτικὸ μισὸ χωρίζεται σὲ δύο ζῶνες, ἥτοι: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος, Δρακοντοκτόνος. Κάτω ζώνη: Παρίσταται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ καμίνῳ, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπάρχουσα ἐπιγραφή. Ἀνατολικά αὐτοῦ εἰκονίζεται ἕνας Ἅγιος, ὁσιος, ἀδιάνγνωστος. Κάτωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή (ὕψος γραμμάτων 0.01 μ.):

«+ Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Κανελᾶ καὶ τῶν γονέων καὶ τῆς συμβίβιας αὐτοῦ καὶ τοῦ τέκνου αὐτοῦ Γεωργίου, 1689».

Βόρεια κεραία: Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τοῦ τυμπάνου τῆς βόρειας κεραίας τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται δύο ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοὶ Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): α) Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη καὶ β) Ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Χαράλαμπος.

Δυτικὴ κεραία: Νότια πλευρά: Παρίστανται τέσσερα ἱστιοφόρα πλοῖα. Δυτικὴ πλευρά: Εἰκονίζεται ἕνας ἵππος. Βόρεια πλευρά: Ἀπεικονίζονται διάφορα ἱχνογραφήματα (σκίτσα).

Πρόκειται γιὰ μέτριας ποιότητος τοιχογραφίες τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνα μ.Χ.

114. Μάσαρι, Ἅγιος Γεώργιος Λώρυμα

Δυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Μάσαρι, τὰ»¹⁰² καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς παλαιᾶς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου, ἀνατο-

102. Ἡ λέξις «Μάσαρι, τὰ», θεωρεῖται ἀραβικῆς προελεύσεως καὶ σημαίνει «ζάχαρη», ἐπεὶδὴ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους παρήγετο ζάχαρη στὴν περιοχὴ. πρβλ. τὸν Ζαχαρόμυλο στὸ Χαράκι.

λικά της παλαιᾶς γέφυρας τοῦ ποταμοῦ Γαδουρᾶ, στὶς νότιες ὑπώρειες βραχώδους ὑψώματος καὶ στὴ θέση «Λώρυμα, τά»¹⁰³, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἑσωτ. διαστ. 4.70 x 2.98 μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἀρχικὰ ἡ ὀροφὴ καλυπτόταν ἐξωτερικὰ μὲ κοῖλα κεραμίδια.

Σήμερα τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς ὀροφῆς καλύπτεται μὲ ὕδραυλικὸ κονίαμα καὶ τὸ δυτικὸ μὲ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς ἔχει κτισθεῖ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Βορειοδυτικὰ αὐτοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση πέντε περίπου μέτρων ἀπὸ αὐτὸν εὐρίσκεται σπηλαιώδης κοιλότητα, ἐν μέρει φυσικὴ καὶ ἐν μέρει τεχνητή.

Βορειοανατολικὰ τοῦ ναοῦ εὐρίσκονται ἀκόμη δύο σπηλαιώδεις κοιλότητες. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ παρουσιάζει μεγάλο ἀρχαιολογικὸ καὶ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, διότι σὲ αὐτὴν ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς «Λώρυμα, τά», μαρτυρούμενος ὑπὸ πλήθους ἐπιγραφῶν, χαραγμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στοὺς παρακείμενους βράχους.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίαι σὲ δύο στρώματα, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Πιθανῶς στὴ θέση αὐτὴ εἰκονιζόταν ἡ Δέηση ἢ ἡ Θεοτόκος ἢ Πλατυτέρα.

Κόγχη: Παρίσταντο προφανῶς Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Εἰκονιζόταν πιθανῶς τὸ Ἅγιο Μανδύλιο. Μεσαία ζώνη: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Παρίσταντο πιθανῶς οἱ Ἅγιοι Διάκονοι Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς καὶ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός.

Καμάρα: Εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

Νότιος τοῖχος: Δὲν διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Παρίστανται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἀδιάγνωστοι. Κάτω ζώνη: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση.

103. Ἡ ὀνομασία «Λώρυμα τά», εἶναι προελληνικὴ καὶ ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς Ρόδου κείμενης παραλίας τῆς Μ. Ἀσίας.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Κλειδί: Παρίστανται τέσσερεις Προφήτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐντὸς στηθαρίων.

Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Β) Ὑπαπαντή, Γ) Βάπτισμα. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Δ) Βαΐοφόρος, Ε) Σταύρωση, ΣΤ) Εἰς Ἄδου Κάθοδος (Ἀνάστασις Χριστοῦ).

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονταν ἑπτὰ Ἅγιοι σὲ στηθάρια, οἱ ὅποιοι δὲν διατηρήθηκαν. Κάτω ζώνη: Παρίσταντο ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ποὺ δὲν διατηρήθηκαν.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ διατηρεῖται μνημειώδης παράσταση τοῦ πάτρωνα τοῦ ναοῦ, Ἁγίου Γεωργίου, ἑφιππου, Δρακοντοκτόνου, μεταγενέστερη τῶν ὑπόλοιπων τοιχογραφιῶν, προερχόμενη πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ. Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος, νέος, με ὥραϊα χαρακτηριστικά, φορεῖ στρατιωτικὴ στολή, κρατεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χερὶ δόρυ καὶ πλήττει τὸν ἐπὶ ἐδάφους κείμενο φοβερὸ δράκοντα, τὸν ὅποιο καὶ φόνευσεν, ἐλευθερώνοντας τὴν κόρη τοῦ Βασιλέως Σελβίου. Κάτω καὶ ἀριστερὰ παρίσταται ἡ πόλη Ἀλαγία, ὁ Βασιλεὺς Σέλβιος καὶ ἡ σύζυγός του¹⁰⁴.

Βόρειος τοῖχος. Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἑπτὰ Ἅγιοι ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): α) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, β) Ὀνούφριος, γ) Σάββας ὁ Ἡγιασμένος, δ) Εὐθύμιος, ε) Ἐφραίμ ὁ Σύρος, στ) Παῦλος ὁ Θηβαῖδος, ζ) Ἅγιος, Ὁσιος ἡμιεξίτηλος, ἀδιάγνωστος. Κάτω ζώνη: Παρίστανται ἑξὶ ὁλόσωμες μορφές, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): α) Ἁγία ἀδιάγνωστη, β) Μέγας Ἀντώνιος, γ) Νικόλαος Μύρων τῆς Λυκίας, δ) Θεοτόκος, ε) Ἰησοῦς Χριστός, στ) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Οἱ τρεῖς τελευταῖες μορφές ἀπαρτίζουν τὴ Δέηση.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Βόρεια τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται οἱ Πρωτοκορυφαῖοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὰ Λώρυμα εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ.

104. Ἀ. Ξυγγόπουλος, *Σχεδιάγραμμα τῆς Ἱστορίας τῆς Θρησκευτικῆς Ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν*. Ἀθήναι 1957, σ. 82.

115. Μάσαρι, Ίαματικό, Παναγία Ζωοδόχος Πηγή

Νοτιοδυτικά τοῦ οἰκισμοῦ «Μάσαρι, τὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 3.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Μασάρων-Λίνδου, σὲ μικρὸ ὕψωμα καὶ στὴ θέση «Ίαματικό», ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς (ἐορτάζει τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7.34 x 3.10 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ σταυροθόλια, ἥτοι πρόκειται γιὰ «Δωδεκανησιακοῦ τύπου» ναό. Ἡ στέγη ἐξωτερικὰ φέρει κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.25 καὶ βέλους 1.06 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.30 μ.). Στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.95/1.37 μ.). Ἀνατολικὰ αὐτῆς ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.56 μ.).

Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου εἶναι ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα (διαστάσεων 0.28 x 0.17 μ.) φέρουσα τὴν ἐγχάρακτη, τετράστιχη ἐπιγραφή: «ΑΝΗΚΟΔΟΜΙΘΗ Η ΠΑΛ-/ΙΑ ΗΚΟΔΟΜΗ ΔΙ' ΕΞΟΔΟΥ/ΔΙΜΙΤΡΙΟΥ ΠΟΥΛΛΑΚΗ/ 1867 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 15».

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε τὸ ἔτος 1867 μ.Χ. στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, τῶν μέσων χρόνων, ποῦ ἔκειτο σὲ ἐρείπια. Κάτω ἀπὸ τὸ ναὸ πηγάζει ὕδωρ, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται Ἀγίασμα.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη, ὅπου συγκεντρώνεται τὸ Ἀγίασμα. Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς διατηροῦνται οἱ ἐξῆς τοιχογραφίες: Ἄνω ζώνη: Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἡ Θεοτόκος Ζωοδόχος πηγῇ. Ἐσωρράχιον τόξου: Διακοσμητικὴ ταινία. Πρόκειται γιὰ μέτριας ποιότητος τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 17ου αἰῶνα μ.Χ.

116. Μάσαρι, Καμρί, Ταξιάρχης

Βορειοδυτικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Καμρί», στὸ μέσο ἔρημων ἐκτάσεων καὶ πλησίον τοῦ χειμάρρου ποῦ διαρρέει τὴν περιοχὴ, εὐρίσκεται ἡ Μονὴ τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ¹⁰⁵. Πρόκειται γιὰ ἐκτεταμένο μοναστηριακὸ συγκρότημα, ποῦ σήμερὰ εἶναι ἐγκαταλελειμμένο.

105. K.-Y. von Bolzano, Das andere Rhodos, σ. 89-91.

Τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς εἶναι μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα. Ἐξωτερικὰ παρουσιάζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (10.44 x 6.25 μ.), ἐνῶ ἐσωτερικὰ ἡ κάτοψη ἔχει σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ. Ἡ ἀνατολικὴ κεραία περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Οἱ κεραῖες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μὲ καμάρες καὶ κοῖλα κεραμίδια ἢ κουρασάνι. Στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψώνεται ἡμισφαιρικός, φερόμενος ἐπὶ κυλινδρικοῦ τυμπάνου, τροῦλλος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἐνῶ ἄλλες κρύπτονται πιθανῶς κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα κονιάματα.

Στὸ Ἱερὸ Βῆμα δὲν διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

Κυρίως ναός:

Στὴν κορυφὴ τοῦ τρούλλου θὰ εἰκονίζοταν πιθανῶς ὁ Παντοκράτωρ καὶ στὸ τύμπανο τοῦ τρούλλου Προφῆτες.

Ἀνατολικὴ κεραία: Στὴ νότια κεραία αὐτῆς καὶ πρὸ τοῦ τέμπλου, διακρίνονται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα καὶ ἡμιεξίτηλος κτητορικὴ ἐπιγραφή, προερχόμενη ἀπὸ νεότερο στρώμα καὶ ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«[+ Ἀνηγέ]ρθ[η καί]/ἀνισ[τορήθη]/ ὁ π[άνσεπτος ναὸς οὗτος] /ἐκ χειρὸς /κάμου ἀμαρ-τω[λοῦ] Γ[εωρ-] /γίου [τάχα δὲ καί] /ζωγρά- /φου».

Νότια κεραία: Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τῆς καμάρας εἰκονίζεται ἡ Βάπτιση τοῦ Χριστοῦ. Στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς γυμνός, φέρων τὰ σκέλη τὸ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ καλύπτεται ἡ αἰδώς. Στὸ δυτικὸ μισὸ τῆς καμάρας διατηροῦνται μόνο λείψανα.

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω μὲν εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, κάτω δὲ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, μὲ νεότερες ἐπιζωγραφίες.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ νεότερου στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ παλαιότερου ἴσως ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα.

117. Μάσαρι, Τραπεζίες, Παναγία ἡ Φυτιλιενή

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Μάσαρι, τὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Λίνδου, δυτικὰ τοῦ ποταμοῦ «Μαλωνίτη», στὴ θέση «Τραπεζίες», ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Φυτιλιενῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀφιερωμένος στὸν Εὐαγγελισμό τῆς Παναγίας (25 Μαρτίου).

Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7.10 x 3.50 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ σταυροθόλια. Ἀνήκει στὸ λεγόμενο «Δωδεκανησιακὸ τύπο» ναῶν. Ἡ ὀροφή ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.13 καὶ βέλους 1.25 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.31 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.94/1.26 μ.). Στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.69 μ.). Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἕτερο παράθυρο (πλάτους 0.72 μ.). Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε πιθανῶς τὸν 18ον αἰῶνα μ.Χ. στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ, λείψανα τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου διατηροῦνται κατὰ χώραν. Ἐπίσης διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἀπὸ παλαιότερο τοῦ καὶ σήμερα σωζόμενου ναοῦ. Πιθανῶς ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι ὁ τρίτος κατὰ σειρὰ χριστιανικὸς ναὸς, ποὺ κτίσθηκε στὴν ἴδια θέση.

Στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη (πλάτους 0.56 καὶ βάθους 0.35 μ.), στὸ τύμπανο τῆς ὁποίας ὑπάρχει τοιχογραφία, μὲ παράσταση τῆς Ἁκρας Ταπείνωσης.

Πρόκειται γιὰ μέτριας ποιότητος τοιχογραφία πιθανῶς τοῦ β' μισοῦ τοῦ 18ου αἰῶνα μ.Χ.

118. Μάσαρι, Τρυφένι, Παναγία ἡ Τρυφενιώτισσα

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Μάσαρι, τὰ» καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς παλαιᾶς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Μα-σάρων-Λίνδου, νοτιοδυτικὰ τῆς παλαιᾶς γέφυρας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ «Γαδουρᾶ», στὴ θέση «Τρυφένι, τό», σὲ περιοχὴ δασώδη καὶ πλησίον πηγῆς, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Τρυφενιώτισσης.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οικόδομημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4.38 x 3.10 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καλύπτεται ἐξωτερικὰ μὲ κεραμίδια, ἐνῶ ἡ καμάρα τοῦ ναοῦ φέρει ἐξωτερικὰ ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ εἶναι στρωμένο μὲ μαῦρα χοχλάκια.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ιδρύθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιῶν τοίχων, κείμενων κάτω ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὴ διατήρησιν μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται σὲ αὐτόν. Τὸ οἰκοδόμημα ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς περιόδους.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα εἶχαν καλυφθεῖ μὲ γαλάκτωμα ἀσβέστου καὶ ἀποκαλύφθηκαν τελευταῖα.

Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ ναοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Στὴ θέσιν αὐτὴν εἰκονιζόταν ἡ Θεοτόκος, ὀλόσωμη, ἔνθρονος, μετωπικῆ, βρεφοκρατοῦσα. Διακρίνεται πολυτελὴς θρόνος, στὸ κάθισμα τοῦ ὁποῖου παρίστανται δύο προσκεφάλαια. Τὰ πόδια τῆς Παναγίας στηρίζονται σὲ ἓνα ὑποπόδιο, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔχει τοποθετηθεῖ ἓνα προσκεφάλαιο κίτρινου χρώματος (ἀπόχρωση ὠχρας).

Κόγχη: Διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Στὸ κέντρο τῆς κόγχης εἰκονιζόταν ἡ παράσταση τοῦ «Μελισμοῦ» ἢ «Θυομένου». Διακρίνεται Ἁγία Τράπεζα, ἡ ὁποία καλύπτεται μὲ πολυτελεῖ ποδέα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἵσταται ἓνα Ἅγιο Ποτήριον.

II. Κυρίως ναός:

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῆς καμάρας εἰκονίζονται σκηνὲς ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐλάχιστα μόνο λείψανα διατηροῦνται.

Νότιος τοῖχος: Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα, σὲ δύο (2) στρώματα. Ἐπίσης διακρίνονται τὰ κεφάλαια δύο Ἀγίων ὀλόσωμων, ἀδιάγνωστων.

Βόρειος τοίχος: Ἐπ' αὐτοῦ διατηροῦνται τὰ κεφάλια τεσσάρων Ἀγίων ἀδιάγνωστων, οἱ ὅποιοι εἰκονίζονταν ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ α' στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα καὶ ἐκεῖνες τοῦ β' στρώματος ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα μ.Χ.

119. Μεσαναγρός, Ἅγιος Θωμᾶς

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Μεσαναγροῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 4 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λαχανιάς-Μεσαναγροῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 250 μ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, στὸ μέσο κατάφυτης περιοχῆς ἀπὸ κυπαρίσσια καὶ θάμνους, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο σὲ κάτοψη ἐμφανίζει τὸ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ συνεπτυγμένου. Ἡ νότια καὶ βόρεια κεραία τοῦ σταυροῦ ἐγγράφονται ἐσωτερικὰ στὸ πάχος τῶν πλάγιων τοίχων, ἐνῶ ἐξωτερικὰ ἐξέχουν ἐλάχιστα.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Ὁ ναὸς καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ἐξωτερικὰ ἡ ὀροφὴ φέρει κοῖλα κεραμίδια.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ ιδρύθηκε ἐπὶ τῶν ἐρείπιων μίας τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς, τοῦ ἀπλοῦ ἐλληνιστικοῦ τύπου. Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῆς βασιλικῆς ἀνεγέρθησαν στὴν ἴδια θέσιν τρία διαδοχικὰ ναῦδρια. Τὸ καὶ σήμερον διατηρούμενο ναῦδριο ιδρύθηκε πιθανῶς κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ φέρουν γραπτὸ διάκοσμο. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαῖριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, μετωπικὸς στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορος. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ ἀριστερὰ Αὐτοῦ ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Καὶ οἱ δύο Ἀρχάγγελοι εἰκονίζονται ὁλόσωμοι, στραμμένοι πρὸς τὸν Χριστὸ «σεβίζοντες».

Κόγχη: Παρίστανται ὁλόσωμοι δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, στραμμένοι στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας. Φέρουν ἀρχιερατικὰ ἅμφια καὶ κρατοῦν ἀνεπτυγ-

μένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο): Α) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Β) Μέγας Βασίλειος.

Στὸ μέσο τῆς κόγχης εἰκονίζεται ὁ «Μελισμὸς» ἢ «ὁ Θυόμενος».

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Στὸ ἄνω ἄκρο αὐτοῦ παρίσταται τὸ Ἅγιο Μανδήλιο καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δοακοσμητικὲς ταινίες.

Νότιος τοῖχος: Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

Βόρειος τοῖχος: Διακοσμητικὴ ταινία.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Εἰκονίζονται σκηνὲς ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου.

Νότιο μισὸ καμάρας: Α) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, Β) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Γ) Ὑπαπαντή. Βόρειο μισὸ καμάρας: Δ) Βάπτισμα, Ε) Σταύρωση, ΣΤ) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος (νότια κεραία) ὑπῆρχε τοιχογραφία, ἡ ὁποία δὲν διατηρεῖται. Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου διακρίνονται λείψανα ἀπὸ τέσσερις Ἁγίους. Δυτικὰ τοῦ ἀψιδώματος αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ὁλόσωμος, μὲ αὐτοκρατορικὴ στολὴ καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐπίσης ὁλόσωμος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Γεώργιος, 2) Ἅγιος Θεόδωρος. Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος (βόρεια κεραία) εἰκονίζεται ἄνω 3) Ἡ Θεοτόκος, ὡς Ζωοδόχος Πηγὴ καὶ κάτω 4) Ἡ Ψηλάφηση τοῦ Θωμᾶ.

Στὴν ἄντυγα τοῦ τόξου παρίστανται τέσσερις Ἅγιοι.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω μὲν εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, κάτω δὲ καὶ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου, οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου-ἀρχὲς 16ου αἰῶνα.

120. Μεσαναγρός, Ἑριντος, Ἅγιος Νικόλαος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 6 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέσις «Ἑριντος», στὸ μέσο ἀρχαίου οἰκισμοῦ, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος κτίσθηκε πρὶν λίγα χρόνια στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ. Ἀπὸ αὐτὸν διατηρεῖται λιθόπλινθος μὲ κονίαμα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν λείψανα τοιχογραφίας. Συνεπῶς ὁ παλαιότερος ναὸς ἦτο τοιχογραφημένος. Οἱ τοιχογραφίες αὐτοῦ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους.

121. Μεσαναγρός, Κοίμηση τῆς Θεοτόκου

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Μεσαναγροῦ καὶ περίπου στὸ κέντρο αὐτοῦ, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου). Πρόκειται γιὰ μέτριων διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια ἐξωτερικά.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι. Στὶς δύο μακρὲς ἐσωτερικὲς πλευρὲς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν τοίχων δημιουργοῦνται ἀνὰ δύο τυφλὰ ἀψιδώματα.

Ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ιδρύθηκε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μίας μεγάλων διαστάσεων τρίκλιτης, ξυλόστεγης, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (βασιλικὴ Α΄)¹⁰⁶. Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῆς βασιλικῆς Α΄ ἀνεγέρθηκε στὴν ἴδια θέση δευτέρη ἐπίσης τρίκλιτη βασιλικὴ (βασιλικὴ Β΄), τὰ πλάγια κλίτη τῆς ὁποίας ἐπερατοῦντο πρὸς ἀνατολὰς σὲ ἡμικυκλικὲς ἀψίδες.

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῆς βασιλικῆς Β΄ ἀνεγέρθηκε στὴν ἴδια θέση καὶ ἐν μέρει μὲ οἰκοδομικὰ ὑλικά προερχόμενα ἀπὸ τὶς παλαιότερες βασιλικές, ὁ καὶ σήμερα διατηρούμενος ναὸς τῆς Παναγίας, ὁ ὁποῖος εἶναι μικρότερων διαστάσεων, τόσο σὲ σχέση μὲ τὴ βασιλικὴ Α΄, ὅσο καὶ μὲ τὴ βασιλικὴ Β΄. Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

Ι. *Περὸ Βῆμα:*

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Στὴ θέση αὐτὴν εἰκονιζόταν ἡ Δέηση. Διατηροῦνται ὑπολείμματα ἀπὸ τὶς μορφὲς τῆς Θεοτόκου (βόρεια) καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (νότια).

106. Ἰ. Βολανάκης, «Παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὲς Μεσαναγροῦ Ρόδου», ΑΑΑ, τ. 13 (1980), σ. 210-232.

Κόγχη: Άνω ζώνη: Παρίσταται ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, μεταδίδει τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο στοὺς Ἀποστόλους. Κάτω ζώνη: Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες, ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, στραμμένοι πρὸς τὸ κέντρο τῆς ἀψίδας, συλλειτουργοῦντες. Ἀπὸ αὐτοὺς διατηροῦνται τὰ λείψανα δύο Ἱεραρχῶν, ἥτοι: Α) Μέγας Βασίλειος, Β) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος. Στὸ κέντρο τῆς κόγχης παρίσταται ὁ «Μελισμός» ἢ ὁ «Θυόμενος».

Καμάρα: Στὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ (Ἁγία Τριάς, κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα). Στὸ βόρειο τμήμα τῆς καμάρας διατηροῦνται τρεῖς μορφές, ἀδιάγνωστες.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονταν ἀρχικὰ τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διατηροῦνται λείψανα.

Βόρειος τοῖχος: Δὲν διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες αὐτῆς παρίσταντο σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου. Νότιο μισό: Στὸ δυτικὸ αὐτοῦ τμήμα εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καὶ ἡ Ἑλισάβετ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὲς ἡ Φυγὴ στὴν Αἴγυπτο.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Λείψανα τοιχογραφίας. Στὴ θέση αὐτὴν εἰκονίζονταν πιθανῶς Ἅγιοι Ἱεράρχες, Β) Στὸ τύμπανο τοῦ ἀνατολικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος παρίσταται μορφή ἔνθρονος, ἀδιάγνωστη, Γ) Ὁσῖος ἀδιάγνωστος, Δ) Στὸ τύμπανο τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα καὶ Ε) Ἅγιος ἀδιάγνωστος ἐντὸς στηθαρίου.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Στὸ τύμπανο τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος παρίσταται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη: Οἱ Ἅγιοι Τεσσαράκοντα.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ.

122. Μεσαναγρός, Σκιάδι, Παναγία Σκιαδενή

Νοτιοδυτικὰ τοῦ Μεσαναγροῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὶς νότιες πλαγιές τοῦ ὑψώματος «Σταυρός», εὐρίσκεται

ή Μονή της Παναγίας Σκιαδενής¹⁰⁷. Στο κέντρο του μοναστηριακού συγκροτήματος υψώνεται τὸ Καθολικό, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).

Τὸ Καθολικὸ προέρχεται ἀπὸ δύο διαφορετικὲς ἐποχές. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο χρησιμεύει σήμερα ὡς Ἱερὸ Βῆμα, ἦταν ἀρχικὰ αὐτοτελές, μικρῶν διαστάσεων ναῦδριο, κτισμένο σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μὲ τροῦλλο.

Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη καλύπτεται μὲ κοῖλα κεραμίδια. Τοῦτο κτίσθηκε πιθανῶς κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα-14ον αἰῶνα.

Ἀργότερα, πιθανῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, προστέθηκε δυτικὰ τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ εὐρύχωρος ὀρθογωνίου σχήματος χώρος, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὸν κυρίως ναό, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸ ναῦδριο χρησιμοποιοῦντο ὡς Ἱερὸ Βῆμα.

Δυτικότερα ὑπάρχει εὐρύχωρο Πρόπυλο καὶ κωδωνοστάσιο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρχικοῦ ναυδρίου διατηροῦνται τοιχογραφίες, πὺν προέρχονται ἀπὸ δύο περιόδους.

Ἀρχικὰ ὑπῆρχε στὴ βόρεια πλευρὰ αὐτοῦ εἴσοδος, ἡ ὁποία ἐντοιχίσθηκε ἀργότερα. Στὴ θέση αὐτὴν ἀποκαλύφθηκαν πρὸ ἐτῶν τοιχογραφίες πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα, οἱ ὁποῖες ἀποτοιχίσθηκαν καὶ μεταφέρθηκαν στὰ ἐργαστήρια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου στὴ Ρόδο.

Ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο προέρχονται οἱ ἐξῆς τοιχογραφίες:

I. Ἱερὸ Βῆμα (ἀρχικοῦ ναυδρίου):

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος, Βρεφοκρατοῦσα, ἡ ὁποία περιβάλλεται ἀπὸ τοὺς Ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Ἀψίδα: Πιθανότατα εἰκονίζονταν Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους δὲν διακρίνονται λείψανα.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Στὸ ἄνω ἄκρο αὐτοῦ εἰκονίζεται τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο.

Νότιος τοῖχος: 1) Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 2) Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.

107. Παλαιότερα ἡ Μονὴ ἠκμαζε. Σήμερα εἶναι χωρὶς Μοναχοὺς, ἔχει ὅμως στὴν κατοχὴ τῆς μεγάλῃ κτηματικῇ περιουσίᾳ. Τελευταία ἐγκαταστάθηκαν στοὺς Σκιαδὶ Μοναχοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ Θαρρενοῦ (Λάερμα Ρόδου).

Βόρειος τοίχος: Θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

Στὴν ἀνατολική καμάρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναὸς (ἀρχικοῦ ναυδρίου):

Στὸν τροῦλλο εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ, κάτωθεν αὐτοῦ Ἄγγελοι καὶ κατωτέρω 12 Προφῆτες. Στὰ σφαιρικά τρίγωνα παρίστανται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

Νότια κεραία: Στὴν καμάρα παρίσταται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ Προφήτης Ἀαρών, ἐνῶ στὸ τύμπανο ὁ Ἄρχων Μιχαὴλ καὶ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς κεραίας ἓνας Ἱεράρχης, πιθανῶς ὁ Ἅγιος Σπυρίδων.

Στὴ βόρεια κεραία δὲν διατηρήθηκαν λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, οὔτε στὴ δυτικὴ.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι μέτριας τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

123. Μεσαναγρός, Σταυρὸς ἡ Ἅγιος Ἰωάννης

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 4 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴν κορυφὴ λόφου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται «Σταυρὸς» (ὕψόμετρο ± 560 μ.), διακρίνονται τὰ λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἡ ὁποία περιβάλλεται ἀπὸ εὐρύχωρο ἐλλειψοειδῆ περίβολο.

Δυτικὰ τῆς βασιλικῆς διατηρεῖται μεγάλη ὑπόγεια θολωτὴ δεξαμενὴ, μὲ κυκλικὴ κάτοψη.

Νοτιοανατολικὰ τῆς βασιλικῆς καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὴ διακρίνονται τὰ ἐρείπια ναυδρίου, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχαν τοιχογραφίες, μέτριας τέχνης, προερχόμενες πιθανότατα ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ.

124. Μονόλιθος, Ἁγία Ἀναστασία

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ «Μονόλιθος, ὁ» καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, σὲ κατάφυτη περιοχὴ ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ὀροφὴ ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἐσωτερικὰ καὶ τρίπλευ-

ρη έξωτερικά άψίδα. Στο μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ιδρύθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιῶν τοίχων καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καλύπτονται μὲ γραπτὸ διάκοσμο, ἥτοι¹⁰⁸:

I. Τερὸ Βῆμα:

Άψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στηθαῖος μετωπικός, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου διατηρεῖται ἡ δίστιχος ἐπιγραφή:

«I(HCOY)C [X(PICTO)C] / O CΩ[THP]».

Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος, μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«M(HTH)P Θ(E)OY
X(PICT)OY COΦIA».

Άριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρίσταται ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Άνατολικὸ μέτωπο: Στὸ ἄνω τμῆμα αὐτοῦ εἰκονίζεται τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διατηροῦνται μόνο λείψανα.

Καμάρα: Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς καμάρας θὰ εἰκονίζοταν, ὡς συνήθως, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

Νότιος τοίχος: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Παρίστανται τρεῖς Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἥτοι: Α) Σπυρίδων Τριμυθοῦντος, Β) Νικόλαος Μύρων (;) καὶ Γ) Ἑρμόλαος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί, ἥτοι: Α) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος, Β) Ἐλευθέριος.

Καμάρα: Παρίστανται σκηνὲς ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, Β) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Γ) Ὑπαπαντή, Δ) Βάπτισις, Ε) Μεταμόρφωση. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): ΣΤ) Ἑγερση Λαζάρου, Ζ) Βαΐοφόρος, Η) Σταύρωση, Θ) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

Νότιος τοίχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἐννέα Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ἀγία Αἰκατερίνη (;), Β) Ἀγία ἀδιάγνωστη, Γ) Λείψανα Ἀγίας, Δ) Βαρβάρα, Ε) Ἀγία ἀδιάγνωστη, ΣΤ) Ὁμοίως, Ζ) Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης καὶ Ζ) Θεόδωρος ὁ Τήρων.

108. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 212.

Κάτω ζώνη: Παρίστανται πέντε Άγιοι όλόσωμοι, ὀρθοί μετωπικοί, ἤτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): α) Ἅγιος ἐξίτηλος, β) Ἅγιος ἐξίτηλος, γ) Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος, δ) Δημήτριος Θεσσαλονίκης, ὁ Μυροβλύτης καὶ ε) Νικήτας.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται ἑπτὰ συνολικά Ἅγιοι σὲ στηθάρια, ἤτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Α) Αἰμιλιανός, Β) καὶ Γ) Ἅγιοι ἀδιάγνωστοι. Κάτω ζώνη: Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφίων σὲ δύο στρώματα. Πιθανῶς καὶ στὰ δύο στρώματα εἰκονιζόταν ἡ Ἁγία Ἀναστασία.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Παρίσταται, ὡς συνήθως, ἡ Κοίμησις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Οἱ τοιχογραφίες τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας εἶναι λαϊκῆς τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

125. Μονόλιθος, Ἅγιος Θωμᾶς (παλαιός)

Στὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ περίπου εὐρίσκεται τὸ παλαιὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐσωτ. διαστ. 8.22 x 2.82 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα, ἡ ὁποία φέρει ἓνα ἐνισχυτικὸ σφενδόνιο στὸ δυτικὸ τμήμα. Ἡ στέγη ἐξωτερικὰ καλύπτεται ἐν μέρει μὲ πλάκες ἀπὸ σχιστόλιθο καὶ ἐν μέρει μὲ μεγάλα κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.54 καὶ βέλους 0.77 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.20 μ.).

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.76 μ.). Ἐξωτερικὰ καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὴ δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐντοιχισμένα τέσσερα κοῖλα πινάκια μὲ γραπτὸ διάκοσμο.

Δεύτερη θύρα ἀνοίγεται στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πλάτους 0.74 μ.), πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχει ὀρθογωνίου σχήματος παράθυρο. Στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καὶ ἐντὸς τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα.

Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ ἀσβεστοκονίαμα, στῇ θέσῃ παλαιότερου. Λιθόπλινθοι καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ παλαιότερου ναοῦ χρησιμοποιοῦντο ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ κατὰ τὴν

ἀνέγερση αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὑλικό, προερχόμενο ἀπὸ ἀρχαιότερα κτίσματα, πιθανῶς προχριστιανικά.

Ὑπάρχει παλαιὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο μὲ τὴ χρονολογία Α Ψ Κ Ε΄ ἤτοι 1725 καὶ καλῆς τέχνης παλαιές, ξύλινες φορητὲς εἰκόνες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, ποὺ καλύπτονται μὲ στρώμα αἰθάλης, προερχόμενο ἀπὸ τὸ θυμίαμα καὶ τὰ κεριά. Εἰδικότερα:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, δεξιὰ Του ἡ Θεοτόκος καὶ ἀριστερά Του ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Ἀψίδα: Παρίστανται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 2) Μέγας Βασίλειος, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Ἅγιος Νικόλαος.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω: Στὸ κέντρο εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, ἔνθρονος καὶ ἐκατέρωθεν ἀνὰ 6 ἔνθρονοι Ἀπόστολοι. Κάτω: Στὸ νότιο τμήμα εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Διάκονος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς καὶ στὸ βόρειο Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται παράσταση ἀδιάγνωστος καὶ κάτω δύο Ἱεράρχες, οἱ ὅποιοι κρατοῦν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω παρίσταται ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ καὶ κάτω ἡ Ἁγία Ματρώνα. Στὸ τύμπανο τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα παρίσταται κατὰ μὲν τὸ νότιο μισὸ ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, κατὰ δὲ τὸ βόρειο ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτισμα, 4) Μεταμόρφωση. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 5) Βαῖοφόρος, 6) Σταύρωση, 7) Κάθοδος στὸν Ἄδη, 8) Λίθος (;).

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς καμάρας εἰκονίζεται τμήμα ἀπὸ τὴ Μέλλουσα Κρίση, ἥτοι ὁ Χριστὸς μέσα σὲ κυκλικὴ δόξα, ὁλόσωμος, ἔνθρονος, νότια ἡ Θεοτόκος καὶ βόρεια Αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ἐκατέρωθεν εἰκονίζονται ἀνὰ 6 ἔνθρονοι Ἀπόστολοι.

Νότιος τοίχος: Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες. Ἄνω ζώνη: Σκηνὲς ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Εἰκονίζονται ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἥτοι: 1) Ἅγιος Παντελεήμων, 2) Ἅγιος Ἰσίδωρος, 3) Γεώργιος, 4) Δημήτριος, 5) Μερκούριος.

Βόρειος τοίχος: Χωρίζεται ἐπίσης σὲ δύο ζώνες. Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 2) Γενέσιον Θεοτόκου, 3) Εἰσόδια Θεοτόκου, 4) Μυστικὸς Δεῖπνος, 5) Σκηνὴ ἀδιάγνωστος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ὁ Βύθιος Δράκων (τμῆμα ἀπὸ τῆ Μέλλουςα Κρίση), 2) Ἅγιος Νικήστρατος, 3) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 4) Ὁμοίως, 5) Ὁμοίως, 6) Ἅγιος Θωμᾶς.

Δυτικὸς τοίχος: Μνημειώδης παράσταση τῆς Μελλούσης Κρίσεως.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι μέτριας τέχνης, τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα. Φαίνεται νὰ ἔγιναν γύρω στὸ 1725, συγχρόνως μὲ τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ χρονολογία αὐτή.

126. Παραδείσι, Κουφᾶς, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Κουφᾶς», εὐρίσκεται μεσαιωνικὸς οἰκισμὸς ἐγκαταλελειμμένος. Τὰ σπίτια εἶναι ἐρειπωμένα, διατηροῦνται ὅμως σὲ ἱκανοποιητικὴ κατάσταση τρεῖς κατάγραφοι ναοί, ἥτοι: 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 2) Ἅγιος Μερκούριος, 3) Ὑπαπαντή.

Πιθανότατα στὴ θέση αὐτὴν ἔκειτο ὁ οἰκισμὸς στοὺς μέσους χρόνους καὶ ἀργότερα μετατοπίσθηκε δυτικότερα.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος εἶναι μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε πιθανότατα στὴ θέση παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς καὶ ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Τὸ δυτικὸ τμῆμα εἶναι εὐρύτερο τοῦ ἀνατολικοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορες ἐποχές.

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση, ἥτοι: στὸ κέντρο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, μετωπικός, δεξιὰ Του ἡ Θεοτόκος καὶ ἀριστερὰ Αὐτοῦ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ Δέση διατηροῦνται ἐφ' ἑνὸς στίχου, λείψανα γραπτῆς, μεγαλογράμματης ἐπιγραφῆς, ἥτοι:

«+[HM]ΩΝ.....ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ Κ (ΥΡΙΟΥ)».

Κόγχη: Παρίστανται ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): α) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, β) Σπυρίδων Τριμυθοῦντος, γ) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, δ) Μέγας Βασίλειος, ε) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, στ) Ὁμοίως.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Σίλβεστρος, Πάπας Ρώμης.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Κάτω ζώνη: Δίπτυχο, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα:

«+ ΜΟΡΦΙΝΗΣ¹⁰⁹, ΑΝΘΟΥΣΑΚ, ΙΩ(ΑΝΝΟΥ), [ΣΤΑ]ΜΑΤΙ[ΟΥ], ΑΝΑΚΤΑΣΙΑΚ, ΜΙΧΑΗΛ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ¹¹⁰,....».

Πρόθεση: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση.

Καμάρα: Παρίσταται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Α) Ἀνατολικὸ μισὸ κυρίως ναοῦ.

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι:

Νότιο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά):

1) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, 2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, 3) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, 4) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά):

5) Ὑπαπαντή, 6) Βάπτισμα, 7) Ὁ ἐν Κανᾶ γάμος.

Νότιο μισὸ καμάρας: Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά):

8) Ἑγερση Λαζάρου, 9) Βαῖοφόρος, 10) Μυστικὸς Δεῖπνος, 11) Νιπτήρ.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά):

12) Σταύρωση, 13) Ἀνάστασις (δυτικοῦ τύπου), 14) Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ, 15) Πεντηκοστή.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Ἀπόστολος Πέτρος, 3) Ἀπόστολος Παῦλος, 4) Ἅγιος Ἀνδρέας, 5) Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, 6) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 7) Ἅγιος Νικόλαος, 8) Σάββας, 9) Ἀντώνιος, 10) Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη.

109. Παραφθορὰ τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος, «Εὐμορφία».

110. Πρόκειται προφανῶς γιὰ ὀνόματα τεθνεώτων, τὰ ὁποῖα μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἱερέως κατὰ τὴν Προσκομιδὴ.

Βόρειος τοίχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων, 2) Ἅγιος Δημήτριος ἔφιππος, 3) Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, 4) Κτητορική ἐπιγραφή, 5) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 6) Πρόχορος.

Ἄνωθεν τοῦ παραθύρου τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ κτητορική ἐπιγραφή (0.46 x 0.40 μ., ὕψος γραμμῆς 0.02 μ.), ἡ ὁποία ἔχει σὲ μεταγραφή ὡς ἑξῆς:

«+ Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος κ(αί) πάνσεπτος / ναὸς τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου κ(αί) Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, διὰ / χειρὸς κάμ(ου) τοῦ ταπεινοῦ κ(αί) ἀμαθῆ Μανου- / ἡλ ιε (ρέως) καὶ σακελλίον(ος) Ρόδου. Δι' ἐξόδου τ(ῶν) / εὐσεβῶν χριστιανῶν. Ὑπάρχουν ἐπίτροπος / Κωνσταντῖ(νο)ς ὁ Πελέας(;) χωρίον ὀνομαζόμενον... [ἐν ἔτει σωτηρί]ω + Α Χ Π C Τ'.....»¹¹¹.

Ἦτοι ἀναφέρεται ὁ ἀγιογράφος Μανουὴλ ἱερεὺς καὶ Σακελλίων, ὁ ἐπίτροπος Κωνσταντῖνος καὶ ὡς ἔτος ἀγιογραφήσεως τὸ 1686.

Β) Δυτικὸ μισὸ κυρίως ναοῦ.

Στὸ δυτικὸ μισὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, παλαιότερες ἐκείνων τοῦ ἀνατολικοῦ μισοῦ, ἦτοι:

Νότιος τοίχος: Ἄνω ζώνη: Διακρίνονται λείψανα ἀπὸ δύο παραστάσεις. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ, 2) Ἀπόστολος Πέτρος, 3) Ἀπόστολος Παῦλος, 4) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (2 στρώματα), 5) Ἅγιος ἔφιππος, ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοίχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἁγία (2 στρώματα), 2) Παράσταση τοῦ κτήτορα τοῦ ναοῦ, πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχουν οἱ ἑξῆς ἐπιγραφές:

«Ἐκοιμήθη ἡ / δοῦλη τοῦ Θεοῦ / Ἐφημία ἡ στέ...».

«Ἐκοιμήθη ὁ / δοῦλος τοῦ Θεοῦ [.....] / οὐ ἰ<ε>ρέω(ς) σρ.....».

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ β' στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ α' στρώματος ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα.

127. Παραδείσι, Κουφᾶς, Ἅγιος Μερκούριος

Ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ «Παραδείσι», βόρεια τοῦ νέου ἀερολιμένα τῆς Ρόδου, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Παραδεισίου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κουρασάνι. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

111. Πρβλ. Α. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 214.

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Μερκούριος, ἔφιππος. Πρόκειται γιὰ νεότερη τοιχογραφία.

Στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, καθὼς καὶ ἓνας Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους.

128. Παραδείσι, Κουφᾶς, Ὑπαπαντή

Ἀνατολικά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ στίς πλαγιὲς κατάφυτου, χαμηλοῦ ὑψώματος, κεῖται ὁ ναὸς τῆς Ὑπαπαντῆς. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 4.85 x 2.95 μ.) καὶ τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Εξωτερικὰ ἡ ὀροφὴ καλυπτόταν μὲ ὑδραυλικὸ κονίαμα, τώρα δὲ φέρει κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς εἶναι ἐσωτερικὰ κατάγραφος. Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ι. Ἱερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Θεὸς-Πατήρ, μὲ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ γέροντος, φέροντος τὸν Ἰησοῦν Ἑσταυρωμένον¹¹². Ἐκατέρωθεν παρίσταται ἀνὰ ἓνας Ἀρχάγγελος.

Κόγχη: Στὴν κόγχῃ τῆς ἀψίδας εἰκονίζονται τέσσερις Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): Α) Σίλβεστρος, Πάπας Ρώμης, Β) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, Γ) Ἀπόστολος Παῦλος καὶ Δ) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Τόσο ἡ παράσταση στὸ τεταρτοσφαίριο, ὅσο καὶ ἡ ἀπεικόνιση τῶν Ἀγίων στὴν κόγχῃ, δὲν ἀκολουθοῦν τὸ καθιερωμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τῆς Βυζαντινῆς Ἀγιογραφίας, ἀλλὰ ἔχουν ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Δύσεως.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται τὸ οἰκόσημο τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρόδου Pierre d'Aubusson (1476-1503 μ.Χ.).

Βόρειος τοῖχος: Ὁμοίως.

112. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 215.

Ὡς γνωστόν, ὁ Pierre d'Aubusson ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ Καρδιναλίου ἀπὸ τὸν Πάπα Ρώμης, μετὰ τὴν πολιορκία τῆς Ρόδου ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὸ ἔτος 1480 μ.Χ. Ἐπειδὴ στὸ ὡς ἄνω οἰκόσημο παρίσταται καὶ ὁ πῖλος τοῦ Καρδιναλίου, ἄρα οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἔτη 1480-1503 μ.Χ.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου. Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, Β) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Γ) Ὁ Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας του, Δ) Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ.

Νότιος τοῖχος: Λείψανα Ἀγίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρίσταται καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Α) Ὁνούφριος, Β) Γεώργιος Δρακοντοκτόνος, Γ) Παναγία ἡ Βλαχερνίτισσα, Δ) Ἁγία ἀδιάγνωστη.

Δυτικὸς τοῖχος: Δὲν διατηροῦνται τοιχογραφίες ἢ λείψανα αὐτῶν. Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες καλῆς ποιότητος τοῦ τέλους τοῦ 15ου-ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνα μ.Χ.

129. Παραδεῖσι, Προφήτης Ἀββακούμ

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Παραδεΐσιου-Σορωνῆς, εὐρίσκεται τὸ να-ῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀββακούμ. Εἶναι μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 4.27 x 2.97 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ καμάρα. Ἡ στέγη ἐξωτερικὰ εἶναι ὀριζόντια καὶ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ κουρασάνι.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμι-κυκλική (χορδῆς 2.37 καὶ βέλους 1.03 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν ἀρχικὰ τρία πολεμιστροειδῆ ἀνοίγματα, τὰ ὁποῖα ἐντοιχίσθηκαν ἀργότερα.

Κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κτιστὴ καμάρα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξέρχεται τὸ νερὸ μικρῆς πηγῆς, ποὺ θεωρεῖται ὡς Ἀγίασμα¹¹³.

113. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, «Λουτρῶνες καὶ Ἀγιάσματα ἐν Ἀττικῇ», ΠΧΑΕ, τ. Γ' (1938), σ. 85 κ.έ.

Πάνω από τὸ ναὸ φαίνεται νὰ ὑπῆρχε Πύργος, ἥτοι ἔχομε συνδυασμὸ πύργου καὶ ναοῦ. Ἡ ὅλη τοιχοδομία δείχνει ὅτι τὸ οἰκοδόμημα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.).

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κρατῶν τὸν Ἑσταυρωμένον¹¹⁴.

Ἀψίδα: Στὸ βόρειο μισὸ εἰκονίζεται ἡ Παναγία, ἐνῶ στὸ νότιο μισὸ παρίστατο ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἥτοι ἔχομε παραλλαγὴ τῆς Δεήσεως.

Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως ὑπάρχει διακοσμητικὸ.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι:

Νότιο μισὸ (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Ὑπαπαντή. Βόρειο μισὸ (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 4) Βάπτισις, 5) Μεταμόρφωσις, 6) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα, Ὁδηγήτρια, μεταγενέστερης ἐποχῆς, πιθανῶς τοῦ 19ου αἰῶνα, 2) Ὁσιος, πιθανῶς ὁ Μέγας Ἀντώνιος, κρατῶν ἀνεπτυγμένον, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο, 3) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Νικόλαος, 2) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 3) Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ὁ πάτερνας τοῦ ναοῦ Προφήτης Ἀββακούμ.

Στὸ κατώτερο τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἀπομίμηση ποδέας.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ εἶναι σύγχρονες πρὸς ἐκείνες τῆς Ὑπαπαντῆς Παραδεισίου.

114. Παρόμοια παράστασις ἀπαντᾷ στὸ τεταρτοσφαίριο τοῦ ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς στὸ Παραδείσι-Ρόδου.

130. Προφύλια, Ταξιάρχης Μιχαήλ

Άνατολικά του οίκισμου και δεξιά του δρόμου Λάρδου-Προφυλίων, εύρσκεται μικρών διαστάσεων μονόχωρο ναῦδριο, αφιερωμένο, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, στον Ταξιάρχη Μιχαήλ, ἐνῶ κατὰ τὴ νεότερη παράδοση στον Ἅγιο Γεώργιο¹¹⁵.

Ὁ ναὸς καλύπτεται με καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο καλύπτεται με χοχλάκι. Στὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν πολυάριθμοι τάφοι. Φαίνεται ὅτι χρησίμευε γιὰ ἓνα διάστημα ὡς κοιμητηριακὸς ναὸς τοῦ οἰκισμοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται μέτριας τέχνης τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση.

Ἀψίδα: Παρίστανται τέσσερις Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἀθανάσιος, 2) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 3) Μέγας Βασίλειος, 4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ὁ Μελισμός.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Στὸ ἄνω ἄκρο παρίσταται τὸ Ἅγιο Μανδήλιο καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διακοσμητικὲς ταινίες.

Στὸ βόρειο τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου διατηρεῖται ἡ κτητορική επιγραφή (0.30 x 0.24 μ., ὕψος γραμμάτων 0.04-0.05 μ.), ἡ ὁποία σὲ μεταγραφὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«[+ Ἀνιστ]ορήθη / [ὁ να]ὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου / [Μιχαήλ. Ἔτους / [Α] ΧΙΖ', [Μην]ι [Αὐγού]στω ιε'».

Ἦτοι ἀναφέρεται ὡς ἔτος ἀγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ τὸ 1617 μ.Χ.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοῖχος: Ἀνωθεν τῆς Προθέσεως παρίσταται ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ Ἄγγελος κρατεῖ ἀνεπτυγμένο εἰλητάριο με τὸ κείμενο:

115. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ σὲ ἄλλα ναῦδρια τῆς Δωδεκανήσου. Φαίνεται ὅτι με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου λησμονήθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου, στὸν ὁποῖο ἦτο αφιερωμένος ἀρχικὰ ὁ ναὸς καὶ ἀποδόθηκε σὲ ἄλλο. Εἰδικότερα, στὴν περίπτωσι τοῦ Ταξιάρχη στὰ Προφύλια, ὁ ναὸς ἀποδόθηκε στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ἐπειδὴ εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος αὐτὸς ἐφιππος στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς, βόρεια τῆς εἵσοδου.

«Ἀβραάμ, / Ἀβραάμ / μὴ ἐπιβά- / λης τὴν / μάχαιραν / Ἐπὶ τὸ παι- / δάριον. / Ἴδου ὁ κ- / [ρ]ιός».

Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση αὐτὴν εἰκονίζεται Ἅγιος Διάκονος, πιθανῶς ὁ Στέφανος. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως ὑπάρχει σταυρὸς σὲ βάση μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ἰησοῦς Χριστός».

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα παρίσταται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας εἰκονίζονται μέσα σὲ ρομβοειδῇ πλαίσια, στηθαῖοι, τέσσερις Προφῆτες, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Δαβίδ, 2) Σολομών, 3), 4) Ἀδιάγνωστοι.

Στὴν καμάρα παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: Νότιο μισό: (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Βάπτισμα. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 4) Μεταμόρφωση, 5) Σταύρωση, 6) Κάθοδος στὸν Ἄδη.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Ἅγιος Μάμας, 3) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, 4) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάγνωστος, 5) Ἅγιος, ὁλόσωμος, ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος, 2) Ἅγιος Δημήτριος ἑφιππος, 3) Ἅγιος Ἀντώνιος, 4) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

Δυτικὸς τοῖχος: Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο εἰκονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Οἱ τοιχογραφίες παρουσιάζουν λαϊκότερο ὕφος καὶ προέρχονται, ὡς ἤδη ἀναφέρθηκε, ἀπὸ τὸ ἔτος 1617.

131. Πυλῶνα, Ἅγιος Γεώργιος

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ καὶ δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Πυλῶνας-Λάρδου, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔξωτ. διαστ. 5.63 x 3.85 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ τοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα.

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει εὐρύτερος νάρθηκας (ἔξωτ. διαστ. 6.40 x 3.57 μ.), ποὺ καλύπτεται ἐπίσης μὲ καμάρα καὶ εἶναι μεταγενέστερος τοῦ κυρίως ναοῦ. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς

τοῦ νάρθηκα ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπερύψωση τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπὸ τὴ διατήρηση μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος. Ἰππεύει σὲ ἄλογο, τὸ ὁποῖο κινεῖται ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴ (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Ὁ Ἅγιος φορεῖ στρατιωτικὴ στολή (βραχὺ χιτῶνα-θώρακα κ.λπ.).

Διακρίνονται δύο στρώματα τοιχογραφίας. Φαίνεται ὅτι τὸ νεότερον (ἄνω στρῶμα) ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια ἀκριβῶς παράσταση μὲ τὸ παλαιότερο στρῶμα (κατώτερο).

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Α) Ἅγιος ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, ἀδιάγνωστος, Β) Ὁμοίως.

Καὶ οἱ δύο Ἅγιοι προέρχονται ἀπὸ τὸ α' (παλαιότερο) στρῶμα. Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος ἔργα καὶ τὸ μὲν παλαιότερο στρῶμα μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 14ον αἰῶνα, ἐνῶ τὸ νεότερο στὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

132. Πυλῶνα, Παναγία ἢ Κυρά

Ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ, δεξιὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Πυλῶνας καὶ στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ γηλόφου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς (25 Μαρτίου). Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη¹¹⁶.

Δυτικὰ ὑπάρχει προσθήκη, ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὰ ἔτη 1947-48, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλιση μεγαλύτερου χώρου γιὰ τοὺς πιστοὺς. Πρόκειται ἐπίσης γιὰ μονόχωρο κτίσμα, ποὺ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ κεραμίδια.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες.

116. Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 212.

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εικονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα, στὸν τύπο τῆς Νικοποιοῦ. Στὴ νότια πλευρὰ ἴσταται ἓνας Ἄγγελος, ἀσφαλῶς δὲ δεύτερος Ἄγγελος θὰ εἰκονίζοταν καὶ στὴ βόρεια, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν διατηρεῖται.

Ἀψίδα: Κάτω ἀπὸ τὴ Θεοτόκο παρίστατο ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων, ἀπὸ τὴν ὁποία μόνο ἐλάχιστα λείψανα διατηροῦνται. Στὸ χῶρο τῆς ἀψίδας δὲν διατηροῦνται ἄλλα λείψανα, πιθανότατα ὅμως εἰκονίζονταν Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες.

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἀγία Τράπεζα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἥτοι: Νότιο μισό: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός, 2) Γέννηση, 3) Ὑπαπαντή. Βόρειο μισό: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 4) Βάπτισμα, 5) Μεταμόρφωση, 6) Ἑγερση Λαζάρου.

Νότιο μισό: Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 7) Βαΐοφόρος, 8) Σταύρωση, 9) Γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Βόρειο μισό: Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 10) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, 11) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη, 12) Πεντηκοστή.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Νικόλαος, 3) Ἀντώνιος, 4) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 5) Προφήτης Ἡλίας.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Στὸ δυτικὸ ἄκρο εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος Δρακοντοκτόνος, ἐνῶ ἀνατολικότερα παρίστανται τέσσερις ὁλόσωμοι στρατιωτικοὶ Ἅγιοι.

Κατὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ ναοῦ πρὸς δυτικά κατεδαφίσθηκε ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ καὶ καταστράφηκαν οἱ ἐπ' αὐτοῦ τοιχογραφίες.

Οἱ τοιχογραφίες τῆς Παναγίας Κυρᾶς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα.

133. Σάλακος, Ἅγιος Γεώργιος

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Σαλάκου καὶ σὲ ἀπόσταση 500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Σαλά-

κου, μέσω Καλαβάρδων, υψώνεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου.

Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα, το οποίο εμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 6.18 x 3.11 μ.) καὶ καλύπτεται με κτιστή καμάρα.

Ἡ ὀροφή ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Ἡ ἀνατολική πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.25 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.90/1.20 μ.).

Στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.60/0.75 μ.).

Ὁ ναὸς ἀρχικὰ ἔφερε στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες καλύφθηκαν ἀπὸ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα.

Συνεργεῖο τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων προέβη τὸ ἔτος 1990 στὴν ἀφαίρεση τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων, ὅποτε ἀποκαλύφθηκαν λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονιζόταν ἡ Δέηση.

Κόγχη: Λείψανα Ἀγίων Ἱεραρχῶν συλλειτουργούντων.

Πρόθεση: Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονιζόταν σταυρὸς ἐπὶ βάσεως καὶ ἐκατέρωθεν ἡ ἐπιγραφή:

«[I(HCOYC X(PICTO)C [NIKΑ)]»¹¹⁷.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς ἦσαν καλῆς ποιότητος καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα μ.Χ.

134. Σάλακος, Πλάτανοι, Ἅγιος Γεώργιος

Βορειοδυτικὰ τῆς Σαλάκου καὶ σὲ ἀπόσταση 4 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτή, στὴ θέση «Πλάτανοι, οἱ», βορειοανατολικά τῆς Ἑμπωνας καὶ σὲ ἀπόσταση 12 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Αγίου Γεωργίου.

117. Πρόκειται γιὰ συνήθη ἀποτροπαϊκή (ἀλεξίκακον) ἐπιγραφή, ἀντίστοιχη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς: «Ο ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΠΑΙΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΗΡΑΚΛΗΣ ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΟΙΚΕΙ ΜΗΔΕΝ ΕΙΣΙΤΩ ΚΑΚΟΝ».

Πρόκειται για ὀρθογωνίου κατόψεως οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 4.52 x 3.00 μ. καὶ ἔξωτ. διαστ. 6.30 x 4.16 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.90 καὶ βέλους 1.45 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο (πλάτους 0.10 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.00 μ.).

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἔχει καταπέσει ἀπὸ μακροῦ χρόνου, διατηρεῖται ὅμως ἡ τοιχοποιΐα σὲ ἱκανὸ ὕψος (ἡ νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ διατηρεῖται σὲ ὕψος 1.80 μ. ἀπὸ τὴ σημερινὴ στάθμη τοῦ ἐδάφους).

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται¹¹⁸, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Δέηση ἢ Πλατυτέρα, λείψανα.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοίχος. Διάχωρα, χωριζόμενα μεταξύ τους μὲ βαθυπόρφυρες ταινίες (πλάτους 0.03 μ.), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονταν μορφὲς ὁλόσωμων, ὀρθίων, μετωπικῶν Ἀγίων.

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ νοτίου τοίχου διατηροῦνται λείψανα μορφῆς, πιθανῶς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, φέροντος πολυτελεῆ, διάλιθα ἐνδύματα.

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες, πιθανῶς τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ.

Ὁ ναὸς κατέπεσε καὶ στὴ συνέχεια ἐγκαταλείφθηκε.

135. Σάλακος, Κοίμησις Θεοτόκου

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Σαλάκου καὶ ἐντὸς τοῦ Κοιμητηρίου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου)¹¹⁹. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνήκει στὸν τύπο τῶν τετρακόγχων ναῶν

118. Συνεργεῖο τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ὑπὸ τὴν εὐθύνη τοῦ κ. Βολανάκη Ἰωάννη καὶ ἀποτελούμενο ἀπὸ τοὺς: α) Σάββα Ἀντωνάκη καὶ β) Σάββα Κουσουρνᾶ, προέβη τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1988 στὴ μερικὴ ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ.

119. Ἀ. Ὀρλάνδος, *ABME*, τ. 6 (1948), σ. 103-104, εἰκ. 90, (ὄψη ἀπὸ νότια), εἰκ. 91 (κάτοψη-τομή). Τὸ μνημεῖο ἐπισκέφθηκε ὁ γράφων τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1988, ὥστερα ἀπὸ πληροφορίες κατοίκων τῆς Σαλάκου.

μετὰ τρούλλου. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀρχιτεκτονικὸ τύπο, ὁ ὁποῖος σπανίζει στὴ νῆσο Ρόδο καὶ τὰ Δωδεκάνησα γενικότερα. Στὴ νῆσο Ρόδο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ναὸ αὐτὸν τῆς Σαλάκου, τετράκογχοι ναοὶ εἶναι καὶ οἱ ἑξῆς:

Α) Ρόδος (πόλη), Ἅγιος Γεώργιος (Χουρμαλὶ Μεδρεσέ), ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀπολλωνίων, ὁ ὁποῖος ἔχει ἰδρυθεῖ στὰ λείψανα παλαιότερου.

Β) Ἐλεοῦσα, Φουντουκλί, Ἅγιος Νικόλαος (Μετόχιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ).

Ἡ κάτοψη τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Σαλάκου ἐμφανίζει τετράγωνου σχήματος πυρήνα, σὲ ἐκάστη πλευρὰ τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται ἀνὰ μία κόγχη, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνικὴ. Ἀπὸ αὐτὲς διατηροῦνται ἡ ἀνατολική, ἡ νότια καὶ ἡ βόρεια κόγχη.

Ἡ δυτικὴ κόγχη διετρεῖτο μέχρι καὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα μ.Χ., ὅταν προστέθηκε νάρθηκας δυτικὰ τοῦ ναοῦ καὶ ἡ κόγχη αὐτὴ καθαιρέθηκε. Ὅμως διατηροῦνται ἐμφανῶς τὰ λείψανα αὐτῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ.

Δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ κεῖται νάρθηκας, ὁ ὁποῖος καλύπτεται μὲ σταυροθολιακὴ ὀροφή. Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἀρχικὰ γραπτὸς διάκοσμος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐλάχιστα μόνον λείψανα διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα.

Εἰδικότερα ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς βόρειας κόγχης τοῦ ναοῦ καὶ σὲ ὕψος 1.70 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ διατηρεῖται τὸ κεφάλι ἑνὸς Ἀγίου, μὲ ὠραῖα νεανικὰ χαρακτηριστικά, πιθανότατα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου. Πιθανῶς κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα νὰ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὶς παλαιὲς τοιχογραφίες, πού ἐπικαλύφθηκαν ἀργότερα.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ., ἐνῶ οἱ τοιχογραφίες του ἀνήκουν πιθανότατα στὸν 16ον αἰῶνα.

136. Σιάννα, Ἅγιος Παντελεήμων (παλαιός)

Στὸ κέντρο περίπου τοῦ οἰκισμοῦ «Σιάννα, τὰ» καὶ ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ρόδου-Κρεμαστῆς-Κρητηνίας-Μονολίθου, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, ὁ ὁποῖος ἰδρύθηκε κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ἐξυπηρετοῦσε τὶς θρησκευτικὲς ἀνάγκες τοῦ οἰκισμοῦ, μέχρι τὴν ἀνέγερση ἀνατολικά αὐτοῦ τοῦ νέου καὶ με-

γαλύτερου ὁμώνυμου ναοῦ (τέλη 19ου-ἀρχὲς 20οῦ αἰῶνα), ὁ ὁποῖος καὶ ἐξυπηρετεῖ τὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες τῶν κατοίκων τῶν Σιάννων ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα.

Ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος εἶναι μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἰδρύθηκε στὴ θέση παλαιότερου ναοῦ καὶ ἐμφανίζει τουλάχιστον δύο οἰκοδομικὰ φάσεις. Τὸ ἀνατολικὸ αὐτοῦ τμήμα εἶναι παλαιότερο, ἐνῶ τὸ δυτικὸ αὐτοῦ τμήμα προστέθηκε ἀργότερα.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ παρουσιάζουν λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα (ἧτοι):

I. Γερὸ Βῆμα:

Στὴ Νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ σὲ ἱκανὸ ὕψος διατηρεῖται ἐρυθροῦ χρώματος διαχωριστικὴ ταινία. Πιθανῶς κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου σχηματίζεται τυφλὸ ἀψίδωμα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ πάτρωνας τοῦ ναοῦ Ἅγιος Παντελεήμων.

Δυτικὰ τοῦ τυφλοῦ αὐτοῦ ἀψιδώματος διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα.

Τὸ παλαιότερο στρῶμα προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐνῶ τὸ νεότερο ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.¹²⁰

120. Εἰδικὰ Συνεργεῖα τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἐνορίαν καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Σιάννων, προέβησαν τελευταῖα σὲ ἀναστηλωτικὰ ἐργασίαι τοῦ ναοῦ καὶ τῶν σωζομένων σὲ αὐτὸν τοιχογραφιῶν.

137. Σιάννα, Άκραμίτης, Άγιος Ίωάννης ὁ Πρόδρομος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Σιάννων, δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Σιάννων-Μονολίθου, βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Μονολίθου καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἀκραμίτη (ὕψόμετρο 850 μ.), σὲ μικρὴ κοιλάδα, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου (29 Αὐγούστου), κτισμένο στὴ θέση τοῦ Ἱεροῦ Βήματος μίας τρίκλιτης, ξυλόστεγης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (5ου-6ου αἰῶνα μ.Χ.).

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ ἐγχώριες λίθινες, ἀκανόνιστου σχήματος πλάκες. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα χωρίζεται τοῦ κυρίως ναοῦ μὲ ξύλινο, νεότερο τέμπλο.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἔφεραν τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται, ἥτοι:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, μετωπικός, εὐλογῶν μὲ τὸ δεξιὸν καὶ κρατῶν κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἀριστερό. Δεξιὰ Του (βόρεια) εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος δεόμενη καὶ ἀριστερά Του (νότια) ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Κόγχη: Εἰκονίζονταν ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες ὁλόσωμοι, φέροντες ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ λειτουργικὰ εἰλητάρια.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Ἄνω ζώνη: Ἅγιο Μανδῆλιο. Μεσαία ζώνη: Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κάτω ζώνη: Ἅγιοι, Διάκονοι.

II. Κυρίως ναός:

Δὲν διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν. Φαίνεται ὅτι τὸ τμήμα τοῦ κυρίως ναοῦ εἶχε ἐξ ὁλοκλήρου ἐρειπωθεῖ καὶ ἔχει ἀνοικοδομηθεῖ.

Πρόκειται γιὰ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες τοῦ 14ου αἰῶνα μ.Χ.

138. Σιάννα, Κεραμί, Παναγία ή Κυρά

Μεταξύ του οικισμού «Σιάννα, τὰ» καὶ «Ἀπολακκιά, ἡ», στὴ θέση «Κεραμί, τό»¹²¹, πλησίον πηγῆς νεροῦ, σὲ εὐφορο καὶ ὑπὴνεμο μέρος, διατηροῦνται τὰ λείψανα ἀρχαίου καὶ μεσαιωνικοῦ οικισμού.

Διατηροῦνται λείψανα τοίχων καὶ θεμέλια παλαιῶν οἰκοδομημάτων, ἐρειπωμένων ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Πλησίον τῆς πηγῆς κεῖνται τὰ ἐρείπια μεγάλων διαστάσεων ἀρχαίου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ ἦτο κτισμένο μὲ ἐπιμελημένη τοιχοποιία (ισόδομο σύστημα).

Πλησίον αὐτοῦ κεῖται μεγάλων διαστάσεων ἀνάγλυφο, ἀπὸ ἐγχώριο ἀσβεστόλιθο, ποὺ παριστάνει λέοντα, ἐν μέρει ἀκρωτηριασμένο.

Στὸ μέσο περίπου τοῦ ἐρειπιῶνος αὐτοῦ κεῖται ὁ παλαιὸς καὶ ἐν μέρει ἐρειπωμένος ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ἔφερε κοῖλα κεραμίδια ἐξωτερικά. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Πάνω ἀπὸ αὐτὴ σχηματίζεται ἓνα τυφλὸ ἀψίδωμα. Ἀνωθεν τοῦ ἀψιδώματος αὐτοῦ εὐρίσκονται παλαιὰ πῆλινα πινάκια, ἐντοιχισμένα, φέροντα πλούσιο διάκοσμο.

Κατὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ χρησιμοποιήθηκαν ὡς οἰκοδομικὰ ὑλικά λιθόπλινθοι καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη¹²², προερχόμενα ἀπὸ ἀρχαιότερα οἰκοδομήματα, κείμενα στὸ γύρω χώρο.

Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ διατηροῦνται σὲ ἱκανὸ ὕψος. Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται μέχρι σήμερα. Εἰδικότερα, ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος καὶ στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια αὐτοῦ διατηροῦνται σὲ καλὴ σχετικῶς κατάσταση περισσότερες μορφὲς Ἀγίων. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

Ὁ οἰκισμὸς, ποὺ ἔκειτο γύρω ἀπὸ τὸ ναό, ἤκμασε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ τὴν ἑλληνορρωμαϊκὴ ἐποχὴ καὶ συνέχισε τὸν βίον του κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Πιθανῶς ἐγκαταλείφθηκε

121. Ἡ ὀνομασία «Κεραμί τό», προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μεγάλου ἀριθμοῦ κεράμων καὶ ὀστράκων (τμημάτων πῆλινων ἀγγείων καὶ λοιπῶν ἀντικείμενων) στὴν περιοχὴ, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὴ μακραίωνα ἱστορίαν τοῦ οικισμού.

122. Στὴ Νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ ναοῦ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἀκρογωνιαίος λίθος λιθόπλινθος, φέρων ἐγχάρακτη, ἀρχαία ἐλληνικὴ ἐπιγραφή.

κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας (1522-1912 μ.Χ.), είτε συνεπεία επιδημίας πανώλους, είτε λόγω καταστροφής από σεισμούς ή από πειρατική επιδρομή και έκτοτε εγκαταλείφθηκε.

139. Σιάννα, Κυμισάλα, Προφήτης Άββακούμ

Βορειοανατολικά του οικισμού των Σιάννων και σε απόσταση 4 χλμ. περίπου από αυτόν, μέσα σε δασώδη από πεύκα περιοχή, πλησίον αρχαίων οικοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴν ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου «Κυμισάλα, ἡ»¹²³, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀββακούμ. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 3.18 x 2.75 μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ ἡμισφαιρικό τροῦλλο, φερόμενο ἐπὶ κτιστοῦ, χαμηλοῦ, κυλινδρικοῦ τυμπάνου. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν περίπου τετράγωνου σχήματος κάτοψη τοῦ ναοῦ στὴν κυκλικὴ βάση τοῦ τυμπάνου τοῦ τροῦλλου γίνεται μὲ λίθινες πλάκες, τοποθετημένες ἀνὰ μία σὲ ἐκάστη γωνία.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1.95 καὶ βέλους 1.00 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.81 μ.)

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἰδρύθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων παλαιότερης τοιχοποιίας, ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἀπὸ μάρμαρο καὶ τὴ χρῆση λιθοπλίνθων ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, προερχόμενων ἀπὸ παλαιότερο οἰκοδόμημα.

Ὁ ναὸς ἐπισκευάσθηκε ἀπὸ ιδιωτές, κατοίκους τῆς περιοχῆς, τὸ ἔτος 1960¹²⁴, ὁπότε προστέθηκαν ἀντηρίδες, ἐκατέρωθεν τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ τὴ νότια καὶ βόρεια αὐτοῦ ἐξωτερικὴ πλευρά, μὲ ἀποτελεσματὴν ἀλλοίωση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, ἀπὸ τὶς ὁποῖες διατηροῦνται λείψανα, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαῖριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορος. Παρίσταται στηθαῖος, μετωπικός. Τὸ πρόσωπό Του εἶναι ὡοειδές, οἱ ὀφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μεγάλη,

123. Ἡ ὀνομασία «Κυμισάλα, ἡ» εἶναι προελληνικὴ καὶ μαρτυρεῖται ἐπιγραφικά. Ὁ κάτοικος τῆς πόλεως ὀνομαζόταν «Κυμισαλεύς, ὁ».

124. Ὁ ναὸς ἐπισκευάσθηκε μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν: Βασιλείου καὶ Θεώνης Σαρρῆ, τὸ ἔτος 1960, σύμφωνα μὲ τὴν ἀνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσα ἐπιγραφή.

τὸ στόμα μικρό. Εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὶ καὶ κρατεῖ κώδικα Εὐαγγελίου μὲ τὸ ἄριστερό.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοῖχος: Παρίσταται ὁ πάτρωνας τοῦ ναοῦ, ὁ Προφήτης Ἀββακούμ, ὄρθιος, ὁλόσωμος, μετωπικός, φέρων χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Δυτικὰ αὐτοῦ διακρίνεται δεύτερο στρώμα τοιχογραφιῶν, τὸ ὁποῖο εἶναι νεότερο.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ α' στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα μ.Χ., ἐνῶ τοῦ δευτέρου (νεότερου) στρώματος προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα μ.Χ.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ Προφήτης Ἀββακούμ πιστεύεται ὅτι θεραπεύει νοσήματα σχετικὰ μὲ τὰ αὐτιά καὶ τὴν ἀκοή. Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ κτιστὲς κλίμακες, ποὺ ὁδηγοῦν σὲ ἀντίστοιχα παράθυρα. Οἱ κλίμακες χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἄνοδο καὶ κάθοδο ἀσθενῶν, οἱ ὁποῖοι περνοῦν τρεῖς φορές ἀπὸ τὸ παράθυρο, πιστεύοντας ὅτι θεραπεύονται (λατρευτικοὶ χειρισμοί).

140. Σιάννα, Κυμισάλα, Στελιές, Ζωοδόχος Πηγή

Βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Στελιές»¹²⁵, ἄριστερὰ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου πρὸς Κυμισάλα καὶ πλησίον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Χώρου «στὰ Παλάτια», εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τῆς Παναγίας Στελιανῆς ἢ Ζωοδόχου Πηγῆς.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἐσωτ. διαστ. 4.48 x 2.84 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ἐξωτερικὰ φέρει ἐγχώριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους καλύπτεται ἀπὸ ἐπιχρίσματα.

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸ βόρειο τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ δίπλα ἀπὸ τὴν Πρόθεση παρίσταται ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

125. Ἡ ὀνομασία προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸ «στὶς ἐλιές».

Βόρειος τοίχος: Στήν Πρόθεση εικονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὴ οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονταν σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο. Ἀπὸ αὐτὲς διατηροῦνται οἱ ἐξῆς: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννηση, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτιση, 4) Ὑγερση Λαζάρου, 5) Βαΐοφόρος. Βόρειο μισὸ καμάρας: 6) Μεταμόρφωση.

Νότιος τοίχος: Χωρίζεται σὲ δύο ζώνες. Στὴν ἄνω ζώνη εἰκονίζονταν Ἅγιοι στηθαῖοι καὶ στὴν κάτω ὁλόσωμοι Ἅγιοι.

Βόρειος τοίχος: Χωρίζεται ἐπίσης σὲ δύο ζώνες. Ἀνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Εἰκονίζονται Ἅγιοι στηθαῖοι, ἥτοι: 1) Ἅγιος Κυριακός, 2) Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1), 2) Παρίστανται δύο ὁλόσωμες μορφές¹²⁶, 3) Στὸ τύμπανο τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, Ὁδηγήτρια, μεταγενέστερης ἐποχῆς.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς τέχνης καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Θεοτόκο Βρεφοκρατοῦσα τῆς βόρειας πλευρᾶς ἢ ὅποια εἶναι τοῦ 17ου αἰῶνα.

141. Σιάννα, Λαγγονιά, Ἁγία Εἰρήνη

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Σιάννων καὶ σὲ ἀπόσταση 6 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Λαγγονιά, ἦ», κεῖνται τὰ λείψανα τοῦ ναυδρίου τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἐρειπωμένου ἀπὸ μακροῦ χρόνου¹²⁷. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 6.50 x 4.00 μ. περίπου) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα, ἢ ὅποια ἔχει καταπέσει πρὸ πολλοῦ χρόνου.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ θὰ ἀνοίγονταν ἡ εἴσοδος.

126. Φαίνεται, ὅτι ἀρχικὰ στὴ θέση αὐτὴν εἰκονιζόταν ἡ Δέηση. Κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τυφλοῦ ἀψιδώματος καταστράφηκε ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Προδρόμου.

127. Τὸ μνημεῖο ἐπισκέφθηκε ὁ γράφων τὴ Δευτέρα, 19-7-1993, ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ κ. Γεωργίου Σαρρῆ, κατοίκου Σιάννων, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Οι έσωτερικές επιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν με τοιχογραφίες. Λείψανα ἀπὸ αὐτὲς διατηροῦνται στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον-15ον αἰῶνα μ.Χ.

142. Σορωνή, Ἅγιος Λουκάς (Παλαιός)

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Σορωνῆς καὶ σὲ ἀπόσταση 1.5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, νοτιοανατολικά τοῦ Ἐργοστασίου παραγωγῆς ἡλεκτρικοῦ ρεύματος (Δ.Ε.Η. Σορωνῆς) καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτό, στὴν κορυφὴ χαμηλοῦ ὑψώματος (ὕψόμετρο 60 μ. περίπου), κεῖται τὸ παλαιὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Λουκά.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογώνιου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 7.35 x 2.78 μ.) καὶ καλύπτεται με κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη φέρει πλάκα ἀπὸ σκυρόδεμα.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2.53 καὶ βέλους 1.25 μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνική. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο (πλάτους 0.20/0.35 μ.). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.75/0.89 μ.). Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται με χοχλάκι. Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἀνώφλιο λίθινο (διαστ. 1.12 x 0.40 μ.), πάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐντοιχισμένο οἰκόσημο (διαστ. 0.47 x 0.44 μ.), φέρον ἀνάγλυφο διάκοσμο καὶ ἐπιγραφὴ στὴ λατινικὴ γλῶσσα καὶ τὴ χρονολογία «146(0)». Πρόκειται γιὰ τὸ οἰκόσημο τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου Giacomo de Milly (1454-1461 μ.Χ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, ἥτοι:

I. Ἐπὶ Βῆμα:

Δὲν διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου.

II. Κυρίως ναός:

Νότιος τοίχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ἅγιος Λουκάς. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, μετωπικός, φέρων ποδῆρη, χειριδωτό, φαιόχρωμο χιτῶνα καὶ κίτρινο ἱμάτιο. Εὐλογεῖ με τὸ δεξι καὶ κρατεῖ κλειστὸ κώδικα Εὐαγγελίου με τὸ ἀριστερό. Β) Μέγας Ἀντώνιος.

Παρίσταται ολόσωμος, ὀρθιος, μετωπικός, φέρων ποδήρη, χειριδωτό, κιτρινόχρωμο χιτῶνα καὶ καστανόχρωμο ἐπενδύτη. Φέρει πρᾶσινου χρώματος «ἀνάλαβον» καὶ μέλανα ζώνη περὶ τὴν ὀσφύ.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς ποιότητος, τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰῶνα μ.Χ.

Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ διατηροῦνται λείψανα οἰκοδομημάτων. Πιθανῶς στὴ θέση αὐτὴν ἔκειτο ὁ οἰκισμὸς τῆς Σορωνῆς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

143. Τριάντα, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 1500 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, μέσα σὲ εὐφορους ἀγρούς, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Πρόκειται γιὰ οἰκοδόμημα σὲ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ (ἐξωτ. διαστ. 6.70 x 4.07 μ.) μετὰ τρούλλου. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ τύμπανο τοῦ τρούλλου διατρυπᾶται ἀπὸ τέσσερα παράθυρα. Ὁ τρούλλος καλύπτεται ἐξωτερικὰ μὲ κουρασάνι, ἐνῶ οἱ κεραίες τοῦ σταυροῦ μὲ γαλλικὰ κεραμίδια.

Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι. Ὁ ναὸς κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερων τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας κεραίας τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κλίμακα (πλάτους 0.54 μ.), ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξι συνολικὰ βαθμίδες. Ὁδηγεῖ σὲ κτιστὴ δεξαμενὴ (ἐσωτ. διαστ. 0.70 x 0.54 μ. καὶ βάθους 1.30 μ.), τὸ νερὸ τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὡς ἀγίασμα. Ἡ κατασκευὴ αὐτὴ φαίνεται παλαιότερη τοῦ σημερινοῦ ναοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν σὲ δύο στρώματα. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ νεότερου στρώματος εἶναι ἐλαιογραφίες δυτικῆς τεχνοτροπίας τοῦ τέλους τοῦ 19ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνα, χωρὶς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ παλαιότερου στρώματος εἶναι μεταβυζαντινὲς καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ἀπὸ τὸ παλαιότερο στρῶμα τοιχογραφιῶν διατηροῦνται λείψανα ἐπὶ τῆς ὀψews τοῦ κτιστοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ. Εἰδικότερα στὸ νότιο τμήμα τοῦ τέμπλου διακρίνεται ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου «ἐπὶ πίνακι», ἐνῶ στὸ βόρειο τμήμα τοῦ τέμπλου

καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Παναγίας, διατηροῦνται ἐλάχιστα ἴχνη τοιχογραφίας.

144. Τριάντα, Ἅγιος Νικόλαος

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ καὶ κατὰ τὸ δυτικὸ ἄκρο αὐτοῦ, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου¹²⁸. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, κτισμένο ἀπὸ ὀρθογωνίου σχήματος πωρολίθους κατὰ τὸ ἰσόδομο σύστημα. Παρουσιάζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἀνὰ ἓνα παράθυρο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἦτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Διατηροῦνται μόνο λείψανα. Ἀρχικὰ εἰκονίζοταν θέμα ἀποκαλυπτικό.

Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁλόσωμος, ἔνθρονος. Ὁ θρόνος Του στηρίζεται σὲ ἑξαπτέρυγα. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διάφορα πρόσωπα¹²⁹.

Κόγχη: Διατηροῦνται λείψανα. Ἀρχικὰ εἰκονίζονταν ἑξὶ συνολικὰ Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Ἔφερον πολυσταύρια φαιλόνια καὶ κρατοῦσαν προφανῶς ἐνεπίγραφα εἰλητάρια. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδος ὑπάρχει ἡ παράσταση τοῦ Μελισμοῦ. Ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου παρίσταται ὁ Χριστὸς ὡς παιδίον.

Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἡ Ἄκρα Ταπείνωση καὶ ἀριστερὰ αὐτῆς Ἄγγελοι.

Στὸ νότιο μισὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς καμάρας παρίσταται ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸν ἀνεπτυγμένο κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἦτοι: Νότιο μισὸ καμάρας. Χωρίζεται σὲ τρεῖς

128. Εἶναι ἰδιωτικὸς ναὸς καὶ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια Παρασκευᾶ.

129. Πρβλ. Διάκοσμο ἀψίδας Ὁσίου Δαβὶδ Θεσσαλονίκης.

ζώνες. Κάθε ζώνη περιλαμβάνει πέντε συνθέσεις, ήτοι αρχικά εικονίζονταν συνολικά 15 παραστάσεις. Άνω ζώνη (από ανατολικά προς δυτικά): 1) Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου (κατεστραμμένη), 2) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 3) Σφαγὴ τῶν νηπίων, 4) Κατεστραμμένη, 5) Βάπτιση. Μεσαία ζώνη (από ανατολικά προς δυτικά): 6) Θεραπεία τοῦ τυφλοῦ, 7) Πολυπρόσωπη σύνθεση ἀδιάγνωστη, 8) Ἀνάσταση τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας τῆς Ναΐν, 9) Ἀνάσταση θυγατρὸς Ἰαεΐρου (;), 10) Οἱ πειρασμοὶ τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ζώνη (από ανατολικά προς δυτικά): 11) Μυστικὸς Δεῖπνος, 12) Νιπτήρας, 13) Παράσταση ἡμιεξίτηλος, 14) Ὅμοίως, 15) Ἡ σύλληψη τοῦ Χριστοῦ.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Χωρίζεται σὲ τρεῖς ζώνες, κάθε μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες περιλαμβάνει ἑξι συνθέσεις. Κάτωθεν τῆς τελευταίας παραστάσεως ὑπάρχει ἐπιπλέον μία παράσταση, ἥτοι ἀρχικά εἰκονίζονταν 19 συνθέσεις, ἥτοι: Άνω ζώνη (από δυτικά προς ανατολικά): 1) Παράσταση κατεστραμμένη, 2), 3), 4) Ὅμοίως, 5) Λείψανα, 6) Λείψανα. Μεσαία ζώνη: 8) Λείψανα, 9), 10), 11), 12) Ὅμοίως.

Διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα ἀπὸ τὸ κατώτερο ἄκρο κάθε συνθέσεως.

Κάτω ζώνη (από δυτικά προς ανατολικά): 12) Οἱ παραστάσεις αὐτὲς ἔχουν καταστραφεῖ, λόγω πτώσεως τῶν κονιαμάτων, 13) Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Συνεδρίου, 14) Νίψη τῶν χειρῶν τοῦ Πιλάτου, 15) Ἑμπαιγμός, 16) Ἐλκόμενος, 17) Σταύρωση, 18) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη.

Κάτω ἀπὸ τὴν Κάθοδο εἰκονίζεται ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ (δυτικὸς τύπος) μὲ τὸ μνημεῖο ἀνεωγμένο, τὴ φρουρὰ πρὸ τοῦ τάφου, τὸ «Μὴ μου ἅπτου» κ.ἄ.

Στὴ νότια καὶ βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ κυρίως ναοῦ, καθὼς καὶ στὴ δυτικὴ δὲν διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, λόγω πτώσεως τῶν κονιαμάτων.

Οἱ τοιχογραφίες εἶναι καλῆς ποιότητος καὶ παρουσιάζουν ἔντονη δυτικὴ ἐπίδραση. Προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰῶνα.

145. Τριάντα, Παναγία Μυρτενή

Βορειοδυτικὰ τῶν Τριαντῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. περίπου ἀπὸ τὸν οἰκισμό, μέσα σὲ καλλιεργήσιμους, εὐφορους ἀγρούς, εὐρίσκεται

ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Μυρτενῆς¹³⁰. Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ δύο διαφορετικὲς ἐποχές.

Τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ ναοῦ παρουσιάζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτοῦ περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη ἢ ἡμιεξαγωνικὴ. Τὸ δάπεδό του καλύπτεται μὲ ἐγχώριες σχιστολιθικὲς πλάκες.

Ἀρχικὰ τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ ναοῦ ἀποτελοῦσε αὐτοτελὲς ναῦδριο. Σήμερα ὅμως χρησιμεύει ὡς Ἱερὸ Βῆμα αὐτοῦ.

Σὲ μία δεύτερη οἰκοδομικὴ περίοδο προστέθηκε δυτικὰ τοῦ ἀρχικοῦ ναυδρίου, εὐρύχωρος, ὀρθογωνίου κατόψεως χώρος, μὲ πλάτος μεγαλύτερο τοῦ προηγουμένου καὶ καλύφθηκε ἐπίσης μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια.

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 1.15 μ.). Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἀρχικὰ δεύτερη θύρα (πλάτους 0.73 μ.), ἡ ὁποία ἐντοιχίσθηκε ἀργότερα. Τὸ δάπεδο καὶ τῆς μεταγενέστερης αὐτῆς προσθήκης τοῦ ναοῦ καλύπτεται ἐπίσης μὲ ἐγχώριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ιδρύθηκε πιθανότατα στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ φέρουν τοιχογραφίες. Πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς καλύπτονται μὲ μεταγενέστερα ἐπιχρίσματα, ἐνῶ ὀρισμένες εἶναι ὁρατές, ἥτοι:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Δὲν διακρίνονται τοιχογραφίες ἢ λείψανα αὐτῶν.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Εἰκονίζονται σκηνὲς ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου. Μεταξὺ ἄλλων διατηροῦνται καὶ οἱ ἐξῆς: Α) Ὁ Ἐλκόμενος, Β) Ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, Γ) Ἡ Ἀποκαθήλωση κ.ἄ.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Α) Ἄρχων Μιχαήλ,

130. Πολυάριθμα εἶναι τὰ ἐπίθετα τῆς Παναγίας στὰ Δωδεκάνησα. Ὁ γράφων ἔχει συλλέξει μεγάλο ἀριθμὸ αὐτῶν, ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ἑκατὸ (100). Πρβλ. Μυρτιδιώτισσα κ.λπ.

Β) Γεώργιος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, Γ) Σπυρίδων Τριμυθοῦντος, Δ) Κύριλλος Ἱεροσολύμων.

Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι μέτριας τέχνης καὶ διατηρήσεως καὶ προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα μ.Χ.

146. Τριάντα, Τρεῖς, Ναὸς Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, Ραγουήλ, Ραφαήλ

Στὴν περιοχή τοῦ Δήμου Ἰαλυσοῦ (Τριαντῶν), σὲ κατάφυτη περιοχή ἀπὸ πεῦκα, στὴ θέση «Τρεῖς», κεῖται τὸ ναῦδριο τῶν Ἀγίων Ἀρχαγγέλων Ταξιάρχων: Μιχαήλ, Ραγουήλ καὶ Ραφαήλ.

Πρόκειται γιὰ ἓνα σχεδὸν ὑπόγειο ναό, μὲ πηγὴ νεροῦ, ἡ ὁποία θεωρεῖται «Ἀγίασμα».

Ὁ ναὸς εἶναι μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.40 x 2.58 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ὀροφὴ καλύπτεται ἐξωτερικὰ μὲ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.16 καὶ βέλους 1.45 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.42 μ.). Στὸ μέσο τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἄνοιγμα (πλάτους 2.25 μ.), μέσῳ τοῦ ὁποίου ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ βόρεια τοῦ ναοῦ κείμενο πρόσκτισμα.

Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται θύρα (πλάτους 0.88/1.15 μ.), μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ ναὸς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ νότιο αὐτοῦ κείμενο βοηθητικὸ χῶρο (κελλίον). Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο πλάτους (0.90 μ.). Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται δεύτερη θύρα (πλάτους 0.62/0.64 μ.), μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνεῖ ὡσαύτως μὲ τὸ νότιο πρόσκτισμα.

Βόρειο πρόσκτισμα

Τοῦτο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.20 x 2.18 μ.), καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ χρησιμεύει ὡς Ἀγίασμα, φέρον στὴ βορειοανατολικὴ καὶ βορειοδυτικὴ αὐτοῦ γωνία ἀγωγὸ νεροῦ, πιστευομένου ὡς «Ἀγιάσματος».

Νότιο πρόσκτισμα

Πρόκειται γιὰ ὀρθογωνίου κατόψεως πρόσκτισμα (ἔσωτ. διαστ.

5.18 x 3.50 μ.). Στὸ νότιο τμήμα τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.89 μ.).

Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται δεύτερο παράθυρο (πλάτους 1.00 μ. περίπου). Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς νότιας αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται μία εἴσοδος (πλάτους 1.00/1.26 μ.). Ἀνατολικά αὐτῆς ἀνοίγεται ἀκόμη ἓνα παράθυρο (πλάτους 0.71 μ.).

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ βορείου προσκτίσματος, τοῦ καθαυτοῦ «Ἀγιάσματος», διατηροῦνται τοιχογραφίες, μὲ μεταγενέστερες ἐπιζωγραφίσεις, ἥτοι:

Ἀνατολικὴ ἐσωτερικὴ πλευρὰ / Βόρειο ἄκρο: Α) Ἀρχάγγελος Ραγουήλ¹³¹. Βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρά: Β) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ κρατεῖ ξίφος ἀναπεπταμένο καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ ἀνεπτυγμένο, ἐνεπίγραφο εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο:

«+ [Θ] ΕΙΟΥ / [Σ] ΤΡΤΗ/[Γ]ΟΣ ΕΙ/ΜΙ] ΤΗΝ/ ΣΠΑΘΗΝ/ ΦΕΡΩΝ/
ΤΟΥΣ ΕΝ/.....ΔΑΙ ΕΙ/Τ.ΝΙΑΣ/ ΦΟΒΩ/
...../...../..ΠΕΡΜ-/ΕΟ ΚΑΙ/ CEZ----/».

Γ) Ἄρχων Ραφαήλ. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ κρατεῖ σκῆπτρο καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ ἀνεπτυγμένο ἐνεπίγραφο εἰλητάριο, μὲ ἐξίτηλη ἐπιγραφή. Κάτω δεξιὰ αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή:

«+ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΚΑΙ /ΔΑΠΑΝΗ -ΟΡ-ΑΝΗΣ/ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ /Λ-----
-----/ 1804».

Κτητορικὴ ἐπιγραφή:

Κάτω ἀριστερὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου Ραγουήλ καὶ ἄνωθεν τῆς πηγῆς Β, ἐντὸς ὀρθογωνίου πλαισίου, διατηρεῖται γραπτὴ ἡμιεξίτηλη, ὀκτάστιχη (8) ἐπιγραφή, ἥτοι:

« + -Υ- ΕΙΚΟΝ Τ(ΟΥ) /ΑΡΧΑ / [ΓΓΕ]Λ(ΟΥ) Ε-
ΡΩΤΙ/ [ΚΑΛ]ΛΙΝΗΚΟΥ- ΒΟΝ / ----ΝΩΝ /
-----ΛΙΑ / -----ΛΛΟΥ, ΚΥ / [Α Ψ]Ε Η'».

Ἀναφέρεται πιθανῶς τὸ ἔτος 1768 μ.Χ., ἔτος ἀγιογραφίσεως τοῦ Ἀγιάσματος, τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι πολὺ παλαιότερο.

Τὸ Ἀγίασμα αὐτὸ ἀνακαινίσθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα μ.Χ., σύμφωνα μὲ δεύτερη ἐπιγραφή.

131. Οἱ τέσσερες περισσότερο γνωστοὶ Ἀρχάγγελοι εἶναι οἱ: α) Γαβριήλ, β) Μιχαήλ, γ) Ραφαήλ καὶ δ) Ραγουήλ. Ἐπίσης γνωστὸς εἶναι ὁ Ἀρχάγγελος Οὐριήλ.

147. Τριάντα, Φιλήρημος, Άγιος Γεώργιος ὁ Χωστός

Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως τῆς Ἰαλυσοῦ¹³², τῆς μεσαιωνικῆς Φιλερήμου καὶ ἐντὸς τοῦ περιφραγμένου Ἀρχαιολογικοῦ Χώρου, βορειοδυτικὰ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Φιλερήμου¹³³ καὶ σὲ ἀπόσταση 50 μ. περίπου ἀπὸ αὐτὸν σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, κεῖται ὁ ἡμιυπόγειος ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Χωστοῦ¹³⁴.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 6.45 x 2.60 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἡ ὀροφὴ ἐξωτερικὰ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὕδραυλικὸ κονίαμα. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία εὐθεία¹³⁵ καὶ ὄχι ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ ναοῦ κεῖται ὑπόγειος ἰσομεγέθους χώρος, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς ὀστεοφυλάκιο¹³⁶. Ὁ ναὸς αὐτὸς φαίνεται ὅτι χρησίμευε ὡς κοιμητηριακὸς ναὸς τῆς παρακείμενης Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Φιλερήμου.

Ἐπάνω στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Χωστοῦ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἕτερος ὑπέργειος, ἰσομεγέθους ναὸς, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου ἐπερατοῦτο σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Διατηρεῖται ἡ κάτοψη αὐτοῦ σὲ καλὴ σχετικὰ κατάσταση.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Χωστοῦ καλύπτονται μὲ τοιχογραφίες καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως.

Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη. Εἰκονίζεται ἡ Δέηση. Στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Δεξιὰ Του ἴσταται ἡ Θεοτόκος καὶ δίπλα Της ἕνας Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Ἀριστερὰ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ

132. Α. Maiuri, *Clara Rhodos*, τ. Ι (1928), σ. 74 κ.έ.

133. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ιδρύθηκε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Θεᾶς Ἀθηνᾶς.

134. Ἡ ἐπωνυμία «Χωστός», προέρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι εἶναι «κεχωσμένος» στὸ ἔδαφος.

135. Πρόκειται γιὰ σπάνια περίπτωση. Ἅλλο παράδειγμα ναοῦ, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου περατοῦται σὲ μία εὐθεία, ἔχομε στὸ ἐρειπωμένο μεσαιωνικὸ ναῦδριο τῆς Ἁγίας Μαύρας, τὸ ὁποῖο εὐρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Ρόδου.

136. Τὸ αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ στὶς Μονὲς τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

Πρόδρομος καὶ δίπλα του ἕνας Ἅγιος ἀδιάγνωστος. Νοτιότερα διακρίνεται τὸ κάτω μισὸ μορφῆς, εἰκονιζόμενης σὲ μικρότερη κλίμακα.

Κάτω ζώνη: Στὸ κέντρο παρίσταται ἰσοσκελῆς σταυρὸς μὲ πεπλατυσμένες τὶς κεραῖες του, στὰ ἄκρα τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν σταγόνες. Νότια τοῦ σταυροῦ εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁλόσωμος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος. Βόρεια τοῦ σταυροῦ παρίσταται ἕτερος ἔφιππος Ἅγιος, πιθανῶς ὁ Ἅγιος Δημήτριος ὁ Θεσσαλονίκης. Στὸ κάτω ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ὑπάρχει ἀπομίμηση ποδῆας.

Καμάρα: Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας ἀπλώνεται διακοσμητικὴ ταινία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ καρδιόσχημα διακοσμητικὰ θέματα, ποὺ περικλείουν ἀνθέμια.

Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τοῦ Ἰωακείμ, Β) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Ἄννας, Γ) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Δ) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ε) Ἡ Θεοτόκος στὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων, ΣΤ) Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῆς Μαρίας μὲ τὸ ναό¹³⁷, Ζ) Λείψανα σκηνῆς ἀδιάγνωστης καὶ Η) Σκηνὴ ἐξίτηλη. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Θ) Σκηνὴ κατεστραμμένη, Ι) Ὁμοίως, ΙΑ) Ἡ προδοσία, ΙΒ) Ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν Ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα, ΙΓ) Ἡ Φραγγέλωση, ΙΔ) Ὁ Ἐμπαγμός, ΙΕ) Ὁ Ἐλκόμενος, ΙΣΤ) Ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ¹³⁸.

Στὴ νότια καὶ βόρεια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ καὶ κάτω ἀπὸ τὶς συνθέσεις, οἱ ὁποῖες παρίστανται στὴν καμάρα, εἰκονίζονται γονυκλινεῖς Ἰππότες, οἱ ὁποῖοι συνοδεύονται ἀπὸ τοὺς Ἁγίους προστάτες αὐτῶν, ὁδηγούμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ὅρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς παρίστανται μὲ τὰ οἰκόσημά τους. Ἐπίσης ὑπάρχουν πολυάριθμες ἐπιγραφές καὶ χαράγματα στὰ λατινικά. Εἰδικότερα στὶς πλάγιες ἐσωτερικὲς πλευρὲς τοῦ ναοῦ εἰκονίζονται:

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ἕνας γονυκλινῆς Ἰππότης, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν προστάτη αὐτοῦ Ἅγιο, Β), Γ) καὶ Δ) Ὁμοίως, Ε) Ἅγιος Καθολικὸς Ἐπίσκοπος, φέρων μίτρα

137. Οἱ ἀπεικονίσεις σκηνῶν ἀπὸ τὸν βίο τῆς Θεοτόκου μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ εἰκάσουμε, ὅτι πιθανῶς ὁ ναὸς ἀρχικὰ νὰ ἐτίματο τὸ ὄνομα τῆς Παναγίας καὶ ἀργότερα ἀφιερώθηκε στὸν στρατιωτικὸ Ἅγιο Γεώργιο, ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰππότες ἔφεραν καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ στρατιωτικοῦ.

138. Δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι σὲ ἓνα νεκρικὸ παρεκκλήσιο εἰκονίζονται σκηνὲς ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ.

ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ΣΤ) Πέντε γονυκλινεῖς ἄνδρες, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ τοὺς προστάτες Ἁγίους τους, Ζ) Δύο ὄρθιοι θανόντες, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ τοὺς προστάτες Ἁγίους αὐτῶν, Η) Ἅγιος ὁλόσωμος ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Α) Μορφὴ ἐξίτηλη, Β) Ἐξι μορφές γονυκλινεῖς, μετὰ τῶν προστατῶν Ἀγίων τους, Γ) Δύο Ἰππότες γονυκλινεῖς, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ τοὺς πάτρωνες Ἁγίους αὐτῶν, Δ) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ μὲ δύο Ἰππότες, Ε) Τρεῖς Ἅγιοι μέσα σὲ ὀρθογωνίου σχήματος πλαίσια, ΣΤ) Παραστάσεις ἐξίτηλες.

Δυτικὸς τοῖχος: Στὶς ἐπιφάνειες αὐτοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφιῶν.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Χωστοῦ στὴ Φιλήρημο, εἶναι καλῆς ποιότητος ἔργα καὶ δυτικῆς τεχνοτροπίας, προέρχονται δὲ ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰταλοκρατίας (1912-1943 μ.Χ.) ἐγίνε καθαρισμός, στερέωση καὶ συντήρηση τῶν τοιχογραφιῶν, ὀρισμένες δὲ ἀπὸ αὐτὲς συμπληρώθηκαν ἢ ἐπιζωγραφίσθηκαν.

148. Ψίνθος, Ἀγγάρια, Ἅγιος Νικόλαος

Βορειοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ψίνθου καὶ σὲ ἀπόσταση 7 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, μέσα σὲ ἔρημες ἐκτάσεις, στὴ θέση «Ἀγγάρια τὰ», εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐρειπωμένος ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ἡ περιοχὴ ἦτο κατάφυτη ἀπὸ πεῦκα. Ἀτυχῶς κήκε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 6.00 x 3.05 μ.) καὶ καλυπτόταν μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.22 καὶ βέλους 1.15 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μικρῶν διαστάσεων, μονόλοβο, πολεμιστροειδὲς παράθυρο.

Ἔχει καταπέσει ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ, τὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου, καθὼς καὶ τὸ δυτικὸ μισὸ τῆς καμάρας τοῦ ναοῦ.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου κτίσθηκε στὴ θέση παλαιότερου. Γύρω ἀπὸ αὐτὸν διακρίνονται λείψανα παλαιῶν οἰκοδομημάτων καὶ ἄφθονα ὄστρακα, προερχόμενα ἀπὸ ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως.

Όλα αὐτὰ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ στὴ θέσῃ αὐτὴν ἑνὸς μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηρήθηκαν, ἥτοι:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται, ὡς συνήθως, ἡ Δέησις.

Ἀψίδα: Παρίστανται ἕξι Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας διακρίνεται Ἁγία Τράπεζα, μὲ ἐρυθρόχρωμο κάλυμμα. Πιθανῶς στὴ θέσῃ αὐτὴν εἰκονίζοταν ἡ παράστασις τοῦ Μελισμοῦ.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Στὸ ἄνω ἄκρο ὑπάρχει ἡ παράστασις τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου, ἐνῶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν εἰκονίζονται τρεῖς μορφές σὲ στηθάρια καὶ στὴ συνέχεια ἀπλώνεται διακοσμητικὴ ταινία.

Στὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ στὸ βόρειο ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ.

II. Κυρίως ναός:

Στὸ κλειδὶ τῆς καμάρας καὶ σὲ ὀκταγωνικὰ πλαίσια εἰκονίζονται Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, φέροντες ἐνεπίγραφα, ἀνεπτυγμένα εἰλητάρια.

Στὴν καμάρα παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι:

Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, 2) Ὑπαπαντή, 3) Βάπτισις, 4) Μεταμόρφωσις. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 5) Βαΐοφόρος, 6) Σταύρωσις τοῦ Χριστοῦ, 7) Ἀποκαθήλωσις, 8) Κάθοδος Χριστοῦ στὸν Ἄδη, ἥτοι ἡ Ἀνάστασις κατὰ τὸ βυζαντινὸ εἰκονογραφικὸ τύπο.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Εἰκονίζονται ὁλόσωμες μορφές, ἥτοι: 1) Ἅγιος Διάκονος, ἀδιάγνωστος, 2) Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος, 3) Δέησις: Θεοτόκος-Ἰησοῦς Χριστὸς-Ἰωάννης Πρόδρομος, 4) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Βόρειος τοῖχος: Στὸ τύμπανο τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἀνισοσκελὴς σταυρὸς μὲ συντομογραφίες.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὰ Ἀγγάρια τῆς Ψίνθου παρουσιάζουν πολλὰ ὁμοιότητες, τόσο πρὸς τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπία, πρὸς τὶς τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος Ἱαματικοῦ Ψίνθου καὶ

προέρχονται πιθανώς από την αυτή χρονική περίοδο, ήτοι από τις αρχές του 15ου αιώνα μ.Χ.

Σημειωτέον, ότι έπειδή οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Νικολάου κινδύνευαν να καταστραφούν, θεωρήθηκε σκόπιμο, να αποτοιχισθούν και να μεταφερθούν προς συντήρηση στα Έργαστήρια Συντηρήσεως της 4ης Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, στη Ρόδο.

Έτσι έλαβε χώραν ή αποτοίχιση των τοιχογραφιών και ή μεταφορά τους στη Ρόδο, όπου φυλάσσονται στις αποθήκες του Ανακτόρου του Μεγάλου Μαγίστρου Ρόδου (Καστέλλο).

149. Ψίνθος, Βαλανίδι, Άγιος Ίωάννης

Νότια του οικισμού της Ψίνθου και σέ απόσταση 5 χλμ. περίπου από αυτόν, στη θέση «Βαλανίδι», κείται ό από μακρού χρόνου έρειπωμένος ναός του Αγίου Ίωάννου.

Πρόκειται για μικρών διαστάσεων μονόχωρο οικόδομημα, τó όποιο έμφανίζει όρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 4.00 x 2.38 μ.) και καλυπτόταν με κτιστή καμάρα και κοίλα κεραμίδια. Η όροφή έχει καταπέσει από μακρού χρόνου.

Η άνατολική αύτου πλευρά περατούται σέ μία ήμικυκλική άψίδα (χορδής 2.00 και βέλους 0.78 μ.), σtó μέσο της όποίας άνοίγεται ένα μικρό, μονόλοβο, πολεμιστροειδές παράθυρο (πλάτους 0.20 μ.).

Στό μέσο της δυτικής πλευράς του ναού άνοίγεται ή είσοδος (πλάτους 0.84/0.90 μ.).

Ό κυρίως άξονας του ναού κείται από δυσμάς προς άνατολάς (97°) και έμφανίζει άπόκλιση 7° προς νοτιοανατολικά. Η τοιχοποιία άποτελείται από άργολιθοδομή και ισχυρό άσβεστοκονίαμα και διατηρείται σέ ίκανό ύψος. Οι δύο μακρές πλευρές διατηρούνται περίπου μέχρι του ύψους της γενέσεως της καμάρας της όροφής. Ό ναός έσωτερικά ήτο έπιχρισμένος και έξωτερικά άρμολογημένος.

Έντός του πάχους των τοίχων της καμάρας του ναού ήσαν έντοιχισμένοι πήλινοι, άωτοι άμφορίσκοι (έσωτερικού βάθους 0.20, μεγίστη έσωτερική διάμετρος 0.175, διάμετρος βάσεως 0.08 και πάχος τοιχωμάτων 0.01 μ.). Πρόκειται για τὰ λεγόμενα άκουστικά άγγεία ή ήχεϊα, τὰ όποία κατά κανόνα άπαντούν σέ όλα τὰ βυζαντινά και μεταβυζαντινά θρησκευτικά οικόδομήματα (ναούς-ναυδρια).

Τοιχογραφίες

Οι έσωτερικές επιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καλύπτονταν μὲ τοιχογραφίες, λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν. Εἰδικότερα τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

I. Ἰερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Διατηροῦνται λείψανα. Εἰκονίζοταν πιθανότατα, ὡς συνήθως, ἡ Δέηση, ἥτοι: στὸ κέντρο ὁ Ἰησοῦς Χριστός, βόρεια Αὐτοῦ ἡ Θεοτόκος δεόμενη καὶ νότια Αὐτοῦ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος δεόμενος.

Κόγχη: Λείψανα, ἀπὸ τὴν παράσταση τῶν συλλειτουργούντων Ἱεραρχῶν.

Νότιο τμήμα: Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στις έσωτερικές επιφάνειες τῆς καμάρας τοῦ ναοῦ εἰκονίζονταν συνθέσεις ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ λεγόμενου Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισό (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Ἡ Ὑπαπαντή, 3) Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ. Βόρειο μισό (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Διατηροῦνται λείψανα ἀδιάγνωστων συνθέσεων. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὶς ὑπόλοιπες συνθέσεις τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: 4) Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ, 5) Ἑγερσις τοῦ Λαζάρου, 6) Βαΐοφόρος, 7) Σταύρωση, 8) Ἀνάστασις, 9) Ἀνάληψις, 10) Πεντηκοστή, 11) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Ἡ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου θὰ εἰκονίζοταν στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο τοῦ ναοῦ καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Στρατιωτικὸς Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 2) Ἅγιος, ὁλόσωμος, ὄρθιος, ἀδιάγνωστος, 3) Ἀγία ὁλόσωμος, ὄρθια, μετωπική, ἀδιάγνωστη.

Βόρειος τοῖχος (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Παντελεήμων, ὁλόσωμος, ὄρθιος μετωπικός, σὲ φυσικὸ μέγεθος, 2) Ἅγιος ὁλόσωμος, ὄρθιος, ἀδιάγνωστος, 3), 4) καὶ 5) Ὁμοίως.

Δυτικὸς τοῖχος: Στις ἐπιφάνειες τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ καὶ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου εἰκονίζεται ἀνὰ μία μορφή Ἀγίου, ὁλόσωμου, μετωπικοῦ, ἀδιάγνωστου.

Νοτιοανατολικά τοῦ ναοῦ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόστασις ἀπὸ αὐτὸν διατηροῦνται κατὰ χώραν δύο κτιστοί, ὑπόγειοι, κιβωτίοι σχήμοι τάφοι

τῶν μέσων χρόνων. Μεταξὺ τῶν τάφων αὐτῶν διατηρεῖται τμήμα ἀπὸ δάπεδο, καλυπτόμενο μὲ χοχλάκι.

Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴ θέση «Βαλανίδι» Ψίνθου ἀνεγέρθηκε κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα μ.Χ., πιθανῶς στὴ θέση παλαιότερου καὶ ἴσως ἔκειτο ἐντὸς μικροῦ μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἐγκαταλείφθηκε, ὅποτε καὶ ἐρειπώθηκε καὶ ὁ ναός.

150. Ψίνθος, Ἱαματικό, Ἁγία Τριάδα

Νοτιοδυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ψίνθου καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου Ψίνθου-Ἀρχιπόλεως καὶ σὲ ἀπόσταση 200 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴ θέση «Ἱαματικό, τὸ» ἢ «Γιαματικό, τὸ» ἐπάνω σὲ ὕψωμα, πλησίον πηγῆς νεροῦ, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.60 x 2.90 μ.), ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κεραμίδια γαλλικοῦ τύπου (ἐπίπεδα). Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 2.40 μ.), στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα μονόλοβο παράθυρο. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτους 0.82 μ.). Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιότερου χριστιανικοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στὸν τύπο τῶν δίκογχων ναῶν, τὸ δάπεδο τοῦ ὁποίου καλυπτόταν μὲ ὀπτοπλίνθους, τοποθετημένους κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ σχηματίζεται «ψαροκόκκαλο»¹³⁹.

Ὁ δίκογχος αὐτὸς ναὸς εἶχε ἰδρυθεῖ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μίας τρίκλιτης, ξυλόστεγης, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς¹⁴⁰, τοῦ ἀπλοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, τὰ δάπεδα τῆς ὁποίας καλύπτονταν μὲ ψηφιδωτά.

Τρίτο κατὰ σειρὰ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀνεγέρθηκε στὴ θέση αὐτὴν ἀποτελεῖ ὁ καὶ σήμερα σωζόμενος ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Νοτιοδυτικὰ τοῦ ναοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση 50 μ. ἀπὸ αὐτόν περίπου εὐρίσκεται πηγὴ ὕδατος, ἡ ὁποία φέρει κτιστὴ κρήνη, καλυπτόμενη ἀπὸ ἡμικυκλικὴ ὀροφή.

139. Τμήμα τοῦ δαπέδου αὐτοῦ διατηρεῖται κατὰ χώραν.

140. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 245.

Πιστεύεται, ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶναι Ἀγίασμα καὶ κέκτηται ἱαμα-
τικῶν ιδιοτήτων, γι' αὐτὸ καὶ ἡ θέση αὐτῇ καλεῖται «Ἰαματικό, τὸ» ἢ
«Γιαματικό, τὸ» στὴν τοπικὴ διάλεκτο¹⁴¹.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριά-
δος διατηροῦνται καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες¹⁴², ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀψίδα: Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὡς συνήθως, ἡ Δέηση. Κόγ-
χη: Παρίστανται ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες, ὁλόσωμοι, στραμμένοι στὸ κέν-
τρο, συλλειτουργοῦντες. Φέρουν ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ κρατοῦν
ἀνεπτυγμένα εἰλητάρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): Α) Νικόλα-
ος Μύρων, Β) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Γ) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,
Δ) Μέγας Βασίλειος, Ε) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάνγνωστος καὶ ΣΤ) Ἅγιος
Σπυρίδων Τριφυθοῦντος. Στὸ κέντρο τῆς ἀψίδας εἰκονίζεται ἡ πα-
ράσταση τοῦ «Μελισμοῦ» ἢ τοῦ «Θυομένου». Ἀνατολικὸ μέτωπο:
Στὴν ἐπιφάνεια αὐτοῦ ὑπάρχει διακοσμητικὴ ταινία καὶ μεγαλο-
γράμματη, γραπτὴ, μονόστιχη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ [ΤΟΥ ΛΑ] ΛΙΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΟΣ. Τ[ΩΝ]
ΑΚΟΥΩΝ(ΤΩΝ) ΔΗΛΑΝ(Ο)ΙΕΟΝ ΤΑC Θ(Ε)ΙΑC ΗCΘΑΟΥC-
ΗΔΕΙ ΓΑΡ ΕΛΕΥCΕΤΑΙ Χ(ΡΙCΤΟ)C, Η ΑΛΗΘ(Ε)ΙΑ
ΚΑΤΑΚΗΝΟCΗ ΕΝ ΜΕCΟ CΟΥ +».

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω,
ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ἅγιος Διάκονος Ρωμανὸς ὁ
Μελωδὸς καὶ Β) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάνγνωστος. Κάτωθεν ὑπάρχει
ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη, ἡ ὁποία ἀνοίγεται ἐντὸς τοῦ πάχους
τοῦ τοίχου. Στὸ τύμπανο αὐτῆς παρίσταται σταυρός, στηριζόμενος
σὲ βάση καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Ι(ΗCΟΥ)C Χ(ΡΙCΤΟ)C
Φ(ΩC) Χ(ΡΙCΤΟΥ)
Ν(ΕΟC) Φ(ΑΝΕΙC) Π(ΑCΙ) Κ(ΤΙCΕΙ)».

Βόρειος τοῖχος: Παρίστανται δύο Ἅγιοι ἀπὸ τὴν ὀσφὺ καὶ ἄνω,
ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Α) Ἅγιος Ἱεράρχης ἀδιάνγνωστος
καὶ Β) Ἅγιος Διάκονος Στέφανος Πρωτομάρτυς.

141. Ὑπάρχουν πολυάριθμοι θρύλοι καὶ παραδόσεις, πρὸς ἀναφέρονται σὲ θαυ-
ματουργικὰς ἰάσεις ἀπὸ τὸ Ἀγίασμα τῆς πηγῆς αὐτῆς.

142. K.-Y. von Bolzano, *Das andere Rhodos*, σ. 48, 73-78.

Ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ βορείου τοῖχου τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ὀρθογωνίου σχήματος κόγχη, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς κόγχη τῆς Προθέσεως. Στὸ τύμπανο αὐτῆς εἰκονίζεται σταυρός, φερόμενος ἐπὶ βάσεως καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἀναγράφεται:

«I(HCOY)C X(PICTO)C NI KA

Φ(ΩC) X(PICTOY)

Φ(AINEI) ΠACI».

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς καμάρας τοῦ ναοῦ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα εἰκονίζονται: Νότιο μισὸ καμάρας: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου¹⁴³. Βόρειο μισὸ καμάρας: Ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος (Ἀνάσταση).

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς παρίστανται συνθέσεις ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Δωδεκαόρτου, ἥτοι: Νότιο μισὸ καμάρας (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Β) Ὑπαπαντή, Γ) Βάπτισις. Βόρειο μισὸ καμάρας (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Δ) Ὑγερση Λαζάρου, Ε) Βαῖοφόρος καὶ ΣΤ) Σταύρωση¹⁴⁴.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Δέηση, ἥτοι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στὸ κέντρο, δεξιὰ Του ἡ Θεοτόκος καὶ Ἀριστερὰ Αὐτοῦ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, Β) Νικόλαος Μύρων, Γ) Μέγας Ἀντώνιος καὶ Δ) Ἅγιος Εὐθύμιος (;).

Βόρειος τοῖχος: Παρίστανται πέντε Ἅγιοι ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Α) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, Β) Θεόδωρος ὁ Τήρων, Γ) Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, Δ) Δημήτριος ὁ Μυροβλύτης καὶ Ε) Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος¹⁴⁵.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ὡς συνήθως, ἡ Κοίμησις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Τὸν κά-

143. Μεταξὺ τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ καὶ τῆς Θεοτόκου παρίστανται δύο ὁλόσωμοι Προφῆτες -ὡς προάγγελοι τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ- λεπτομέρεια ὅχι συνήθης στὶς παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου.

144. Οἱ τοιχογραφίες αὐτές, τόσο ὡς πρὸς τὴν εἰκονογραφικὴ διάταξη, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπία, ἐμφανίζουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα, μὲ ἐκείνες τοῦ Ἁγίου Νικολάου στῇ θέσῃ «Ἀγγάρια» τῆς Ψίνθου.

145. Δὲν διατηροῦνται τὰ ὀνόματα τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, ὅπως συνηθίζεται, ὁμῶς ἡ ταύτιση αὐτῶν εἶναι προφανής, λόγῳ τῶν τυπικῶν χαρακτηριστικῶν τους.

θετο ἄξονα τῆς συνθέσεως καταλαμβάνει ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, περιβαλλόμενος ἀπὸ ἐλλειψοειδοῦς σχήματος δόξα, φέρων τὴν ψυχὴ τῆς Θεοτόκου ὡς παιδίον. Ἐκατέρωθεν Αὐτοῦ παρίστανται Ἱεράρχες καὶ Ἀπόστολοι. Τὸν ὀριζόντιο ἄξονα τῆς συνθέσεως καταλαμβάνει ἡ Θεοτόκος, ἡ ὁποία παρίσταται κείμενη ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης.

Κάτω ζώνη: Βόρεια τῆς εἰσόδου: Εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Ἰσαπόστολοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, ἔχοντες στὸ μέσο αὐτῶν τὸν Τίμιο Σταυρό.

Νότια τῆς εἰσόδου: Παρίσταται ὁλόσωμη, ὄρθια, μετωπική, ἡ κτητόρισσα τοῦ ναοῦ Καταφυγὴ Μοναχὴ, ἡ ὁποία κρατεῖ ὁμοίωμα τοῦ ναοῦ καὶ τὸ προσφέρει στὸν Ἰησοῦ Χριστό.

Στὴ θέση αὐτὴ διατηρεῖται καὶ ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία εἶναι πεντάστιχη, γραπτὴ, μεγαλογράμματη (ὑψος γραμμάτων 0.02/0.03 μ.) καὶ ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«1 / + ANEΓEPΘH EK BOΘPΩN K(AI) ANECTOPHΘH
2/ O Θ(E)IΩC KAI ΠAN(C)EΠTOC NAOC THC MIAC K(AI)
3/ ZOAPXIKHC TPIAΔOC ΔIA KOΠOY K(AI) EΞOΔOY
4/ KATAΦIΓHΣ MONAXHC K(AI) T(ΩN) TEKNON AYTHC
5/ THC AΛΛEΞENAHC, ETOYC CTΠ I CT».

Ἦτοι, σὲ μεταγραφὴ:

«1/ + Ἀνεγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη
2/ ὁ θεὸς καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς Τιμίας καὶ
3/ Ζωαρχικῆς Τριάδος, διὰ κόπου καὶ ἐξόδου
4/ Καταφυγῆς Μοναχῆς καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς,
5/ τῆς Ἀλλεξεναῆς, ἔτους CTΠICT».

Τὸ ἀναφερόμενο ἔτος 6916 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1407/1408 μ.Χ.

151. Ψίνθος, Παναγία ἡ Παρμενιώτισσα

Νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ψίνθου καὶ σὲ ἀπόσταση 4 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου Ψίνθου- Ἀρχιπόλεως καὶ σὲ ἀπόσταση 150 μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὴν περιοχὴ «Παρμένι, τό»¹⁴⁶, ὑψώνεται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρμενιωτίσσης.

146. Ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς «Παρμένι», ὀφείλεται πιθανῶς στὸ ὅτι ἡ περιοχὴ ἀνῆκε κάποτε σὲ ἰδιοκτητὴ, ὀνομαζόμενον «Παρμενίωνα».

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ὑπάρχουσα παράδοση, ὁ ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκαλυφθεῖσα παλαιὰ κτητορικὴ ἐπιγραφή, τιμᾶται στὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου. Τοῦτο ἐξηγεῖται, πρῶτον ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ ναοῦ διατηρεῖται μνημειώδης παράσταση τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔφιππου, Δρακοντοκτόνου καὶ δεύτερον, ἐπειδὴ συνήθως τελεῖται Θεία Λειτουργία σὲ αὐτὸν κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Φαίνεται συνεπῶς, ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου λησμονήθηκε ἡ ἀρχικὴ ἀφιέρωση τοῦ ναοῦ στὴ Θεοτόκο καὶ ἐπικράτησε ἡ ὀνομασία «Ἅγιος Γεώργιος», ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, διορθώθηκε.

Πρόκειται γιὰ μετρίων διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, ἐνῶ στὸ μέσο τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος.

Στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοιγόταν ἀρχικὰ δευτέρη θύρα, ἡ ὁποία ὅμως ἐντοιχίσθηκε ἀργότερα κατὰ τὸ κάτω αὐτῆς τμήμα, ἐνῶ τὸ ἄνω τμήμα μετατράπηκε σὲ παράθυρο.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθηκε στὴ θέση παλαιότερου, πιθανῶς μίας τρίκλιτης, ξυλόστεγης βασιλικῆς, τοῦ ἀπλοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ παλαιῶν τοίχων καὶ μαρμάρινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ κοσμοῦνται μὲ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Λόγῳ πτώσεως τῶν κονιαμάτων διατηροῦνται ἐλάχιστα μόνο τμήματα τοιχογραφιῶν στὸ νότιο καὶ βόρειο τοῖχο.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Κλειδί: Εἰκονίζονται στηθάρια Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ διακοσμητικὴ ταινία.

Νότιο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, Β) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Γ) Ὑπαπαντή, Δ) Βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): Ε) Μεταμόρφωση, ΣΤ) Ὑγερση Λαζάρου, Ζ) Βαῖοφόρος, Η) Μυστικὸς Δεῖπνος.

Νότιο μισὸ καμάρας: Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά):

Θ) Προδοσία, Ι) Έμπαιγμός, ΙΑ) Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, ΙΒ) Ἐπιτάφιος θρήνος.

Στὴν παράσταση τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου διατηρεῖται γραπτὴ ἐπιγραφή, μεγαλογράμματη (διαστάσεων ἐπιγραφῆς 0.52 x 0.20 μ., ὕψος γραμμάτων 0.04 μ.), ἡ ὁποία εἶναι τετράστιχη καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«1/ ΤΙ ΔΑΚΡΥΕΙΣ ΘΑΠΤΟΥΣΑ Χ(ΡΙΣΤΟ)Ν ΠΑ
2/ ΔΙΝ ΛΑΒΟΥΣΑ ΤΗC ΧΑΡΑC ΤΑC ΕΓΓΥΑC
3/ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΑΔΗC ΚΛΑΙΕΤΩ ΣΥ ΔΕ ΤΡΙΤΑΝ
4/ ΤΟΝ CΟΝ ΥΙΟΝ ΕΚΔΕΧΟΥ».

Πρόκειται προφανῶς γιὰ βυζαντινὸ ἐπίγραμμα, πιθανῶς τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ¹⁴⁷.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): ΙΓ) Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη (Ἀνάσταση), ΙΔ) Ψηλάφηση τοῦ Θωμᾶ, ΙΕ) Πεντηκοστή, ΙΣΤ) Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται διάφοροι Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): Α) Ἄρχων Μιχαήλ, Β) Κτητορικὴ ἐπιγραφή: Γραπτὴ (διαστάσεων 0.40 x 0.34 μ.), μεγαλογράμματη (ὕψος γραμμάτων 0.035 μ.), ἡ ὁποία εἶναι σὲ ὀκτώ (8) στίχους καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«1/ [+ ΑΝΗΓΕΡΘΗ Κ(ΑΙ) ΑΝΙCΤΟΡΗΘΗ Ο ΘΕΙΟC
2/ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕΠΤΟC ΝΑΟC ΟΥΤΟC ΤΗC ΥΠΕΙ]
3/ ΡΕΝΔΟΞΟΥ Κ(ΑΙ) ΑΕ[ΠΠΑΡΘΕΝΟΥ ΔΕ]
4/ CΠΟΙΝΗC ΗΜΩΝ Θ(ΕΟΤΟΚ)ΟΥ [ΜΑΡΙΑC]
5/ ΔΕ ΤΗC ΠΑΡΜΕΝΙΩΤΗC [CΗC ΔΙΑ]
6) ΚΟΠΟΥ Κ(ΑΙ) CΥΝΔΡΟΜΗC ΤΩΝ
7/ [ΕΥCΕΒΩΝ ΧΡΙCΤΙΑΝΩ]Ν [ΤΗC ΚΩΜΗC]
8/ [ΤΑΥΤΗC. ΕΝ] ΕΤ[ΕΙ CΩΤΗΡΙΩ ΖΙΗ']».

Ὡς πιθανὴ χρονολογία προτείνεται τὸ 7018 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι τὸ ἔτος 1510 μ.Χ.

Γ) Νικόλαος Μύρων, Δ) Μέγας Ἀντώνιος, Ε) Κοσμᾶς, ΣΤ) Δαμιανός, Ζ) Παντελεήμων.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Εἰκονίζονται Ἅγιοι, ἐντὸς στηθαρίων.

147. Κ. Γιαπισόγλου, *Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας στὸν Ἅγιο Ἰωάννη Μυλοποτάμου*. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου: «Ο ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ»: Περιβάλλον-Ἀρχαιολογία-Ἱστορία-Λαογραφία-Κοινωνιολογία, τ. V: Βυζαντινοὶ Χρόνοι (Ρέθυμνον 2006), σ. 121-157. L. G. Westerink, *Michaelis Pselli Poemata*, Teubner, Stuttgart 1992.

Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): Α) Γεώργιος Τροπαιοφόρος, ἔφιππος, Δρακοντοκτόνος, Β) Οἱ Ἅγιοι, Τρεῖς Ἱεράρχες: Μέγας Βασίλειος-Ἰωάννης Χρυσόστομος-Γρηγόριος Θεολόγος, Γ) Δέηση.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω ζώνη: Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Μεσαία ζώνη: Εἰκονίζονται Ἅγιοι σὲ στηθάρια. Κάτω ζώνη: Παρίστανται Ἅγιοι, ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοὶ ἤτοι (ἀπὸ νότια πρὸς βόρεια): Α) Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, φέροντες τὸν Τίμιον Σταυρόν, Β) Ἅγιος, Ὅσιος ἀδιάγνωστος, Γ) Ἅγιος Ὀνούφριος.

Πρόκειται γιὰ πολὺ καλῆς ποιότητος τοιχογραφίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνα μ.Χ.

ΜΕΡΟΣ Δ'

Ι. ΝΗΣΟΣ ΠΑΤΜΟΣ

152. Ἀποκάλυψη-Ἀγία Ἄννα

Μεταξὺ τῆς Σκάλας καὶ τῆς Χώρας Πάτμου καὶ ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὴ Χώρα, εὐρίσκεται τὸ σπήλαιο τῆς Ἀποκαλύψεως. Πρόκειται γιὰ φυσικὴ κοιλότητα μέσα στοὺς φαιόχρωμους, ἡφαιστειογενεοὺς προελεύσεως βράχους, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος εἶδε τὰ ὁράματα, ποὺ κατέγραψε στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως¹⁴⁸. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ πολὺ παλαιὰ ὁ χῶρος αὐτὸς ἀποτελέσε τόπο προσκυνήματος καὶ μετατράπηκε σὲ ναῦδριο ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸ Θεολόγο.

Στὸ Ἱερὸ Βῆμα τοῦ ναυδρίου αὐτοῦ διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ παλαιότερο εἶναι ἀνεικονικό.

Εἰδικότερα στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναυδρίου καὶ μέσα στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται ἓνας Ἅγιος Ἱεράρχης στηθαῖος, μὲ στενόμακρο πρόσωπο καὶ γένειο μὲ ὀξεία ἀπόληξη πρὸς τὰ κάτω. Φυσιογνωμικὰ θὰ μπορούσε νὰ ταυτοποιηθεῖ μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο.

Στὸ νότιο τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναυδρίου καὶ στὸ παλαιότερο στῶμα εἰκονίζεται ἀνισοσκελὴς σταυρός, οἱ κεραῖες τοῦ ὁποίου εἶναι πεπλατυσμένες στὰ ἄκρα. Περιβάλλεται ἀπὸ ἐλι-

¹⁴⁸. Ἀποκ. 1, 1 κ.έ.

κοειδῇ βλαστό, σχηματοποιημένο. Ἐκατέρωθεν τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ ὑπάρχουν οἱ συντομογραφίες:

«Φ(ῶς) Χ(ριστοῦ)» / «Φ(αίνει) Π(ᾶσι)».

Στὸ νεότερο στρώμα εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ὁλόσωμος, ὄρθιος, ὑπαγορεύων στὸν μαθητὴ του Πρόχορο, ποὺ εἰκονίζεται καθήμενος δεξιὰ, τὸ Εὐαγγέλιό του. Ὁ Πρόχορος κρατεῖ ἐνεπίγραφο εἰλητάριο στὰ γόνατα. Πάνω ἀπὸ τὸν Πρόχορο διατηροῦνται διάφορα χαράγματα.

Βόρεια τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τὴν παράσταση Ἁγίου καὶ ἡ ἐπιγραφή: «[Ὁ Ἅγιος] Νικόλαος».

Τὸ ἀρχαιότερο στρώμα ἀνάγεται πιθανῶς στὴν πρὸ τοῦ 1000 περίοδο, ἐνῶ τὸ νεότερο προέρχεται ἀπὸ τὸν 11ον-12ον αἰῶνα.

Βόρεια τοῦ ναυδρίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου οἰκοδομήθηκε στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ., ὁ καμαροσκέπαστος ναὸς τῆς Ἁγίας Ἄννας, δυτικὰ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει νάρθηκας. Ὁ νάρθηκας ἀποτελοῦσε αὐτοτελὲς κτίσμα τύπου μανσωλείου, ἐκκλησίδιο ἢ ἀπλῶς πλάγιο πρόδρομο τοῦ σπηλαίου καὶ κτίσθηκε κατὰ τὸ ἀ' μισὸ τοῦ 17ου αἰῶνα¹⁴⁹.

153. Ἀποκάλυψη-Ἅγιος Νικόλαος

Ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀποκαλύψεως εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5.30 x 4.90 μ.) καὶ καλύπτεται μὲ καμάρα καὶ τροῦλλο¹⁵⁰.

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Στὸ μέσο εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς Μ. Ἀρχιερεὺς. Δεξιὰ Του εἰκονίζεται ἓνας Ἅγιος Ἱεράρχης, πιθανῶς ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἀριστερὰ Του ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, φέροντες ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Νότιο τμήμα: Ἄνω εἰκονίζεται ὁ Μέγας Ἀθανάσιος καὶ κάτω ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Βόρειο τμήμα: Πάνω ἀπὸ τὴν Πρόθεση παρίσταται ἓνας Ἅγιος Ἱεράρχης, ἐνῶ ὁ χώρος τῆς Προθέσεως εἶναι ἐπιχρισμένος.

149. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ*, σ. 19.

150. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ*, σ. 22.

Ἀνατολική καμάρα: Νότιο μισό: Χωρίζεται σὲ τέσσερις ὀριζόντιες ζώνες, ἥτοι (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Εἰκονίζονται τρεῖς Ἅγιοι, ἀδιάγνωστοι.

Β' ζώνη (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἅγιος Θεόκτιστος, 2) Μέγας Ἀντώνιος, 3) Ὅσιος Χριστόδουλος.

Γ' ζώνη: Ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων.

Δ' ζώνη: 1) Ἅγιος Ἱεράρχης, ἀδιάγνωστος, 2) Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Ἀνατολική καμάρα: Βόρειο μισό: Διατηροῦνται δύο ὀριζόντιες ζώνες, ἥτοι:

Ἄνω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 2) Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, 3) Θεόδωρος ὁ Τήρων.

Κάτω ζώνη (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) [Ἀρτέ]μιος, 2) Θεοδόσιος, 3) Σάββας.

II. Κυρίως ναός:

Τροῦλλος: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στηθαῖος, στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορος. Κάτω ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα εἰκονίζονται Ἄγγελοι καὶ ἐξαπτέρυγα καὶ κάτω ἀπὸ αὐτοὺς Προφῆτες, οἱ ὅποιοι φέρουν ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

Στὰ σφαιρικά τρίγωνα παρίστανται οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές.

Νότιος τοῖχος: Λεῖψανα συνθέσεως. Διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή: «ΕΚ ΤΟΥ ΣΙΝΑ».

Βόρειος τοῖχος: Λεῖψανα σκηνῶν ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Στὸ δυτικὸ τμήμα εἰκονιζόταν ἡ διάσωση πλοίου ἀπὸ φοβερὴ τρικυμία καὶ στὸ ἀνατολικὸ ὁ Ἅγιος δίδων χρήματα σὲ πτωχό.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω: Εἰκονίζεται ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Κάτω: 1) Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 2) Βάπτισις, 3) Ἀνάστασις.

Πρόκειται γιὰ μέτριας τέχνης τοιχογραφίες, ποὺ ἐν μέρει ἔχουν ἐπιχρισθεῖ, τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνα.

154. Χώρα, Ἁγία Αἰκατερίνη - Ἅγιος Ἀντώνιος

Μετόχιο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ¹⁵¹. Πρόκειται γιὰ σύμπλεγμα δύο ναῶν: τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης πρὸς Νότο καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου πρὸς Βορρᾶ. Εἶναι ὀρθογωνίου κατόψεως οἰκοδομήματα, ποὺ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες. Δυτικὰ

151. Ἄννα Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 51.

υπάρχει κοινός νάρθηκας, ὁ ὁποῖος καλύπτεται μὲ ξύλινη ἐπίπεδη στέγη καὶ ἄργιλλο (πατελιά).

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης διατηροῦνται λείψανα ἀπὸ τοιχογραφίες, ἥτοι:

I. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Πλατυτέρα, ὁλόσωμη, ἔνθρονη, βρεφοκρατοῦσα, περιβαλλόμενη ἀπὸ δύο Ἀρχαγγέλους.

Ἀψίδα: Στὸ κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς Μ. Ἀρχιερεὺς, πίσω ἀπὸ Ἁγία Τράπεζα καὶ ἐκατέρωθεν ἀνὰ τρεῖς ὁλόσωμοι Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Σπυρίδων, 2) Νικόλαος, 3) Ἰωάννης Χρυσόστομος, 4) Μ. Βασίλειος, 5) Γρηγόριος Θεολόγος, 6) Μ. Ἀθανάσιος. Αὐτοὶ φέρουν ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Εἰκονίζεται ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί.

Νότιος τοῖχος: Παρίσταται ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

Ἡ μορφὴ ἐνὸς Ἱεράρχου καταστράφηκε κατὰ τὴ διάνοιξη ἐνὸς παραθύρου.

Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζεται τὸ Ὅραμα τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως παρίσταται ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος.

Καμάρα: Νότιο μισό: Ἄνω εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς καὶ κάτω ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.

Καμάρα: Βόρειο μισό: Ἄνω παρίσταται ἡ Ἀνάληψις καὶ κάτω ἡ Πεντηκοστή.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν τοιχογραφιῶν τῆς καμάρας εἶναι κατεστραμμένο, λόγῳ πτώσεως τῶν κονιαμάτων.

Διατηροῦνται λίγα μόνο λείψανα τοιχογραφιῶν, στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο αὐτῆς, ἥτοι:

Νότιο μισὸ καμάρας: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Ὑπαπαντὴ καὶ κάτω ἡ Μεταμόρφωσις.

Βόρειο μισὸ καμάρας: Ἄνω παρίσταται ἡ Κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη καὶ κάτω ὁ πρῶτος Οἶκος (Α') ἀπὸ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο.

Νότιος τοῖχος (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Σύνθεσις μὲ παράστασις τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ, 2) Ἅγιος Ἀνδρέας, 3) Ὁσιος ἀδιάγνωστος, 4) Ὁ Λίθος,

5) Δέηση, ἥτοι στὸ κέντρο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐκατέρωθεν ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.

Βόρειος τοῖχος: Εἰκονίζονται ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά): 1) Ἅγιος Ἀρτέμιος (;), 2) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 3) Μηνᾶς, 4) Προφήτης Ἡλίας, 5) Βάπτιση τοῦ Χριστοῦ (στὸ ἐσωρράχιο τοῦ τόξου), 6) Ἁγία Μυρωνία, 7) Παντελεήμων, 8) Θεόδωρος ὁ Τήρων, 9) Ἁγία Μαρίνα (;) καὶ 10) Ἁγία Παρασκευή.

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες μέτριας τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἱ.

155. Χώρα, Ἅγιος Βασίλειος - Ἅγιος Θαλαλαῖος

Μέσα σὲ κλειστὸ περίβολο, ποὺ δίδει τὴ μορφή Καθίσματος, εὐρίσκεται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, μὲ τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Θαλαλαίου.

Α) Ἅγιος Βασίλειος

Ὁ ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο χώρους: ἓναν ὀρθογωνίου κατόψεως χώρο, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου περατοῦται σὲ μία ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα αὐτοῦ καλύπτεται μὲ τροῦλλο, στηριζόμενο σὲ τέσσερις πεσσούς, ἐνῶ τὸ δυτικὸ τμήμα καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ χώρου αὐτοῦ εὐρίσκεται προσκεκολλημένος δεύτερος, ὀρθογωνίου κατόψεως χώρος, τὸ πλάτος τοῦ ὁποίου εἶναι μικρότερο τοῦ προηγούμενου. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα αὐτοῦ καλύπτεται μὲ ἡμικυλινδρική καμάρα, ὁ ἄξονας τῆς ὁποίας βαίνει ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια, ἀποτελοῦσα τὴ βόρεια κεραία τοῦ σταυροῦ τοῦ κεντρικοῦ ναοῦ, ἐνῶ τὸ δυτικὸ τμήμα καλύπτεται ἐπίσης μὲ ἡμικυλινδρική καμάρα, ὁ ἄξονας τῆς ὁποίας βαίνει ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά¹⁵².

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ἥτοι:

Ι. Τερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάδα (δυτικοῦ τύπου): Πατὴρ-Υἱὸς-Ἅγιο Πνεῦμα.

Ἀψίδα: Παρίστανται ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες καὶ στὸ μέσο ὁ Μελισμός.

152. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονική*, σ. 22-23, σχ. 7 (κάτοψη-τομή).

II. Κυρίως ναός:

Στὸν τροῦλλο εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ. Στὶς καμάρες παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, ἐνῶ στὸν δυτικὸ τοῖχο ὑπάρχει μνημειώδης παράσταση τῆς Μελλούσης Κρίσεως.

Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου διατηρεῖται ἡμιεξίτηλος ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς: «ΠΑΡΑΣΧΟΥMEN / ...HMΩN ΠΑΝΥΜΝΗΤΕ ΘΕΟΤΟΚΕ ΔΙΟΥ ΑΝΑΡΓΥΡΟΥ.../...1722 ΜΗΝΙ ΜΑΡΤΙΩ 8».

B) Άγιος Θαλαλαῖος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ὑπάρχει τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Θαλαλαίου. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων οἰκοδόμημα, ἡ κάτοψη τοῦ ὁποίου εἶναι σχήματος ὀρθογωνίου.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ δύο κόγχες, οἱ ὁποῖες ἐγγράφονται μέσα στὸ πάχος τοῦ τοίχου. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα, ἐνῶ ὁ κυρίως ναὸς μὲ τροῦλλο, στηριζόμενο σὲ τέσσερις γωνιαίους πεσσούς.

Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται ἀπὸ δύο ἐποχές. Οἱ παλαιότερες εἶναι χαρακτηριστικῆς τέχνης, ὅπως οἱ σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ Μ. Βασιλείου. Οἱ νεότερες ἔχουν χρονολογία 1722 καὶ εἶναι ἔργο τοῦ Σταυριανοῦ Χίου¹⁵³.

156. Χώρα, Άγιος Δημήτριος τοῦ Κωλέα

Μονόχωρος ναός, ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Στὴ Βορειοδυτικὴ πλευρὰ αὐτοῦ εἶναι προσκεκολλημένο μικρὸ παρεκκλήσιο, ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Μηνᾶ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ περισσότερες ἐποχές (τουλάχιστον τρεῖς).

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Στὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος¹⁵⁴ εἰκονίζεται ἡ Πλατυτέρα, ἡ ὁποία περιβάλλεται ἀπὸ δύο Ἱεράρχες¹⁵⁵.

153. Άννα Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 53.

154. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων κόγχη, ἡ ὁποία ἐγγράφεται στὸ πάχος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

155. Ἔχομε συνίτηση δύο παραστάσεων: τῆς Πλατυτέρας καὶ τῶν συλλειτουργούντων Ἱεραρχῶν.

Στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο εἰκονίζονται οἱ ἐξῆς παραστάσεις:

Ἄνωθεν: Τὸ Ἅγιο Μανδῆλιο.

Μέσο: Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, Δύο Ἄγγελοι καὶ ἡ Ἑτοιμασία τοῦ Θρόνου.

Κάτω: Εἰκονίζονται οἱ ἐξῆς Ἅγιοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς, 2) Ρωμανός, 3) Ἐλευθέριος, ὁ ὁποῖος φέρει ἀνεπτυγμένο εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο: «Κ(ύρι)ε ὁ Θ(εό)ς ἡμῶν...», 4) Κύριλλος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο: «Ἐξερέτο(ς) τῆς Παναγία(ς) ἀχράντου...», 5) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, φέρει εἰλητάριο μὲ τὸ κείμενο: «Σοὶ παρακαλοῦμεν,...».

Βόρειος τοῖχος: Χωρίζεται σὲ τέσσερις ὀριζόντιες ζῶνες (ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Τρία στηθάρια Ἀγίων.

Β' ζώνη: 1) Ἡ Βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ, 2) Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

Γ' ζώνη: 1) Ἅγιος Ἱεράρχης, 2) Ἅγιος Σπυρίδων, 3) Ἀγ. Ἱεράρχης, 4) Ὁμοίως.

Δ' ζώνη: 1) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 2) Λεῖψανα τοιχογραφίας στὸ τύμπανο τυφλοῦ ἀψιδώματος.

Νότιος τοῖχος: Τρεῖς ζῶνες (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: 1) Πεντηκοστή, 2) Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ.

Β' ζώνη: 1) Ἅγιος Κυριακός, 2) Ἅγιος Νικόλαος, 3) καὶ 4) Ἅγιοι Ἱεράρχες, ἀδιάγνωστοι.

Γ' Διακοσμητικό.

II. Κυρίως ναός:

Βόρειος τοῖχος: Τέσσερις ζῶνες (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Τρία στηθάρια Προφητῶν.

Β' ζώνη: 1) Μεταμόρφωση, 2) Ὑπαπαντή.

Γ' ζώνη: Ἀγίες 1) Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια, 2) Ἀδιάγνωστη, 3) Αἰκατερίνη, 4), 5) καὶ 6) Ἀδιάγνωστες.

Δ' ζώνη: Πέντε ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ἀδιάγνωστοι, ἡμιεξίτηλοι.

Διακοσμητικό - Ὅσιος Χριστόδουλος.

Νότιος τοῖχος: Τρεῖς ζῶνες (ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω):

Α' ζώνη: Ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος.

Β' ζώνη: Ἀγίες ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω, ἀδιάγνωστες.

Γ' ζώνη: 1) Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, 2) καὶ 3) Στρατιωτικοὶ Ἅγιοι, ἀδιάγνωστοι.

157. Χώρα, Άγιος Νικόλαος (Άρχοντικό Νικολαΐδη)

Βορειοανατολικά του Άρχοντικού της οικογένειας Νικολαΐδη, τὸ ὁποῖο δωρήθηκε στὸ Ἑλληνικὸ Δημόσιο μὲ τὸν σκοπὸ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς Μουσεῖο ἀντικειμένων τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, εὐρίσκεται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα, κτισμένο ἀπὸ ἀργολιθοδομή. Καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ ἐξωτερικὰ φέρει πατινιώτικα πλακίδια (πήλινα). Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς νότιας πλευρᾶς εὐρίσκεται ἡ εἴσοδος. Ὁ ναὸς φέρει ξύλινο τέμπλο καὶ παλιὲς δεσποτικὲς εἰκόνες.

Στὴ δυτικὴ καὶ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ διατηροῦνται λείψανα γραπτοῦ διακόσμου καὶ ἐπιγραφές.

Στὸν δυτικὸ τοῖχο ὑπάρχει σταυρός, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή: «Ι(ΗΣΟΥ)C Χ(ΡΙΣΤΟ)C» / «ΝΙ ΚΑ».

Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες τοῦ 17ου-18ου αἱ.

158. Χώρα-Βίγλες, Ἀγία Βαρβάρα - Ἅγιος Σπυρίδων

Στὴ θέση «Βίγλες» τῆς Χώρας Πάτμου, νοτιοανατολικά τοῦ Κοιμητηρίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, εὐρίσκεται τὸ σύμπλεγμα δύο ναυδρίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ βόρειο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Ἀγία Βαρβάρα καὶ τὸ νότιο στὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα. Πρόκειται γιὰ μονόχωρα οἰκοδομήματα ποὺ καλύπτονται μὲ κτιστὲς καμάρες καὶ οἱ στέγες ἐξωτερικὰ φέρουν πατινιώτικα πλακίδια. Δυτικὰ αὐτῶν ὑπάρχει κοινὸς νάρθηκας, ἀνοικτὸς ἐν εἶδει Προπύλου.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος περατοῦται στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ σὲ μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη.

Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς βόρειας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται δύο Ἅγιοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικὰ πρὸς ἀνατολικά):

Α) Ἅγιος Πέτρος

Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, μετωπικός, εὐλογεῖ μὲ τὴ δεξιὰ καὶ κρατεῖ ἐνεπίγραφο εἰλητάριο μὲ τὴν ἀριστερά.

Β) Ἅγιος Σπυρίδων

Παρίσταται ὁλόσωμος, μετωπικός. Φέρει λευκὸ στιχάριο, ἐπιτραχήλιο καὶ ἐπιγονάτιο σὲ χρῶμα ὠχρας, πορφυρόχρωμο φαيلό-

νιο καὶ λευκὸ ὠμοφόριο. Φορεῖ ιδιόρρυθμο κάλυμμα τῆς κεφαλῆς με ὀξεία ἀπόληξη ἄνω.

159. Χώρα, Ἐλεμονήτρια - Ἅγιος Σάββας

Στὴν περιοχὴ Νιοχώρι καὶ βόρεια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εὐρίσκεται τὸ συγκρότημα τριῶν ναῶν, γνωστὸ ὡς «Ἐλεμονήτρια»¹⁵⁶.

Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ βόρειος ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὁ μεσαῖος στὸν Ἅγιο Σάββα καὶ ὁ νότιος στὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου. Τοιχογραφίες ἔχει μόνον ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Σάββα.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα, ποὺ καλύπτεται με κτιστὴ καμάρα κατὰ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα, ἐνῶ τὸ δυτικὸ με σταυροθόλιο. Δυτικὰ ὑπάρχει νάρθηκας, κοινὸς με ἐκεῖνο τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ μία ἡμικυκλικὴ ἀψίδα, στὸ μέσο τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἓνα παράθυρο.

Τὸ δάπεδο καλύπτεται με πήλινα πατινιώτικα πλακίδια.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες, ἐν μέρει ἐπιχρισμένες. Εἰδικότερα:

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ἡ Παναγία Πλατυτέρα ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω, στὸν τύπο τῆς Νικοποιοῦ ἢ Βλαχερνιωτίσης. Ἐκατέρωθεν παρίσταται ἀνὰ ἓνας Ἀρχάγγελος.

Ἀψίδα: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Οὐράνιος Λειτουργία καὶ κάτω Ἅγιοι Ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες, οἱ ὅποιοι φέρουν ἐνεπίγραφα εἰλητήρια, ἥτοι (ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια): 1) Ἅγιος ἀδιάγνωστος, 2) Ὁμοίως, 3) Μέγας Ἀθανάσιος, 4) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 5) Μέγας Βασίλειος 6) Γρηγόριος Θεολόγος, 7) Σπυρίδων. Στὸ μέσο τῆς ἀψίδας καὶ μεταξὺ Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ Μεγάλου Βασιλείου διακρίνεται Ἀγία Τράπεζα. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴν παράσταση τοῦ Μελισμοῦ ἢ τοῦ «Θυόμενου». Δεξιὰ τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως διακρίνονται λείψανα ἀπὸ γραπτὰ Δίπτυχα. Οἱ ὑπόλοιπες ἐπιφάνειες τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι ἐπιχρισμένες.

156. Ἄννα Μαραβὰ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 51.

II. Κυρίως ναός:

Καμάρα: Δέν διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, λόγω πτώσεως τῶν κονιαμάτων.

Νότιος τοῖχος: Εἰκονίζονται Ἅγιοι ὁλόσωμοι μέσα σὲ τοξωτὰ πλαίσια, ἥτοι (ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά): 1) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, 2) Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, 3) Δημήτριος, 4) Γεώργιος, 5) Θεόδωρος, 6) Μερκούριος, 7) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, 8) Παντελεήμων, 9) Ἀρτέμιος, 10) Ἀλέξιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ.

Βόρειος τοῖχος: Παρίστανται Ἅγιοι ὁλόσωμοι, ἥτοι (ἀπὸ δυτικά πρὸς ἀνατολικά): 1) Μαρίνα, 2) Κυριακή, 3) Αἰκατερίνη, 4) Παρασκευή, 5) Ὀνούφριος, 6) Ὁσῖος ἀδιάγνωστος, 7) Εὐθύμιος, 8) Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι παλαιότερες, πιθανῶς τοῦ 16ου αἰῶνα, ἐνῶ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι μεταβυζαντινές, μέτριας τέχνης, πιθανῶς τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ.

160. Χώρα, Χριστός (Μεταμόρφωση)

Ἀνατολικά τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ σὲ ἀπόσταση 50 μ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, κεῖται ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα ποὺ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ φέρει ἐξωτερικὰ γαλλικὰ κεραμίδια.

Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ τετράγωνες μαλτεζόπλακες. Δυτικὰ ὑπάρχει νάρθηκας. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα φέρει μία ἀψίδα ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, ἐν μέρει ἐπιχρισμένες.

I. Ἱερὸ Βῆμα:

Τεταρτοσφαίριο: Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τὴν ὁσφὺ καὶ ἄνω ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς καὶ περιστοιχίζεται ἀπὸ ἐξαπτέρυγα. Κάτωθεν παρίσταται ἡ Οὐράνιος Λειτουργία.

Κόγχη ἀψίδας: Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπιχρισμένη. Πιθανότατα εἰκονίζονταν Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες.

Ἀνατολικὸ μέτωπο: Εἰκονίζονται Προφῆτες σὲ στηθάρια.

II. Κυρίως ναός:

Στὴν καμάρα εἰκονίζονται σκηνές τοῦ Δωδεκαόρτου, καθὼς ἐπί-

σης καὶ συνθέσεις ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὴν Π.Δ., ὅπως: Δημιουργία τοῦ κόσμου κ.λπ. Στὸ κέντρο τῆς καμάρας καὶ μέσα σὲ κύκλο εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάδα, ἥτοι: ὁ Πατὴρ ὡς γέρων, ὁ Υἱὸς νεότερος καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ὡς περιστέρα.

Στὸν Δυτικὸ τοῖχο εἰκονίζεται μνημειώδης παράσταση τῆς Μελλούσης Κρίσεως.

Πρόκειται γιὰ μεταβυζαντινὲς τοιχογραφίες τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰῶνα¹⁵⁷.

161. Χώρα, Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου - Καθολικό

Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κτίσθηκε στὴν κορυφὴ τοῦ ὑψηλότερου σχεδὸν βουνοῦ τῆς νήσου Πάτμου¹⁵⁸, περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο¹⁵⁹. Στὴ θέση αὐτὴ ὑπῆρχε Ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος¹⁶⁰, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου κτίσθηκε παλαιοχριστιανικὴ Βασιλική, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφή¹⁶¹ καὶ ἀπὸ τὰ διατηρούμενα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ὁ ἀρχικὸς πυρήνας τοῦ Καθολικοῦ κτίσθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Πάτμο¹⁶². Πρόκειται γιὰ ὀρθογωνίου κατόψεως χώρο (ἔσωτ. διαστ. 9 x 6.15 μ.). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περατοῦται σὲ τρεῖς ἡμικυκλικὲς ἀψίδες, ἐγγραφόμενες στὸ πάχος τοῦ τοίχου.

Στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ὑψώνεται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος, στηριζόμενος σὲ τύμπανο, φερόμενο ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Ἀργότερα προστέθηκε δυτικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ νάρθηκας.

Νότια τοῦ Καθολικοῦ εὐρίσκεται τὸ παρεκκλήσιο τῆς Παναγίας καὶ νότια τοῦ νάρθηκα εἶναι προσκεκολλημένο τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ὁσί-

157. Ἄννα Μαραβὰ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 51.

158. Ὑψηλότερο εἶναι τὸ βουνὸ πάνω ἀπὸ τὴ Σκάλα, ὅπου διατηροῦνται λείψανα ἀρχαίου ἰσοδομικοῦ τείχους καὶ φέρει τὴν ὀνομασία «Καστέλλι».

159. Ἡ νήσος Πάτμος παραδόθηκε ἐπισήμως στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο μετὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1088. Ἐρασμία Βρανούση, *Τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου*, σ. 109 καὶ 115. Ὁ Χριστόδουλος ἐγκατέλειψε τὴν Πάτμο μετὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1091.

160. Ἀ. Ὁρλάνδος, «Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ αἱ βυζαντινὰ τοιχογραφία τῆς Μονῆς τοῦ Θεολόγου Πάτμου», *ΠΑΑ*, ἀρ. 28, σ. 9.

161. Αὐτόθι, σ. 11-12, εἰκ. 1.

162. Αὐτόθι, σ. 45-47, εἰκ. 30-31 (κάτοψη-τομή).

ου Χριστοδούλου. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Καθολικοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐπιζωγραφηθεῖ μεταγενεστέρως¹⁶³. Εἰδικότερα:

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀπεικονίζονται διάφορες συνθέσεις.

II. Κυρίως ναός:

Στὸν τροῦλλο εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ. Κάτωθεν ὑπάρχει ζώνη μὲ ὁλόσωμους Ἀγγέλους καὶ κατωτέρω ζώνη μὲ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στὰ σφαιρικὰ τρίγωνα εἰκονίζονται οἱ Εὐαγγελιστές.

Στὶς καμάρες παρίστανται σκηνές ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο, δυσδιάκριτες, ἐπεὶ καλύπτονται μὲ αἰθάλη¹⁶⁴. Κάτω ἀπὸ αὐτὲς εἰκονίζονται διάφοροι Ἅγιοι ὁλόσωμοι.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νότιας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος μὲ τὸ μαθητὴ του Πρόχορο. Στὸ δυτικὸ τοῖχο καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο διακρίνεται ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ.

III. Νάρθηκας:

Εἰκονίζεται ἡ Μέλλουσα Κρίση καὶ σκηνές ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ Χριστοῦ¹⁶⁵.

IV. Πρόπυλο:

Παρίστανται διάφορες συνθέσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Ἅγιοι Τεσσαράκοντα καὶ οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη.

162. Χώρα, Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου - Παναγία

Στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Καθολικοῦ εἶναι προσκεκολλημένο τὸ παρεκκλήσιο τῆς Παναγίας¹⁶⁶. Πρόκειται γιὰ ὀρθογωνίου κατόψεως κτίσμα (8.50 x 3.05 μ. περίπου), ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου

163. Ἔρευνα κατὰ τὰ ἔτη 1979-80, ἡ ὁποία ἔγινε ἀπὸ τὸν ζωγράφο-συντηρητὴ Φώτιο Ζαχαρίου ἀποκάλυψε ὅτι κάτω ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες ἐπιζωγραφίες ὑπάρχουν καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως παλαιότερες τοιχογραφίες, ὁρισμένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀποκαλύφθηκαν.

164. Προέρχεται ἀπὸ τὸ θυμίαμα καὶ τὰ κηρία.

165. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ νάρθηκα φέρουν τὴ χρονολογία 1803. Ἄννα Μαράβα-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 50.

166. Ἄ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ. 78-88, εἰκ. 60 (κάτοψη-τομή).

περατοῦται σὲ εὐθεία. Τοῦτο καλύπτεται μὲ σταυροθόλια. Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἐν μέρει ἀπὸ μαρμάρινες πλάκες καὶ ἐν μέρει ἀπὸ μαρμαροθέτημα (opus sectile).

Στὸ ἐσωτερικὸ ὑπῆρχαν τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Ἐγινε ἀποτοίχιση τοῦ β' στρώματος τῶν τοιχογραφιῶν (μεταβυζαντινές) καὶ τὶς τοποθέτησαν στὴν Τράπεζα τῆς Μονῆς, ἐνῶ τὸ α' στρώμα διατηρεῖται κατὰ χώραν σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση.

Α) Πρῶτο στρώμα (ἀρχαιότερο)

I. Τερὸ Βῆμα:

Ἀνατολικὸς τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάδα (Φιλοξενία Ἀβραάμ) καὶ κάτω ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμη, ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα, περιστοιχιζόμενη ἀπὸ δύο Ἀρχαγγέλους.

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Σαμαρεΐτις, στὸ μέσο δύο Ἅγιοι σὲ στηθάρια καὶ κάτω ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς καὶ ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος, ὁ ὁποῖος κρατεῖ ἐνεπίγραφο εἰλητάριο.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, θεραπεύων τὸν Παραλυτικόν, στὸ μέσο τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου καὶ κάτω δύο Ἅγιοι Ἱεράρχες, μὲ ἀνεπτυγμένα, ἐνεπίγραφα εἰλητάρια.

II. Κυρίως ναός:

Βόρειος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζονται στηθάρια Ἀγίων καὶ κάτω Ἅγιοι Ἱεράρχες, μετωπικοί, οἱ ὁποῖοι κρατοῦν κλειστοὺς κώδικες.

Νότιος τοῖχος: Ἄνω εἰκονίζονται ἐπίσης Ἅγιοι σὲ στηθάρια καὶ κάτω Ἱεράρχες.

Δυτικὸς τοῖχος: Ἄνω παρίσταται ἡ Θεραπεία τῆς Συγκυπτούσης καὶ κάτω ἡ Δευτέρα Παρουσία καὶ ἡ Μέλλουσα Κρίση. Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὰ ἔτη 1185-1190¹⁶⁷.

Β) Δεύτερο στρώμα (νεότερο)

Πρόκειται γιὰ τὶς τοιχογραφίες ποὺ ἀποτοιχίσθηκαν, ἔχουν τοποθετηθεῖ σὲ τελάρια καὶ βρίσκονται στὴν Τράπεζα τῆς Μονῆς, σὲ ἐπιφάνειες τῶν τοίχων ποὺ δὲν διέσωσαν τὶς ἀρχικὲς τοιχογραφίες τους.

Ἀνατολικὴ πλευρὰ Τράπεζας: α) Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου, β) Ἡ

167. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ. 268

Θεοτόκος εἰς τὸ φρέαρ, γ) Ἡ φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, δ) Οἱ τρεῖς Μάγοι καὶ ε) Ἅγιοι, ὁλόσωμοι, ἀδιάγνωστοι.

Βόρεια πλευρά: Εἰκονίζεται ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ. Νότια πλευρά: Παρίστανται οἱ εἰκοσιτέσσερες (24) Οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

Τὸ νεότερο στρώμα τῶν τοιχογραφιῶν φέρει τὴ χρονολογία 1745¹⁶⁸.

163. Χώρα, Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου - Ὅσιος Χριστόδουλος

Νοτιοδυτικὰ τοῦ Καθολικοῦ καὶ στὴ νότια προέκταση τοῦ νάρθηκα εὑρίσκεται τὸ παρεκκλήσιο τοῦ κτήτορα τῆς Μονῆς Ὁσίου Χριστοδούλου (1020; - †1093)¹⁶⁹. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων κτίσμα, μὲ ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ. 4.35 x 3.30 μ.) καὶ χαμηλὸ τροῦλλο¹⁷⁰. Στὸ ἐσωτερικὸ φέρει τοιχογραφίες. Στὸν τροῦλλο εἰκονίζεται ἡ Οὐράνιος Λειτουργία καὶ κάτωθεν Ἅγιοι. Οἱ τοιχογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας¹⁷¹.

164. Χώρα, Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου Τράπεζα

Νοτιοανατολικὰ τοῦ Καθολικοῦ εὑρίσκεται ἡ Τράπεζα τῆς Μονῆς. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα, ὁ ἄξονας τοῦ ὁποίου βαίνει ἀπὸ βόρεια πρὸς νότια. Παρουσιάζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἔσωτ. διαστ 16.6 x 6.45 μ.). Ἀρχικὰ καλυπτόταν μὲ ξύλινη δίρριχτη στέγη. Ἀργότερα, ἥτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ., τὸ κτήριο τῆς Τράπεζας διαμορφώθηκε σὲ μονόχωρο οἰκοδόμημα, καλυπτόμενο μὲ κτιστὴ ἡμικυκλικὴ καμάρα καὶ τροῦλλο στὸ κέντρο¹⁷².

Ἀρχικὰ ὅλες οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τῆς Τράπεζας ἦσαν τοιχογραφημένες, διατηροῦνται ὅμως μόνο λείψανα ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες αὐτές, σὲ δύο στρώματα.

168. Ἄννα Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 50.

169. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος γεννήθηκε κατὰ τὸ α' τέταρτο τοῦ 11ου αἰῶνα στὴ Μικρὰ Ἀσία, κοντὰ στὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας. Πολὺ νέος ἀσκήτησε στὸν μικρασιατικὸ Ὀλυμπο. Κατόπιν πῆγε στὴ Ρώμη καὶ ἀργότερα στὴν Παλαιστίνη. Στὴ συνέχεια ἦλθε στὸ ὄρος Λάτρος ἢ Λάτμος, κοντὰ στὴ Μίλητο, ὅπου ἐγίνε Ἡγούμενος τῆς Λαύρας τοῦ Στύλου. Ἐρχεται στὴ Στρόβηλο, κοντὰ στὴν Ἀλικαρνασσό, περνάει στὴν Κῶ, ὅπου μαζί μὲ τοὺς Μοναχοὺς κτίζει τὴ Μονὴ τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν. Στὴ συνέχεια ἔρχεται στὴν Πάτμο, ὅπου ἰδρύει τὴ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος κοιμήθηκε τὸ ἔτος 1093 μ.Χ.

170. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ*, σ. 16.

171. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἑ.ἀ., σ. 121.

172. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἑ.ἀ., σ. 93-103, εἰκ. 71 (κάτοψη-ὄψη).

Παλαιότερο στρώμα:¹⁷³ Δύο κεφαλές τῶν Ἀγίων Χαρίτωνος καὶ Ἰλαρίωνος. Οἱ Ἅγιοι Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης καὶ Κυπριανὸς σὲ προτομή. Ἐμφανίζουν χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰ.¹⁷⁴ Θαυμαστὴ ἀλιεία (Ἰω. 20, 1), τὸ Θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων (Ματθ. 15, 30-37).

Νεότερο στρώμα:¹⁷⁵ 1) Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων, 2) Προσευχὴ στὴ Γεθσημανή, 3) Προδοσία τοῦ Ἰούδα, 4) Σταύρωση, 5) Μυροφόροι πρὸ τοῦ μνημείου, 6) Διαμάχη Ὁρθοδόξων καὶ αἵρετικῶν, 7) Φιλοξενία Ἀβραάμ. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸν 13ον αἰ.¹⁷⁶

165. Χώρα, Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς, Ζωοδόχος Πηγὴ - Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος

Πρόκειται γιὰ τὸ Καθολικὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (γυναικεία Μονὴ-ιδιόρρυθμος)¹⁷⁷.

Α) Ζωοδόχος Πηγὴ

Πρόκειται γιὰ ναὸ κτισμένο στὸν τύπο τοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου, μὲ τροῦλλο¹⁷⁸. Δυτικὰ ὑπάρχει ὀρθογωνίου κατόψεως νάρθηκας, ποὺ καλύπτεται μὲ σταυροθόλια. Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸν νάρθηκα στὸν κυρίως ναό, εὐρίσκεται χαραγμένη σὲ λευκὸ μάρμαρο (0.5 x 0.33 μ.), μεγαλογράμματη ἐπιγραφή (ῦψος γράμμ. 0.03/0.035 μ.), ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς: «+ ΧΡΙΣΤΩ ΣΩΤΗΡΙ / ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΡΙ ΑΥΤΟΥ / ΤΗ ΖΩΟΔΟΧΩ ΠΗΓΗ ΠΑΡ / ΘΕΝΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ / ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΠΑΤΜΟΥ / Ο ΠΑΓΚΩΣΤΑΣ ΤΟΝ ΝΑΟΝ / ΤΟΥΤΟΝ ΑΝΕΘΕΤΟ Α Χ Ζ'».

Ἦτοι ἀναφέρεται ὁ κτήτορας τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἱερομόναχος Παρθένιος Παγκώστας καὶ ὡς ἔτος ἀνεγέρσεώς του, τὸ 1607 μ.Χ.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καλύπτεται μὲ τοιχογραφίες, ποὺ ἔχουν ἀλλοιωθεῖ ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν κεριῶν καὶ τοῦ θυμιάματος.

173. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ.175-187.

174. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ. 268.

175. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ. 187-255.

176. Ἀ. Ὁρλάνδος, *Πάτμος*, ἔ.ἀ., σ. 268.

177. Ἄννα Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Πάτμος*, σ. 51.

178. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ*, σ. 18, σχ. 6 (κάτοψη-ὄψη).

I. Τερὸ Βῆμα:

Στὸ τεταρτοσφαίριο εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος Πλατυτέρα, ἐνῶ στὴν ἀψίδα ἔξι Ἅγιοι Ἱεράρχες συλλειτουργοῦντες. Στὴν Πρόθεση παρίσταται ἡ Ἀποκαθήλωση.

II. Κυρίως ναός:

Στὸν τροῦλλο τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται, ὡς συνήθως, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορος. Στὶς ὑπόλοιπες ἐπιφάνειες τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχουν διάφορες παραστάσεις, οἱ ὁποῖες καλύπτονται ἀπὸ αἰθάλη καὶ εἶναι δυσδιάκριτες.

B) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος

Νότια τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἶναι προσκεκολλημένο τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Πρόκειται γιὰ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο στὸ ἀνατολικὸ αὐτοῦ τμῆμα φέρει τετράγωνου σχήματος κάτοψη καὶ καλύπτεται μὲ τροῦλλο, ἐνῶ τὸ δυτικὸ αὐτοῦ τμῆμα εἶναι ὀρθογωνίου κατόψεως καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα¹⁷⁹.

179. Κ. Φατούρου, *Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονική*, σ. 18 καὶ σ. 21, σχ. 6 (κάτοψη).

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ν. ΣΚΛΙΒΑΚΗΣ

Πρωτοπρεσβύτερος

ΣΚΕΥΕΙΣ, ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ 1ΗΣ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ Δημιουργία ἀποτελεῖ ἓνα μυστήριον γιὰ τόν ἄνθρωπον. Μυστήριον, πού κλείνει μέσα του τή δημιουργική παρουσία τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο, ἐνῶ ταυτόχρονα φανερώνει τό θεῖο μεγαλεῖο Του. Ὁ κόσμος δέν ἀποτελεῖ αὐτοαξία καί αὐτοσκοπό. Αὐτό σημαίνει πώς τό νόημά του δέν πρέπει νά τό ἀναζητήσουμε οὔτε στόν ἴδιο, οὔτε καί σέ κάποιο ἰδεατό σχῆμα ἔξω ἀπό αὐτόν. Ἡ Δημιουργία καθεαυτή ἀποκτᾷ τήν ἀξία της ὡς ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ καί ἀναφέρεται στόν Θεό καί τόν ἄνθρωπον πού εἶναι ἡ εἰκόνα Του στόν κόσμο. Γιὰ τόν λόγο αὐτό, τό φυσικό περιβάλλον δέν μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἔξω ἀπό τή σχέση του μέ τόν ἄνθρωπον καί τόν Θεό, οὔτε βέβαια καί ἐρήμην του ἀνθρώπινου προορισμοῦ (Γιούλτσης, 1994).

Στό παρόν ἄρθρο ἐξετάζεται τό ξεχωριστό ἐνδιαφέρον τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ γιὰ περιβαλλοντική εὐαισθητοποίηση καί δράση, μέσα ἀπό τά μηνύματα πού ἐξαπολύονται τήν 1η Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους, ἡμέρα προσευχῆς γιὰ τήν προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πρωτοβουλία αὕτη ἀνήκει στό μακαριστό Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο καί καθιερώθηκε τό 1989, ἐνῶ ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος

ἀναλαμβάνει δράση ἀπό τό 1992 καί ἔξῃς. Ἀντικείμενο διερεύνησης, λοιπόν, θά ἀποτελέσουν τά μηνύματα μέχρι καί τό 2014.

Μέ βάση τήν ἀνασκόπηση τοῦ ὕλικου, ἰδιαίτερη βαρύτητα φαίνεται νά δίνεται στή στάση καί τό ρόλο τοῦ ἀνθρώπου. Τό «ἐργάζεσθαι καί φυλάττειν» (Γέν. Β, 15) τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπιτρέπει στόν ἄνθρωπο τήν καλῶς νοούμενη ἐκμετάλλευση τοῦ κόσμου, ἐνῶ ταυτόχρονα ὑπογραμμίζει καί τίς εὐθύνες πού ἔχει γιά τή συντήρησή του. Γίνεται ἀναφορά στήν συλλογική εὐθύνη κοινωνιῶν καί διεθνούς κοινότητας, στό ἥθος πού προβάλλεται ἀπό τήν Ἐκκλησία, καθώς καί στά αἰτία τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἐστιάζει στή σύγχρονη πραγματικότητα τῆς κρίσης ἀλλά καί τήν στροφή πρὸς τήν ἀειφορία. Ἐπίσης, ἐπικεντρώνεται στίς κατά καιροῦς πρωτοβουλίες διοργάνωσης οἰκολογικῶν σεμιναρίων, διεθνῶν συνεδρίων καί συμποσίων, καταδεικνύοντας τήν ἐπιθυμία ἀγαστῆς συνεργασίας τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν ἐπιστημονική κοινότητα. Τά παραπάνω θά ἐξεταστοῦν στήν πρώτη ἐνότητα.

Τά πατριαρχικά μηνύματα (στό ἔξῃς Π.Μ.) ὡς πρὸς τό κεντρικό τους νόημα διαπραγματεύονται συνήθως διαφορετικό περιεχόμενο μέ βάση τά προαναφερθέντα, ὅμως παρουσιάζουν καί κοινές ἔννοιες, πού ἐμφανίζονται καί ἀναλύονται συγχρόνως σέ παραπάνω ἀπό ἓνα μηνύματα. Αὐτά τά κοινά στοιχεῖα τῶν μηνυμάτων θά παρουσιαστοῦν ξεχωριστά στήν δεύτερη ἐνότητα.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Ἐκινώντας ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος τά μηνύματα γιά τό περιβάλλον, κάνει λόγο γιά τό ρόλο καί τή στάση τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς κτίσεως. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά παρμείνει ἀπλὸς θεατῆς καί ἀνεύθυνος καταναλωτῆς, ἀλλὰ ἀλληλέγγυος, ὑπεύθυνος λειτουργός καί οἰκονόμος τῆς Δημιουργίας. Ἔτσι, ὄχι μόνο εὐημερεῖ, ἀλλὰ πραγματώνει καί τό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας (Π.Μ., 1992).

Ὑπὸ τό πρίσμα τῆς ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργίας τοῦ κόσμου καί διακατεχόμενος ἀπὸ αἰσιοδοξία πού πηγάζει ἀπὸ τήν μελέτη τοῦ θείου Νόμου καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζει τήν ἀξία τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς φιλαλληλίας μέσω τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσης τοῦ κόσμου, σέ ἀντίθεση μέ τούς διαχωριστικούς

καί διεκδικητικούς κανόνες μεταξύ προσώπων, ομάδων, τάξεων και λαών (Π.Μ., 1993).

Όμως, η Έκκλησία διδάσκει περιβαλλοντικό ήθος και δέν επιβάλλει οποιαδήποτε περιβαλλοντική ήθική. Υπάρχει τό εύχαριστικό ήθος, δηλαδή ή αναφορά τής χρήσης τών φυσικῶν πόρων στό Θεό, μέ χαρακτηριστικό παράδειγμα τήν προσφορά τοῦ ἄρτου και τοῦ οἴνου, ὡς σῶμα και αἷμα Χριστοῦ ἀντίστοιχα. Ἔχουμε τό ἀσκητικό ήθος, τό ὁποῖο ὁδηγεῖ στήν ἀναγνώριση ὅτι τά φυσικά ἀγαθά προορίζονται γιά ἱκανοποίηση τών ἀνθρώπινων ἀναγκῶν, ἀποφεύγοντας τήν ὑποτέλεια στήν ὕλη. Τέλος, τό λειτουργικό ήθος υπογραμμίζει τό χρέος γιά φροντίδα και συμμετοχή ἀπό κοινοῦ στόν ἐπίγειο πλοῦτο, ἀφοῦ τό ἀντίθετο θά σήμαινε κλοπή και στέρση. Σέ ὅλες του λοιπόν στίς ἐκφάνσεις, τό ὀρθόδοξο ήθος δηλώνει τή στάση σεβασμοῦ ἀπέναντι στό ἀνθρώπινο και φυσικό περιβάλλον (Π.Μ., 1994).

Ἐντούτοις, ὁ ἄνθρωπος ὡς ὑπεύθυνος τοποτηρητής τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ προικίστηκε μέ τό λεγόμενο «τρισόν ἀξίωμα» τοῦ Θεανθρώπου. Ἔτσι, καλεῖται νά σπουδάζει (φροντίζει) ὡς βασιλιάς, νά διδάσκει και νά κατευθύνει ὡς δάσκαλος και νά διακονεῖ (ὑπηρετεῖ) και προσεύχεται ὡς ἱερέας μέσα στήν ἀπεραντοσύνη τής κτίσης (Π.Μ., 1995).

Παρόλα αὐτά, κοινῶς ὁμολογεῖται ή ἀστοχία γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἔτσι, παρά τίς ἀξιοσημείωτες προσπάθειες, ή ἐπιτακτική ἐπιβαλλόμενη συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον οὐσιαστικά δέν πραγματώνεται. Βασική αἰτία τής ἀποτυχίας εἶναι ή ἐμμονή στήν ἐσφαλμένη ἀντίληψη ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα ἀποτελεῖ ὑπόθεση λογικῶν συναρτήσεων, οἱ ὁποῖες ἐκφράζονται μέσα ἀπό τήν πολιτική, τήν οἰκονομία και τήν τεχνολογία. Ὅμως, ή πραγματική συμφιλίωση (καταλλαγή) ὡς κατεξοχήν πνευματικό γεγονός ἐπιτυγχάνεται και βιώνεται μέσω τής ἀγαπητικῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό (Π.Μ., 1996 & 1998).

Ὡστόσο, ή ἀπόλαυση τών φυσικῶν ἀγαθῶν ὀριοθετεῖ και κάποιες προϋποθέσεις ἀπό πλευρᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἄσκηση και ή ἐγκράτεια κατευθύνουν σέ μία ἁρμονική ἰσορροπία μέ τή φύση, τά ἀποθέματα και τά ἔμβια ὄντα της. Ἡ ἐντολή «ἐργάζεσθαι και φυλάττειν» ἀποβλέπει στήν προστασία τής φύσης καθεαυτῆς, ἀλλά και

στήν διατήρηση του περιβάλλοντος χώρου πού καλείται νά ζήσει ὁ ἄνθρωπος (Π.Μ., 1997).

Ὁ συνδυασμός τῆς καταλλαγῆς μέ τήν ἄσκηση καί τήν ἐγκράτεια γεννᾷ ἕνα πρότυπο γιά τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τοὺς Ἁγίους καί Ἀσκητές τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι χαρκτηρίζονται ἀπό εὐαισθησία ψυχῆς καί πνεῦμα διάκρισης (καθαρή ματιά), ὥστε νά καθίστανται παραδείγματα πρὸς μίμηση. Οἱ ἀξίες τῆς ἀγάπης, τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς τιμῆς γιά τή φύση πηγάζουν ἀπὸ τὰ ὅμοια συναισθήματα τῶν Ἀγίων πρὸς τὸν Δημιουργό τῆς (Π.Μ., 1999).

Σέ ἀντίθεση μέ τὰ παραπάνω ἔρχεται τελικά ἡ στάση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀγάπησε τήν κτίση περισσότερο ἀπὸ τὸν Κτίστη (Ρωμ. Α, 25), ἰνδαλματοποίησε τὸν ἑαυτό του καί ἀπὸ ὑπόλογος χρήστης μετατράπηκε σέ αὐθαίρετο καταχραστή. Ἐγωκεντρικά κινούμενος, δέν αἰσθάνεται πλέον τήν ἀνάγκη νά εὐχαριστήσῃ τὸν Δωρεοδότη. Αὐτὸ ἴσως συνιστᾷ καί τὸ κύριο αἶτιο τῆς καταστροφικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὁ ἐγωκεντρισμός, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τῆς αὐτονομήσεως ἀπὸ τὸ Θεό (Π.Μ., 2006). Κατόπιν τούτου, ἡ ἐπανάσταση τῆς φύσης δέν ἀποτελεῖ ἐκπληξη, ἡ ὁποία ἐκδικεῖται γιά ὅλα ὅσα ὑφίσταται ἐξαιτίας «τῆς ὕβρεως τῆς ὑπερηφανείας» τοῦ ἀνθρώπου (Λευϊτ. Κστ, 19). Οἱ συνέπειες εἶναι γνωστές καί δέν χρήζουν ἰδιαίτερης ἀναφορᾶς (Π.Μ., 1998 & 1999).

Τί χρειάζεται λοιπὸν νά πράξῃ ὁ ἄνθρωπος; Ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφής. Μετάνοια, δηλαδή ἀλλαγὴ τοῦ νοῦ, τῆς λανθασμένης νοοτροπίας. Ἀλλαγὴ τῆς στάσης τοῦ ἀνθρώπου πού γιά νά ἔχει τὸ ἐπιθυμητὸ ἀποτέλεσμα, πρέπει ὑποχρεωτικά νά συνοδεύεται ἀπὸ τὴ θυσία τοῦ ἐγωισμοῦ, τῆς αὐθάδειας καί τῶν ἀλαζονικῶν ἐπιδιώξεων ἔναντι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος (Π.Μ., 2003).

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο καί ἔξῃς, τὸ ὕφος τῶν μηνυμάτων ἀλλάζει. Τὸ Π.Μ. τοῦ 2004 χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἕνα πνεῦμα αὐτοκριτικῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Παρόλο πού ἡ συνεισφορὰ τῆς Ἐκκλησίας στὶς σύγχρονες συζητήσεις περὶ οἰκολογίας βρίσκεται σέ ἄρκετά ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο καί ὑπάρχει ὑψηλὴ εὐαισθητοποίηση, παρατηρεῖται ὑστέρηση στήν ἐφαρμογὴ τοῦ ὑπάρχοντος θεωρητικοῦ πλαισίου. Πολλές φορές ὄχι μόνο ἀποδίδεται ἡ ἀδυναμία αὐτὴ σέ τρίτους, ἀλλὰ διαφαίνεται καί μία ἐθελοτυφλία χωρὶς καμιά δικαιολογία.

Αναγνωρίζεται έτσι η σπουδαιότητα ανάληψης σταυροφορίας, αφού είναι παραπάνω από προφανής ή θλιβερή κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος (Π.Μ., 2008). Βέβαια, κάτι τέτοιο σέ περίοδο οικονομικής κρίσης καθίσταται δύσκολο, γι' αυτό, είτε μέ την πρόταξη νέων περιβαλλοντικών αξιών και στάσεων, είτε μέ στροφή προς μία βιώσιμη ανάπτυξη (Π.Μ., 2010 & 2011) θά έπιτευχθεί ή διατήρηση της βιοποικιλότητας και θά εξασφαλισθεί ή περιβαλλοντική ισορροπία των οικοσυστημάτων (Π.Μ., 2012).

Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο έπιθυμεί νά θεμελιώσει μία καινόμενο συμμαχία μεταξύ θρησκείας και έπιστήμης, έχοντας στόχο την διάσωση του φυσικού περιβάλλοντος μέ την προβολή ενός περιβαλλοντικού ήθους, τό όποιο θά καταδείξει ότι ή χρήση των αγαθών πρέπει νά είναι εύχαριστιακή, συνοδευόμενη μέ δοξολογία προς τό Θεό. Αγαθή έπιδίωξη, τά πορίσματα της έπιστημονικής έρευνας νά συνάδουν μέ τή φωνή και τό πρώτο πρόσταγμα του Κυρίου «οίον νόμος τις έγένετο φύσεως, και έναπέμεινε τή γή, την του γεννάν αυτή και καρποφορείν δύναμιν εις τό έξης παρεχόμενος» (Βασιλείου Μ., Εις την Έξαήμερον), εξασφαλίζοντας έτσι την άειφορία. Απαιτείται μακρά πείρα για νά βεβαιωθεί ότι ή έφαρμογή της νέας γνώσης δέν οδηγεί σε έπιβλαβείς για τό περιβάλλον παρενέργειες (Π.Μ., 2008 & 2013).

Κάθε φορά έπισημαίνεται ή συνεχιζόμενη καταστροφή της φύσης μέ αλόγιστες ανθρώπινες παρεμβάσεις, έμφανεϊς και άφανεϊς, που διασαλεύουν την ισορροπία του περιβάλλοντος και οι όποιες δέν έχουν τή ρίζα τους στην πλεονεξία και την έπιθυμία υπερίσχυσης έναντι των άλλων ειδών, αλλά στην ύπεροψία όρισμένων νά αντιπαραταχθούν στη Σοφία του Θεού και νά αποδειχθούν ίκανοί νά βελτιώσουν τό έργο Του. Η στάση αυτή χαρακτηρίζεται από τους άρχαίους Έλληνες ως «ύβρις». Αποτελεί λοιπόν καθήκον των ανθρώπων του πνεύματος και της έπιστήμης να διαφυλάξουν την φυσική τάξη των πραγμάτων ώστε ή γή πάντα νά γεννά και νά καρποφορεί (Π.Μ., 2013).

Τά τελευταία χρόνια έπιβεβαιώνεται τό γενικότερο ένδιαφέρον καθώς και ή σημαντική πρόοδος στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος. Η συνεχής επαγρύπνηση, ή διαρκής εύαισθητοποίηση και δράση, ή στροφή προς άειφορικά μοντέλα ανάπτυξης και σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελούν ανασταλτικά και προ-

ληπτικά μέτρα πού συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση χωρίς βέβαια νά εἶναι ἐπαρκῆ.

Ἡ ἄνευ φραγμῶν ληστρική ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πόρων, πού ἀποτελεῖ τήν κύρια αἰτία καταστροφῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, εἶναι κατά τήν μαρτυρία τῆς θεολογίας, τῆς τέχνης καί τῆς λογοτεχνίας ἀποτέλεσμα πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, παρακοῆς πρὸς τήν ἐντολή τοῦ Κυρίου καί μή συμμορφώσεως πρὸς τό Θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία «μετά τά φυσικά» προτείνει νά ἐνσκήψουμε καί στά «τῆς θεολογίας ἀπλᾶ καί ἀπόλυτα μυστικά θεάματα», κατά τόν Συμεῶν τόν Στυλίτη. Ἡ ἴδια παρέχει τό ἀντίδοτο γιά τήν θεραπεία τῶν οἰκολογικῶν προβλημάτων, καλῶντας τούς πάντες πρὸς ἀποκατάσταση τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ στό ἀρχαῖον κάλλος. Ἔτσι ἀποκαθίσταται ἡ ἁρμονική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κτίση καί τήν δημιουργία. Μέ τόν σεβασμό τῆς προσφορᾶς ἐκάστου ἐμβίου ὄντος καί φυτοῦ στήν παγκόσμια λειτουργία τῆς ζωῆς, ἐπιλύονται διὰ τῆς Θείας Χάριτος καί ὄχι διὰ τῆς ἀνθρώπινης «βίας» τά περιβαλλοντικά μας προβλήματα (Π.Μ., 2014).

Τό πατριαρχικό μήνυμα τοῦ 2014 κλείνει μέ τήν ἐξαγγελία τῆς πραγματοποιήσεως Οἰκολογικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα: «Θεολογία, Οἰκολογία καί Λόγος: διάλογος διὰ τό περιβάλλον, τήν λογοτεχνίαν καί τās τέχνας». Στόχος, ἡ ἀφύπνιση τῆς παγκόσμιας συνειδήσεως γιά τήν ἐπαναφορᾶ τοῦ περιβάλλοντος στό «ἀρχαῖον κάλλος», τό φυσικό, τό ἱερό, τό ἅγιο, τό τέλειο, ὅπως τό δημιούργησε ὁ Θεός.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Ἐχοντας ὑπόψη τά παραπάνω καί ἐξετάζοντας τά Π.Μ. ὡς πρὸς τό κοινό τους περιεχόμενο, ἐντοπίζουμε ἀρχικά τήν ἀναφορά (ἀναγωγή) τῆς φύσης ὡς κομμάτι τῆς Δημιουργίας, ὡς ἔργο τοῦ Θεοῦ. Μέσα σέ αὐτό τό πλαίσιο τό φυσικό περιβάλλον ἀποκτᾶ ἐγγενῆ ἀξία, ἀφοῦ περικλείει μέρος τῆς θείας ἐνέργειας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι συνδημιουργός καί τοποτηρητής τῆς Δημιουργίας καί ἐκτός αὐτοῦ τοῦ δίπολου ἔχουμε ἁμαρτία (ἀστοχία) πού ἀποτελεῖ τή ρίζα τῆς καταστροφῆς τῆς φύσης. Ἡ ἀνθρωποκεντρική θεώρηση τοῦ κόσμου (ὑπεροχή ἀνθρώπου ἔναντι ὄλων), ἀλλά καί λανθασμένες ἐρμηνεῖες τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, γιά τίς ὁποῖες πολλές εὐθύνες ἔχει ὁ θεολογικός κόσμος, ἔδωσαν λαβή γιά αὐθαίρετες ἐκδοχές καί

δικαιολογίες για τή λεηλασία τῆς φύσης καί τήν οἰκολογική καταστροφή χάριν τῆς ἀνθρώπινης μανίας γιά πλουτισμό καί ἱκανοποίηση ἐγωιστικῶν παθῶν. Τό «αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε ... καί πληρώσατε τήν γῆν καί κατακυριεύσατε αὐτῆς» (Γέν. Α, 28) τῆς Γραφῆς ἐρμηνεύτηκε μέ τρόπους πού βόλεψαν πολλούς μέσα στήν ἱστορία (Ἀργυρόπουλος, 2010).

Στή συνέχεια παρατηροῦμε ἀρκετές ἀναφορές σχετικά μέ τήν συνευθύνη γιά τήν κακοποίηση τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος ὡς μεμονωμένο πρόσωπο ἀλλά καί ὡς συλλογικότητα (ὁμάδα, κοινωνία, διεθνῆς ὀργανισμός κλπ), δέν εἶναι ἀμέτοχος τῆς ἐνοχῆς γιά τήν ἔλλειψη σεβασμοῦ καί ὑποτίμησης τῆς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντος. Καθίσταται πλέον ἀδήριτη ἀνάγκη γιά συνεργασία τῶν τοπικῶν/ἐθνικῶν ἀρχῶν καί ὀργανισμῶν ἀλλά καί τῆς διεθνοῦς κοινότητας γιά τήν ἀντιμετώπιση μεγάλων οἰκολογικῶν καί φυσικῶν καταστροφῶν, μέ τή λήψη προληπτικῶν καί θεραπευτικῶν μέτρων γιά τήν προστασία τόσο τῆς φύσης ὅσο καί τῶν ἴδιων τῶν ἀνθρώπων. Κατονομάζονται πολλές φορές οἱ κατά καιρούς καί τόπους ἐμφανιζόμενες θεομηνίες καί ἀτυχήματα μέ τίς ἀνάλογες τραγικές συνέπειες.

Οὐσιώδης καί σημαντική εἶναι ἡ ἀναφορά στήν ἐν γένει πλούσια οἰκολογική δραστηριότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ τόν προγραμματισμό καί τήν διεξαγωγή περιβαλλοντικῶν συνεδρίων καί τήν προσπάθεια συστράτευσης φορέων, κρατῶν ἀλλά καί ἄλλων θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν, προκειμένου νά καταστεῖ δυνατή ἡ στροφή σέ μία ὁδó βιώσιμης οἰκολογικῆς ἀνάπτυξης. Τά μηνύματα γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος, ἡ διοργάνωση πέντε Οἰκολογικῶν Θερινῶν Σεμιναρίων, τά ὁποῖα ἐξέτασαν τό περιβάλλον σέ σχέση μέ τήν παιδεία, ἠθική, τήν ἐπικοινωνία, τή δικαιοσύνη καί τή φτώχεια καί τά Οἰκολογικά Συμπόσια, τά ὁποῖα πραγματοποιήθηκαν τά προβλήματα τῆς μόλυνσης τῶν ὑδάτινων ὄγκων τοῦ πλανήτη μαρτυροῦν τή δράση αὐτή. Ἦταν ἡ πρώτη φορᾶ πού Ἑκκλησία προώθησε μέσω τῶν οἰκολογικῶν τῆς δραστηριοτήτων τή συνεργασία μέ τήν ἐπιστήμη σέ τόσο μεγάλο βαθμό ὥστε νά γίνει σέ ὅλους συνείδηση ὅτι χωρίς τήν ἐπιστημονική πρακτική συνεισφορά τό οἰκολογικό πρόβλημα θά ἀντιμετωπιζόταν μόνο σέ θεωρητικό ἐπίπεδο (Δουραμάνη, 2009).

Τέλος, σημαίνουσα καί ἀξιόλογη θέση κατέχει ἡ σημασία τῶν προσευχῶν καί δεήσεων ἀπό τόν ἄνθρωπο πρὸς τό Θεό. Καί αὐτό

για νά μᾶς προστατεύει, ὄχι μόνο ἀπό τὰ διάφορα φυσικά καί ἀπρόβλεπτα φαινόμενα, ἀλλά για νά μᾶς ἀποτρέπει ἀπό τίς καταστροφές, τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος προξενεῖ στό φυσικό περιβάλλον του. Πρόδηλο τό παράδοξο· ὁ ἄνθρωπος παρακαλεῖ τόν Δημιουργό νά προστατεύσει τή φύση καί τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τίς συμφορές πού ὁ ἴδιος προκαλεῖ. Ὁφείλει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος, μέσω τῆς προσευχῆς, νά ζητήσῃ τή θεία φώτιση προκειμένου νά διακρίνῃ τὰ ὅρια μεταξύ ὠφέλιμης χρήσεως καί ἐπιβλαβοῦς καταχρήσεως.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ Ἐκκλησία μέ πρωτοστάτη τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τόν ἀκούραστο «Πράσινο» Πατριάρχη Βαρθολομαῖο δέν ἀφήνει περιθώρια για νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ στάση τῆς ὅσον ἀφορᾷ τό σεβασμό καί τό ἐνδιαφέρον για τό περιβάλλον, ἔχοντας ἀναπτύξει μία ἀξιόλογη καί πρωτοποριακή οἰκολογική δραστηριότητα πού ἔφερε τή σφραγίδα τῆς ὀρθόδοξης θεώρησης τοῦ προβλήματος ἀναδεικνύοντας τό θεολογικό του ὑπόβαθρο. Τά Πανορθόδοξα καί Διεθνῆ Συνέδρια, οἱ ὁμιλίες καί ἡ γενικότερη προσπάθεια εὐαισθητοποίησης ἔχουν εὐδωθεῖ σέ ἀρκετά ἱκανοποιητικό βαθμό, ἡ ἱκανότητα καί ἡ κατάρτιση ὑπάρχει, καί πλέον ἔχει ὠριμάσει ἡ ἀνάγκη για ἀνάληψη πρωτοβουλιῶν καί δράσεων ἀπό πλευρᾶς τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας καί κυρίως ἀπό αὐτό τό κύτταρό της πού καλεῖται Ἐνορία. Λόγω ὀργανωτικῆς εὐελιξίας καί εὐκολίας συνεννοήσεως, τὰ μέλη τῶν κατὰ τόπους Ἐνοριῶν μποροῦν ἄμεσα νά δραστηριοποιηθοῦν ὑλοποιώντας στή πράξη συμπεράσματα καί κατευθυντήριες γραμμές.

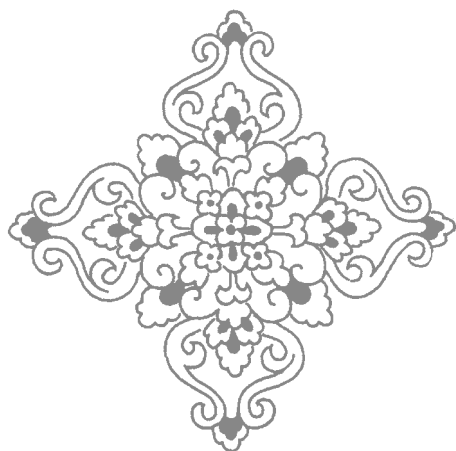
Ἡ θεσμοθέτηση διαφόρων κάθε φορά συντονισμένων δράσεων καί ἡ διαμέσου τῶν τοπικῶν Μητροπόλεων ἀποστολή ἐτήσιας ἀναφορᾶς πεπραγμένων πρὸς τό «Σεπτόν Κέντρον», τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τουλάχιστον τῶν ἐπαρχιῶν τῆς δικαιοδοσίας του, θά περιέβαλε τήν ὅλη προσπάθεια μέ ἓνα μανδύα ἐπισημότητας καί «ὕποχρεωτικῆς» ἐνεργοποίησης τῆς διοικοῦσας Ἐκκλησίας.

Ὁλοκληρώνοντας, παραθέτουμε το στιχηρό τῶν ἀποστίχων τῆς Ἀκολουθίας ὑπὲρ τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ὁποία συνετέθη ἀπό τόν ἁγιορείτη ὕμνογράφο, μοναχό Γεράσιμο Μικραγιαννανίτη για νά ψάλλεται κατὰ τήν ἐκκλησιαστική Ἡμέρα Περιβάλλοντος, τήν 1η Σεπτεμβρίου καί σέ κάθε ἄλλη περίπτωση κριθεῖ ἀναγκαῖα.

Πάντες ἐν ταπεινώσει ψυχῆς, δεόμεθά σου καὶ προσπίπτομεν Κύριε, ἀπάλλαξον πάσης βλάβης, καὶ συντριβῆς χαλεπῆς, τὴν γῆν ἣν οἰκοῦμεν τῇ κελεύσει σου, καὶ θᾶττον ἀπότρεψον, ἐξ αὐτῆς καὶ διάλυσον, τὰς λυμεῶνας, διαπνεύσεις τῇ νεύσει σου, καὶ ἀνάχυσον, ζωτικὴν αὔραν ἔνδροσον· ἅπαν τὸ περιβάλλον δέ, χαράκωμα Δέσποτα, περιχαράκωσον Σῶτερ, τῇ κραταιᾷ δυναστείᾳ σου, δωρούμενος πᾶσιν, ἰλασμὸν καὶ σωτηρίαν, καὶ θεῖον ἔλεος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀργυρόπουλος, Α. (2010). *Θεολογία καὶ Οἰκολογία*. Ἡμερομηνία πρόσβασης 28-12-2012 στὸν δικτυακὸ τρόπο http://e-theologia.blogspot.gr/2012/06/blog-post_8323.html
- Βαρθολομαῖος, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (2002). *Μηνύματα καὶ ὁμιλίες διὰ τὸ περιβάλλον* (σελ. 12-49). Ἀθήνα: Φανάριον.
- Βασίλειος Μ., Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, Ὁμιλία ε', Περὶ βλαστήσεως γῆς στὸν δικτυακὸ τρόπο http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/paterikon/basil_the_great_six_days_of_creation.htm#_Toc94440743
- Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης (1993). *Ἀκολουθία ὑπὲρ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς στοιχείου καὶ εὐσταθείας πάσης τῆς κτίσεως*. Μόρφου: Πρὸς τὸ Φῶς.
- Γιούλτσης, Β. (1994). *Δημιουργία καὶ οἰκολογικὸ πρόβλημα στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία*. Στὸ Ἄνθρωπος καὶ περιβάλλον. Δοκίμια γιὰ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν περιβάλλοντα κόσμον (σελ. 11-23). Πάφος: Ἱερά καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Ἀγίου Νεοφύτου Πάφου.
- Δουραμάνη, Γ. (2009). *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ περιβάλλοντος*. Μεταπτυχιακὴ Διατριβή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, σελ. 153.
- Ἰστοσελίδα Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Μηνύματα 1ης Σεπτεμβρίου) <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&cat=11>
- Ἰστοσελίδα Ἀποστολικῆς Διακονίας (Παλαιὰ Διαθήκη, Γένεσις) http://www.apostoliki-diakonia.gr/bible/bible.asp?contents=old_testament/contents_Genesis.asp&main=OldTes

ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΓΙΟΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ ΟΣΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΨΕΝΗ

Ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὑπό τήν προεδρείαν τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, προέβη τήν 27η Νοεμβρίου 2013 στήν ἐπίσημη ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ στίς δέλτους τοῦ Ἀγιολογίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί καθόρισε νά τελεῖται ἐτησίως ἡ μνήμη του τήν 12 Φεβρουαρίου. Οἱ ἐπίσημες ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῇ ἀγιοκατάξει τοῦ Ὁσίου Πατρός, κατά τίς ὁποῖες τόν Παναγιώτατο Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟ καί τήν περί Αὐτόν Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδο ἐξεπροσώπησε ὁ Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης Βαρθολομαῖος Σαμαῤῥας, Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, πραγματοποιήθηκαν κατά τόν πρῶτο ἐπίσημο ἑορτασμό τῆς μνήμης τοῦ Ὁσίου, τήν 12 Φεβρουαρίου 2014, στὸν Καθεδρικό ἱερό Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί στήν ἱερά Μονή Ὑψενῆς.

Τό βράδυ τῆς Δευτέρας 10 Φεβρουαρίου στὸν κατάμεστο ἀπὸ πιστοὺς Καθεδρικό Ἱερό Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου ἔλαβε χώρα ἐκδήλωση μέ θέμα: «**Ὁ Ὁσιος Μελέτιος ὁ ἐν Ὑψενῇ**», τήν ὁποία συντόνισε ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Θαρρίου Ἀρχιμ. Νεκτάριος Πόκιας. Τήν ἐκδήλωση προλόγισε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης μας καί ἡ Ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὑψενῆς Μοναχή Μαριάμ. Ὁ Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἡρακλείου Κρήτης Λέκτορας κ. Ἰωάννης Λίλης παρουσίασε τήν προσωπικότητα καί τό ἔργο τοῦ Ὁσίου Μελετίου, ἐνῶ ὕμνους ἀπὸ τήν Ἀκολουθία του ἀπέδωσε ἡ χορωδία τῆς Ἐνώσεως Ἱεροψαλτῶν

Ρόδου υπό τήν διεύθυνση τοῦ χοράρχου της κ. Ἐμμανουήλ Θεουλάκη. Παρέστησαν ὁ Βουλευτής Μάνος Κόνσολας, ὁ Περιφερειάρχης Νοτίου Αἰγαίου κ. Ἰωάννης Μαχαιρίδης, ὁ Δήμαρχος Ρόδου κ. Εὐστάθιος Κουσσουνῆς καί ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων τοπικῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν Ἀρχῶν.

Ὁ πανηγυρικός Ἑσπερινός τῆς μνήμης τοῦ Ὁσίου ἔλαβε χώρα στήν Ἱερὰ Μονή Ὑψενῆς, παρουσία τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος. Κατά τόν Ἑσπερινό ἐχοροστάτησε καί ὁμίλησε ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος, ἐνῶ παρέστησαν ὁ Σεβασμιώτατος Ποιμενάρχης μας καί οἱ Μητροπολίτες Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας κ. Παῖσιος καί Κῶου καί Νισύρου κ. Ναθαναήλ. Μετά τόν Ἑσπερινό περετέθη ἐόρτιος τράπεζα.

Τήν κυριώνυμη ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ Ὁσίου στήν Ἱερὰ Μονή τελέστηκε Ἀρχιερατικό Συλλεiturγο προεξάρχοντος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου καί συλλειτουργούντων τῶν ὡς ἄνω Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων.

Τόν θεῖο λόγο ἐκήρυξε ὁ πανοσιολογιώτατος ἅγιος Ἀρχιγραμματεὺς π. Βαρθολομαῖος. Μετά τήν Ἀπόλυση τῆς Θείας Λειτουργίας ἐψάλη Δοξολογία κατά τήν ὁποία ἀνεγνώσθη ἀπό τόν ἐκπρόσωπο τοῦ Παναγιωτάτου ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πρᾶξις Ἀγιοκατατάξεως τοῦ Ὁσίου καί ἐψάλη ὁ πολυχρονισμός τοῦ Πατριάρχου.

Ὅμιλησαν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης μας καί ἡ Ἡγουμένη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Στή συνέχεια ἀκολούθησε ἡ μοναστηριακή τράπεζα, στήν ὁποία παρεκάθησαν οἱ ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, ὁ ἅγιος Ἀρχιγραμματεὺς, ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σταυρονικήτα Ἀρχιμ. Τύχων, ὁ ἱερός κληρὸς, καί οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τοπικῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν Ἀρχῶν.

Ἀριθμ.Πρωτ. 1034

**Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πρᾶξις Κατατάξεως εἰς τὸ Ἀγιολόγιον
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν
Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ**

Τοὺς θεαρέστως τὸ ζῆν, διὰ τὴν πάντων ζωὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι μετελθόντας καὶ ἀρετῶν τὴν μυστικὴν κλίμακα, ἀσκητικῇ συντονίᾳ, ἀναβάντας καὶ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἐν τοῖς ὑψώμασι διαπρέψαντας, καὶ δι' ἐνθέου βίου παραδειγμάτων καὶ πνευματεμφόρου διδαχῆς διδασκάλους τῶν πιστῶν γνωρισθέντας, καὶ φύλακας τῶν θείων δικαιωμάτων ἀναδειχθέντας καὶ τὴν πίστιν κρατύναντας, τὴν τε Ἐκκλησίαν στηρίζαντας καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς λαμπρύναντας, καὶ τοῖς θαυμασίοις αὐτῶν κηρύξαντας καὶ ἔτι κηρύττοντας ὅτι αὐτῆς οὐδὲ πύλαι Ἰδοῦ κατισχύσαι δύνανται, ἱεραῖς μνήμαις καὶ ἑορταῖς, συνάξεσί τε καὶ πανηγύρεσι σεμνύνειν καὶ τιμᾶν καὶ ἐπαινεῖν ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν ἐλάβομεν, τοῦτο πιστεύοντες ὅτι ὁ τιμῶν Κύριον τιμᾷ καὶ Ἅγιον, ὁ δὲ ἀτιμάζων Ἅγιον ἀτιμάζει καὶ τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην, ὡς κάλλιστά που διδάσκει ὁ τῆς Σαλαμῖνος Ἐπιφάνιος· καὶ ὅτι, ὁ τοῖς κατ' ἀρετὴν βεβιωκόσιν ἀπονεμόμενος ἔπαινος δι' ἀρετὴν, εἰς Θεὸν ἀναφέρεται, παρ' οὗ πᾶσα ἀρετὴ εἰς ἀνθρώπους, οἷά που θεολογῶν ἀποφαίνεται ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος· ἔτι δέ, εἰς τὴν πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἰκεσίαν τούτους ἐπικαλεῖσθαι, τοῦ δι' αὐτῶν, ἡγουν διὰ τῆς μεσιτείας αὐτῶν, ἴλεων ἡμῖν γενέσθαι Αὐτόν, καὶ λύτρον ἡμῖν τῶν πταισμάτων δοθῆναι.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοιοῦτοις ἐξέχουσιν εὐαγγελικῆς πολιτείας προτερήμασιν ἐν κόσμῳ ἐπολιτεύσατο καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπὶ γῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς διεκέκριτο, ὁ ἐν τῇ νήσῳ Ρόδῳ γεννηθεὶς καὶ ἐν αὐτῇ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τὸν ἅπαντα βίον συγκαταλύσας, ἀοίδιμος Ἱερομόναχος Μελέτιος, ἐκ κοιλίας μητρικῆς ἀφορισθεὶς, παιδιόθεν ἔχων τὴν πρὸς τὰ κρεῖττονα ἔφεσιν, ἀποταξάμενος ἐν ὑπακοῇ Χριστοῦ τοῖς βιοτικοῖς πράγμασι καὶ ἀκολουθήσας ἀσκητικῶς τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ἀξιωθεὶς δὲ τῆς θαυμαστῆς ἐμφανείας τῆς Μητρὸς τοῦ Σωτῆρος, φανερούσης αὐτῷ δι' ὑπερλάμπρου οὐρανίου φωτὸς τὴν κεκρυμμένην, ἐπὶ πλείστοις ἐτῶν περιόδοις, θαυματόβρυτον αὐτῆς εἰκόνα καὶ ἐκ βάθρων ἀνοικοδομήσας τὴν ἐν ἑρειπίοις κειμέ-

νην, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, σεβασμίαν Μονήν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ὑψενῆς, ἔτι δὲ ἱερωσύνης τῇ δωρεᾷ καὶ τῷ τῆς πνευματικῆς πατρότητος χάρισματι ὡς ἥλιος τῷ τῶν Ροδίων πληρώματι διαλάμπας καὶ πλείστους πρὸς τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας καθοδηγήσας καὶ ἐν καιροῖς δυσχειμέροις τῷ χειμαζομένῳ τοῦ Κυρίου λαῷ ἀναψυχὴ καὶ παράκλησις τῇ διδασκαλίᾳ σὺν τῇ εὐποιᾷ γενόμενος, συκοφαντία τε ἀτίμῳ ὑπὸ τῶν ἐχθραινόντων αὐτὸν πληγείς καὶ τῷ βάρει αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ τότε Ἀρχιερέως τῆς Ρόδου καμφθεὶς καὶ πρὸς τὰς αἰωνίους μονὰς ἐκδημήσας, πλεῖστά τε θαύματα ἔτι ὢν ἐν σαρκί, ἀλλὰ καὶ μετὰ πότμον κατεργασάμενος, ἐκ δὲ τῶν τιμίῳ λειψάνων αὐτοῦ εὐωδίαν ἄρρητον καὶ ἰάματα ἀναπηγάζων, θεμελιωθείσης δ' οὕτω περὶ αὐτοῦ αὐθορμήτως ὑπὸ συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς ἀνδρὸς ἐφ' ἀγιότητι διακρινόμενου, καὶ τιμηθέντος ὡς τοιούτου ἅμα τῇ μακαρίᾳ αὐτοῦ τελευταίᾳ ὑπὸ τῶν ἐν Ρόδῳ εὐσεβῶν, περὶ ὧν πάντων δι' ἀναφορᾶς αὐτοῦ ἐξέθεσε καὶ συνοδικῶς ἐβεβαιώσατο ὁ Ἱερώτατος Μητροπολίτης Ρόδου καὶ ἀγαπητὸς ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς κύριος Κύριλλος, τὴν κοινὴν τῆς ἐμπειστευμένης αὐτῷ ποιμένης ἐπιθυμίαν καὶ παράκλησιν περὶ κατατάξεως τοῦ εἰρημένου δικαίου ἀνδρὸς ἐν τῇ τῶν Ὁσίων χορείᾳ διατυπούμενος, ἡ Μετριότης ἡμῶν, μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἀποδιδόντες πρὸς τὴν ἰσάγγελον αὐτοῦ βιοτὴν καὶ πολιτείαν, τὴν θεάρεστον αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ οἰκοδομῇ τοῦ χριστωνύμου ἐν Ρόδῳ λαοῦ, τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρώας εὐσεβείας ἀτρύτους αὐτοῦ κόπους καὶ καμάτους καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς ὠφελείας τῶν πιστῶν πρόνοιαν ποιούμενοι, ἐξ ἀρχῆς πεποιθότων περὶ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ, ἔγνωμεν, συνῶδὰ τοῖς πρὸ ἡμῶν θείοις Πατράσι, τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἔθει κατακολουθοῦντες, τὴν προσήκουσαν τοῖς ἀγίοις ἀνδράσι καὶ τούτῳ ἀπονεῖμαι τιμὴν.

Διὸ καὶ ἀποφαινόμεθα Συνοδικῶς, θεσπίζομεν καὶ διορίζομεν καὶ ἐν Ἀγίῳ διακελευόμεθα Πνεύματι, ὅπως ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ὁ προρρηθεὶς ἀοίδιμος Ἱερομόναχος Μελέτιος, ὁ ἐν Ὑψενῇ, καταταγῇ ἐν τῷ χορῷ τῶν Ὁσίων καὶ Ἀγίων ἀνδρῶν, οὐ μόνον ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ροδίων, ἀλλ' ἐπὶ πάσης τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν Ἐκκλησί-

ας, ἐτησίαις ἱεροτελεστίαις καὶ ἀγιστείαις τιμώμενος παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς πληρώματος τῶν πιστῶν καὶ ὕμνοις ᾠσμάτων καὶ ἐγκωμίοις γε-
ραιρόμενος τῇ ἰβ' Φεβρουαρίου, εἰς τιμὴν μὲν αὐτοῦ, δόξαν δὲ τοῦ ἐν
Ἀγίοις θαυμαστοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ δοξάζοντος τοὺς Ἁγίους αὐτοῦ
καὶ ἐνδοξαζομένου ἐν ταῖς σεβασμίαις αὐτῶν μνήμαις καὶ ἱεραῖς πα-
νηγύρεσιν.

Εἰς ἔνδειξιν δὲ τούτου καὶ βεβαίωσιν ἐγένετο καὶ ἡ παροῦσα Πα-
τριαρχικὴ ἡμῶν καὶ Συνοδικὴ Πρᾶξις, καταστρωθεῖσα καὶ ὑπογρα-
φεῖσα ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ
Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δὲ καὶ ἀπαράλλάκτῳ ἀποσταλεῖσα τῷ
Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Ρόδου κυρίῳ Κυρίλλῳ πρὸς κατάθεσιν ἐν
τοῖς Ἀρχείοις τῆς κατ' αὐτὸν Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

*Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,βιγ',
κατὰ μῆνα Νοέμβριον κζ'*

Ἐπινεμήσεως Ζ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
κ.κ. Βαρθολομαῖος

† Ὁ Ἀμερικῆς κ. Δημήτριος

† Ὁ Γερμανίας κ. Αὐγουστῖνος

† Ὁ Τρανουπόλεως κ. Γερμανός

† Ὁ Σασίμων κ. Γεννάδιος

† Ὁ Ν. Ἱερσέης κ. Εὐάγγελος

† Ὁ Ρόδου κ. Κύριλλος

† Ὁ Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος

† Ὁ Ν. Ζηλανδίας κ. Ἀμφιλόχιος

† Ὁ Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου κ. Δαμασκηνός

† Ὁ Κώου καὶ Νισύρου κ. Ναθαναήλ

† Ὁ Σιγκαπούρης κ. Κωνσταντῖνος

† Ὁ Αὐστρίας κ. Ἀρσένιος

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου
κ. κ. ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ κατὰ τὴν γενομένην ἐν τῷ Καθεδρικῷ ἱερῷ Ναῷ
τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐκδήλωσιν ἐπὶ τῇ ἀγιοκατάξει
τοῦ Ὁσίου Μελετίου (10 Φεβρουαρίου 2014)

Ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 27ης Νοεμβρίου τοῦ περελθόντος ἔτους 2013, κατετάγη στὸ Ἀγιολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν συναριθμούμενος στὸν χορὸ τῶν Ἀγίων τῆς Μητροπόλεώς μας Ἱερομόναχος Μελέτιος, ὁ ἐπανιδρυτὴς καὶ νέος κτίτορας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὑψενῆς. Στὰ πλαίσια δὲ τοῦ πρώτου ἐπισήμου ἑορτασμοῦ τῆς Μνήμης του καὶ τῶν ἑορτίων ἐκδηλώσεων γιὰ τὴν ἀγιοκατάταξή του πραγματοποιεῖται ἡ ἀποψινὴ ἐκδήλωση στὸν Καθεδρικό μας Ναὸ.

Τὰ περὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν Ἀγίων στὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου, τῆς πολιτείας καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ νέου Ὁσίου τῆς Ἐκκλησίας μας θὰ διαπραγματευτεῖ ὁ ἐκλεκτὸς προσκεκλημένος Ὁμιλητὴς κ. Ἰωάννης Λίλης, Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης. Τὸν καλωσορίζουμε στὸ νησί μας καὶ τὸν εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν ἀνταπόκριση στὴν πρόσκλησή μας.

Εὐχαριστοῦμε τοὺς ἁγίους ἀδελφοὺς Ἀρχιερεῖς... γιὰ τὴν ἔλευσή τους καὶ τὴν συμμετοχή τους στὴν χαρά μας. Ἡ παρουσία τους περιποιεῖ τιμὴ στὴν Μητρόπολή μας καὶ στὴν ἐλαχιστότητά μου καὶ λαμπρύνει τὴν ἀποψινὴ ἐκδήλωση καὶ ἐκεῖνες ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν. Τοὺς χαιρετίζουμε μὲ αἰσθήματα εἰλικρινοῦς ἀγάπης, ἀνταλλάσων-

τας μαζί τους τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν καὶ τοὺς εὐχόμεστε τὴν ἐξ ὕψους δύναμη γιὰ νὰ συνεχίζουν τὴν καλλίκαρπη καὶ πολύφορη διακονία τους στὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου.

Τοὺς Κληρικούς, τοὺς Μοναχοὺς καὶ τὶς Μοναχὲς ποὺ ἀπὸ εὐλάβεια πρὸς τὸν Ὅσιο Μελέτιο ταξίδεψαν μέσα στὸν χειμῶνα ὑποδεχόμεστε μὲ πολλὴ ἀγάπη. Οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ ποὺ τοὺς συνδέουν μὲ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Ὑψενῆς ἀποτελοῦν τὸν μυστικὸ ἀγωγὸ διὰ τοῦ ὁποίου διοχετεύεται πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν χῶρο ποὺ διακονοῦν ἡ χάρη καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Ὁσίου Μελετίου. Εὐχόμεστε ὁ Ὅσιος νὰ εἶναι πάντοτε γι' αὐτοὺς συνοδίτης στὴν κατὰ Θεὸν πορεία τους καὶ ἀρωγὸς στὴν ἐκκλησιαστικὴ διακονία τους.

Ἡ παρουσία τῶν Ἀρχῶν τοῦ τόπου μας καὶ ὅλων ἐσᾶς, τοῦ φιλοχρίστου καὶ φιλαγίου λαοῦ μας, μᾶς προκαλεῖ αἰσθήματα πνευματικῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως. Ὅλοι μαζί τιμοῦμε τὸν Ὅσιο Μελέτιο, τὸν δικό μας Ἅγιο, ὁ ὁποῖος συγκαταλέγεται πλέον στὴν χορεία τῶν Ἀγίων τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, καὶ καυχώμαστε γι' αὐτόν. Τὸν θεωροῦμε ὡς τὸ νέο ρόδο τῆς Ροδονήσου μας. Ἡ ὁμορφιὰ τῆς ἀγιότητάς του καταθέλγει τὴν ὄρασή μας. Ὁσφραινόμαστε τὴν εὐωδία τῶν χαρισμάτων του. Ἡ ἀκοή μας γεμίζει ἀπὸ τοὺς ἥχους τῆς μυστικῆς παρουσίας του. Τὸν αἰσθανόμαστε δικό μας, γιατί ὁ τόπος

πού αγίασε εἶναι ὁ δικός μας τόπος. Τόπος ἀποστολοβάδιστος, τόπος ἀγιοτόκος, τόπος μαρτυρίου καὶ χριστιανικῆς μαρτυρίας, τόπος παραδόσεως καὶ ἱστορίας. Τόπος σημειωμένος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν Παῦλο καὶ τὸν συνέκδημο μαθητὴ του Σίλα μὲ τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ. Τόπος εὐφορος χριστιανικῆς μαρτυρίας καὶ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυσε ἀνὰ τοὺς αἰῶνες νὰ βλαστάνει τὰ ρόδα τῆς ἀγιότητος.

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί,

Ἕνα παιδί τοῦ λαοῦ, χωρὶς κατὰ κόσμον προσόντα, μὲ λίγα γράμματα, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Λάρδο καὶ ἀνέβηκε στὰ ὑψώματα τῆς Μονῆς τοῦ Ὑψους, μὲ μοναδικὸ ἐφόδιο τὴν πίστη πρὸς τὸν Θεό καὶ τὸν πόθο τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς. Γονάτισε, νήστεψε, προσευχήθηκε, ἔκλαψε, ἔκτισε, καλλιέργησε, ἀγωνίστηκε. Ὁ Θεὸς ἐπέβλεψε ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ ταπεινοῦ ἀσκητοῦ καὶ τὸν ἀνέδειξε, κατὰ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο «ὡς λύχνον ἐπὶ τὴν λυχνίαν». Τὸ φῶς του φώτισε τότε τὸν «καθήμενον ἐν σκότει καὶ σκιᾷ» τῆς δουλείας λαὸ τῆς Ρόδου. Ἀλλ' ὁ λύχνος δὲν ἔσβησε. Ἀπὸ τότε λάμπει καὶ διαχέει τὸ φῶς τῆς πίστεως, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀλήθειας, τὸ ἀνέσπερο φῶς πού μπορεῖ νὰ διαλύσει τὸ ὁποιοδήποτε σκοτάδι τοῦ κόσμου τούτου.

Ἡ ἀπόφαση τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου τὸν λύχνο μας τὸν ἔθεσε σὲ ὑψηλότερη λυχνία. Γιὰ νὰ φτάσει μακρύτερα, μέχρι τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης τὸ φῶς του. Ἡ ἀπέραντη εὐγνωμοσύνη μας πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μας κ.κ. Βαρθολομαίου καὶ τὴν Μητέρας μας Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἐκφράζεται μὲ λόγους. Ἀπλὰ μᾶς δίνει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφράσουμε τὴν ἀφοσίωση καὶ τὸν σεβασμὸ μας πρὸς τὸν θεσμό τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Πατριάρχου μας.

Σὰς χαιρετίζω καὶ πάλι μὲ εἰλικρινῇ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ τελειῶνω τὸν λόγο γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε τὸν ἐκλεκτό ὁμιλητὴ καὶ τὴν χορωδία τῆς Ἐνώσεως Ἱεροψαλτῶν Ρόδου, τοὺς ὁποίους καὶ ἐγκάρδια εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προθυμία τους καὶ τὴν παρουσία τους.

ΟΜΙΛΙΑ

κατά τήν γενομένην ἐν τῷ Καθεδρικῷ ἱερῷ Ναῷ
τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐκδήλωσιν ἐπὶ τῇ ἀγιοκατάξει τοῦ Ὁσίου
Μελετίου ὑπὸ τοῦ Δρ. Ἰωάννου Λίλη, Λέκτορος Δογματικῆς καὶ
Συμβολικῆς Θεολογίας τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας
Ἡρακλείου (10 Φεβρουαρίου 2014)

Σεβασμιώτατε,
Ἄγιε Καθηγούμενε,
Σεβαστοί Πατέρες,
Ἀγία Καθηγουμένη,
Ὅσιώτατες Μοναχές
Ἐντιμότατοι Ἀρχοντες
τῆς Νήσου,
Ἀγαπητοί Ἀδερφοί,

Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς ἐκφράσω ἐγκαρδίως τίς θερμές μου εὐχαριστίες γιά τήν τιμητική σας πρόσκληση νά βρίσκομαι σήμερα κοντά σας, σέ μία τόσο σημαντική ἡμέρα γιά τό νησί τῆς Ρόδου, τήν πρώτη ἑορτή τοῦ νεοκαταταγέντος μεγάλου μας ἀγίου, τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐκ Λάρδου. Μία ἡμέρα πού δείχνει καθαρά πῶς ἡ Ἐκκλησία μας καί σήμερα ἔχει ἀγίους, ὕστερα ἀπό 21 αἰῶνες ζωντανῆς παρουσίας, ἀγίους τοὺς ὁποίους ὄχι μόνο ἀναγνωρίζει καί τιμᾷ μέ τήν μνημόνευσή τους στήν ἀγία πρόθεση, κάτι πού οὕτως ἢ ἄλλως κάνει γιά ὅλα τά μέλη της καθημερινά, ἀλλά ἀγίους πού τοὺς προβάλλει ὡς ζωντανά παραδείγματα μέ τήν κατάταξή τους στό ἐπίσημο ἀγιολόγιο καί ἑορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας μας. Σήμερα βρισκόμαστε ἐνώπιον ἀκριβῶς μιᾶς τέτοιας περιπτώσεως. Ἡ Ἀγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου στίς 27 Νοεμβρίου 2013 «ἀνέγραψεν εἰς τό Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τόν Ἱερομόναχον Μελέτιον τόν ἐν Ὑψενῇ» μέ ἐπίσημη ἡμερομηνία τῆς ἑορτῆς του, τήν 12η Φεβρουαρίου ἐκάστου ἔτους.

Ὁ ὁσιος Μελέτιος γεννήθηκε σέ μία πολύ δύσκολη ἐποχή μέσα στή Τουρκοκρατία, περίπου στά τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, στό χωριό Λάρδος τῆς Ρόδου καί τό κοσμικό του ὄνομα ἦταν Ἐμμανουήλ. Οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Νικόλαος καί Σταματία καί τόν ἀνέθρεψαν «ἐν παιδείᾳ καί νουθεσίᾳ Κυρίου» κάτι πολύ συνηθισμένο γιά

τήν εποχή εκείνη, καθώς τότε η Έκκλησία ήταν τό μοναδικό κέντρο του Έλληνισμού, έφόσον μετά τό 1453 ό έλληνισμός δέν είχε κρατική ύποστάση, άποκτώντας καί πάλι τό 1833, μετά τήν επανάσταση του 1821, μέ τή μορφή του έθνικού κράτους. Υπάρχει ή μαρτυρία πώς άπό βρέφος έδειξε σημάδια χάριτος καθώς άρνούνταν νά θηλάσει τό μητρικό γάλα κατά τίς νηστήσιμες ήμέρες, Τετάρτη καί Παρασκευή. Άπό τόν έφημέριο τής γενέτειράς του έμαθε γραφή καί ανάγνωση μέσω των βίων των άγίων τής Έκκλησίας, κάτι πολύ συνηθισμένο τήν εποχή εκείνη, καθώς στήν Τουρκοκρατία ή Έκκλησία είχε αναλάβει τήν μόρφωση των Έλλήνων. Άπό πολύ νεαρή ήλικία προτιμοῦσε νά άποσύρεται στό βουνό καί νά προσεύχεται μέ θερμά δάκρυα. Συνήθως άποσυρόταν σέ ένα σπήλαιο έξω άπό τήν άρχαία Μονή τής Υπεραγίας Θεοτόκου του Ύψους, ή Μονή πού έμελλε νά γίνει ό τόπος διαμονής σέ όλη τή μετέπειτα ζωή του.

Μία νύχτα, καθώς προσευχόταν κοντά στή Μονή, παρατήρησε ένα υπέρλαμπρο φώς νά κατεβαίνει άπό τόν ούρανό καί νά στέκεται επάνω άπό ένα αιώνόβιο δένδρο έλιās. Πλησίασε στό μέρος καί βρήκε μία παλιά εικόνα τής Υπεραγίας Θεοτόκου. Μία άπό τίς επόμενες νύκτες του έμφανίστηκε σέ όραμα ή Παναγία καί τόν παρότρυνε νά αναγείρει ναό επ' όνόματί της στό τόπο τής εύρέσεως καί νά ανοικοδομήσει τήν κατεστραμμένη Μονή. Παράλληλα του έπέδειξε πού έπρεπε νά σκάψει γιά νά εξασφαλίσει τό ποσόν πού άπαιτούσε ή οίκοδομή. Πράγματι, ό τότε λαϊκός Έμμανουήλ έσκαψε καί ανακάλυψε κάποιο κρυμμένο θησαυρό. Έξασφάλισε τήν άδεια άπό τίς όθωμανικές άρχές, οίκοδόμησε ναό καί γύρω άπό αυτόν μοναχικά κελλιά. Έλαβε τό μοναχικό σχήμα, πήρε τό όνομα Μελέτιος καί εγκαταστάθηκε μόνιμα εκεί. Ό τότε οίκεϊος Ίεράρχης, τό πιό πιθανό ό Μητροπολίτης Ρόδου Άγάπιος (1792-1829), εκτίμησε τό εκκλησιαστικό του ήθος καί τόν χειροτόνησε διάκονο καί πρεσβύτερο, του έδωσε τήν εύλογία τής πνευματικής πατρότητος καί τόν κατέστησε Ήγούμενο τής επανιδρυθείσης Μονής. Η άγία του ζωή σέ συνδυασμό μέ τή νέα του θέση βοήθησαν νά εξαπλωθεί ή φήμη του σέ όλόκληρο τό νησί καί πολλοί τόν επισκέπτονταν γιά νά έξομολογηθούν καί νά άκούσουν τίς συμβουλές του. Συχνά επισκεπτόταν ό ίδιος τά χωριά του νησιού γιά νά έξομολογήσει τούς πιστούς. Μάλιστα θεράπευε πολλούς άσθενείς καί έλευθέρωνε δαιμονιζόμενους άπό τήν

ἐπήρεια τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Ἡ Μονή του εἶχε φιλοξενήσει πολλές φορές καταδιωκόμενους ἀπό τοὺς Ὀθωμανοὺς χριστιανοὺς.

Ἐπέμενε πολὺ στό νά μὴν συνάπτονται γάμοι χριστιανῶν γυναικῶν μέ τοὺς Ὀθωμανοὺς, γεγονός πού ἐνοχλοῦσε ἰδιαίτερα τοὺς τελευταίους, οἱ ὅποιοι ἔψαχναν ἀφορμή γιά νά τόν δολοφονήσουν. Ἀφορμή στάθηκε ἡ ἀδερφή ἑνός Ἐπιτρόπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Λάρδου, ἡ ὁποία εἶχε σχέσεις μέ ὀθωμανοὺς ἀστυνομικούς τῆς Λίνδου. Ὁ Ὅσιος ὅταν τό ἔμαθε συνέστησε στόν ἀδερφό της νά τήν συμβουλέψει νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό αὐτούς καί τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ δημογέροντες τοῦ χωριοῦ, πράξη πού ἐξόργισε τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἔτσι, πῆγαν στή Λάρδο δολοφόνησαν δύο δημογέροντες καί κατευθύνθηκαν πρὸς τή Μονή γιά νά δολοφονήσουν τόν ἅγιο Μελέτιο. Ἀπέτυχαν ὅμως γιατί ὁ ἅγιος εἶχε ἤδη πληροφορηθεῖ τά σχέδιά τους καί εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό μοναστήρι.

Ὁ Ὅσιος συχνά ἀποσυρόταν γιά προσευχή σέ ἕνα σπήλαιο κοντά στή Μονή. Μία μέρα ἕνας Τοῦρκος μέ τό ὄνομα Ἀλῆ, καθώς ἀνέβαινε σέ αὐτό τό σημεῖο, εἶδε νά συνοδεύει τόν Ἅγιο κάποια ὠραία γυναίκα, καί ἔκανε ἀμέσως πονηρές σκέψεις γιά τόν Ἅγιο. Τοὺς ἀκολούθησε καί τοὺς εἶδε νά εἰσέρχονται μαζί στόν Ναό. Μετά ἀπό λίγο εἰσῆλθε καί αὐτός, ἀλλά ὑπῆρχε μόνο ὁ Ἅγιος προσευχόμενος. Ὁ Τοῦρκος ἄρχισε νά τρέμει καί τά μέλη του παρέλυσαν. Ἀμέσως κατάλαβε ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν ἡ Παναγία καί ἔπεσε στά πόδια τοῦ Ἁγίου ζητώντας μέ κλάματα συγγνώμη γιά τόν πονηρό λογισμό του. Ὁ Ἅγιος τόν θεράπευσε καί ὁ Ἀλῆ ἀπό εὐγνωμοσύνη ἀφιέρωσε στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας τό χρυσό περιλαίμιο, πού σώζεται μέχρι σήμερα.

Μία ἄλλη φορά ὁ Ὅσιος βρισκόταν στή Λάρδο καί ἤθελε νά πάει στή Μονή μέσα στή νύχτα. Τό ποτάμι εἶχε πλημμυρίσει καί δέν μποροῦσε νά περάσει. Ἔκανε τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ ἐπάνω στά νερά, πέρασε μέ θαυμαστό τρόπο χωρίς καθόλου νά βραχεῖ καί συνέχισε τό δρόμο του, ὁ ὁποῖος φωτιζόταν ἀπό ἕνα οὐράνιο φῶς πού κινουῖνταν μπροστά του, ὅπως εἶπαν βοσκοὶ πού ἔγιναν αὐτόπτες μάρτυρες.

Ὁ Ὅσιος λίγο πρὶν πεθάνει δοκιμάστηκε σκληρά. Ἐνας Τοῦρκος κατέστησε ἔγκυο μία χριστιανή ἀπό τήν Λάρδο, ὀνόματι Πελαγία, ἡ ὁποία εἶχε νοητική στέρηση. Ὅταν ἔγινε γνωστή ἡ ἐγκυμοσύνη, οἱ Τοῦρκοι τήν ἀνάγκασαν νά ὑποδείξει ὡς πατέρα τοῦ κυοφορούμενου βρέφους τόν Ἅγιο. Τόν κατήγγειλαν μέ φοβερή πειθῶ στόν Μη-

τροπολίτη Ρόδου, ό όποϊος τόν κάλεσε σέ άπολογία. Ό όσιος Μελέτιος, πού βρισκόταν ήδη σέ πολύ προχωρημένη ήλικία, δέν μπόρεσε νά άντέξει τήν κατάσταση αύτή καί εξέπνευσε μετά άπό λίγο πέφτοντας μπροστά στά πόδια του άρχιερέως. Μετά άπό λίγο ή συκοφαντία άποκαλύφθηκε καί ό Μητροπολίτης Ρόδου έδωσε έντολή νά κηδευθεϊ τό άγιασμένο σώμα του στόν περίβολο του μητροπολιτικού Ναού τών Εϊσοδίων τής Ύπεραγίας Θεοτόκου. Όταν άργότερα άνοιχτηκε ό τάφος του βρέθηκαν τά άγιασμένα του λείψανα νά εύωδιάζουν. Σήμερα στήν Ίερά Μονή τής Ύψενής φυλάσσεται ή τιμία κάρα καί μικρό μέρος τών τιμών λειψάνων.

Έκείνο πού μαρτυρεϊται ιδιαίτερα εϊναι ή παρουσία θαυμάτων στή ζωή του Αγίου καί όταν ήταν έν ζωή καί μετά. Τά θαύματά του συνεχίζονται μέχρι καί σήμερα καί έχει ιδιαίτερη σημασία νά σταχυολογήσουμε μερικά.

Η χάρις τής θαυματουργίας τόν εϊχε έπισκεφθεϊ άπό τά πρώτα παιδικά του χρόνια. Όταν οϊ γονεϊς του άπουσίαζαν στήν καλλιέργεια τής γής ό μικρός Έμμανουήλ άνοιγε διάπλατα τίς άποθήκες του σπιτιου τους καί έδινε δωρεάν στους φτωχούς λάδι καί άλεύρι. Οϊ γείτονες ένημέρωσαν τή μητέρα του, ή όποία τόν επέπληξε αύστηρά. Ό Έμμανουήλ τής ζήτησε νά τόν άκολουθήσει. Μέ έκπληξη ή μητέρα του άντίκρυσε γεμάτη τήν άποθήκη μέ περισσότερα άγαθά άπό αύτά πού εϊχε προηγουμένως.

Όταν εϊχε ήδη γίνει κληρικός καί πνευματικός, μία μέρα μέσα στόν χειμώνα, ύστερα άπό μία κοπιώδη ήμέρα ποιμαντικών καθηκόντων, βρίσκονταν μπροστά στά όρμητικά νερά του ποταμου πού έπρεπε νά διασχίσει. Τρεϊς βοσκοί πού εϊχαν άποκλειστεί λόγω τής κακοκαιρίας, τόν εϊδαν στήν όχθη του ποταμου νά προσεύχεται. Άφοϋ τελείωσε τήν προσευχή, έκανε τό σημείο του σταυρου στά νερά καί μεταφέρθηκε κατά τρόπο θαυμαστό καί παράδοξο στήν άπέναντι όχθη. Στή συνέχεια μέχρι νά φθάσει στήν πύλη τής Μονής τόν καθοδηγοϋσε ένα φώς κατερχόμενο άπό τόν οϋρανό. Οϊ βοσκοί γνωστοποίησαν άμέσως τό γεγονός στους συγχωριανούς τους καί πρέπει νά σημειώσουμε πώς τους εϊμαστε εύγνώμονες, καθώς μία άκόμα φορά έπιβεβαιώνεται ή άγιότητα του όσιου Μελετίου.

Κάποια άλλη μέρα, έποχή μάλλον πού έκαναν έργασίες στό Μοναστήρι, έφτασαν στή Μονή πολλοί φτωχοί καί ξένοι ζητώντας έλε-

ημοσύνη. Ὁ Ὅσιος τούς παρέθεσε τραπέζι καί φεύγοντας τούς ἔδωσε ψωμί, ἐλιές καί λάδι. Μετά τήν ἀποχώρησή τους ἀπό τήν Μονή ὅταν ἡ νεωκόρος εἶδε ἄδεια τήν ἀποθήκη εἶπε στόν ὄσιο Μελέτιο: «*Τώρα πού τούς δώσαμε ὅλα τά ψωμιά τί θά προσφέρουμε αὔριο στούς ἐργάτες;*» Ὁ Ὅσιος τῆς ἀποκρίθηκε: «*Μή χάνεις τό θάρρος σου εὐλογημένη καί θά τά οἰκονομήσει ὅλα ἡ Παναγία*». Πράγματι τήν ἄλλη μέρα ἦρθαν προσκυνητές ἀπό τό χωριό Ἀπόλλωνα μέ πέντε ζῶα φορτωμένα μέ σιτάρι γιά νά τό προσφέρουν στή Μονή.

Φυσικά πολλά θαύματά του μαρτυροῦνται καί σήμερα. Πρίν ἀπό λίγα χρόνια ἡ κ. Δήμητρα ἀπό τή Λάρδο ἔπασχε ἀπό ὀξεία σκωληκοειδίτιδα, ὅμως οἱ γιατροί μή μπορώντας νά διαγνώσουν ἀπό τήν ἀρχή τήν ἀσθένεια ἄφησαν τή σκωληκοειδίτιδα νά ἐξελιχθεῖ σέ περιτονίτιδα. Ἡ μητέρα της βλέποντάς την νά ὑποφέρει, ἐπικαλοῦνταν καθημερινά τή βοήθεια τῆς Παναγίας Ὑψενῆς καί τοῦ ὁσίου Μελετίου. Ἐπισκέφτηκε τή Μονή καί πῆρε ἕνα κομμάτι βαμβάκι μέ λάδι ἀπό τό καντήλι τῆς Παναγίας καί τοῦ Ὁσίου καί μέ αὐτό γιά ἑφτά ἡμέρες σταύρωνε τήν κόρη της στό σημεῖο πού πονοῦσε. Ὅταν ἡ Δήμητρα εἰσήχθη στό νοσοκομεῖο ὁ γιατρός τῆς ἐξήγησε πῶς ἡ κατάσταση ἦταν πολύ σοβαρή, ἀφοῦ εἶχε σπάσει ἡ σκωληκοειδίτις. Ἀπορημένος διαπίστωσε ὅτι τό πύον δέν εἶχε διαχυθεῖ στόν ὀργανισμό της καί εἶχε συγκεντρωθεῖ σέ ἕνα μέρος, γεγονός πού τῆς ἔσωσε τή ζωή καί δέν εἶχε πεθάνει τόσες μέρες. Ἡ Δήμητρα καί ἡ μητέρα της ἀπέδωσαν τό γεγονός στήν Παναγία καί τόν ὄσιο Μελέτιο. Μετά τή θεραπεία ἀπέκτησε παιδί, τό ὁποῖο γεννήθηκε κατά τόν ἑσπερινό τῆς ἑορτῆς τοῦ Ὁσίου.

Ὁ ἐφημέριος τῆς Μονῆς π. Βαρθολομαῖος κινδύνευε νά χάσει τό πόδι του, τό ὁποῖο εἶχε περιέλθει σέ κατάσταση σήψης. Στίς 30 Δεκεμβρίου 2000, ἡμέρα Σάββατο καί ὥρα 7:45 μ.μ. βλέπει ἕναν καλόγερο νά ἀνοίγει τήν πόρτα πού ἦταν κλειδωμένη ἐσωτερικά καί νά μπαίνει στό κελλί του. Ὁ μοναχός φοροῦσε ἡγουμενικό μανδύα, καλογερίκο σκοῦφο καί κρατοῦσε ἕνα ξύλινο μπαστούνι. Μόλις τόν εἶδε ὁ π. Βαρθολομαῖος ἀναρωτήθηκε δυνατά: «*Ποιός εἶναι αὐτός τέτοια ὥρα καί πῶς μπῆκε μέσα;*» καί ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: «*Εἶμαι αὐτός πού μνημονεύεις κάθε μέρα. Τί ἔχεις, τί θέλεις ἀπό ἐμένα;*» Ὁ π. Βαρθολομαῖος κατάλαβε ὅτι μπροστά του βρισκόταν ὁ ὄσιος Μελέτιος καί τοῦ ἀπάντησε: «*Γέροντα τό πρόβλημά μου εἶναι τά*

πόδια μου, πού ἐδῶ καί ἐξήμισυ χρόνια ὑποφέρω». Ὁ Ὅσιος τὸν εὐλόγησε καὶ τοῦ εἶπε: «Μὴ στεναχωριέσαι, μὴ φοβᾶσαι, οἱ πληγές σου θὰ κλείσουν, σέ προστατεύω» καὶ ἔφυγε κλείνοντας τὴν πόρτα. Μετά ἀπὸ μία ἐβδομάδα ὁ π. Βαρθολομαῖος εἶδε τὶς πληγές στὰ πόδια του νὰ θεραπεύονται. Ἡ κατάσταση τοῦ ποδιοῦ του βελτιωνόταν κάθε μέρα, τελοῦσε τὰ καθήκοντά του καὶ εὐχαριστοῦσε τὸν ὅσιο Μελέτιο.

Ὅμως καὶ ἡ Παναγία, στό σπίτι τῆς ὁποίας ἔδρασε ὁ ὅσιος Μελέτιος, μαρτυρεῖ πολλά θαύματα καὶ μάλιστα σέ ἀνθρώπους ἐκτός τοῦ στενοῦ ὀρθοδόξου χώρου. Στὶς 22 Ἰανουαρίου 2006 τὸ Μοναστήρι πού ἵδρυσε ὁ Ὅσιος ἔλαβε τὴν παρακάτω ἐπιστολή: «Ἀγαπητές ἀδερφές, Πέруσι, 7 Ἰουνίου 2005 ἐπικεφτήκαμε τὴν Ἱερά Μονὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ὑψενῆς. Ἐνῶ στεκόμασταν μπροστά στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας σκεφτόμασταν τὴν κόρη μας ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ ἀποκτήσει παιδί παρὰ μόνο μέ τὴ χρῆση τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης. Ἐκείνη τὴν ἐβδομάδα εἶχε κάνει τὴν τρίτη καὶ τελευταία προσπάθεια νὰ μείνει ἔγκυος. Ἡ ἀδερφή Μαρία, πού μᾶς μίλησε γιὰ τὴ Μονή, μᾶς εἶπε ὅτι πολλοὶ ἀνθρωποὶ προσεύχονται στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ζητώντας παιδί. Δὲν ἤξερε ὅτι καὶ ἐμεῖς ἐπιθυμοῦσαμε ἓνα ἐγγόνι. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μας πήραμε ἓνα μικρὸ μπουκάλι μέ λάδι γιὰ νὰ τὸ βάλουμε στό μέτωπό μας. Τὸ δώσαμε στὴν κόρη μας καὶ τὸ χρησιμοποίησε. Μετά ἀπὸ δύο ἐβδομάδες ἦταν ἔγκυος καὶ μετὰ ἀπὸ πολλοὺς δύσκολους μῆνες γέννησε μία κόρη στὶς 20 Ἰανουαρίου 2006. Θὰ θέλαμε νὰ σᾶς ποῦμε ὅτι γιὰ ὅλους μας αὐτὸ πού συνέβη ἦταν ἓνα θαῦμα (We would like to know you that for all of us it is a miracle what happened). Εἴμαστε ὅλοι ἐντυπωσιασμένοι (We were very impressed)».

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θαύματα τῆς Παναγίας Ὑψενῆς συνέβη στὶς 24 Ἰουλίου 2008 τότε πού ἡ φωτιά κατέκαψε χιλιάδες στρέμματα καὶ ἔφτασε ὡς τὴν αὐλὴ καὶ τὰ κελλιά τῆς Μονῆς. Μετά ἀπὸ λιτάνευση τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας καὶ τῆς κάρας τοῦ ὁσίου Μελετίου ἡ φωτιά, ὡς ἐκ θαύματος, ἄλλαξε πορεία ἀπομακρυνόμενη ἀπὸ τὴ Μονή. Γιὰ μία ἀκόμα φορά ἡ Παναγία καὶ ὁ Ὅσιος ἔδειξαν τὴ θαυματουργικὴ τους παρέμβαση.

Ἡ θεολογία μας ποτέ δὲν ἐρμήνευσε τὸ θαῦμα ὡς κάτι τὸ παράδοξο, ἀλλὰ ὡς μία ἄλλη «νομοτέλεια», πού εἰσέρχεται μέσα στὴ δική μας

νομοτέλεια για να την αγιάσει. Ἡ ἄλλη «νομοτέλεια» εἶναι ἡ ἄκτιστη, δηλαδή αὐτή πού δέν τή δημιούργησε κανένας, ἐνῶ ἡ δική μας εἶναι ἡ κτιστή, δηλαδή αὐτή πού δημιουργήθηκε ἀπό τόν Τριαδικό Θεό καί για να παίρνει τή ζωή, τό εἶναι καί τήν τελείωση πρέπει συνεχῶς νά βρίσκεται κοντά Του. Ἡ μία νομοτέλεια δέν ἀναιρεῖ τήν ἄλλη, ἀλλά καί οἱ δύο ὑπάρχουν παράλληλα διατηρώντας τήν αὐτονομία τους. Τό βλέπουμε πολύ καθαρά ὅταν ὁ Χριστός περπάτησε στά κύματα. Τήν ὥρα πού ὁ Χριστός περπατοῦσε ἀκριβῶς τήν ἴδια ὥρα ὁ Πέτρος ἔπεσε. Ὑποτίθεται εἶδαν τά θαύματα τῆς Παναγίας καί του ὁσίου Μελετίου ὅλοι οἱ προαναφερθέντες.

Ἡ Ἱερά Μονή τῆς μετανοίας του ἐπανιδρύθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Ὅσιο, ὅπως ἤδη προαναφέραμε. Ὅταν ἦρθε για πρώτη φορά σέ ἐπαφή μαζί της, ἦταν ἓνα ἐρειπωμένο κτίσμα πού ἡ ζωή του πρέπει νά μαρτυρεῖται ἀπό τά πρῶτα χρόνια του χριστιανισμοῦ, κάτι πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπό ἀρχαία εὐρήματα στή Μονή. Μέχρι τόν 15ο-16ο αἰῶνα δέν ἔχουμε μαρτυρίες για παρουσία ζωῆς στή Μονή. Τόν 16ο αἰῶνα ἔχουμε τίς πρῶτες μαρτυρίες πού ἀφοροῦν τήν παρουσία Κυπρίων. Στούς κώδικες τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου καί τῆς Ἑνορίας Λάρδου μέχρι τό ἔτος 1896 ἀναφέρεται ὡς Ἱερά Μονή τοῦ Ὑψους. Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀναφέρεται μέ τήν ἐπωνυμία Ὑψηνή, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερα καί μᾶλλον προέρχεται ἀπό τή διαφορά ὑψομέτρου πού εἶναι χτισμένη ἡ Μονή σέ σχέση μέ τό χωριό Λάρδος. Κάποιες φορές τῆς δίνεται καί τό ὄνομα Γυψηνή, πού προέρχεται ἀπό τή μορφολογία τοῦ ἐδάφους, ἐξαιτίας τῶν στρωμάτων γύψου, πού ὑπάρχουν στήν εὐρύτερη περιοχή. Ἡ εἰκόνα πού βρῆκε ὁ ὁσιος Μελέτιος χρονολογεῖται περίπου στά 1600 καί ἡ πρώτη ἔγγραφη μαρτυρία, πού ἀφορᾷ τήν ὑπαρξη, τή λειτουργία τῆς Μονῆς καί τήν παρουσία τοῦ Ὁσίου καταγράφεται κατά τό ἔτος 1809 ἀπό τόν Σάμιο διδάσκαλο Χατζημιχαήλ Κ. Λαχανᾶ στό Μηναῖο τοῦ Δεκεμβρίου. Τό Καθολικό τῆς Μονῆς περατώθηκε τό 1855, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπό τήν ἐπιγραφή στό πάνω μέρος τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ. Τό 1856 μέ 1861 πρέπει νά εἶναι καί ἡ περίοδος ἀκμῆς τῆς Μονῆς. Ἐκεῖνο πού μαρτυρεῖται ἰδιαίτερα εἶναι τό φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Μονῆς καί ἡ βοήθειά της σέ χεимаζόμενους καί ἀβοήθητους ἀδερφούς μας.

Ἀγιοκατάταξη εἶναι ἡ ἑνταξη ἑνός μέλους τῆς Ἐκκλησίας στό ἐπί-

σημο έορτολόγιό της, ώστε όλο τό ποιόνιο νά έχει σημείο αναφοράς σέ ανθρώπους τής χάριτος. Είται χαρακτηριστικό πώς αν έρευνήσαι κανείς μέ προσοχή τό άγιολόγιο τής Έκκλησίας μας θά εξακριβώσει πώς από αυτό δέν λείπει κανείς. Μικρά παιδιά, μοναχοί, γυναίκες, έγγαμοι ιερείς, ιεράρχες, προκαθήμενοι Έκκλησιών, θεολόγοι, διάσημοι συγγραφείς αυτού του κόσμου, πρόσωπα πριν τή γέννηση του Χριστού, οι κορυφαίοι τής Παλαιάς Διαθήκης, σύγχρονοι του Κυρίου, οι Απόστολοι, κανένας δέν λείπει από τό άγιολόγιο και έορτολόγιο, καθώς αυτό ακριβώς είναι ή Έκκλησία, ή σύναξη όλων των μελών. Φυσικά έχουμε και κοινούς άγιους μέ τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία, όλοι όσοι αναγνωρίστηκαν πριν τό Σχίσμα των Έκκλησιών, τό 1054 μ.Χ. Η ένδελεχής έρευνα των άγιοκατατάξεων έδειξε κάτι τό συγκλονιστικό. Η Έκκλησία μας εύκολα αναγνώριζε ως άγιους μοναχούς και ιερομονάχους και πολύ δύσκολα τά ήγεται της στελέχης, τους ιεράρχες. Μάλιστα δέν δίσταζε νά χαρακτηρίζει όλόκληρες αίρέσεις μέ τό όνομα ενός αίρεσιάρχη ιεράρχου, όπως ο Νεστοριανισμός από τό όνομα του Νεστορίου, Πατριάρχου Κωνταντινουπόλεως, ενώ δέν τό έκανε για τον μονοφυσιτισμό, τό αντίπαλο δέος εκείνης τής αίρέσως, όπου υπήρχε ήγетικό στέλεχος, αλλά στο βαθμό του Πρεσβυτέρου, ο Εύτυχής (δέν ονομάστηκε Εύτυχανισμός).

Γιά νά ένταχθει ένα έκκλησιαστικό μέλος στο έορτολόγιο πρέπει νά πληρούνται οι έξης προϋποθέσεις: α) νά είναι βαπτισμένο μέλος τής όρθοδόξου Έκκλησίας β) νά έχουν περάσει 50 χρόνια από τον θάνατο του ή τουλάχιστον τά μισά –περίπου 20 μέ 25 χρόνια– ώστε νά υπάρχει μία ασφαλής αντιμενική απόσταση, γ) νά απολαμβάνει τής αποδοχής του ποιμνίου και δ) νά μαρτυρούνται θαύματα είτε όταν ήταν έν ζωή είτε και μετά από τον θάνατό του. Η άγιοκατάταξη του έκκλησιαστικού προσώπου προτείνεται πάντοτε από τον οικείο Ιεράρχη, πού είναι ο κατεξοχήν εκπρόσωπος τής τοπικής έκκλησιαστικής κοινότητας στην Ιερά Σύνοδο στην όποία ανήκει, και ή Σύνοδος τό αποστέλλει στην Άγία και Ιερά Σύνοδο τής Μητέρας Έκκλησίας, του Οίκουμενικού μας Πατριαρχείου. Για τήν περίπτωση βέβαια του όσιου Μελετίου, όπου ή Ρόδος ανήκει κατευθείαν στο Οίκουμενικό Πατριαρχείο, έγινε πρόταση από τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ρόδου κ. Κύριλλο, κατευθείαν στην Άγία και Ιερά Σύνοδο του Οίκουμενικού μας Πατριαρχείου. Η Σύνοδος

του Πατριαρχείου εξετάζει λεπτομερῶς ἂν πληροῦνται οἱ τέσσερις προαναφερθεῖσες προϋποθέσεις, καί ἂν ὑφίστανται οἱ προϋποθέσεις, δίνει τήν ἔγκρισή της. Τότε μόνο εἶναι ἔγκυρη ἡ ἀγιοκατάταξη. Ἡ Ἐκκλησία ἤδη ἀπό τήν ἀρχή τοῦ ἱστορικοῦ της βίου διαφύλαξε τήν ἐγκυρότητα τῶν ἀγιοκατατάξεων, ὥστε ὁ θεολογικός της λόγος νά ἔχει βαρύτητα. Ἄλλωστε ἅγιοι καί θεολογία εἶναι ἄρρηκτα συνυφασμένα.

Αὐτό ἀκριβῶς ἐγίνε καί μέ τήν περίπτωση τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ. Τό 2004 ὅταν ἔφθασε στή Ρόδο ὁ Σεβασμιώτατος Ποιμενάρχης μας κ. Κύριλλος διαπίστωσε ἀπό κοντά τήν θαυματουργική παρουσία τοῦ ὁσίου Μελετίου στή Ρόδο, ἀποφασίζοντας πάραυτα τήν ἔνταξη τοῦ ὁσίου Μελετίου στή χορεία τοῦ ἀγιολογίου μας. Ἡ δική του προσφορά ἔγκειται κυρίως στό ὅτι ἔκανε τόν ἅγιο γνωστό ἔξω ἀπό τή Ρόδο, ἀπό τό 2004 καί ἔξῃς, καί μέ συγκεκριμένες διοικητικές ἐνέργειες, ἀλλά καί μέ τό κυριότερο μέσο τῆς Ἐκκλησίας μας, τή λατρευτική της ζωή, δηλαδή μέσω τοῦ πολιτισμοῦ της. Προικισθεῖς μέ τό τάλαντο τῆς λειτουργικῆς συγγραφῆς συνέγραψε Στιχηρά Προσόμοια εἰς τόν Μικρόν Ἑσπερινόν, εἰς τόν Μεγάλον Ἑσπερινόν, Ἰδιόμελα εἰς τήν Λιτήν, Στιχηρά Προσόμοια εἰς τόν Στίχον, Καθίσματα εἰς τόν Ὅρθρον, τό Συναξάριον τοῦ Ὁσίου, Στιχηρά Προσόμοια εἰς τοὺς Αἵνους, Παρακλητικό Κανόνα καί 24 Οἴκους εἰς τόν ὅσιο καί θεοφόρο π. Μελέτιο τόν ἐν Ὑψενῇ.

Ὁ ὁσιος Μελέτιος πληροῦσε καί τίς 4 ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις γιά τήν ἀγιοκατάταξή του. Ἦταν βαπτισμένο μέλος τῆς Ἐκκλησίας μας καί μάλιστα ὡς ἱερέας ἡ θέση του ἦταν μπροστά στό θυσιαστήριο, κανονικῶς χειροτονηθεῖς κληρικός στόν βαθμό τοῦ πρεσβυτέρου, πέρασαν τουλάχιστον 50 χρόνια ἀπό τήν ἐκδημία του, ἀπολαμβάνει μεγάλης ἐκτιμήσεως ἀπό τόν κλῆρο καί λαό τοῦ Θεοῦ καί μαρτυροῦνται πολλά θαύματα καί κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς του, ἀλλά καί μετέπειτα.

Ἡ Ἀγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου, ἔχει εἰδική Κανονική Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἐπιλαμβάνεται αὐτῶν τῶν θεμάτων. Μελετᾷ τίς εἰσηγήσεις τῶν κατὰ τόπους Ἱεραρχῶν, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν καλύτερα ἀπό τόν καθένα τήν ἐκκλησιαστική ζωή τῆς ἐπαρχίας τους. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος ἀπό τό 2004 καί ἔξῃς κατέθεσε στήν ἀρμόδια Κανονική Ἐπι-

τροπή του Οικουμενικού Πατριαρχείου έγγραφα, κείμενα, μαρτυρίες θαυμάτων της εποχής εκείνης, αλλά βέβαια και της σημερινής, πού πιστοποιοῦν μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν αγιασμένη παρουσία του Ὁσίου.

Πράγματι ὕστερα ἀπό συντονισμένες ἐνέργειες του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου, στίς 27 Νοεμβρίου 2013 ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος του Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προχώρησε στήν ἀγιοκατατάξη του Ὁσίου. Τό ἀνακοινωθέν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Συνῆλθεν ὑπό τήν προεδρίαν τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος, εἰς τήν τακτικήν συνεδρίαν αὐτῆς, σήμερον Τετάρτην, 27η Νοεμβρίου 2013 πρός ἐξέτασιν τῶν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάζει ἀναγεγραμμένων θεμάτων. Κατ' αὐτήν ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος ἀποδεχθεῖσα τήν εἰσήγησιν τῆς Κανονικῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέγραψεν εἰς τό Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τούς Ἱερομόναχον Πορφύριον τόν Καυσοκαλυβίτην, καί Ἱερομόναχον Μελέτιον, τόν ἐν Ὑψενῇ Ρόδου».

Καθώς ἡ Ἐκκλησία κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο εἶναι ἡ σύναξη τῶν λογικῶν ὄντων, τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔχουν τόν νοῦ καί τήν ἐλευθερία, ἀρετές πού θεολογικά ὀνομάζονται «τό κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» στόν ἄνθρωπο, χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ποικιλία τῶν χαρισμάτων. Ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, μάρτυρες τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, μοναχοί, ἀσκητές, διδάσκαλοι, θεολόγοι, μέ πρωτοκορυφαίους πάντοτε τούς ἀποστόλους, ἔχουν προικισθεῖ ὁ καθένας μέ διαφορετικό χάρισμα καί ἀποτελοῦν τήν Ἐκκλησία. Αὐτήν τή βασιική ἀλήθεια φρόντιζε πάντοτε ἡ Ἐκκλησία νά τή δείχνει στό ἑορτολόγιό της, δίνοντας διαφορετικούς χαρακτηρισμούς στίς διάφορες κατηγορίες ἁγίων, ἀνάλογα μέ τό ποιᾶ ἰδιότητα εἶχαν στή ζωή τους. Ἔτσι οἱ Ἅγιοι πού εἶναι πολύ γνωστοί σέ ὁλόκληρη τήν Οἰκουμένη ὀνομάζονται Μεγαλομάρτυρες. Μαρτυροῦνται μέγας ἀπό ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα. Κάποιοι ἀπό αὐτήν τήν ὁμάδα τῶν Ἁγίων εἶχαν καί πολύ φρικτό μαρτύριο, κάποιοι ὅμως δέν εἶχαν, εἶναι ὅμως καί αὐτοί Μεγαλομάρτυρες ἐξαιτίας τῆς κατά Θεόν δόξας πού ἀπέκτησαν καί στή στρατευομένη Ἐκκλησία, ἀλλά καί στή θριαμβεύουσα, δύο φάσεις τῆς Ἐκκλησίας πού βρίσκονται σέ πλήρη συνέχεια καί ἐνότητα. Ὁ ἅγιος Δημήτριος, πολιοῦχος τῆς Θεσσαλονίκης, δέν εἶχε ἰδιαίτερα φρικτό μαρτύριο εἶναι ὅμως παντοῦ φημισμένος

καί γι' αυτό είναι Μεγαλομάρτυς. Ἡ ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Σινᾶ εἶναι ἐπίσης Μεγαλομάρτυς. Καί εἶχε πολύ φρικτό μαρτύριο, ἀλλά εἶναι καί φημισμένη σέ ὁλόκληρη τήν Οἰκουμένη. Στήν ἴδια ομάδα βέβαια βρίσκεται καί ὁ ἅγιος Μηνᾶς. Ἐπίσης οἱ Ἅγιοι πού εἶναι καί ἰδιαίτερα γνωστοί εἶχαν ὅμως καί φρικτό μαρτύριο ὀνομάζονται: ἄν ἦταν κληρικοί (ἐπίσκοποι ἢ ἱερεῖς) Ἱερομάρτυρες, ἄν ἦταν μοναχοί καί ἀσκητές Ὁσιομάρτυρες, ἄν ἦταν μόνο λαϊκοί, ὀνομάζονται Μάρτυρες καί ἄν ἦταν κληρικοί ἢ λαϊκοί πού μαρτύρησαν στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας Νεομάρτυρες. Οἱ Ἅγιοι πού δέν εἶχαν κάποιο φρικτό μαρτύριο, μαρτύρησαν τόν Χριστό μέ τή ζωή τους, καί εἶχαν τήν ιδιότητα τοῦ μοναχοῦ ὀνομάζονται Ὁσιοι. Σέ αὐτήν τήν κατηγορία κατέταξε ἡ Ἐκκλησία μας τόν ὅσιο Μελέτιο. Ἦταν κληρικός, ἀντιμετώπισε τή δυσκολία τῶν ἡμερῶν τῆς Τουρκοκρατίας, ὅμως δέν ὀφείλεται ὁ θάνατός του σέ μαρτύριο καί γι' αὐτό δέν πῆρε τόν τίτλο τοῦ Ἱερομάρτυρος ἀλλά τοῦ Ὁσίου, θυμίζοντάς μας γιά πάντοτε τήν μοναχική καί ἀσκητική του ζωή.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος συνέγραψε Ἀκολουθία καί Παρακλητικό Κανόνα καί εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τήν «Ὑψηνήν», ἀλλά καί εἰς τόν ὅσιον καί θεοφόρον Πατέρα ἡμῶν Μελέτιον τόν ἐν Ὑψενῇ. Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό μοναδικό ἐπίτευγμα πού δέν σταμάτησε ποτέ νά τελεῖται. Ἐχει ἰδιαίτερη σημασία νά τό ὑπογραμμίσουμε, γιατί ὁ,τιδήποτε πέρασε μέσα στήν ἱστορία καρποφόρησε, ἀνθῆσε, ἀλλά κάποια στιγμή πέθανε. Ἡ ἀρχαία τραγωδία δέν ὑπάρχει, εἶναι νεκρή, γιὰ κάποια στιγμή μέσα στόν χρόνο σταμάτησε νά τελεῖται. Σήμερα ἀπομιμήσεις τῆς τραγωδίας ἀνεβαίνουν γι' αὐτό καί ἐνίοτε εἶναι πολύ ἀποτυχημένες καί ξένες μέ τόν σημερινό ἐλληνικό λαό. Τό αὐτό θά σημειώναμε καί γιά τήν ἀττική κωμωδία καί τά ὁμηρικά ἔπη. Σέ καμία ὅμως περίπτωση δέν συμβαίνει τό ἴδιο γιά τή θεία Λειτουργία καί σύνολο τόν λειτουργικό πλοῦτο τῆς Ἐκκλησίας. Τελοῦνται ὅπως ἀκριβῶς γράφτηκαν πρὶν ἀπό 2000 χρόνια καί γι' αὐτό α) ὁ λαός μετέχει στή λατρεία σύσσωμος, χωρίς πρόσκληση ἢ εἰσιτήριο, εἶναι κάτι ζωντανό, καί β) συνεχῶς ἀνανεώνονται καί γράφονται καινούριες ἀκολουθίες. Μάλιστα οἱ θεολόγοι θεωροῦν πῶς αὕτη ἡ συνεχῆς παρουσία τοῦ λατρευτικοῦ πλοῦτου τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη τῆς παρουσίας τῆς χάριτος.

Ὁ μακαριστός Γεράσιμος ὁ Μικραγιαννανίτης πού ἐκοιμήθη τό 1991, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας κ. Ἰωήλ καί ὁ Ποιμενάρχης σας Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος, εἶναι οἱ τρεῖς ἐκκλησιαστικές προσωπικότητες πού συνεχίζουν ζωντανά τή λατρευτική παράδοση, καθώς συνθέτουν παρακλητικούς κανόνες καί ἀκολουθίες.

Στόν παρακλητικό κανόνα πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Μελετίου, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου ἔβαλε ὅλες τίς βασικές ἀρχές τῆς δογματικῆς. Ἔτσι παρατηροῦμε πώς:

α) ὅπως σέ ὅλους τούς παρακλητικούς κανόνες ἔτσι καί στήν παράκληση τοῦ ὁσίου Μελετίου ὑπάρχει ἔντονη ἡ σύνδεση Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Στήν αἴτηση καί τό κάθισμα σημειώνει: *«Τὸ χαῖρε εἰπὼν, τῷ κόσμῳ ὡς θεόσοφος, Ὅσίῳν θερμῶς, τοῖς τρίβοις ἠκολούθησας, καὶ αὐτῶν Μελέτιε, ἐν Ἑδέμ τῆς χαρᾶς ἐκοινώνησας»* μεθ' ὧν δυσώπει πάντοτε Χριστόν, δοθῆναι ἡμῖν πταισμάτων ἄφεσιν». Ἡ «Ἑδέμ» εἶναι ὁ τόπος τρυφῆς γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἐνῷ τό Χριστός χαρακτηρίζει τόν Υἱό μόνο ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπηση καί μετὰ, ποτέ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Τόν παλαιοδιαθηκικό κῆπο τῆς Ἑδέμ θά ξαναχρησιμοποιήσει ὁ Σεβ. λίγο πρὶν τό τέλος τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα: *«ὅθεν ἐν Ἑδέμ καταπαύσας, πρέσβευε ἀεὶ ὑπὲρ πάντων, τῶν εἰλικρινῶς μακαριζόντων σε»* σημειώνοντας δύο σειρές πιὸ πάνω *«τόν Σταυρόν ἐβάστασας, στερρῶς ἐπ' ὤμων σου, καὶ ὁσίως διήνυσας, ἐπὶ γῆς τόν βίον, Ὅσιε Μελέτιε»*. Συνδέεται πολὺ ὀργανικά σύνολη ἡ Ἀγία Γραφή Παλαιὰ καί Καινὴ Διαθήκη μέ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θά ξαναέρθει στόν κανόνα, καθώς ὁ ὁσιος Μελέτιος θά χαρακτηριστεῖ *«θεόφρων, Ἀγγέλων σύσκηνος»*. Οἱ σκηνές παραπέμπουν στά 40 χρόνια τῆς ἐρήμου ἀπὸ τὴν ἐξοδο τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου καί μάλιστα ὑπῆρχε καί ἐορτὴ τῆς σκηνοπηγίας στήν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς ἀνάμνηση αὐτῶν τῶν γεγονότων. Ὁ Σεβασμιώτατος θά χαρακτηρίσει τόν ὁσιο Μελέτιο ὡς σύσκηνο τῶν Ἀγγέλων.

Ἡ χάρις τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ σέ πολλὰ βιβλικά κείμενα χαρακτηρίζεται ὡς ἀκτίνα φωτός. Τό φῶς θά χρησιμοποιήσει ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τό 325 μ.Χ. γιὰ νὰ μιλήσει γιὰ τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἄλλωστε ὁ ἄσαρκος Λόγος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι

ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης. Στὴν γ' ὥδῃ ὁ Σεβασμιώτατος θά γράψει: «Ἡ δοθεῖσά σοι χάρις, παρὰ Θεοῦ Ὅσιε, θείας ἐφαπλοῦσα ἀκτίνας, παθῶν τὴν ζόφωσιν, διασκεδάζει αἰεὶ, καὶ φωτισμοῦ πληροῖ πάντας, τοὺς ἀσπαζομένους σου, πίστει τὰ λείψανα». Οἱ ἀκτῖνες τῆς θείας χάριτος, πού δόθηκε στὸν ὅσιο Μελέτιο, διασκορπίζουν τὴ ζόφωση τῶν παθῶν καὶ φωτίζουν ὅλους ὅσοι ἀσπάζονται μέ πίστη τὰ λείψανά του. Τὰ λείψανα ὅπως καὶ οἱ εἰκόνες ἔχουν ἐπάνω τους καὶ αὐτὰ τὸν ἁγιασμό: τὰ ἀσπάζεται ὁ πιστός καὶ ἁγιαζεται. Αὐτό ἦταν τὸ πρόβλημα καὶ στὴν εἰκονομαχία. Τό ὅτι ἡ εἰκόνα «ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει» τό ἔλεγαν καὶ οἱ εἰκονομάχοι, ἀλλὰ δέν πίστευαν ὅτι εἶναι ἁγιασμένες· ἀπλῶς εἶναι ξύλα καὶ μπογιές. Τό ἴδιο ἀκριβῶς ἔλεγαν καὶ γιὰ τὰ λείψανα· πῶς ἀπλῶς εἶναι κάποια ὀστά. Οἱ ὀρθόδοξοι ἦταν ἀπόλυτα σίγουροι πῶς καὶ οἱ εἰκόνες καὶ τὰ λείψανα ἔχουν ἐπάνω τους τὸν ἁγιασμό: τὰ ἀσπάζεται ὁ πιστός καὶ ἁγιαζεται. Τό πρόσθεσε ὁ Σεβασμιώτατος καθὼς στὴν Ἱερά Μονὴ τῆς Παναγίας φυλάσσεται ἡ τιμία κάρτα τοῦ ὁσίου Μελετίου, ἡ σιαγόνα, ὁ βραχίονας καὶ ἡ ὠλένη (τό ἐσώτερο ἀπὸ τὰ δύο ὀστά τοῦ ἀντιβραχίου - τοῦ πῆχυ) – σημειωτέον πῶς στὴν Μονὴ ὑπάρχει μικρὸ τεμάχιο Τιμίου Εὐλοῦ καὶ λείψανα πολλῶν ἁγίων. «...τοὺς ἀσπαζομένους σου, πίστει τὰ λείψανα». Λόγος γιὰ τὰ ἁγιασμένα λείψανα τοῦ Ὁσίου γίνεται καὶ στό Προσόμοιο: «τοῖς χαριτοβρύτοις λειψάνοις σου, εἰρήνην ἐξάιτει, γαλήνην καὶ τὸν θεῖον φωτισμόν, τοῖς προσιούσιν ἐκάστοτε, τῇ θερμῇ πρεσβείᾳ σου».

Ἔχει ἰδιαίτερη σημασία καὶ ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ: Ματθ. 21, 27 - 30 τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα. Ὁ Υἱός ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα, καθὼς εἶναι ὁ Λόγος Του καὶ ξεκουράζει τὸν κάθε κουρασμένο πού προστρέχει σέ Αὐτόν. «Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρὺ ἐστίν». Αὐτό ἀκριβῶς ἔκανε σέ ὅλη του τὴ ζωὴ ὁ ὅσιος Μελέτιος.

Τό ἀπολυτίκιο τοῦ Ὁσίου εἶναι τό ἐξῆς: «Τὸν φωστήρα τῆς Λάρδου, Ῥοδονήσου τὸ καύχημα, καὶ τῆς Ὑψενῆς τοῦ σεμνείου, θεοφόρον δομήτορα, Μελέτιον τιμήσωμεν πιστοί, ὡς σκεῦος οὐρανίων ἀρετῶν· πρυτανεύει γὰρ θαυμάτων τὰς δωρεάς, τοῖς πόθῳ ἀνα-

βοῶσι· Δόξα τῷ σέ δοξάσαντι Χριστῷ, δόξα τῷ σέ θαυμαστώσαντι, δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ, πᾶσιν ἰάματα».

Γιά τή θεολογία, ὅπως διαμορφώθηκε μεταξύ 4ου καί 8ου αἰώνα μ.Χ., ἡ θύρα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἶναι ὁ νοῦς καί γι' αὐτό τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ στόν ἄνθρωπο ὀνομάζεται ὁ νοῦς. Στόν παρακλητικό κανόνα πρὸς τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο τήν ἐν Ὑψενῇ, στήν ἐ' ὠδή, ὁ Σεβ. θά γράφει «Σύ μου τοῦ νοός, τήν σκοτίαν διασκεδάσον, ἐξ Εἰκόνης σου τῆς θείας Ὑψενῇ, χάριτός σου τήν αὐγήν ἐξανατέλλουσα». Παρακαλεῖ τήν Παναγία νά διασκεδάσει τή σκοτία τοῦ νοός μέσα ἀπό τήν θεία εἰκόνα τῆς Ὑψενῆς. Τά σημαντικότερα πάθη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὀργή καί ἡ θλίψη. Στήν ἴδια ὠδή ὁ Σεβασμιώτατος θά σημειώσει: «Ἴδε Ὑψενῇ, συμπαθῶς ταύτην τήν ποιμήνην σου, τῇ δυνάμει τῆς πρεσβείας σου αὐτήν, λυτρουμένη ἐξ ὀργῆς καί πάσης θλίψεως».

Ἡ εὐαγγελική περικοπή τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα πρὸς τήν Παναγία εἶναι ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ κεφ. 1, 39 - 49, 56 καί ἀναφέρεται στή συνάντηση τῆς Ἑλισάβετ, μητέρας τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου μέ τήν Παναγία, ὅταν ἡ Ἑλισάβετ κατάλαβε ἀμέσως πῶς ἡ Παναγία εἶναι ἔγκυος καί θά γεννήσει τόν Σωτήρα. Ἐνωση Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης μέ κέντρο τήν Παναγία: «ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς· καὶ ἐπλήσθη Πνεύματος Ἁγίου ἡ Ἑλισάβετ καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλη καὶ εἶπεν· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου».

Πρὶν τήν ἀπόλυση τῆς παρακλήσεως, σέ πέντε σειρές, διαβάζουμε: «Δεῦτε καὶ προσδάμωμεν πιστοί, ἐν ἀγαλλιάσει καρδίας, ἐν Ὑψενῇ τῇ Μονῇ, ἔνθα τεθησαύριται, Εἰκὼν ἡ πάντιμος, τῆς Ἀγνῆς Θεομήτορος, καὶ καταφιλοῦντες, ταύτην ἀνακράζωμεν, ὅλης ἐκ πίστεως· Μητερ τοῦ Θεοῦ Παναγία, φύλαττε, βοήθει καὶ σκέπε, τοὺς τῇ ἀντιλήψει σου προστρέχοντας».

Ἐκτός ὅμως ἀπό τόν παρακλητικό κανόνα ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος συνέγραψε καί τὰ Στιχηρά Προσόμοια τοῦ μικροῦ Ἑσπερινοῦ, τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ, τοῦ Στίχου καί καθίσματα τοῦ Ὁρθρου πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Μελετίου, ὅπως ἀποθησαυρίζονται στό ἔργο του Ροδιακόν Λειμωνάριον.

Εἶναι χαρακτηριστικό πῶς στό δ' ἰδιόμελο τῆς Λιτῆς μέσα σέ δέκα σειρές περικλείεται ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Ἀγίου. Συγκεκριμένα μᾶς λέει πῶς

ὅπως ἦταν καθαρὸς στήν καρδιά μέσω τῆς ἐγκρατείας, ἔτσι χρημάτισε καί ἔνθεος ὑπουργὸς μέ τήν εὐδοκία τῆς ἀγνῆς θεομήτορος, τήν ἀγία εἰκόνα τῆς ὁποίας βρῆκε μέ ἀποκάλυψη κάτω ἀπὸ τήν ἐλιά, ὅπου μέ πάρα πολὺ κόπο ἔχτισε ἱερό ναό γιὰ ἀληθινὴ περιποίηση τῶν ψυχῶν. Σέ αὐτόν καταφεύγουμε κι ἐμεῖς μακαρίζοντας τόν θαυμαστό του βίο, καί δοξάζοντας τόν Χριστό τόν Θεό, πού τόν δόξασε μέ τὰ θαύματα.

Στό πρῶτο Στιχηρὸ Προσόμοιο τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ ὁ ὁσιος Μελέτιος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τόν Σεβασμιώτατο ὡς «ἥλιος φωταυγής», πού ἀνέτειλε τίς τελευταῖες ἡμέρες μέ τίς ἀκτῖνες τῶν ἀρετῶν, φωτίζοντας τό χριστεπώνυμο πλήρωμα. Στό β' Στιχηρὸ Προσόμοιο τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ ὁ Σεβασμιώτατος μᾶς διευκρινίζει πῶς τὰ θαύματα ἐξαρτῶνται μόνο ἀπὸ τόν Θεό: «Σὺ γὰρ τῶν θαυμάτων, δωρεαῖς ἐβράβευσας, Μελέτιον ἀσκητῶν, τὸ ἐγκαλλώπισμα». Κατὰ τήν συνήθη πρακτικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως τὰ πάντα γίνονται σήμερον. Ἔτσι στό δ' Στιχηρὸ προσόμοιο τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ διαβάζουμε: «Σήμερον λαμπρὸς χορεύσωμεν, εὐσεβῶν οἱ δῆμοι», ἀλλὰ καί στό Δόξα τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ ἐπανέρχεται ἡ λέξη Σήμερον: «Σήμερον ὡς καινὸς ἑωσφόρος, τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέτειλεν, ἡ θεία πανήγυρις τοῦ θεοφόρου Μελετίου». Τὰ πάντα στήν ἐκκλησία εἶναι συνεχῶς ζωντανὰ καί κατὰ τό «Σήμερον ἡ Παρθένος...» ἢ κατὰ τό «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τήν γῆν κρεμάσας...». Σήμερον ἑορτάζουμε τήν μνήμη τοῦ ὁσίου Μελετίου.

Σχετικὰ μέ τὰ τρία ἀναγνώσματα ἀπὸ τήν Παλαιὰ Διαθήκη, πού πρέπει νά κοσμοῦν τόν Μεγάλον Ἑσπερινόν, κατὰ τὴ συνήθη πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας μας, ὁ Σεβασμιώτατος ἐπέλεξε τρία ἀποσπάσματα ἀπὸ τό βιβλίον «Σοφία Σολομώντος» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καί τὰ τρία ἀναφέρονται στὴ δικαιοσύνη. Μελετώντας τὰ ἐν λόγῳ τρία ἀποσπάσματα βλέπουμε τὴν διαφορὰ δικαιοσύνης πρὸ Χριστοῦ καί δικαιοσύνης μετὰ Χριστόν, ἡ ὁποία χαρίτωνε τόν ὅσιον Μελέτιον. Ἡ πρώτη εἶναι δικαιοσύνη κατὰ τὰ μέτρα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἡ δευτέρη εἶναι ἡ δικαιοσύνη τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καί ἐλευθερίας.

Στό πρῶτον ἀνάγνωσμα πού προέρχεται ἀπὸ τό γ' κεφάλαιον 1-9 στίχο τοῦ Σοφία Σολομώντος, σημειώνεται: «Λίγο θὰ παιδευθοῦν πολὺ θὰ εὐεργετηθοῦν, γιατί ὁ Θεὸς τοὺς πείραξε καί τοὺς βρῆκε ἄξιους». Τό δεύτερον ἀνάγνωσμα πού κοσμεῖ τόν Μεγάλον Ἑσπερινόν

προερχόμενο από τό κεφάλαιο ε΄ 15ο στίχο μέχρι τό στ΄ κεφάλαιο 3ο στίχο τοῦ ἴδιου Παλαιοδιαθητικοῦ βιβλίου, διαβάζουμε ὅτι: «Οἱ δίκαιοι θά ζήσουν στόν αἰῶνα καί ὁ μισθός τους θά εἶναι ἐν Κυρίῳ καί ἡ φροντίδα αὐτῶν παρά Ὑψίστῳ». Ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ δευτέρου ἀναγνώσματος μᾶς ὑπενθυμίζει καθαρά πώς ὁ Θεός κρατάει τά πάντα στά χέρια του. Τό γ΄ ἀνάγνωσμα προερχόμενο ἀπό τό Σοφία Σολομόντως δ΄ κεφάλαιο 7-15 στίχο καθώς μιλάει γιά τό τέλος τῆς ζωῆς τοῦ δίκαιου ἀνθρώπου, μᾶς ὑπενθυμίζει πώς τίμιο γῆρας δέν εἶναι τό πολυχρόνιο οὔτε αὐτό πού μετῶνται μέ τόν ἀριθμό τῶν ἐτῶν, ἀλλά αὐτό πού χαρακτηρίζεται ἀπό τήν μεγάλη φρόνηση καί τόν καθαρό βίο· αὕτη ἡ ψυχή εἶναι ἀρεστή στόν Κύριο. Κλείνοντας τό γ΄ παλαιοδιαθητικό ἀνάγνωσμα βλέπουμε πώς οἱ λαοί εἶδαν καί δέν κατάλαβαν, γιατί ἡ δικαιοσύνη δέν βλέπεται μέ τά σωματικά μάτια, ἀλλά μέ τά μάτια τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ Παλαιά Διαθήκη ὅμως δέν ὑπάρχει μόνο μέ τήν μορφή τῶν ἀναγνώσμάτων, ἀλλά καί μέ τά παλαιοδιαθητικά ὀνόματα ἢ γεγονότα πού βρίσκονται σέ ὁλόκληρη τήν λειτουργική ποίηση πού συνέγραψε ὁ Σεβασμιώτατος. Στό α΄ ἰδιόμελο τῆς Λιτῆς ὁ Σεβασμιώτατος σημειώνει πώς πρέπει νά φωνάξουμε πρός τόν θεοφόρο Μελέτιο τή φράση τοῦ Δαυίδ: «Μακάριος εἶσαι Ὅσιότατε Πάτερ διότι μέ τίς ἐντολές τοῦ Παντάνακτος πλεόνασες στά ἔργα τῆς δικαιοσύνης καί ἔγινες ὑπογραμμός τῆς Εὐαγγελικῆς Πολιτείας». Φυσικά δέν μπορεῖ νά λείπει καί ἡ ἀναφορά στήν Καινή Διαθήκη μέ ἀναφορά τόν Ἀπόστολο Παῦλο. Στό Δόξα, εἰς τόν Στίχον, ὁ Σεβασμιώτατος σημειώνει πώς ὁ ὁσιος Μελέτιος δουλαγωγήσε τό σῶμα, νέκρωσε εἰς τέλος τά πάθη καί ἔγινε ἔμψυχο κατοικητήριο τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως μᾶς προτρέπει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Μία σημαντική δογματική ἀναφορά τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἡ διάκριση μεταξύ ἐκουσίου καί ἀκουσίου πάθους. Ὁ Χριστός προσέλαβε μέ τή θέλησή του τήν ἀνθρώπινη φύση καί γι΄ αὐτό τό πάθος του εἶναι ἐκούσιο. Ἀντιθέτως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θέλουν δέν θέλουν γεννιοῦνται, χωρίς νά ρωτηθοῦν ἀπό κανένα καί γι΄ αὐτό τό πάθος τους εἶναι ἀκούσιο. Ἡ φοβερή κουβέντα πού ἀκούγεται στήν ἐκκλησιαστική ποίηση τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος «Τό ἐκούσιον πάθος τοῦ Κυρίου» δέν σημαίνει πώς ὁ Χριστός μέ τή θέλησή Του παραδόθηκε στούς σταυρωτές Του (ἄλλωστε ὁ Χριστός κρυβόταν μέχρι τήν

τελευταία στιγμή για να μὴν Τόν βροῦν οἱ Φαρισαῖοι), ἀλλὰ ὅτι μέ τή θέλησή Του προσέλαβε ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση, κορύφωση τῆς ὁποίας εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου στό πρῶτο κάθισμα τοῦ Ὁρθρου τονίζει αὐτή τή δογματική ἀλήθεια, σημειώνοντας πὼς ὁ Ὁσῖος Μελέτιος τρωθεῖς ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ Χριστοῦ τοῦ «ἐκουσίως παθόντος», μέ τή θέλησή Του δηλαδή, προσέλαβε ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση, ὥστε νά ἀγιαστεῖ ἡ ἀνθρωπότητα. Ἡ Ἐκκλησία σέ κάθε πτυχή τοῦ λειτουργικοῦ της πλούτου τονίζει τίς πιό σπουδαῖες ἀλήθειες τῆς δογματικῆς διδασκαλίας της.

Κέντρο τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐκκλησιαστική ἀνθρωπολογία, ὅπως ἤδη τονίσαμε παραπάνω, εἶναι ὁ νοῦς. Καί ἡ καρδιά εἶναι κέντρο, ἀλλά πάντοτε πρέπει νά κατευθύνεται ἀπὸ τὸν νοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀσκητική γραμματεία εἶναι ἡ θύρα τῆς ὑπάρξεως. Ὁ Σεβασμιώτατος θά σημειώσει πὼς ἀφοῦ ἡ καρδιά τοῦ Ὁσίου τρώθηκε ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ Χριστοῦ στήν παιδική ἡλικία, χρησιμοποίησε τὰ πρόσκαιρα νουνεχῶς καί ἀναδείχθηκε ἀσκητικό σκεῦος τῶν ἀρετῶν. Νοῦς καί καρδιά, τὰ δύο σημαντικότερα κομμάτια τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀγιάζονται ἀπὸ τὸν Τριαδικό Θεό. Ἄλλωστε στό δ' Στιχηρό Προσόμοιο τῶν Αἰνῶν ὁ ὁσῖος Μελέτιος χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ νοῦς ὁ οὐράνιος, νοημάτων τῆς χάριτος, στό στόμα τό θεῖον ... τῆς Ρόδου τό καύχημα».

Ἄλλωστε στοὺς 24 Οἴκους πρὸς τὸν ὁσῖο Μελέτιο, ὁ Σεβασμιώτατος τονίζει πὼς ὁ νοῦς τοῦ Ὁσίου εἶναι καθαρός, πὼς πληρώθηκε ἡ καρδιά του μέ μυστική εὐφροσύνη καί ἡ καρδιά του γνώρισε τὸν ἅγιο φόβο. Ὅλα αὐτά ὡς κατευθυντήριο τῶν αἰσθήσεων του οἱ ὁποῖες καθάρθηκαν μέσα ἀπὸ τὴν ἐγκράτεια. Στούς Οἴκους παρατηροῦμε πὼς ἐνῶ ὁ Σεβασμιώτατος ἀναφέρεται διεξοδικά στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, δέν κάνει τό ἴδιο γιὰ τὴν φύση τῶν ἀγγέλων. Καθὼς τό μόνο πού ξέρουμε γιὰ τοὺς ἀγγέλους εἶναι ἡ κτιστότητά τους, χωρὶς νά γνωρίζουμε κάτι ἄλλο λεπτομερέστερο γιὰ τὴ φύση τους, χρησιμοποιοῖ γι' αὐτοὺς μόνο τὴ λέξη φύσις: «Πᾶσα φύσις Ἀγγέλων, κατεπλάγη τῷ ξένῳ...» καί ὄχι κάποια ἄλλη διευκρίνιση, ὅπως κάνει σύνολη ἡ δογματική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἐχει ἰδιαίτερη σημασία νά δοῦμε τοὺς χαρακτηρισμοὺς πού δίνει ὁ Σεβασμιώτατος γιὰ τὸν ὁσῖο Μελέτιο. Στό α' Στιχηρό Προσόμοιο τῶν Αἰνῶν ὁ Ὁσῖος Μελέτιος χαρακτηρίζεται «οὐράνιος ἀνθρω-

πος», «ἐπίγειος Ἄγγελος», «Τό εὐῶδες καί ἀμάραντον ἀπάνθισμα τῆς δικαιοσύνης». Οὐρανός καί γῆ ἐνώνονται καθὼς καί τὰ δύο εἶναι τό δημιούργημα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τά δύο ἀντιθετικά σχήματα τοῦ Σεβασμιωτάτου ὁ «οὐράνιος ἄνθρωπος» καί «ἐπίγειος ἄγγελος» δείχνουν αὐτή τήν ἀλήθεια. Στό β' Στιχηρό Προσόμοιο τῶν Αἰνῶν ὁ Σεβασμιώτατος μᾶς λέγει πὼς δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει Ἀνάσταση ἂν δέν προηγηθεῖ Σταυρός. Στό ἐν λόγω Στιχηρό Προσόμοιο ὁ Σεβασμιώτατος τονίζει πὼς ὁ Ἅγιος βάδισε τήν τεθλιμμένη ὁδὸ τοῦ Σταυροῦ καί ἔτσι κέρδισε τόν οὐράνιο νυμφῶνα. Στό γ' Στιχηρό Προσόμοιο ὁ Σεβασμιώτατος τονίζει πὼς ὁ Ὁσίου κατατάχτηκε στὸν χορὸ τῶν Ἁγίων ἰκετεύοντας τόν Χριστό γιὰ ὅλους ἡμᾶς.

Στίς 29 Μαΐου 1992 μνήμη τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας ἡ Ἱερά Μονὴ Παναγίας Ὑψενῆς γιὰ πρώτη φορά ἐγίνε γυναικεῖα Μονὴ μέ προτροπὴ καί ἐνέργειες τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, νῦν Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ. Ἀμφιλοχίου τότε ἀρχιμανδρίτου. Στίς 31 Ὀκτωβρίου 1992 οἱ πρῶτες ἀδερφές τῆς Μονῆς ἔλαβαν τό ἀγγελικὸ σχῆμα. Στίς 20 Αὐγούστου 1994 ἐγίνε ἡ ἐνθρόνιση τῆς πρώτης Καθηγουμένης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Γερόντισσας Εὐγενίας. Μετά ἀπὸ 16 χρόνια διαποίμανσης ἀποσύρθηκε οἰκειοθελῶς γιὰ λόγους ὑγείας. Στίς 3 Ἰανουαρίου 2008 ἡ ἀδερφότητα τῆς Μονῆς ἐξέλεξε ὡς πνευματικὴ Μητέρα τὴν Μοναχὴ Μαριάμ. Στίς 12 Φεβρουαρίου 2009 ὁ Μητροπολίτης Ρόδου τέλεσε τὴν τελετὴ ἐνθρονίσεως τῆς νέας Ἡγουμένης μέσα σέ πλῆθος κόσμου. Οἱ γυναῖκες πάντοτε ἦταν βασικὸ κομμάτι τῆς Ἐκκλησίας μας ἀπὸ τὴν Παναγία μας καί τίς τόσες γυναικεῖες μορφές πού πρωταγωνιστοῦν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου ἔχουμε καί γυναικεῖα ὀνόματα ὡς τίτλους τῶν βιβλίων, μέχρι τὸν σημερινὸ ζωντανὸ γυναικεῖο μοναχισμό, πού μία ἀπὸ τίς καλύτερες ἐκπροσωπήσεις του βρίσκει στὴν Ἱερά Μονὴ Παναγίας Ὑψενῆς.

Σήμερα στό εἰκονοφυλάκιο τῆς Μονῆς σώζονται ἱερά κειμήλια, πού ἀνήκουν στὸν ὅσιο Μελέτιο. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Κυρίου Εὐλογοῦντος μέ τὴν ἐπιγραφὴ «ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας Μελετίου Ἱερομονάχου, 1844». Μία ἀκόμα ζωντανὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Ὁσίου.

Ὅμως ἡ παρουσία τοῦ ὁσίου Μελετίου δέν παύει νά μυρίζει καί ἑλληνισμό, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀγιότητα, καθὼς μᾶς δείχνει τὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπισαν οἱ Ἕλληνες μέσα στὴν Τουρκοκρατία. Οἱ

Ὁθωμανοί κακομεταχειρίζονταν ἢ σκότωναν ὅποιον δήλωνε τήν ὀρθόδοξη πίστη του, ὅπως φάνηκε καί στήν περίπτωση τοῦ ὀσίου Μελετίου. Τό παράξενο εἶναι πώς ἡ Ἐκκλησία, πού δέν διεκδίκησε ποτέ ἐξουσία καί ἔτσι δέν τάχθηκε ποτέ μέ τίς δυνάμεις αὐτοῦ του κόσμου –ἀκόμα καί σήμερα οἱ κληρικοί δέν ἐπιτρέπεται νά ἐκλεγοῦν βουλευτές ἢ τοπικοί ἄρχοντες– ἦταν αὐτή πού τραβοῦσε τόν μόχθο τῶν Τούρκων, μόνο μέ τόν λόγο της. Ὅσο πιό ἁγιαστικός ἦταν ὁ λόγος της τόσο πιό πολύ προκαλοῦσε, ἄθελα του. Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ εἶναι πάντοτε μαχαίρι, γιατί εἶναι λόγος καθαρότητος καί ἁγιασμοῦ. Πρέπει νά ἐκτιμοῦμε ιδιαίτερα τό ὅτι εἴμαστε ἐλεύθεροι καί μπορούμε ὄχι μόνο νά ἐκκλησιαζόμαστε, ἀλλά νά χαιρόμαστε τόν θησαυρό τοῦ ἑλληνορθόδοξου μας παρελθόντος, κορύφωση τοῦ ὁποίου εἶναι οἱ ἁγιοκατατάξεις. Ὁ λατρευτικός πλοῦτος τῆς Ἐκκλησίας μας ἔσωσε 400 χρόνια τήν ἑλληνική γλῶσσα καί σκέψη μέσῳ τῶν ἀπαράμμιλων λειτουργικῶν κειμένων, τήν καλλιέργεια τῶν ὁποίων συνεχίζει ὁ Σεβ. Ποιμενάρχης μας.

Ὁ ζωντανός πολιτισμός τῆς Ἐκκλησίας μέ ὅλα τά δημιουργικά της ἔργα πάντοτε εἶναι παρών σέ αὐτόν τόν κόσμο μέσῳ τῶν ἁγίων της. Αὐτό τό παρόν ζοῦμε σήμερα. Ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας Ὑψενῆς, ὁ ὅσιος Μελέτιος, οἱ δύσκολοι αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας, ὁ Σεβ. Ποιμενάρχης πού συνέδραμε ριζικά καί λειτουργικά στήν διάδοση τῆς φήμης τοῦ Ὀσίου καί μέσα στή Ρόδο, ἀλλά καί ἔξω ἀπό τό νησί σέ ὁλόκληρη τήν Ὀρθοδοξία, ἡ σύνθεση τῶν παρακλητικῶν κανόνων καί ὄλων τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, οἱ τριήμερες ἑορτές στή Ρόδο καί ἡ ἀποψινή μας σύναξη, συνθέτουν αὐτό πού ὀνομάζουμε ἑλληνορθόδοξο πολιτισμό, κορυφαῖο μέγεθος τοῦ ὁποίου θά εἶναι ἀπό σήμερα, Ἑσπερινός τῆς 12ης Φεβρουαρίου 2014, ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ ἐν Ὑψενῇ τῆς Ρόδου.

ΟΜΙΛΙΑ

τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου
κ. ΕΥΓΕΝΙΟΥ κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς πρώτης πανηγύρεως
τοῦ Ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ (11 Φεβρουαρίου 2014)

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ
ὁδήγησε τὰ βήμα-
τα μας ἐδῶ, γιὰ νὰ
αἰσθανθοῦμε τὴν πα-
ρουσία τοῦ μεγάλου
Ὁσίου Μελετίου, πού
βρίσκεται ἀνάμεσά μας
καὶ εὐλογεῖ καὶ ἀγιάζει
τίς ὑπάρξεις μας.

Ὑπακούοντας στὴν
φιλάδελφο πρόσκληση
τοῦ Σεβ. Ποιμενάρχου

σας κ. Κυρίλλου καὶ μέ τὴν εὐλογία του βρισκόμαστε κοντά σας ἀπόψε γιὰ νὰ τιμήσουμε μαζί σας τὸν μεγάλο καὶ ἀτίμητο θησαυρὸ τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας, γιὰ πρώτη φορά μετὰ τὴν Ἀγιοκατάταξή του ἀπὸ τὴν Ἁγία καὶ Ἱερά Σύνοδο τῆς καθηγιασμένης καὶ καθη-
μαγμένης Μητέρας μας Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατρι-
αρχείου.

Ἦλθαμε κοντά σας «ἀγαλλομένῳ ποδί», γιὰ νὰ χαροῦμε μέ τὴν χαρά σας καὶ γιὰ νὰ δοξάσουμε τὸν Θεό μας πού σ' αὐτοὺς τοὺς δύ-
σκολους καιροὺς μέ ἓνα μοναδικό τρόπο μᾶς στηρίζει ἀναδεικνύο-
ντας ὡς Ἁγίους, ἀνθρώπους σάν καὶ ἐμᾶς, θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε
ἀνθρώπους τῆς διπλανῆς μας πόρτας, φανερώνοντας τό θέλημά
Του γιὰ τὸν προσωπικό ἀγιασμό ὅλων μας τελικά.

Ἔχουμε καθημερινὰ ἀμέτρητες ἀφορμές γιὰ νὰ φωνάζουμε, καὶ ὄχι
ἀπλὰ γιὰ νὰ ψελλίζουμε, τό «δόξα τῷ Θεῷ». Καὶ ἡ σημερινή ἀφορμή
εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς καλύτερες. Ἀφοῦ Ἐκεῖνος μᾶς εὐεργετῇ ἀδιάκοπα,
μᾶς τοποθετεῖ ἄσειστα θεμέλια γιὰ νὰ οἰκοδομήσουμε τό οἰκοδόμημα
τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, τοὺς Ἁγίους μας, ὅπως ἔπραξε καὶ μέ τὸν
Ὅσιο Μελέτιο.

Δοξάζουμε, λοιπόν, τὸν Τρισάγιο Θεό μας «ὑπὲρ πάντων» καὶ γιὰ
τὴν εὐλογία αὐτὴ πού μᾶς χαρίζει. Τὴν μεγάλη εὐλογία τῆς παρου-

σίας τῶν Ἀγίων στήν ἐκκλησιαστική μας ζωή, πού εἶναι τόσο σημαντική, ἀφοῦ ὁ σκοπός καί τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νά καταρτίζει Ἀγίους, ἀκριβῶς δέ γιά τόν λόγο αὐτό ἡ Ἐκκλησία λέγεται καί εἶναι ἐργαστήριο ἀγιότητος.

Πανοσιολογιώτατε Ἄγιε Ἀρχιεπίσκοπε τῆς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κ. Βαρθολομαῖε, ἐκπρόσωπε τῆς Α.Θ.Παναγιότητος τοῦ προσκυνητοῦ Αὐθέντου καί Δεσπότη μας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ,

Σεβασμιώτατε Ἄγιε Ἀδελφέ καί πολυφίλητε Ποιμενάρχα τῆς Ἀγιωτάτης αὐτῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως,

Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Λέρου καί Κώου,

Σεβαστοί πατέρες,

Ὅσιωτάτη Καθηγουμένη,

Ὅσιώτατες Γερόντισσες καί ἀγαπητοί ἀδελφοί.

Ἡ πρώτη αὐτή Πανήγυρις καί ἀκόμη περισσότερο ἡ παρουσία ἀνάμεσά μας τοῦ Ὁσίου Μελετίου σήμερα εὐαγγελίζονται ξανά τήν προσωπική μας κλήση στήν ἀγιότητα. Καί ἡ προσευχητική μας συνάντηση ἐδῶ δέν εἶναι, δέν μπορεῖ νά εἶναι, ἀπλά καί μόνο μιά ἐπέτειος ἱστορικῶν γεγονότων σχετικῶν μέ τήν ὁσιακή ζωή τοῦ Ἀγίου μας καί τό πέρασμά του ἀπό τοῦτο τόν τόπο, ἀλλά συνιστᾷ μιά μυστική ἐπανάληψή τους στίς καρδιές μας, γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ κοινωνία μας μέ τό ἱερό καί θεοτίμητο πρόσωπό του. Ὁ Ὅσιος Μελέτιος, ὅπως μαζί του καί ὁ Ὅσιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης καί λίγο πρὶν ὁ Ἅγιος Νέος Ὁσιομάρτυς Ἐφραίμ, ἡ Ὁσία Σοφία τῆς Κλεισούρας, πού ἀγιοκατατάχθηκαν πρόσφατα, καί τόσοι ἄλλοι, ἀποτελοῦν κρίκους μιᾶς ἀδιάκοπης χρυσῆς ἀλυσίδας ἀγιότητος στήν Ἐκκλησία μας.

«Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκουν σέ ὅλες τίς ἐποχές. Στήν ἀνοίξη τῶν πρωτοχριστιανικῶν χρόνων. Στό καλοκαίρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Στόν χειμῶνα τῶν μεσαιωνικῶν κατακτητικῶν χρόνων. Καί στό φθινόπωρο τῶν ἡμερῶν μας», ὅπως ἔγραφε ὁ αἰόιδιμος Μητροπολίτης καί προκάτοχός μας κυρός Τίτος. «Ἀπό τόν πρῶτο ὡς τόν εἰκοστό πρῶτο αἰῶνα. Απόστολοι, Μάρτυρες, Ὁσιομάρτυρες, Ἱερομάρτυρες, Παρθενομάρτυρες, Νεομάρτυρες, Ὁμολογητές, Ὅσιοι καί Δίκαιοι πορεύονται τήν πορεία τοῦ καθήκοντος τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος καί μεταφέρουν παντοῦ τήν ἀγιότητά τους».

Οἱ Ἅγιοι εἶναι οἱ φωτεινοὶ ὁδοδείκτες στήν πορεία τῆς ζωῆς μας καί οἱ μνήμες τους καθ' ὅλη τήν διάρκεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἀποτελοῦν ἐφαλτήριο ἀγώνων πνευματικῶν σ' ὅσους πιστούς ἔχουν καταλάβει ὅτι τιμῶ ἕναν Ἅγιο σημαίνει τόν μιμοῦμαι, σημαίνει προσπαθῶ νά τοῦ μοιάσω, νά γίνω ὅπως ἐκεῖνος.

Καί ἡ σημερινή σύναξή μας ἐδῶ σ' αὐτόν τόν σκοπό ἀποβλέπει. Νά μᾶς παρουσιάσει τόν Ὅσιο Μελέτιο, πού γεννήθηκε, αὐξήθηκε καί τελειώθηκε πνευματικά σ' αὐτόν τόν εὐλογημένο τόπο καί μᾶς καλεῖ νά γίνουμε καί ἐμεῖς Ἅγιοι, πού μᾶς κηρύττει μυστικά πῶς μέ τήν ἁγιοτόκο καί ἁγιότροφο παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας μπορούμε καί σήμερα νά δώσουμε Ἀγίους στόν οὐρανό, ἢ γιά νά ἀκριβολογοῦμε, νά δοθοῦμε στόν οὐρανό, νά γίνουμε οὐρανοπολίτες Ἅγιοι.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἔκαμε πράξη τό λόγο τοῦ Ὁσίου Παχωμίου: *«Νά ἀγαπᾶμε τούς ἀνθρώπους καί θά γίνουμε φίλοι τοῦ φιλανθρώπου Ἰησοῦ καί τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνίσταται στή συμπάθεια, δηλαδή στό συμπάσχειν μεταξύ μας»*. Γι' αὐτό καί μυστικά προτείνει: *«Ἄς ἐργασθοῦμε, ἄς σηκώσει ὁ ἕνας τό βάρος τοῦ ἄλλου, ὅπως ὁ Χριστός ἐσήκωσε στό σῶμα Του τίς ἰδικές μας ἀδυναμίες»*. Αὐτό ἄλλωστε γίνεται σέ ὅλα τά Μοναστήρια μας, ὅπως αὐτό τῆς Ὑψενῆς, ὅπου ὁ Ὁρθόδοξος Μοναχισμός, ὡς πρόταση ζωῆς, ἐπιτάσσει τή φιλευσπλαγχνία, τό σεβασμό στό πρόσωπο τοῦ ἄλλου, τήν ἀμοιβαία κατανόηση καί συγχώρηση, τό πνεῦμα τῶν μακαρισμῶν.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος, ὡς ἀληθής Μοναχός, *«ἀκτῆμων καί ὑποτακτικός καί τοῦ οἰκείου θελήματος ξένος»*, κατόρθωσε νά ἀποκτήσει καθαρή καρδιά καί μέσα σ' αὐτήν νά δεῖ τόν Θεό καί νά μὴ μείνει μόνος του, ἀλλά νά ζεῖ διαρκῶς μαζί Του ἐπιβεβαιώνοντας αὐτό πού τόσο χαρακτηριστικά ἔγραφε ὁ Ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος:

*«Τῷ δέ Θεῷ καί βασιλεῖ ἐνωθεὶς οὐ μονάζων,
ἀλλά ἁγίων γέγονας συναριθμὸς πάντων,
ἀγγέλων ὁμοδίαίτος καί σύνοικος δικαίων
καί πάντων τῶν ἐν οὐρανῷ συγκληρονόμος ὄντως.
Πῶς οὖν μονάζων ὁ ἐκεῖ τό πολίτευμα ἔχων,
ἐνθα ἐστὶν ὁμήγυρις μαρτύρων καί ὁσίων,
ἐνθα χορός τῶν προφητῶν καί θείων ἀποστόλων,
ἐνθα ἡ ἀναρίθμητος πληθὺς, ἡ τῶν δικαίων,
ἱεραρχῶν, πατριαρχῶν καί τῶν λοιπῶν ἁγίων;»*

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος μέ πολλή διάκριση καί διαρκῇ ἀγώνα, ἔχοντας πρό ὀφθαλμῶν τό τῆς μοναχικῆς ἀποκάρσεως «ὄντως καλόν ἔργον καί μακάριον ἐξελέξω, ἀλλ' ἐάν καί τελειώσης», ἐργάσθηκε γιά τήν νέκρωση τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί τήν βίωση τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ μέσα στή θνητή σάρκα του.

Ὅντως «πρᾶος καί ταπεινός τῇ καρδίᾳ» (Ματθ. ια' 29), τοῦ τελώνου ἔμαθε «τό ταπεινόν ἐν στεναγμοῖς» καί πορεύθηκε τήν μακαρία ὁδὸ τῶν Ὁσίων Ἀντωνίου, Σάββα, Θεοδοσίου, Μακαρίου καί ὄλων τῶν ἄλλων Καθηγητῶν τῆς ἐρήμου. Ἐξεζήτησε τόν Θεόν καί τήν κατάκτηση τοῦ ἐνός, οὗ ἔστι χρεία, καί Ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε μυστικά «τούς ἐμέ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δέ ἐμέ ζητοῦντες εὐρήσουσι χάριν» (Παροιμ. η' 17) καί πλήρωσε τήν ὑπαρξή του χάριτος. Ἀναζήτησε τόν Χριστόν καί Τόν βρῆκε καί γέμισε ἡ ὑπαρξή του ὁλόκληρη, ἀφοῦ, ὅπως θά ἐγγραφῇ ὁ ἄλλος σύγχρονος Ἅγιος Πορφύριος ὁ Κασοκαλυβίτης, «Ὅταν βρεῖς τόν Χριστό, σοῦ ἀρκεῖ, δέν θέλεις τίποτ' ἄλλο, ἡσυχάζεις. Γίνεσαι ἄλλος ἄνθρωπος. Ζεῖς παντοῦ, ὅπου ὑπάρχει ὁ Χριστός. Ζεῖς στά ἄστρα, στό ἄπειρο, στόν οὐρανό μέ τούς ἀγγέλους, μέ τούς ἁγίους, στή γῆ μέ τούς ἀνθρώπους, μέ τά φυτά, μέ τά ζῶα, μέ ὅλους, μέ ὅλα. Ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀγάπη στόν Χριστό, ἐξαφανίζεται ἡ μοναξιά. Εἶσαι εἰρηνικός, χαρούμενος, γεμάτος. Οὔτε μελαγχολία, οὔτε ἀρρώστια, οὔτε πίεση, οὔτε ἄγχος, οὔτε κατῆφεια, οὔτε κόλαση. Ὁ Χριστός εἶναι σ' ὅλες σου τίς σκέψεις, σ' ὅλα σου τά ἔργα. Ἔχεις τήν χάρη καί μπορεῖς ὅλα νά τά ὑποφέρεις γιά τόν Χριστό. Ἀκόμη μπορεῖ νά πάσχεις καί ἀδίκως. Νά ὑποφέρεις ἀδικίες γιά τόν Χριστό καί μάλιστα μέ χαρά».

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἐγίνε, ὅπως γράφτηκε καί γιά τόν Ἅγιο Σιλουανό τόν Ἀθωνίτη, «διάπυρος πρὸς Θεόν παρακλήτωρ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων καί κήρυξ ἀσύγκριτος τῆς εἰς ἐχθροῦς ἀγάπης, ἥς οὐδέν ἀσφαλέστερον τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀληθοῦς παρουσίας τεκμήριον».

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος, Πατέρας μας πνευματικός, ἐπιστηριγμός μας πατρικός, ἐπιβεβαίωσε τήν ἀψευδῆ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ: «οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς». Ὁ Χριστός πέμπει διαρκῶς Πατέρες γιά νά μὴν μένομε ὀρφανοί. Σκέφτομαι πόσες ψυχές μοναχικές, ἄδειες, πληγωμένες καί τσακισμένες δέχθηκε καί θεράπευσε ὁ Ὅσιος Μελέτιος, σέ πόσους ἀνθρώπους στάθηκε ἀγαπητικά, πόσους ἀγκάλιασε εὐεργετι-

κά, γιά νά αισθανθοῦν τό ἔλεος, τήν μακροθυμία, τή συγχώρηση, τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στή ζωή τους! Ὅπως κάνει ἀπόψε καί σέ μᾶς.

Ἀναθεωροῦμε λοιπόν τόν βίο τοῦ Ὁσίου Μελετίου καί τόν γεραίρομε μόνο γιά ἓνα λόγο. Γιά νά ζηλώσουμε τίς ἀρετές καί τήν κατά Χριστόν πολιτεία του καί γιά νά κοινωνήσουμε μαζί μέ αὐτόν καί μέ ὅλους τούς Ἁγίους τῶν στεφάνων τῆς δόξης, ἀφοῦ ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: *«Τούτων πάντων ἀναθεωροῦντες τήν πολιτείαν ζηλώσωμεν τήν πίστιν, τήν ἀγάπην, τήν ἐλπίδα, τόν ζῆλον, τόν βίον, τήν καρτερίαν τῶν παθημάτων, τήν ὑπομονήν μέχρι αἵματος, ἵνα καί τῶν τῆς δόξης στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν»*.

Ἀναθεωροῦμε τόν βίο του, ὅπως καί ὅλων τῶν Ἀγίων, γιατί θέλομε νά ἔχομε αὐθεντικά πρότυπα στή ζωή μας καί γι' αὐτό ἀναζητοῦμε ἀνθρώπους πού νά ἔχουν ὅλα τά τεκμήρια τῆς ἀγιότητος καί νά συνιστοῦν τόν αὐθεντικό ἄνθρωπο.

Αὐτός εἶναι τελικά καί ὁ λόγος ὑπαρξης τῆς Ἐκκλησίας μας καί γι' αὐτό Ἐκείνη φιλόστοργα μᾶς προβάλλει τούς Ἁγίους, ὅχι γιατί ἔχουν ἐκεῖνοι ἀνάγκη προβολῆς ἢ τῶν δικῶν μας τιμῶν καί ἐγκωμίων, ἀλλά γιατί αὐτοί εἶναι οἱ αὐθεντικοί φορεῖς καί οἱ σάλπιγγες τοῦ Πνεύματος, τά ὁρατά σημεῖα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ στά σπλάχνα τοῦ λαοῦ Του. Καί ἀκόμη τούς προβάλλει γιατί ἐμεῖς ἔχομε ἀνάγκη τοῦ δικοῦ τους παραδείγματος.

Οἱ Ἅγιοί μας, ἀγαπητοί ἀδελφοί, δέν εἶναι ὑπεράνθρωποι μέ «μαγικές ιδιότητες» ἀλλά ἄνθρωποι ὅπως ἐμεῖς, πού μέ τήν ἀσκήση καί τόν πνευματικό τους ἀγῶνα μέσα στήν χάρη τοῦ Θεοῦ ἐφθασαν στήν θέωση, ἔγιναν θεοί κατά χάριν. Ὅποιος μελετᾷ τά συναξάρια τους διαπιστώνει πῶς κανεῖς τους δέν ἀγίασε σέ καιρούς καλύτερους ἀπό τήν ἐποχή μας, τηρουμένων βεβαίως πάντοτε τῶν ἀναλογιῶν. Καί κανεῖς δέν φτιάχτηκε ἀπό κάποιο ξεχωριστό ὑλικό, ἀλλά ἀπό τό ἴδιο χῶμα, τούς ἴδιους καημούς, τά ἴδια βάσανα, τούς ἴδιους πόθους καί πόνους.

Καί μέ τήν ἀγιότητά τους γίνονται παράδειγμα πρὸς μίμηση γιά ὅλους ἐμᾶς. Καί περισσότερο ἐκεῖνοι οἱ Ἅγιοι στά βήματα τῶν ὁποίων βαδίζομε, οἱ Ἅγιοι τῶν ὁποίων τά αἵματα καί οἱ ἰδρώτες πότισαν τήν γῆ πού σήμερα ἐμεῖς πατοῦμε.

Γιά ἐμᾶς οἱ μνήμες τους, οἱ ἐορτές τους, ἀποτελοῦν σταθμούς πνευματικῆς ἀνανεώσεως, πνευματικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ, ἀφοῦ πιστεύομε ἀκράδαντα αὐτό πού πιστεύει καί διδάσκει ἡ Ἐκκλησία μας,

πώς δηλαδή ή ζωή τῶν Ἀγίων φανερώνει τό μεταμορφωτικό ἔργο τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καί τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο.

Ναί, ἀγαπητοί μου. Οἱ Ἅγιοι γίνονται οἱ μεγάλοι μας δάσκαλοι πού μᾶς διδάσκουν πώς ὁ ἄνθρωπος γίνεται κανόνας πίστεως καί εἰκόνα χριστομίμητης πραότητος, ὁ ἄνθρωπος πού ξεπερνᾷ τόν λογισμό τί θά πάρει ἀπό τήν σχέση του μέ τόν ἄλλο καί ἀκόμη περισσότερο ὑπερβαίνει τόν λογισμό τί θά δώσει, φθάνει τελικά στό πῶς θά δοθεῖ κυριολεκτικά στόν ἄλλο, πού δέν εἶναι ὁ ξένος, ὁ ἀνώνυμος, ὁ ἐνδεής ἀλλά ὁ συνάνθρωπος, ὁ ἀδελφός, ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Στόν Ὅσιο Μελέτιο, καί σέ ὅλους τούς Ἁγίους μας, αὐτό ἀναγνωρίζομε. Πώς καί πόσο ἄριστα συνύφαναν στή ζωή τους τήν πίστη μέ τά ἔργα τῆς ἀγάπης. Στήν ζωή τους ἐπιτυγχάνεται ἡ θαυμαστή σύζευξη καί σύνθεση θεωρίας καί πράξεως. Στήν ζωή τους ἀποδεικνύεται πῶς τό Εὐαγγέλιο δέν εἶναι οὐτοπία καί πῶς οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι ἀνεφάρμοστες. Ἐκεῖνοι ἀπόψε μᾶς διδάσκουν ξανά πῶς τά ὑψηλά ἀποκτῶνται «τῇ ταπεινώσει» καί τά πλούσια «τῇ πτωχείᾳ» καί μᾶς ὑποδεικνύουν πῶς γιά τόν οὐρανό ἕνας δρόμος ὑπάρχει, ὁ μονόδρομος τῆς ταπεινώσεως. Ὁ δρόμος πού ἄνοιξε μέ τήν ἐνανθρώπησή Του ὁ Χριστός πού «ἐταπείνωσεν ἑαυτόν» καί «ἐπτώχευσεν» ἐκούσια γιά νά πλουτίσουμε ἐμεῖς.

Ἔχομε, ἀγαπητοί μου, τή μεγάλη εὐλογία νά αἰσθανόμαστε ιδιαίτερα ἀπόψε κοντά μας τόν Ὅσιο, νά προσκυνοῦμε τήν Ἁγία Κάρα του, νά κοινωνοῦμε τῶν χαρισμάτων του. Ἐκεῖνος κέρδισε τήν ἀθανασία μέ τήν ἄσκησι, τήν προσευχή, τήν αὐταπάρνηση, τήν ὁλοκληρωτική ἀφιέρωσή του στό Θεό. Τό διαπιστώνομε ἰδίως ὁμμασι. Καί εὐχαριστοῦμε τόν Θεό πού μᾶς τόν χάρισε ἀκοίμητο πρεσβευτή στήν Ἐκκλησία μας.

Τόν βλέπομε μέ τά μάτια τῆς πίστεως νά εἶναι παρών, νά μᾶς εὐλογεῖ. Ἔχομε τή μεγάλη εὐλογία νά καθρεπτιζομε τά πρόσωπά μας στήν σεπτή μορφή του, νά βλέπομε σέ τί τοῦ ὁμοιάζομε καί σέ τί διαφέρομε ἀπό ἐκεῖνον, καί νά τόν παρακαλοῦμε γιά ὅ,τι μᾶς ἀπασχολεῖ. Ἐκεῖνος εἶναι ἕνας μεγαλύτερος ἀδελφός μας πού προπορεύθηκε στό δρόμο τοῦ Γολγοθᾶ καί γεύθηκε ἤδη τή χαρά τῆς Ἀναστάσεως. Γι' αὐτό καί μᾶς ὑποδεικνύει πῶς σηκώνοντας τό δικό μας Σταυρό καί ἀνεβαίνοντας τή δική μας ὁδό μαρτυρίου θά συναναστηθοῦμε μέ τόν Ἀναστάντα Χριστό.

Τό ἅγιο λείψανό του μᾶς φανερώνει τήν χάρη τοῦ Θεοῦ πού καλύπτει τήν ἱερή του μορφή καί ἀποτελεῖ γιά μᾶς πηγή εὐλογίας καί ἁγιασμοῦ. Γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «Πηγᾶς ἡμῖν σωτηρίους ὁ δεσπότης Χριστός τὰ τῶν ἁγίων παρέσχετο λείψανα πολυτρόπως τὰς εὐεργεσίας πηγάζοντα, μύρον εὐωδίας βρύνοντα».

Ἀγαπητοί φιλάγιοι ἀδελφοί,

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος μετανοημένος, φρόνιμος, ἥσυχος, ἀθόρυβος, λησμονημένος, περιφρονημένος ἀλλά γι' αὐτό ἀληθινός, ἔρχεται σήμερα νά γίνει παράδειγμα γιά μᾶς ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀνάμεσα μάλιστα στά μεγάλα παραδείγματα τοῦ Ὁσίου Τελώνου καί τοῦ Ἀγίου Ἀσώτου.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος, μαζί μέ ὅλους τούς Ἀγίους, μᾶς φωνάζει «Ἀνέστη Χριστός καί νεκρός οὐδεὶς ἐν τῷ μνήματι. Ἀνέστη Χριστός καί ζωὴ πολιτεύεται. Ἀνέστη Χριστός καί πεπτῶκας δαίμονες».

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος κτυπᾷ τήν πόρτα τῆς καρδιάς μας διακριτικά, ἀπαλᾶ καί εὐγενικά, ὅπως τό κάνει καί ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Ἄς τόν ἀκούσουμε καί ἄς τοῦ ἀνοίξουμε. Γιά νά μᾶς δείξει πῶς ἀντί νά ἀγχωνόμαστε μποροῦμε νά εἰρηνεύουμε, ἀντί νά ἐπιτιμοῦμε μποροῦμε νά μελετοῦμε, κατὰ τόν ὄνομά του, καί ἀντί νά λέμε τελικά πολλά λόγια νά μάθουμε νά προσευχήμαστε.

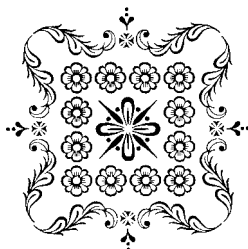
Καταφεύγουμε λοιπόν σήμερα στό μεγάλο αὐτό Ὅσιο τῆς πίστεώς μας, στόν Ὅσιο Μελέτιο, συμψάλλουμε τήν Ἱερά Ἀκολουθία του, τήν ὁποία μέ θεῖο ζῆλο συνέταξε ὁ πολυτάλαντος Ἀδελφός Ἅγιος Ρόδου, καί τοῦ ζητοῦμε τήν χάρη του δίδοντάς του παράλληλα τήν ὑπόσχεση ὅτι δέν θά ξεχάσουμε τήν βοήθειά του ἀλλά θά κάνομε αὐτό πού μυστικά μᾶς ζητᾷ. Θά προσπαθήσουμε νά μιμηθοῦμε τίς ἀρετές του, θά ἀσκηθοῦμε γιά νά φθάσουμε σέ μία κατὰ τό δυνατόν πληρότητα ζωῆς, πού θά ἀποτελεῖ πρόγευση τῆς ἐσχατολογικῆς τελειώσεως.

Στρέφουμε ἀκόμη αὐτήν τήν ὥρα μέ εὐγνωμοσύνη τόν νοῦ καί τόν λόγο μας στήν Μητέρα Ἐκκλησία καί στόν Σεπτό Οἰακοστροφό τοῦ Σκάφους Της, τόν Παναγιώτατο Πατέρα καί Πατριάρχη μας, τόν Πρωτεπίσκοπό μας, κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟ, ὁ Ὅποιος εὐμενῶς ἀποδέχθηκε καί εἰσηγήθηκε στήν Ἀγία καί Ἱερά Σύνοδο τήν μετά πάντων τῶν Ἀγίων κατάταξη τοῦ Ὁσίου Μελετίου. Παρακαλοῦμε τόν Ὅσιο νά δέεται παντοτινὰ στόν Κύριο τῆς Δόξης γιά τό Πατριαρχεῖο καί

τόν Πατριάρχη μας, γιά τήν εὐστάθεια καί τήν εὐκλεια τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, μέλη τῆς Ὅποίας ὑπάρχομε ὅλοι ἐμεῖς καί καυχόμαστε γιά τό ἱερό αὐτό προνόμιό μας.

Δεῦτε, λοιπόν, «πάντες ἀπολαύσομεν τοῦ συμποσίου τῆς πίστεως» στήν ἀποψινή μας σύναξη ἀποθέτοντας, δι' εὐχῶν τοῦ Σεβασμιωτάτου Πατρός καί Ποιμενάρχου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλως αὐτῆς, τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου, στόν Ὅσιο Μελέτιο τήν ἀγάπη καί τήν εὐγνωμοσύνη μας ἀλλά καί τίς ἀγωνίες καί τό ἄγχος, τοὺς προβληματισμούς καί τίς ἀνησυχίες, τίς ἐλπίδες καί τίς προσδοκίες μας, καί ἅς ἐπικαλεσθοῦμε τήν ἀντίληψή του γιά τόν πνευματικό μας ἀγῶνα καί γιά τήν εὐημερία τῆς πατρίδος μας.

Ἐχοντας μάλιστα ἐκεῖνον καί ὅλο τό νέφος τῶν Ἀγίων, τῶν μαρτύρων καί τῶν ὁσίων, ἅς ἀφήνομε, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅ,τι ἄλλο μᾶς ἀπασχολεῖ «καί τήν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν» καί «δι' ὑπομονῆς» ἅς ἀγωνιζόμαστε ὁ καθένας τόν ἀγῶνα του «ἀφορῶντες εἰς τόν τῆς πίστεως ἀρχηγόν καί τελειωτήν Ἰησοῦν» (Ἐβρ. ιβ' 1-2), ὁ Ὅποιος, μέ τίς πρεσβεῖες τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου Πατρός ἡμῶν Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ, ἅς μᾶς ἀξιώσει τοῦ προσωπικοῦ μας ἀγιασμοῦ καί τῆς χαρᾶς τῆς Βασιλείας Του. Ἄς μᾶς ἀξιώσει μαζί μέ τόν Ὅσιο Μελέτιο καί ὅλους τοὺς ἀπ' αἰῶνος Ἀγίους Του νά ὑμνοῦμε αἰῶνια καί ἀκατάπαυστα ἐδῶ καί στόν οὐρανό, ὅταν θά φύγομε ἀπό ἐδῶ, «Πατέρα, Υἱόν καί Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καί ἀχώριστον». Ἀμήν.

**Ὁμιλία τοῦ Πανοσιολ. Ἀρχιμ.
κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΣΑΜΑΡΑ,
Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, ἐκπροσώπου
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν
ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ Ρόδου
(Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Ὑψενῆς Ρόδου, 12 Φεβρουαρίου 2014)**

*Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Ρόδου κύριε
Κύριλλε, Ποιμενάρχα τῆς εὐλογημένης
ταύτης Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας
Πατριαρχείου,
Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Τίμιον πρεσβυτέριον,
Ἐντιμολογιώτατοι Ἄρχοντες
τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας,
Ἐντιμότατοι ἐκπρόσωποι
τῶν ἀρχῶν,
Πατέρες, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ ἐν Κυρίῳ
ἀπαξάπαντες εὐλογημένα καὶ ἀγαπητὰ τέκνα
τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως,*

«Τῇ ΙΒ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνός (Φεβρουαρίου),
Μνήμῃ τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Μελετίου,
τοῦ ἐκ Λάρδου, κτίτορος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
Ὑψενῆς» ἀναγράφει τὸ συναξάριον τῆς σήμε-
ρον εἰς τὴν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν, τὴν ὁποίαν ἐποιήσατε σεῖς, Σεβασμιώ-
τατε ἅγιε Ρόδου· ἀναφορά, ἡ ὁποία θὰ ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τῆς σήμερον
κατ' ἔτος εἰς τοὺς ἱεροὺς Ναοὺς τῆς Ρόδου καὶ παγκοσμίως μέχρι συντελεί-
ας τοῦ αἰῶνος, εἰς ἐπὶ κλησιν τῆς μεσιτείας καὶ χάριτος τοῦ «σωφροσύνης
ὑποδείγματος καὶ εὐσεβείας παραδείγματος, τοῦ τῆς ἐγκρατείας ὑποφή-
του, τῆς Λάρδου τοῦ ἱερωτάτου ἀπανθίσματος, τῆς Ρόδου τοῦ ὑπερθαυ-
μάστου ἀγλαΐσματος, τοῦ θεοῦ δομήτορος τῆς Ὑψενῆς τοῦ σεμνεῖου», τοῦ
Ὁσίου τούτου ἀνδρός.

Ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν
μεμαρτυρημένως ἐκπεφρασμένην διαρκὴ συνείδησιν τοῦ εὐσεβοῦς Ροδι-
ακοῦ λαοῦ, προέβη κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 27ης Νοεμβρίου
2013 εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀναγραφὴν εἰς τὰς Ἀγιολογικὰς Δέλτους
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ. Ἀξιούμε-
θα, λοιπόν, σήμερον νὰ ἐορτάζωμεν, μὲ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν ἐν πνεύματι

παρουσίαν τοῦ πανσεβάστου Πατρὸς καὶ Πατριάρχου μας Βαρθολομαίου, πανδημῶς τὴν πρώτην μνήμην τοῦ μεγαλοπνόου τούτου πνευματικοῦ πατρός.

Σὰς μεταφέρω, λοιπόν, πρωτίστως τὸν πατρικὸν εὐχετικὸν χαιρετισμὸν τοῦ Πατριάρχου μας, ἀδελφικὸν δὲ συγχαρητήριοι ἀσπασμὸν πρὸς τὸν λόγιον καὶ φιλάγιον Ποιμενάρχη τῆς τῶν Ροδίων Ἐκκλησίας, τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ἅγιε Ρόδου, μαζί με τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ὁ Πατριάρχης μας ἀπὸ τῆς ἱερᾶς κόγχης τοῦ Φαναρίου «ἀοράτως συνών» μαζί μας, συνεύχεται νοερῶς, ἀληθῶς ὁμως «προεξάρχων τῆς πανηγύρεως».

Πατέρες καὶ Ἀδελφοί,

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 27ης παρελθόντος μηνὸς Νοεμβρίου, ἐδόνησαν τὸν μυρίπνοον ἀέρα τῆς Ρόδου οἱ καμπάνες τῆς Ἱερᾶς αὐτῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς, καὶ ὅλων τῶν Ναῶν τοῦ νησιοῦ μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς ἀποφάσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Σήμερον, ὁ Ὅσιός μας μᾶς χαρίζει τὴν εὐλογία τῆς πρώτης λειτουργικῆς συνάξεως ἐπὶ τῇ μνήμῃ του.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἔζησεν ὡς ἄγγελος. Ἐκράτησεν εἰς καιροὺς δυσκόλους, κατοχικοὺς ὑπὸ ἄλλην μορφήν τῆς σημερινῆς, ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐντιμότητος καὶ τῶν ἀξιών τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ Γένους μας καὶ τῆς ζωῆς, τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, τοῦ ἱερωτέρου καὶ μεγαλυτέρου ἀγαθοῦ. Ἐζησεν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀγνότητι, παρέχων ἑαυτὸν ὑπόδειγμα ἀφοσιώσεως καὶ πιστότητος εἰς τὸν Κύριον. Παρέχει δὲ εἰς ὅλους μας, ὅσοι τελοῦμε τὴν φωταυγὴ πανήγυριν του, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ἐν Ρόδῳ ποιμνιον τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, καταφυγὴν εἰς τὰς θλίψεις, προστασίαν εἰς τοὺς κινδύνους, παραμυθίαν εἰς τοὺς ποικίλους πειρασμούς, ἀνταπόδοσιν ἀγαθὴν καὶ θείαν.

Ἡ ἡμέρα ὁμως αὕτῃ εἶναι συγχρόνως σταθμὸς εὐγνωμοσύνης καὶ περισυλλογῆς. Εὐχαριστίας τοῦ εὐσεβοῦς Ροδιακοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ὅσιον, ὁ ὁποῖος, περιοδεύων τὸ νησί, μετὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, μετὰ τὰς συμβουλὰς καὶ τὴν ἀρετὴν του, συνέβαλεν εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν κατὰ τοὺς δυσκόλους ἐκείνους καιροὺς καὶ ἐκράτησε τὸ ὀρθόδοξον ἥθος καὶ τὸ μαρτυρικὸν φρόνημα τῆς Ρωμηοσύνης ἀμόλυντον.

Εὐρισκόμενοι ὁμως ἐνώπιον ἐνὸς πνευματικοῦ ἡγέτου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως ὁ Ὅσιος Μελέτιος, πρὸ ἐνὸς θαύματος, ὁδηγούμεθα εἰς αὐτοσυγκέντρωσιν καὶ περισυλλογὴν, διότι καὶ ἡ σημερινὴ ἐποχὴ μας εἶναι δύσκολος ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἐν γένει πορείαν τῆς ζωῆς τοῦ εὐλογημένου λαοῦ μας. Διότι καὶ σήμερον ἀναζητοῦμεν, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὁσίου μας, ἀθορύβως προσευχομένους καὶ διδάσκοντας πνευματικοὺς πατέρας, ὅπως ὁ Ἅγιος Μελέτιος, ὁ Ἅγιος Πορφύριος ὁ

Καυσοκαλυβίτης καὶ ἄλλοι σεμνοὶ Γέροντες, ὅπως ὁ ἀλησμόνητος πατὴρ Ἀμφιλόχιος Μακρῆς τῆς γειτονικῆς Πάτμου, ὁ ὁποῖος ἔχει λαμπρὰν προσφοράν καὶ εἰς τὴν μυροβόλον πνευματικῶς Ρόδον, ὁ π. Παῖσιος Ἀγιορείτης, ὁ π. Ἰάκωβος Τσαλίκης, ὁ π. Σωφρόνιος τοῦ Essex.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἐπανελάμβανε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν συγχρόνων του, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους πιστούς, νὰ προσέρχωνται μὲ πίστιν εἰς τὸν Κύριον, ὁ Ὅποιος θὰ τοὺς ἀναπαύσῃ. «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς».

Πόσῃν συμπάθειαν καὶ πόσῃν ἀγάπῃν κρύπτουν αὐτὲς οἱ θεῖες λέξεις μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Ὅσιος ἔσκυπτεν ἐπάνω εἰς τὴν ταλαιπωρίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς καὶ τῶν ὀνείρων μας; Μ' αὐτὸν τὸν ἀπλοῦν, εὐαγγελικόν, σωτήριον λόγον, χωρὶς ἄλλα ἐφόδια δόξης, τιμῶν, πλούτου, ὑποστηρίξεως, πορεύθηκε. Ἀπλᾶ, ἄσημα, ταπεινά. Καὶ κατάρθωσε νὰ γίνῃ στήριγμα καὶ ἀπαντοχὴ τοῦ λαοῦ μας.

Πατέρες καὶ ἀδελφοί,

Εἰς τὰς δυσκόλους περιόδους τῆς ζωῆς μας ὁ Θεὸς δίδει ὁδοδείκτας τοὺς ἁγίους Του. Ἡ πολιτεία τους εἶναι μήνυμα παρηγορίας καὶ ἐλπίδος διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τὸν δοκιμαζόμενον Ὁρθόδοξον λαόν μας. Μήπως δὲν εἶναι μόχθοι καὶ ταλαιπωρία τὸ περιεχόμενον καὶ τῶν ἡμερῶν μας, μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀγωνιζόμεθα ὅλοι μας ἓνα γλυκύ, ἀλλὰ καὶ τόσο δυσέφικτο κάποτε ἰδεῶδες;

Κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴ εἶναι ἓνα μήνυμα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας, ἀφοῦ μᾶς ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν ἁγίων Του. Καὶ ὁ Ὅσιος Μελέτιος ὑπῆρξεν ἓνας φωτεινὸς ὁδοδείκτης. «Ἐσπείρεν ἐν θλίψεσι, νηστείαις μετὰ δακρύων», ἐδοκίμασεν εἰς βάρος του ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, τὴν ἀδικίαν, τὴν περιφρόνησιν, τὴν συκοφαντίαν. Ἄντεξε καὶ ἐκήρυξε καὶ ἐδίδαξε. Καὶ «ἔδρεψε χαράν, δράγματα ἀειζωοτροφίας». Στεφανώθηκε ἀπὸ τὸν Κύριον μὲ στέφανον δόξης, ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι τὸν ἐστεφάνωσαν μὲ ἀκάνθινο στεφάνι πόνου.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ὅσιός μας ἔζησε θλίψεις, ἐπόνεσε, ἐδάκρυσε διὰ νὰ ὑπερβῇ δοκιμασίες, ἀρρώστιες, διὰ νὰ συμπαρασταθῇ εἰς τὸν συνάνθρωπον. Μᾶς διδάσκει, λοιπόν, νὰ μὴ δειλιάζωμεν ἐμπρὸς εἰς τὰς θλίψεις καὶ τὰς δοκιμασίας. Μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ εὐτυχῇ καὶ νὰ εὐφραίνεται μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ αὐρίου, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι καλλίτερον, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον δυσχερεῖς συνθήκας.

Ἀρκεῖ τὸ σήμερον καὶ τὸ αὔριον νὰ εἶναι κοντὰ εἰς τὸν Θεόν, τότε οἱ λύπες μας εἶναι χαρποιοί, ὁμοιάζουν πρὸς τὸν πόνον τοῦ τοκετοῦ τῆς γυναικός, ἢ ὁποία πονεῖ πολὺ, πόσον ὅμως χαίρεται ὅταν ἴδῃ τὸ παιδί-

ον αὐτῆς γεγεννημένον, ὑγιές; Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἀγωνιζόμενον πνευματικῶς χριστιανόν, ἡμπορεῖ νὰ κοπιᾷ, νὰ θλίβεται, αἱ δυσκολίαι τῆς ζωῆς νὰ τὸν θλίβουν, πόσον ὅμως χαίρεται ὅταν αἰσθάνηται τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος δίδει ἐκβάσεις, τὶς ὅποιες ἐκβάσεις κατὰ τὰ ἄγνωστα κριτήριά Του, πάντοτε ὅμως ψυχωφελεῖς καὶ εἰς σωτηρίαν ἀπαγούσας.

Αὐτὴ ἦταν ἡ ζωὴ καὶ ἡ μαρτυρία του, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ τίμια λείψανά του νὰ εὐωδιάζουν, νὰ θαυματουργῇ, νὰ μᾶς συμπαραστέκεται, νὰ εἶναι μαζί μας, κοντά μας, «ἀοράτως συνών», εὐλογῶν καὶ ἁγιαζών.

Ἡ λύτρωσις καὶ ἡ σωτηρία μας εὐρίσκεται εἰς τὰς πνευματικὰς ρίζας καὶ ἀξίας μας, ἀπὸ τὰς ὁποίας μὲ τὶς βιοτικὰς μέριμνες καὶ μὲ τὴν σημερινὴν ἀπαξίωσιν τῶν πάντων ἔχομεν ἀποκοπῇ. Ὁ ἄνθρωπος σήμερον ζῇ μίαν τραγωδίαν. Ἐπάνω εἰς τὰ πλέον ἄστατα πράγματα τῆς ζωῆς προσπαθεῖ νὰ κτίσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς εὐτυχίας του. Καὶ ὅταν δὲν γνωρίζουμε τὸν ἑαυτό μας καὶ ἀποπειρώμεθα νὰ οἰκοδομήσωμεν χωρὶς βάσεις καὶ χωρὶς σταθερὰ πνευματικὰ θεμέλια, τότε ἔρχεται ἡ βροχὴ καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ παρασύρουν καὶ καταστρέφουν τὸ σπῖτι τῆς ψυχῆς μας.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἐγνώρισε τὸν ἑαυτόν του. «Πᾶς ὁ ἑαυτὸν ἐπιγνούς, ..., εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, ... καὶ εἰς λιμένα θεῖον τῆς ἀπαθείας καὶ ταπεινώσεως». Καὶ μᾶς καλεῖ καὶ μᾶς σήμερον νὰ εὐρωμεν τὸν ἑαυτό μας, τὴν ταυτότητά μας, ἡ ὁποία εἶναι κοντὰ εἰς τὸν Θεόν. Καὶ εὐρίσκομεν τὸν Θεὸν μόνον ὅταν ταπεινωθούμε, ὅταν ἀγαπήσουμε χωρὶς κρατούμενα καὶ ὑστεροβουλίας. Μὲ τὴν ἀγάπην, ὅπως μᾶς διδάσκει Ἰσαὰκ ὁ Σύρος: «Ὁ εὐρὼν τὴν ἀγάπην, τὸν Χριστὸν ἐσθίει καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν, καὶ ἀθάνατος γίνεται ἐκ τούτου». Ἡ ἀγάπη «εἰς ἀπείρους αἰῶνας τῷ ὑπεραπείρῳ ὑπερηνωμένη καὶ αἰεὶ ὑπεραύξουσα διαμένει». Αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Ὁσίου Μελετίου.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μήνυμά του σήμερον πρὸς ὅλους μας. Τὸ αἰώνιον μήνυμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προσφορᾶς.

Εἶναι πραγματικὴ εὐλογία διὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας ὅτι ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ μᾶς ἀξιώνει αὐτῆς τῆς σημερινῆς μεγάλης δωρεᾶς, συγκεντρωμένοι ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ταύτης νὰ ψάλλωμεν τὰ μεγαλεῖα Του. Ἡ ἱερὰ προσωπικότης τοῦ Ὁσίου Μελετίου δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ νὰ εἶναι ἀστείρευτος πηγὴ οὐρανίων ἐμπνεύσεων διὰ κάθε χριστιανικὴν καρδίαν καὶ τὸ ὄνομά του ἀνεξάντλητον κεφάλαιον χάριτος καὶ εὐλογίας εἰς τὴν ζωὴν μας.

Τὸν πλησιάζουμε, καταθέτομεν τοὺς πόνους καὶ τὰς ταλαιπωρίας μας, τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς ἀγωνίας μας. Τὸ φῶς του γίνεται στήριγμα καὶ χειραγωγὸς μας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, εἰς τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὰς θλίψεις τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ κατὰ Χριστὸν πτωχεῖα νὰ μᾶς ὁδηγῇ εἰς τὸν ἀληθινὸν πλοῦτον.

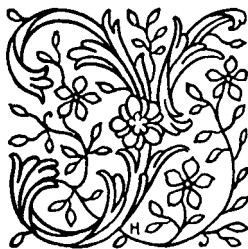
Μάρτυς μας ἀψευδὴς σήμερον ἡ δόξα τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Με-

λετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ, ὁ ὁποῖος τὸν δρόμον ἐβάδισε, τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἡγωνίσθη καὶ γενόμενος μέτοχος τῆς αἰωνίου μακαριότητος, μεσιτεύει καὶ πρεσβεύει δι' ὅλους ἡμᾶς. Καὶ μᾶς λέγει μὲ τὸ παράδειγμά του ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ θλίψιν ἔχετε. Ἀλλὰ θαρσεῖτε, ὁ Κύριος ἐνίκησε τὸν κόσμον.

Καὶ μεῖς σήμερον, στεφανωμένοι, ἄλλοτε μὲ δάφνινα στεφάνια, ἄλλοτε, ἂν ὅχι πάντοτε, μὲ ἀκάνθινα, πάντοτε ὅμως στεφανωμένοι μὲ τὴν Χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἀγίων μας, συνεχίζομεν οὐ τὴν ἀνθρώπων, ἀναμένοντες βοήθειαν, ἀλλὰ ἀναμένοντες τὸ διὰ τῶν Ἀγίων, μὲ προεξάρχοντα σήμερον τὸν Ὅσιόν μας, ἔλεος τοῦ Κυρίου.

Μακάριος ὁ εὐλογημένος λαὸς τῆς Ρόδου ὁ ὁποῖος ἔχει ἀξιομίμητον παράδειγμα: ἐκεῖνο τοῦ ἀγίου Μελετίου. Σήμερον μέσα εἰς τὸ κράμα τῶν φοβερωτέρων ἀντινομιῶν τῆς ζωῆς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον μας προσέφερε τὸ «δῶρον» εἰς τὴν Ρόδον καὶ εἰς τὸν λαόν της, καὶ λαμβάνομεν καὶ μεῖς τὸ ἀντίδωρον, τὴν διαρκῆ παρουσίαν καὶ προστασίαν τοῦ Ἀγίου μας. Σὰς μεταφέρω, λοιπόν, ὡς σύν - δῶρον τὴν Πατριαρχικὴν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν, ὁ Ἅγιος Μελέτιος νὰ εὐλογῇ καὶ νὰ σκεπάζῃ τὴν εὐλογημένην ἐν Ρόδῳ κληρουχίαν τοῦ Πατριαρχείου μας ἀπὸ κάθε ἐπιβουλήν καὶ κίνδυνον καὶ νὰ ἐκπληρῶνῃ ὅλα τὰ αἰτήματα, τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἐλπίδες σας καὶ νὰ σᾶς στεφανώνῃ μὲ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην καὶ χάριν, εἰς τὴν Μονὴν του δὲ αὐτὴν νὰ χαρίζῃ πᾶν δῶρημα τέλειον καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀρμόδιον, ὥστε νὰ ἀναδεικνύεται φάρος τηλαυγῆς καὶ λιμὴν γαληνὸς παντὸς δοκιμαζομένου ἀνθρώπου.

Λοιπόν, λαβόντες σήμερον ἐπὶ τῇ μνήμῃ καὶ ἑορτῇ, Πνεῦμα ἐπουράνιον, ιδόντες ἐν τῷ προσώπῳ καὶ ἐν τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ὁσίου Μελετίου, φῶς ἀληθινόν, εὐρόντες πίστιν ἀληθῆ, προσκυνοῦμεν καὶ δοξάζομεν τὴν Παναγίαν Τριάδα, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν οὐσίαν, καὶ θεότητα καὶ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν, τὴν ἐνεργοῦσαν θαυμαστὰ καὶ ἑξαίσια ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του. Καὶ τέλος ἀπευθύνομεν ὅλοι μαζί, ὁ Πατριάρχης μας, ὁ Ποιμενάρχης, ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαός, εἰς τὸν Ὅσιόν μας χαριστήριον αἶνον: «Χαίροις τῶν Ὁσίων ὁ μιμητής, καὶ ζωῆς ἀγίας ὁ θεόπνους ὑφηγητής, χαίροις Θεοτόκου ὁ γνήσιος θεράπων, Μελέτιε θεόφρον ἀγγέλων σύσκηνε». Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ. ΚΥΡΙΛΛΟΥ
κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ θεία Λειτουργία
ἐπὶ τῇ ἀγιοκατάξει τοῦ Ὁσίου Μελετίου
(12 Φεβρουαρίου 2014)

«Σήμερον ἡ χάρις
τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
ἡμᾶς συνήγαγε» στὸν
ἀπὸ τοὺς παλαιοχι-
στιανικοὺς ἤδη χρό-
νους ἀγιασμένο τοῦτο
τόπο τῆς Ἱερᾶς καὶ
σεβασμίας Μονῆς τῆς
Ὑπεραγίας Θεοτόκου
τοῦ Ὑψους, τῆς σήμε-
ρα γνωστῆς ὡς Ὑψε-

νῆς, γιὰ νὰ συνεορτάσουμε καὶ συμπανηγυρίσουμε «ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ» τὴν ἐόρτιο Μνήμη τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Μελετίου. Ἡ παροῦσα ἡμέρα εὐφραίνει τὴν ψυχὴ ὅλων μας, γιατί σηματοδοτεῖ καὶ τὸν πρῶτο ἐπίσημο ἐορτασμό τῆς Μνήμης τοῦ ἡγιασμένου Πατρὸς ἀπὸ τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας τῆς 27ης Νοεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους 2013 κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀποφάσισε τὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός του στὶς ἀγιολογικὲς δέλτους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὸν ἐτήσιο ἐορτασμό τῆς μνήμης του τὴν 12η Φεβρουαρίου.

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ὑψους συγκαταλέγεται στὰ ἀρχαιότερα ἱερὰ σεβάσματα τῆς Ροδονήσου καὶ ἀπετέλεσε τόπο τὸν ὁποῖο ἐπέλεξε ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος ὡς ὁρατὸ κατοικητήριό τῆς χάριτός της. Εὐδόκησε ἡ Μητέρα τοῦ Κυρίου στὸν τόπο τοῦτο καὶ ὄργανο τῆς εὐδοκίας της ἀνέδειξε, ὕστερα ἀπὸ θαυμαστὲς ἐμφάνειες καὶ παράδοξα σημεῖα, τὸν «πτωχὸν τῷ πνεύματι» καὶ «καθαρὸν τῇ καρδίᾳ» Μελέτιο. Τὸν μικρὸ κατὰ κόσμον ἀλλὰ μεγάλον κατὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἀρετὴ, ὁ ὁποῖος πιστὸς στὴν κλήση του ὑπουργήσε μέ δέος καὶ αὐταπάρνηση τὸ θέλημα τῆς Θεοτόκου. Σήκωσε μὲ προθυμία τὸν σταυρὸ τῆς μοναχικῆς του ἀφίερωσης, ἀνοικοδόμησε τὴν ἐρειπωμένη Μονὴ καὶ

τὴν κατέστησε λιμένα σωτήριο γιὰ τὸν χειμαζόμενο τότε στὴν τρικυμία τῆς ἀλλοπίστου δουλείας χριστεπώνυμο λαό τῆς Ρόδου. Τὸ φῶς τοῦ ἔλαμψε «ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων», κατὰ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο, καὶ διέλυσε βαθιὰ σκοτάδια θλίψεως καὶ ταλαιπωρίας σωματικῆς καὶ ψυχικῆς. Στὸ πρόσωπό του ἀναγνώρισαν τὸν γνήσιο ἄνθρωπο καὶ πιστὸ ὑπηρέτη τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἔστεψαν, ἐνῶ ἀκόμα βρισκόταν στὴν παροῦσα ζωή, μὲ τὸ στεφάνι τῆς ἀγιότητος.

Δοξάζω τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν καὶ εὐχαριστῶ τὴν ἔφορο τῆς Μονῆς Ὑπεραγία Θεοτόκο τὴν Ὑψηνή, διότι ἔτυχε σὲ μένα, τὸν ἐλάχιστο ἐν Ἐπισκόποις, ἡ τιμὴ καὶ ὁ κλῆρος νὰ διενεργήσω τὰ δέοντα γιὰ τὴν ἐπίσημη κατάταξή του στὸ Ἀγιολόγιο τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὰ ἀπὸ αἰῶνες κρατοῦντα. Ἡ ταπεινὴ εἰσήγησή μου πρὸς τὴν Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητα, τὸν προσκυνητὸν ἡμῶν Αὐθέντην καὶ Δεσπότην κ. κ. Βαρθολομαῖον καὶ πρὸς τὴν περὶ Αὐτὸν Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδο ἐκπλήρωσε τὴν ἱερὰ καὶ δίκαιη ὀφειλὴ μας πρὸς τὸν νέο Ὅσιο τῆς Παυλικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ροδίων καὶ ἡ ἀπόφαση τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἐπισφράγισε τὴν συνείδηση τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς νήσου μας, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς μακαρίας κοιμήσεώς του μέχρι σήμερα ὡς Ἅγιο τὸν ἐτίμησε.

Εὐχαριστοῦμε τὴν Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητα, τὸν προσκυνητὸ ἡμῶν Αὐθέντη καὶ Δεσπότη, τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη καὶ τὴν περὶ Αὐτὸν Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδο γιὰ τὸ μεγάλο δῶρο τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὁσίου μας στὸ Ἀγιολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ καταθέτουμε τὸν ἀπέραντο σεβασμὸ καὶ τὴν υἱικὴ ἀφοσίωσή μας πρὸς τὸ σεπτὸ πρόσωπό του καὶ τὸν θεσμὸ τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Χαιρετίζουμε μὲ αἰσθήματα πνευματικῆς χαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης τὸν ἐκ προσώπου Αὐτοῦ παριστάμενο σήμερα ἀνάμεσά μας Ἀρχιεραρχία τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶ Συνόδου, πανοσιολογιώτατο Ἀρχιμανδρίτη κ. Βαρθολομαῖο. Ἡ παρουσία σας, ἅγιε Ἀρχιεραρχεῦ, ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη τιμὴ καὶ εὐλογία γιὰ τὴν Μητρόπολή μας καὶ τὴν Ἱερὰ Μονή. Μεταφέρετε τὴν εὐγνωμοσύνη, τὴν εὐχαριστία καὶ τὸν σεβασμὸ μας πρὸς τὸν Πατριάρχη μας καὶ καταθέσετε στὴν Παναγιότητά του τὴν μαρτυρία ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ροδίων εἶναι ὁ δικός του λαός, τὸ ποίμνιο ποὺ ἀκούει τὴν φωνή του καὶ ἀκολουθεῖ προσευχητικὰ τοὺς βηματισμούς του.

Εὐχαριστοῦμε τοὺς ἁγίους ἀδελφοὺς Ἀρχιερεῖς Λέρου, Καλύμνου καὶ Ἀστυπαλαίας κ. Παῖσιο, Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιο καὶ Κώου καὶ Νισύρου κ. Ναθαναήλ γιὰ τὴν ἔλευσὴ τους καὶ τὴν συμμετοχὴ τους στὴν χαρὰ μας. Εὐχαριστοῦμε τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτη Νέας Ζηλανδίας κ. Ἀμφιλόχιο, ὁ ὁποῖος ὡς συγχωριανὸς τοῦ Ὁσίου, πρῶτος κατέγραψε τὴν διασωθεῖσα προφορικὴ παράδοση καὶ ἐπαναλειτούργησε τὴν Μονὴ τῆς Ὑψενῆς, γιὰ νὰ καυχώμεθα ὡς τοπικὴ Ἐκκλησία σήμερα γι' αὐτὴ. Εὐχαριστοῦμε τοὺς Κληρικούς, τοὺς Μοναχοὺς καὶ τὶς Μοναχὲς ποὺ ταξίδεψαν μέσα στὸν χειμῶνα γιὰ νὰ συνεορτάσουν μαζί μας. Εὐχαριστοῦμε τοὺς ἐκπροσώπους τῶν τοπικῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν Ἀρχῶν γιὰ τὴν παρουσία τους. Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παραμυθίας Ἀρχιμανδρίτη π. Σεραφεῖμ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν ἐγκαταβίωσε στὴ Μονὴ καὶ ἐκοπίασε γιὰ τὴν ἀνάδειξή της, καθὼς καὶ τὸν Ἐφημέριο Λάρδου π. Σάββα Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος μαζί μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Λάρδου κράτησαν γιὰ πολλὰ χρόνια ἄσβηστο τὸ καντήλι της. Εὐχαριστοῦμε καὶ ὅλους ἐσᾶς, τὸν φιλόχριστο καὶ φιλόγιο λαό μας, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν παρουσία καὶ συμμετοχὴ του σήμερα στὴν πανήγυρη δίνει τὴν μαρτυρία γιὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ Ὁσίου Πατρὸς καὶ ἐπισφραγίζει τὴν ἐπίσημη ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας.

Μνημονεύουμε ἀξιοχρέως τῶν εὐσεβῶν καὶ παραδοσιακῶν κατοίκων τῆς Λάρδου καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, οἱ ὁποῖοι μέσα ἀπὸ τὶς προφορικὲς διηγήσεις κράτησαν ζωντανὴ τὴν παράδοση γιὰ τὴν χριστομίμητη πολιτεία καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ὁσίου καὶ τὰ παρέδωσαν σὲ μᾶς γιὰ νὰ διενεργήσουμε τὰ δέοντα γιὰ τὴν ἁγιοκατάταξή του. Μνημονεύουμε τοῦ ὀνόματος τοῦ μακαριστοῦ προκατόχου μας Ἀποστόλου Τρύφωνος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας ἀνεγνώρισε τὴν ἀγιότητά του καὶ ἔδωσε τὴν ἐντολὴ κατασκευῆς τῆς πρώτης λειψανοθήκης γιὰ νὰ φυλαχθοῦν τὰ τίμια λείψανά του. Μνημονεύουμε ἐπίσης ὅλων τῶν μακαριστῶν Ἐφημερίων τῆς Λάρδου καὶ ὅσων ἔζησαν ὡς φύλακες στὴν Μονή, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπαυσαν νὰ τὴν λειτουργοῦν καὶ νὰ τὴν διατηροῦν μέχρι τὴν ὥρα ποὺ εὐδόκησε ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος νὰ ἐπαναλειτουργήσῃ ὡς γυναικεία πλέον Μονή.

Στὴν σημερινὴ Ἀδελφότητα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὑψενῆς ἔλαχε ὁ

κληρος νὰ συνεχίζει τὴν παράδοση τοῦ Ὁσίου Μελετίου. Εἶναι μεγάλη ἡ εὐθύνη καὶ βαρὺ τὸ χρέος ἀλλὰ γνωρίζουμε ὅτι ἀνταποκρίνεται ἐπάξια καὶ μὲ φόβο Θεοῦ. Μέσα σὲ λίγα χρόνια ἔγιναν τόσα πολλά, εὐλογήθηκε πλούσια ἀπὸ τὸν Θεό, γιὰ νὰ δίνει αὐθεντικὴ μαρτυρία τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς καὶ νὰ ἀποτελεῖ πνευματικὸ φάρο τοῦ νησιοῦ μας. Κάτω ἀπὸ τὴν καλὴ καθηγεσία τῆς Ἡγουμένης Μαριὰμ καὶ μὲ πνευματικὸ ὁδηγὸ τὸν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὁρους πανοσιολογιώτατο Ἀρχιμανδρίτη κ. Τύχωνα βαδίζει τὸν δρόμο ποὺ ὁ Ὁσιος κτίτορας πρῶτος ἐβάδισε. Ἡ παρουσία τῆς ἐφόρου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ Ὁσίου Μελετίου εἶναι ζωντανὴ καὶ μαρτυρεῖται ἀκατάπαυστα μὲ θαυμαστὰ σημεῖα καὶ γεγονότα.

Μὲ τὴν ἀγιοκατάταξη τοῦ Ὁσίου μας ἐκπληρώσαμε τὴν μεγάλη ὀφειλὴ μας πρὸς αὐτὸν γιὰ ὅσα κατὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ του πρόσφερε στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸν λαὸν μας. Ἔχομε χρέος νὰ ὁλοκληρώσουμε τὸν ἤδη ὑπὸ ἀνέγερση Ναὸ του. Ξεκινήσαμε μὲ μόνο ἐφόδιο τὴν πίστη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἐμεῖς θὰ ἀναλάβουμε τὸ ἔργο καὶ ὁ Ὁσιος θὰ τὸ τελειώσει. Ἀντιμετωπίσαμε ἐμπόδια, πειρασμούς καὶ θλίψεις, φτάσαμε μπροστὰ σὲ ἀδιέξοδα, ἀλλὰ ὅλες αὐτὲς οἱ κατ' ἀνθρώπον δυσκολίες ἀποτελοῦν πλέον τὶς διαβεβαιώσεις ὅτι ἡ Ὑπεραγία καὶ ὁ Ὁσιος συνεργοῦν. Εὐχαριστοῦμε ὅσους μᾶς βοήθησαν, συγχωροῦμε καὶ εὐλογοῦμε ὅσους ἔβαλαν προσκόμματα καὶ μᾶς ἔθλιψαν καὶ ἐπικαλούμεθα τὴν μητρικὴ προστασία τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς καὶ τὴν χάρη τῶν πρεσβειῶν τοῦ Ὁσίου Μελετίου πρὸς ὅλους ἀνεξαιρέτως.

Τελειώνοντας τὸν λόγο ἀναφωνοῦμε: *«Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος»*. Κύριε σῶζε τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγει τὴν κληρονομίαν σου διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ Ὁσίου σου θεράποντος Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ.

ΟΜΙΛΙΑ

τῆς Καθηγουμένης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὑψηλῆς Ὁσιωτάτης Μοναχῆς ΜΑΡΙΑΜ κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Θεία Λειτουργία ἐπὶ τῇ ἀγιοκατάξει τοῦ Ὁσίου Μελετίου
(12 Φεβρουαρίου 2014)

«Ποίοις εὐφραντικοῖς λόγοις εὐφημήσωμεν τὸ τῆς σωφροσύνης ὑπόδειγμα, τὸν τῆς ἐγκρατείας ὑποφήτην καὶ Ὑψηλῆς τοῦ σεμνεῖου δομήτορα Μελέτιον τὸν σοφὸν τὸ τῆς Ρόδου ἱερώστατον ἀγλάισμα».

Ἄγιε ἐκπρόσωπε τοῦ Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου κυρίου Βαρθολομαίου, Ἀρχιγραμματεῦ τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, Πανοσιολογιώτατε Ἀρχιμανδρίτα κ. Βαρθολομαῖε, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Λέρου, Καλύμνου, καὶ Ἀστυπαλαίας κ. Παῖσιε, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Κώου καὶ Νισύρου κ. Ναθαναήλ, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιε, Σεβασμιώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα, Μητροπολίτα Ρόδου κ. Κύριλλε,

Σεβαστοὶ Πατέρες καὶ ὀσιολογιώτατες μοναχές, ἐντιμότατοι ἄρχοντες, ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.

Πόθος διακαῆς καὶ πολυχρόνιος γιὰ τὴν ἀδελφότητά μας, ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν ἐπίσημον καθιέρωση τῆς μνήμης τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψηλῇ. Ὡς Ἄγγελος βιώσας δύο αἰῶνες τώρα «ἐκ τῆς Ρόδου τῇ οἰκουμένη ἐκλάμπει, τῆς πολιτείας αὐτοῦ τὰς μυστικὰς ἀκτίνας».

Ὁ χορὸς τῶν ἀγίων, οἱ ἀσκηταὶ καὶ οἱ ἐρημίται χαίρουν διὰ τὸν συνασκητὴ τους καὶ χορεύει σήμερον ἡ γενέτειρά του Λάρδος καὶ

ή περιώνυμος Ρόδος διὰ τὸ νέο καύχημα τῆς Ἐκκλησίας μας, τὸν Ὅσιο πατέρα μας Μελέτιο.

«*Μάρτυρες γάρ εἰσι*» λέγει ὁ Ὅσιος Πατὴρ ἡμῶν Ἰσαὰκ ὁ Σϋρος, «οὐχὶ μόνον οἱ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκχέοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ δι' ἀγαθῶν καὶ ἐναρέτων πράξεων ἀγωνιζόμενοι καὶ ἐναρέτῳ πορεία ἀποθνήσκοντες».

Αὐτὴν τὴν ἐνάρετον πορείαν ἀκολουθήσας ὁ Ὅσιος Μελέτιος ἠξιώθη θείων δωρεῶν καὶ θαυματουργικῶν δυνάμεων. Ἡ πάμφωτος βιοτὴ του, πλήρης θεοπτιῶν, φωτοφανείας, ἀποκαλύψεων καὶ ποικίλων ἄλλων ἀγιοπνευματικῶν ἐμπειριῶν, τὸν ἀνέδειξε ἐκφραστὴ τοῦ μοναχισμοῦ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐν γένει τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

Ὁ Ὅσιος Μελέτιος, ὁ ἀφανὴς φωστήρας τῆς Λάρδου, ἐκ νεότητος ἐλάτρευσε τὸν Θεὸν ἀγαπητικῶς «ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ». Ἐπεθύμησε τὴν ὁμοίωσιν μὲ τὸν Θεό, θέτοντας τὰ θεμέλια τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἀπὸ τὴν νεανικὴ του ἡλικία.

Προκειμένου νὰ ἀφοσιωθεῖ ὀλοκληρωτικῶς καὶ ἀπερισπάστως στὴν κοινωνία μὲ τὸν Θεό, ὁ φιλέρημος ἀναχωρητὴς, πλήρης ὧν τῆς ἀγάπης, ἐγκατέλειψε τὴν τύρβη τοῦ κόσμου καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν ἐρειπωμένη τότε Μονὴ τοῦ Ὑψους καθυποβάλλοντας τὸν ἑαυτό του σὲ κάθε εἶδους ἄσκησι, ἐγκράτεια, σιωπὴ καὶ προσευχή. Δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὸ «ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου» ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ κάθαρση τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας, τηρώντας μετὰ πόθου τίς θεῖες ἐντολές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταστεῖ κατοικητήριον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὡς ποιμὴν καὶ πνευματικὸς πατὴρ ὑπῆρξε ἐκτύπωμα τοῦ καλοῦ Ποιμένος, καθοδηγώντας μὲ σωφροσύνη τὸ λογικὸ ποίμνιο, ἐνῶ μὲ τὴν ταπείνωσι καὶ τὴν εὐσπλαχνία του ὁδηγοῦσε τοὺς πεπλανημένους στὴν μετάνοια ἀγαπώντας τὸν ἁμαρτωλό καὶ ἔχοντα πρὸ προσώπου Του τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ποὺ ἐναγκαλίζεται τὸν ἄσωτον υἱό. Ὑπῆρξε ζηλωτὴς τῶν πατρικῶν παραδόσεων καὶ σθεναρὸς κήρυξ τῆς ἀληθείας φροντίζοντας νὰ μὴν ἀλλοιωθεῖ ἡ ὀρθόδοξος πίστις, διότι χωρὶς ὀρθόδοξον πίστη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει γνησίᾳ χριστιανικὴ ζωή. Ἡ ἀταλάντευτος στάση του στὸ ζήτημα τῶν μεικτῶν γάμων δημιουργοῦσε ἐμπόδια στὰ σχέδια τῶν Τούρκων καὶ προκάλεσε τὸν φθόνο ὁδηγώντας τους στὴν συκοφαντία.

Ὑπομένοντας τὴν ἄκραν ταπείνωση τῆς συκοφαντίας, μιμήθηκε τὴν ζωὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔγινε συγκοινωνὸς τοῦ Πάθους ἀκολουθώντας τὸν Κύριο στὴ Γεθσημανῇ καὶ τὸν Γολγοθᾶ. Ἐφθασε στὴν τελείωση τῶν ἀρετῶν καὶ κατεστάθη δι' ἡμᾶς φῶς ὁλόφωτο, γιὰ νὰ φωτίζει τὴν πορεία τῆς ζωῆς μας, ἰδίως στοὺς δύσκολους αὐτοὺς καιροὺς ὅπου συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἀναζητοῦν ἓνα πρότυπο γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν. Ἄς θέσουμε ἐνώπιόν μας σήμερον τὸν ὁλόφωτο αὐτὸ ἀστέρα καθιστώντας τὸν ποδηγέτη μας πρὸς τὴν θέωση, ποὺ κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο εἶναι ὁ τελικὸς στόχος, ὁ πρῶτιστος καὶ ὑψηλότετος σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κτίσις ὁλόκληρη. Ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ νὰ μᾶς κάνει κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως, ἀπαιτώντας τὴν ἀγιότητα ἀπὸ τὸν καθένα ἀπὸ ἐμᾶς: «Ἄγιοι γίνεσθε ὅτι ἅγιός εἰμι ἐγώ» στοχεύοντας πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς Οὐρανίου Βασιλείας.

Διττὰς Χάριτας χρεωστοῦμε στὸν Δεσπότη Χριστὸ καὶ τὴν Ὑπεραγνο Θεοτόκο κυρία Ὑψηνή, διότι μᾶς ἠλέησαν νὰ ἐγκαταβιώσουμε στὸν λατρευτικὸ αὐτὸ τόπο ποὺ ἀποτέλεσε τόπο μετανοίας, ὁδὸ καὶ θύρα Παραδείσου ἀπὸ τοὺς πρῶτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ διότι ἔχουμε ὡς ἱερὰ παρακαταθήκη καὶ ὡς θησαυρὸ ἀνεκτίμητο τὰ Ἅγια Λείψανα καὶ τὴν μυροβλύζουσα κἀρα τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Μελετίου.

Σήμερον, ἐνῶ κυλᾷ ὁ δεῦτερος αἰώνας μετὰ τὴν κοίμησή του, ἡχεῖ τὸ χαρμόσυνο μήνυμα τῆς ἀγιοκατάταξεώς του στὸν χορὸ τῶν ἐν ἀσκήσει διαλλαμπάντων Ἀγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Οἱ καρδιές μας πάλλονται ἀπὸ χαρὰ καὶ συγκίνηση «τέρπου καὶ χόρευε Λάρδος, εὐφραίνου Ρόδος σκίρτα γηθοσύνως Μονὴ Ὑψενῆς ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου.

Ὁλοθύμους εὐχαριστίας ὀφείλουμε πρὸς τὴν Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸ μας Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, τὸν ἔχοντα τὴν μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, γιὰ τὴν πολλαπλῶς ἐκφρασθεῖσαν ἀγάπην, πατρικὴν μέριμναν καὶ τὸ ἀνύστακτον ἐνδιαφέρον Αὐτοῦ διὰ τὴν Παυλικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρόδου καὶ τὸ χριστεπώνυμον αὐτῆς πλήρωμα. Τὴν Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητα, σήμερον βλέπουμε παροῦσα ἐν τῷ σεπτῷ προσώπῳ τοῦ Ἁγίου ἐκπρόσωπου Αὐτοῦ, Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Βαρθολομαίου.

Ἄγιε Ἐκπρόσωπε τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, σᾶς εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν παρουσία σας ἐδῶ στὸ μυροβόλο καὶ ἁγιοτόκο νησὶ τῆς Ρόδου, προκειμένου νὰ μᾶς μεταφέρετε τὴν χαρμόσυνη εἶδηση τῆς ἐπισήμου ἁγιοκατατάξεως τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Μελετίου. Σᾶς παρακαλοῦμε ὅπως διαβιβάσετε στὸν Παναγιώτατο καὶ τὴν περὶ Αὐτὸν Ἁγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τὰς ἀενάους εὐχαριστίας μας γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴν εὐλογία πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονή μας, τὴ Ρόδο καὶ τὴν οἰκουμένη ὁλόκληρη ἐπὶ τῇ ἐπισήμῳ ἁγιοκατατάξει τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν Ὑψενῇ στὸ Ἀγιολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τῇ θέσῃ αὐτῇ χρεωστικῶς εὐχαριστοῦμε τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη καὶ σεπτὸν ποιμενάρχη μας κ. Κύριλλο γιὰ τὶς ἐνέργειες στὶς ὁποῖες προέβη προκειμένου νὰ κατατεθεῖ πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον ἡ πρότασις τῆς Ἀγιοκατατάξεως τοῦ Ὁσίου Μελετίου.

Σεβασμιώτατε, ἐνθυμούμεθα σήμερον τὴν πρὸ δεκαετίας προσωπικὴν σας ἐμπειρία ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μελέτιο. Τὴν ζωντανὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου κατὰ τὴν πρώτην ἐπισκεψὶν Σας στὴν Ἱερά μας Μονή, τὴν ἐπομένη ἡμέρα τῆς ἀναρρήσεώς σας στὸν ἱστορικὸ θρόνον τῆς Παυλικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρόδου. Ὁ ὁσιος Μελέτιος σᾶς ὑποδέχθη στὸ Μοναστήρι του ἐκπέμποντας ἄρρητη εὐωδία ἀπὸ τῇ χαριτόβρυτον ἁγίαν κάραν του, φανερώνοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον

τὴν εὐαρέσκειά του πρὸς τὸ πρόσωπόν σας ἀλλὰ καὶ προμηνύοντας ἴσως καὶ τὸ σημερινὸ γεγονὸς τῆς Ἀγιοκατάξεως τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξατε βασικὸς συντελεστής. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς σας τό ὄνομα τοῦ Ὁσίου ἄρχισε νὰ μνημονεύεται σὲ ὅλους τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς Ρόδου, ἡ ἱερὰ ἀκολουθία καὶ ἡ παράκλησις ποὺ φιλοπόνως συγγράψατε ψάλλεται πλέον ἀπὸ τὸν πιστὸ λαὸ ὅχι μόνο τῆς Ρόδου ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τοῦ τόπου μας.

Ἐν εὐγνωμοσύνῃ πολλῇ εὐχαριστοῦμε καὶ τὸν σεβαστὸ μας Γέροντα νῦν Μητροπολίτη Νέας Ζηλανδίας κ. Ἀμφιλόχιον, ὁ ὁποῖος ὡς γόνος καὶ αὐτὸς τῆς Λάρδου, ὅπως καὶ ὁ τιμώμενος σήμερα ἅγιος, πρῶτος προέβη στὴν καταγραφή τῶν προφορικῶν παραδόσεων γιὰ τὴν ὁσία βιοτὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ὁσίου.

Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τῶν ἀειμνήστων ἐφημερίων τοῦ χωρίου Λάρδου, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς Μαρίας Κράμπα καὶ τῆς Χρυσάνθης Κέκα ποὺ διηκόνησαν τὴν Μονὴν τοῦ Ὑψους καὶ διετήρησαν αὐτὴν στὸ πέρασμα τῶν χρόνων.

Ξεχωριστὰ θὰ πρέπει νὰ εὐχαριστήσουμε τὸν σεβαστὸ Γέροντα π. Σεραφεῖμ Παρχαρίδη νῦν Ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Παραμυθίας ἀλλὰ καὶ τὸν νῦν ἐφημέριο τῆς Λάρδου π. Σάββα Παπαδημητρίου.

Εὐχαριστίες ἐκ βάθους καρδίας ὀφείλουμε στὸν ἱερὸ κλῆρο καὶ τὶς σεβαστὲς Γερόντισσες καὶ ἀδελφές ποὺ παρευρίσκονται ἐδῶ σήμερα στὴν πανεφρόσουν ταύτην ἡμέρα γιὰ νὰ συμμετάσχουν ἐν πνευματικῇ ἀγαλλιάσει στὴν ἐπίσημον ἀγιοκατάταξιν τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου.

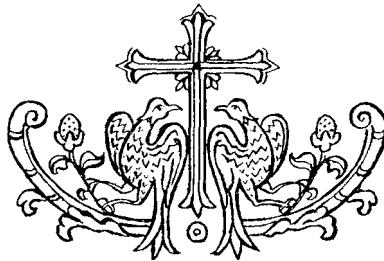
Εὐχαριστοῦμε τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανοὺς τῆς Ρόδου ἀλλὰ καὶ ὅλους ἐσᾶς ποὺ ἦρθατε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὸ ἱερὸ νησί τῆς Πάτμου γιὰ νὰ προσκυνήσετε καὶ νὰ λάβετε τὴν εὐλογία τοῦ Ἀγίου μας. Ἐκ μέσης καρδίας εὐχαριστοῦμε τοὺς εὐσεβεῖς κατοίκους τῆς Λάρδου καὶ ἰδιαιτέρως δὲ τὸν σύλλογο Γυναικῶν Λάρδου, ποὺ συνέβαλλαν τὰ μέγιστα στὴν ὁργάνωση τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν.

Εἴστε πραγματικὰ εὐλογημένοι ποὺ ἀξιωθήκατε νὰ ζήσετε αὐτὴ τὴν ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία ἓνας γόνος τῆς Λάρδου βρίσκεται πλέον δίπλα στὸν θρόνο τοῦ Παντάνακτος Θεοῦ καὶ δέεται ὑπὲρ ὅλων ἡμῶν ποὺ μὲ πίστη ἐπικαλούμεθα τὶς ἅγιες πρεσβεῖες του.

Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, σεβαστοὶ Πατέρες, ὁσιολογιώτατες μοναχές, ἄρχοντες τοῦ τόπου καὶ λαὸ τοῦ Θεοῦ ἡγαπημένε, ἡ παρουσία σας ἐπεξέτεινε τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐλογία τοῦ σημερινοῦ πρώτου ἐπισήμου ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου.

Ταπεινῶς ζητοῦμε νὰ εὐχεσθε «ὥστε νὰ καταστοῦμε ὅλοι ἐμεῖς χορὸς μετανοούντων, χορὸς φωτιζομένων καὶ λατρευόντων τὸν Θεόν», καὶ ἂν ὁ Θεὸς θελήσει, διὰ πρεσβειῶν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ὑψενῆς καὶ τοῦ Ἀγίου Μελετίου, χορὸς σωζομένων.

Ἀμήν. Γένοιτο.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΥΜΗΣ
ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΥΜΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
Ἄρθρον 1ον

ΟΡΙΣΜΟΣ-ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ Ι. ΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ

α) Ἡ ἐν τῇ Νήσῳ Σύμῃ τῆς Δωδεκανήσου Ἱερά Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου, ὑπαγομένη εἰς τὴν κανονικὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου, εἶναι πνευματικὸν καὶ Ἱερὸν Καθίδρυμα προσευχῆς καὶ ἐργασίας, εἰς τὸ ὁποῖον δέον ὅπως ἐγκαταβιοῖ μία Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀδελφότης ἀνδρῶν, ἀφιερωμένων εἰς τὸν Θεόν καὶ ὑπεσχημένων ἵνα διέλθωσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐν ἀγνείᾳ, ἀκτημοσύνῃ καὶ ὑπακοῇ πρὸς τὸν Ἡγούμενον, τὸν κυρίαρχον Ἐπίσκοπον καὶ τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν.

β) Σκοπὸς τῆς Ἱ. Μονῆς, συμφώνως πρὸς τὰς ἱεράς παραδόσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἐν Κοινοβιακῇ πολιτείᾳ ἀδιάλειπτος τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ δοξολογία, ἡ διὰ λειτουργικῶν καὶ κατ' ἰδίαν προσευχῶν, διὰ συνεχοῦς κατὰ Θεὸν ἀσκήσεως καὶ ἐν ἀγίαις διακονίαις νέκρωσις τῶν παθῶν τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν τελεία βίωσις τῆς κατὰ Θεὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μυστικῆς ζωῆς εἰς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ θέωσιν, ὡς καὶ ἡ διαρκὴς διακονία τῶν εἰς αὐτὴν προσερχομένων εὐλαβῶν προσκυνητῶν τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ «Πανορμίτου», Ἐφόρου καὶ Προστάτου αὐτῆς.

γ) Ἡ Ἱ. Μονή ὡς πρὸς τὰς νομικὰς αὐτῆς σχέσεις, λογίζεται ἰδιόρρυθμον Ν.Π.Δ.Δ., αὐτοχρηματοδοτούμενον καὶ κοινωφελές, μὴ κερδοσκοπικὸν, ἀλλὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρος, κατὰ τὴν ἄμεσον ὑπαγωγὴν τῶν ἐν Δωδεκανήσῳ Ἐπαρχιῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς αὐτό, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ Νομικὸν Πρόσωπον Δημοσίου Διεθνοῦς Δικαίου (ἄρθρον 3 παρ. 2 τοῦ Συντάγματος, ἄρθρα 1 παρ. 5 καὶ 39 παρ. 8 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Ἀπόφασις Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας 3237/2000, Γνωμοδότησις ὑπ. ἀριθ. 142/1979 Ὁλομελείας Ν.Σ.Κ., Γνωμοδότησις Κ. Βαβούσκου, ὁμοτ. καθηγητοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, «Ἀρμενόπουλος» 1986, 118).

δ) Ἡ Ἱ. Μονή τελεῖ ὑπὸ τὴν κανονικὴν Δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπιχωρίου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου, ὅστις μνημονεύεται ἐν πάσαις ταῖς Ἱ. Ἀκολουθίαις, ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν πατρικῶς καὶ προστατευτικῶς ἐπὶ τῆς Ἱ. Μονῆς καὶ παρακολουθεῖ τὴν ὁμαλὴν κατὰ τοὺς θείους καὶ Ἱ. Κανόνας λειτουργίαν αὐτῆς. Διορίζει καὶ χειροθετεῖ τὸν Ἡγούμενον, διορίζει τὴν Ἐφορείαν, ἐγκρίνει τὰς κουράς τῶν Μοναχῶν, ἀνακρίνει τὰ κανονικὰ παραπτώ-

ματα τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκαταβιούντων καὶ φροντίζει διὰ τὴν ἁμεμπτον αὐτῶν βιοτὴν, καὶ τέλος ἐλέγχει τὴν νομιμότητα τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως. Ἐπίσης λαμβάνει τὰ προσήκοντα μέτρα, τῇ συνδρομῇ καὶ τῆς ἀρμοδίας ἀρχῆς, προκειμένου νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἱερότητα τῶν χώρων τῆς Ἱ. Μονῆς ἀπὸ τυχόν ἀνευλαβῶν ἐκδηλώσεων, ἅς δύναται νὰ ἀπαγορεύσῃ τόσον ἐντὸς τῶν ἰ. αὐτῶν χώρων ὅσον καὶ πλησίον αὐτῶν.

ε) Ἡ Ἱ. Μονὴ ἔχει ἰδίαν σφραγίδα, φέρουσιν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὁλόσωμον τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαήλ, κύκλῳ δὲ τὰς λέξεις «ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ - ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΥΜΗΣ - ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΥΜΗΣ».

Ἄρθρον 2ον

Ἡ Ἱ. Μονή, ἐλλείψει Μοναχικῆς Ἀδελφότητος καὶ Ἑγουμενοσυμβουλίου, διοικεῖται ὑπὸ Ἐφορείας, ἐφαρμοζούσης τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Καταστατικοῦ (Κανονισμοῦ), τοὺς Ἱερούς Κανόνας, τὰς Ἱεράς Παραδόσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς Νόμους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Ἡ Ἐφορεία αὕτη ἀπαρτίζεται:

i) Ἐκ τοῦ Ἑγουμένου ἢ τοῦ Ἑγουμενέοντος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὡς Προέδρου καὶ χηρευούσης τῆς θέσεως ταύτης ἐκ κληρικοῦ, ὡς Ἑγουμενέοντος τοποτηρητοῦ, διοριζομένου ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου. Εἰς τό ἐξῆς ὅπου ἀναφέρεται Ἑγούμενος, ἐν χρεΐᾳ τῆς θέσεως νοεῖται ὁ Ἑγουμενέων Τοποτηρητής.

ii) Ἐκ τεσσάρων ἑξ ὀκτῶν λαϊκῶν μελῶν ἐκλεγομένων καὶ διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου, ἐκ Καταλόγου ὑποβαλλομένου πρὸς αὐτόν, ὑπὸ τοῦ Ἑγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς.

Ἄρθρον 3ον

Ἡ ἐκλογή ὡς Ἐφόρων προσώπων μὴ συμπεριλαμβανομένων εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἑγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς ὑποβληθέντα κατάλογον ἀποτελεῖ δικαίωμα τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ἐπαναδιορίσῃ, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθ. 5 μεταξύ τῶν Μελῶν τῆς νέας Ἐφορείας, καὶ πρόσωπα χρηματίσαντα καὶ πρότερον Ἐφοροὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Ἄρθρον 4ον

Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ὀρίζεται 4ετής.

Ἄρθρον 5ον

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης δύναται εἰς τό ἐξῆς νὰ ἐπαναδιορίσῃ μεταξύ τῶν μελῶν τῆς νέας Ἐφορείας, καὶ πρόσωπα χρηματίσαντα καὶ εἰς τό παρελθόν Ἐφοροὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, μέχρις ἐξαντλήσεως εἰσέτι δύο (2) θητειῶν. Εἰς περίπτωσιν ἀδυναμίας ἐξευρέσεως καταλλήλων προσώπων, δι' ἡτιολογημένης γνώμης τοῦ Ἑγουμένου ἐγκριθείσης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐπαναδιορισμός τῶν αὐτῶν προσώπων μέχρι μιᾶς (1) ἐπιπλέον θητείας.

Άρθρον 6ον

Κενουμένης θέσεως Ἐφόρου εἴτε ἐξ ἀνακλήσεως διορισμοῦ ἢ παραιτήσεως, ὑποβαλλομένης ἐγγράφως εἰς τόν Σεβ. Μητροπολίτην, εἴτε ἐκ μετοικήσεως ἢ ἀποδημίας, αὕτη πληροῦται ὑπό τοῦ πρώτου κατὰ σειράν ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ἀναπληρωματικῶν. Εἰς περίπτωσιν ἐξαντλήσεως τοῦ πίνακος τῶν ἀναπληρωματικῶν, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης διορίζει ἕνα, βάσει τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 2, παρ. (i), καί ἐν τῷ ἄρθρῳ 3 ὀριζομένων.

Άρθρον 7ον

Ἐφορος ἀπουσιάσας ἀδικαιολογήτως, κατὰ τήν κρίσιν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς συνεδριάσεις κηρύσσεται ἔκπτωτος τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἐφόρου καί ἀναπληροῦται συμφώνως τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ.

Άρθρον 8ον

Τό ἀξίωμα τοῦ Μέλους τῆς Ἐφορείας εἶναι τιμητικόν καί ἄμισθον.

Άρθρον 9ον

Ἡ Ἐφορεία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς κατὰ τήν πρώτην αὐτῆς συνεδρίαν, συγκαλουμένην ὑπό τοῦ Ἡγουμένου, ὡς Προέδρου, ἐκλέγει τόν Ἀντιπρόεδρον, τόν Γραμματέα, τόν Ταμίαν, καί τόν Ἀποθηκάριον, τό δέ Πρακτικόν τῆς συγκροτήσεως εἰς σῶμα ὑποβάλλεται πρὸς ἔγκρισιν εἰς τόν Σεβ. Μητροπολίτην. Ἐπίσης διὰ τοῦ αὐτοῦ Πρακτικοῦ δύναται ν' ἀνατίθενται εἰς Μέλη τῆς Ἐφορείας, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως τήν ὁποίαν κατέχουν, καθήκοντα ἐντεταλμένων ἐποπτείας καί λοιπῶν λειτουργικῶν τομέων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Άρθρον 10ον

Κενωθείσης θέσεως τινος Ἐφόρου ἐκ λόγου ἀνακλήσεως διορισμοῦ, παραιτήσεως, μετοικήσεως ἢ ἀποδημίας, ἡ Ἐφορεία τῆς Μονῆς, μετὰ τήν συμπλήρωσιν αὐτῆς δι' ἀναπληρωματικοῦ Μέλους, τό ὁποῖον δύναται νά διορισθῇ ὡς ἀνωτέρω ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου εἰς περίπτωσιν ἐξαντλήσεως τοῦ πίνακος, ὑποχρεοῦται νά συγκροτηθῇ ἐκ νέου εἰς Σῶμα, ὑποβαλλομένου τοῦ σχετικοῦ Πρακτικοῦ εἰς τόν Σεβ. Μητροπολίτην διὰ τήν δέουσαν ἔγκρισιν.

Άρθρον 11ον

Ἡ Ἐφορεία συνέρχεται τακτικῶς μέν ἐντός τοῦ Α' δεκαπενθημέρου ἐκάστου μηνός, ἐκτάκτως δέ ὡσάκις παρίσταται ἡ ἀνάγκη καί ζητεῖται ἐγγράφως ὑπό τεσσάρων ἐκ τῶν Μελῶν αὐτῆς. Ἐπίσης συνέρχεται ἐκτάκτως ἐντός τριῶν ἡμερῶν, ὡσάκις ζητηθεῖ ἐπισημῶς ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου. Ἡ πρόσκλησις εἰς συνεδρίαν πραγματοποιεῖται ἐγγράφως καί ἀναφέρει τήν ἡμέραν, τήν ὥραν καί τόν τόπον τῆς συνεδριάσεως, ὡς καί τά πρὸς συζήτησιν θέματα, ὑπογράφεται δέ ὑπό τοῦ Ἡγουμένου, ὡς Προέδρου, ἢ τοῦ Ἀντιπροέδρου, ἢ καί τοῦ ὑπηρεσιακοῦ Γραμματέως τῆς Μονῆς, ἀρμοδίως ἐξουσιοδοτημένων.

Άρθρον 12ον

Αί αποφάσεις τῆς Ἐφορείας λαμβάνονται κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν τῶν παρόντων, ἂν δέν ὀρίζηται ἄλλως. Ἐν ἰσοψηφίᾳ ὑπερισχέει ἡ ψήφος τοῦ Προέδρου.

Άρθρον 13ον

Ἡ Ἐφορεία θεωρεῖται ἐν ἀπαρτίᾳ παρισταμένου τοῦ Ἡγουμένου καί τοῦ ἡμίσεος τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας πλέον ἑνός, ἢ, ἀπόντος τοῦ Ἡγουμένου καί παρισταμένων πάντων τῶν λαϊκῶν Μελῶν, ὅποτε καί προεδρεύει ὁ Ἀντιπρόεδρος. Ἐν περιπτώσει μακροχρονίου ἀπουσίας τοῦ Ἡγουμένου κατὰ τὰς συνεδριάσεις ἀντικαθιστᾷ αὐτόν ὁ ὡς Τοποτηρητής ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου ὀριζόμενος Κληρικός, ὅστις θά ἀναπληροῖ τοῦτον εἰς τὰ τελετουργικά καί ἄλλα εἰδικώτερα καθήκοντα, βάσει εἰδικῆς ἀποφάσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Άρθρον 14ον

Πλήν τῶν κατὰ μήνα συνεδριάσεων ἡ Ἐφορεία τῆς Μονῆς ὑποχρεοῦται νά συνέρχηται εἰς σύσκεψιν καί νά λαμβάνῃ ἀποφάσεις ἐν τῷ Γραφείῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἐκάστην Παρασκευήν, διά τήν ἐπίλυσιν θεμάτων τρεχούσης καί μόνον καθημερινῆς λειτουργικῆς φύσεως, διά τήν ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν ἐκτελουμένων ἐν τῇ Μονῇ ἔργων, ὡς καί διά πᾶν ἀναφυόμενον θέμα ἢ ζήτημα μή ἐπιδεχόμενον ἀναβολήν.

Άρθρον 15ον

Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἐφορείας τηρεῖται Βιβλίον Πρακτικῶν καί ἀποφάσεων, ἀντίγραφα τῶν ὁποίων ὑποβάλλονται, εἰς τριπλοῦν, εἰς τόν Σεβ. Μητροπολίτην πρὸς ἐνημέρωσιν, ἔγκρισιν καί ἐπικύρωσιν ὅτε καί καθίστανται ἐκτελεσταί αἱ ἀποφάσεις.

ΕΙΔΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΦΟΡΩΝ

Άρθρον 16ον

Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων Γραμματεὺς, ὡς εἰδικός Γραμματεὺς τοῦ Σώματος, ἐπιμελεῖται διά τήν ὀρθήν σύνταξιν, ὑπογραφήν καί ἀρχειοθέτησιν τῶν Πρακτικῶν συμφώνως πρὸς τὰ κατὰ συζήτησιν θέματα.

Άρθρον 17ον

Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων Ταμίας, συνυπογράφοντος τοῦ Ἡγουμένου, ἐντέλλεται τόν ὑπηρεσιακόν Ταμίαν-Διαχειριστὴν ἢ ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ, τόσον διά τήν τραπεζικὴν κατάθεσιν ὅσον καί διά τήν ἀνάληψιν τῶν χρημάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, διά τήν ἀντιμετώπισιν τῶν τρεχουσῶν αὐτῆς ἀναγκῶν. Οὗτος ἐλέγχει τὰς ὑπὸ τοῦ ταμίου-διαχειριστοῦ, βάσει τοῦ τηρουμένου διπλοτύπου εἰσπράξεων-προσφορῶν, καθ' ἡμέραν πραγματοποιούμενας εἰσπράξεις-προσφοράς, ὡς καί τὰς καταχωρίσεις αὐτῶν εἰς τό Βιβλίον Ταμείου. Ὁ ἴδιος ὑποχρεοῦται νά ἐπιμελῇται

διά τήν ἐνημέρωσιν τῶν Τραπεζιτικῶν βιβλιαρίων καταθέσεων, ὡς καί διά τήν ἔγκαιρον τακτοποίησιν πάσης ταμειακῆς ἐκκρεμότητος, ἅρα δέ καί παντός χρέους τῆς Μονῆς. Οὗτος ἐλέγχει τάς ἐκάστοτε ἐπιτροπάς, ἥ καθ' ἁρμοδιότητα ὑπηρεσιακοῦς ὑπευθύνους ἢ ἐντεταλμένους, διά τήν φύλαξιν τῶν κτηματολογικῶν τίτλων, τῶν χρεογράφων, τῶν ἐν ταῖς θυρίδαῖς Τραπεζῶν τιμαλφῶν κ.λπ. Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων Ταμίας ἐποπτεύει τήν καταχώρισιν τῶν παραληφθέντων ξένων νομισμάτων, ὑπογράφων τήν σχετικήν σελίδα τοῦ ἐιδικοῦ βιβλίου. Οὕτως ὑποχρεοῦται νά ἐνημερώνη τήν Ἐφορείαν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς πρό τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων καί τῶν συσκέψεων αὐτῆς, προειδοποιῶν περί τῆς τυχόν ἐπικειμένης ἐξαντλήσεως ὀρισμένων κονδυλίων τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Ἄρθρον 18ον

Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων ταμίας ἐπίσης ἔχει ὑπό τήν ἄμεσον αὐτοῦ ἐποπτεῖαν καί εὐθύνην πᾶσαν τήν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ κίνησιν εἰσπράξεων-προσφορῶν. Οὗτος ὑποχρεοῦται νά παραλαμβάνη τόσον τά πάσης φύσεως ἀναθήματα, τιμαλφῇ καί νομίσματα καί νά ἐλέγξη τήν ὑπό τοῦ ταμίου-διαχειριστοῦ λεπτομερῇ καταχώρισιν αὐτῶν εἰς Βιβλίον, ὅσον καί τά ἐν τῷ κυτίῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσης ἀναθήματα, τιμαλφῇ καί νομίσματα, ἐλέγχων τήν ὑπό Ἐπιτροπῆς ἀποσφράγισιν τοῦ κυτίου, δεματοποίησιν καί ἐν χρηματοκιβωτίῳ ἀσφάλισιν, ἢ, ἐφ' ὅσον κρίνεται ἀπαραίτητον, τήν ἐναπόθεσιν καί φύλαξιν αὐτῶν εἰς θυρίδας. Διά τήν ἄσκησιν μέρους ἢ συνόλου τῶν ἀνωτέρω, ὡς περιγράφονται ἐν τοῖς ὑπερθεν ἄρθροις, καθηκόντων τοῦ Ταμίου, ὁ Ἡγούμενος δύναται, δι' ἀποφάσεώς του ἐπικυρουμένης ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, νά ὀρίζη μέχρι δύο (2) εἰσέτι ἐκ τῶν Ἐφόρων, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν ὑπό συντριῶν ὡς Ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρον 19ον

Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων Ἀποθηκάριος ἐλέγχει τάς ἀποθήκας, ἐπιθεωρεῖ τά βιβλία εἰσερχομένων καί ἐξερχομένων εἰδῶν, ἅτινα τηρεῖ ὁ ὑπεύθυνος ὑπηρεσιακός Ἀποθηκάριος. Ὑποχρέωσις αὐτοῦ εἶναι ἐπίσης νά ἐνημερῶται ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ὑπό τῆς Μονῆς παραγομένων προϊόντων, συνεργαζόμενος μετά τῶν ὑπευθύνων διαχειριστῶν διά τήν διάθεσιν των, συμφώνως πρὸς τά ὑπό τῆς Ἐφορείας ἀποφασιζόμενα. Ἐνημεροῦται ἐπίσης παρὰ τοῦ ὑπηρεσιακοῦ Ἀποθηκαρίου διά τά ἐν ταῖς ἀποθήκαις τῆς Ἱ. Μονῆς φυλασσόμενα εἶδη καί παρ' αὐτοῦ παραλαμβάνει τά τυχόν πρὸς ἐκποίησην ἢ πρὸς ἀποθήκευσιν εἰς τάς ἀποθήκας ὑπάρχοντα. Φροντίζει ἐπίσης, διά τήν ὑπό ὑπηρεσιακοῦ ἢ ὑπηρεσιακῶν ἀποθηκαρίων σύνταξιν ἰσοζυγίων τῶν ἐν ταῖς ἀποθήκαις εἰδῶν, κατὰ τάς περιόδους καταρτίσεως τῶν προϋπολογισμῶν καί ἀπολογισμῶν.

Ἄρθρον 20όν

Ὁ ἐκ τῶν Ἐφόρων Ἀποθηκάριος ὑποχρεοῦται νά μεριμνᾷ διά τόν ἔγκαιρον ἀνεφοδιασμόν τῆς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ἀποθήκης εἰς τρόφιμα, εἶδη συσσιτίου καί φιλοξενίας, οἰκοδομικά ὑλικά καί πᾶν εἶδος ἀπαραίτητον εἰς αὐτήν, νά ἐπιθεωρῇ τά μηχανήματα καί παντός εἶδους ὀχήματα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ὡς καί τά ἐκτελού-

μενα έργα. Διά τήν άσκησιν μέρους ή τοῦ συνόλου τῶν άνωτέρω, ώς περιγράφονται έν τοῖς ὑπερθεν άρθροις, καθηκόντων τοῦ Άποθηκαρίου ή Άποθηκαρίων κατά είδος όρισθέντων, ό Ήγούμενος δύναται, δι' άποφάσεώς του έπικυρουμένης υπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, νά όρίζη μέχρι δύο (2) είσέτι έκ τῶν Έφόρων, επί τῷ τέλει τῆς έκτελέσεως αὐτῶν υπό συντριῶν ώς Έπιτροπής.

ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ

Άρθρον 21ον

Η Έφορεία συντάσσει καί υποβάλλει εις τήν Ήραν Μητρόπολιν, μέχρι τέλους Ήανουαρίου έκάστου έτους, τόν προϋπολογισμόν ΕΣΟΔΩΝ καί ΕΞΟΔΩΝ τῆς έπομένης οικονομικής χρήσεως, τόν όποιον ό Σεβ. Μητροπολίτης δύναται νά τροποποιή διά τῆς αύξομειώσεως τῶν επί μέρους κονδυλίων αὐτοῦ ή καί τῆς προσθήκης άλλων μή συμπεριληφθέντων έν αὐτῷ.

Άρθρον 22ον

Άποφάσεις τῆς Έφορείας τῆς Ήρᾶς Μονῆς άφορῶσαι εις οίασδήποτε φύσεως δαπάνην καί υποβαλλόμεναι πρός έγκρισιν εις τόν Σεβ. Μητροπολίτην, δέον νά άναφέρουν τό διά τήν δαπάνην ταύτην σχετικόν Κεφάλαιον καί Άρθρον τοῦ έγκεκριμένου προϋπολογισμοῦ. Τήν σχετικήν έκθεσιν συντάσσει καί συνυπογράφει ό ύπηρεσιακός υπεύθυνος λογιστηρίου.

Άρθρον 23ον

Η Έφορεία συντάσσει καί υποβάλλει εις τήν Ήραν Μητρόπολιν, έντός τοῦ Ήανουαρίου, τόν άπολογισμόν τῆς παρελθούσης οικονομικής χρήσεως μετ' έκθέσεως επί τῶν γενομένων εισπράξεων καί πληρωμῶν καί μετά πίνακος τῶν κατά τήν λήξιν αὐτῆς πραγματοποιηθέντων έσόδων καί έξόδων. Τήν σχετικήν έκθεσιν συντάσσει καί συνυπογράφει ό ύπηρεσιακός υπεύθυνος Λογιστηρίου καί τήν θεωρεῖ ό ύπηρεσιακός τῆς Ήρᾶς Μονῆς Γραμματεῦς.

Άρθρον 24ον

Η όλη χρηματική καί ύλική διαχείρισις τῆς Ή. Μονῆς υπόκειται εις έλεγχον ένεργούμενον έτησίως καί μέχρι τέλους Άπριλίου έκάστου έτους υπό ειδικῆς έξελεγκτικῆς έπιτροπῆς, διοριζομένης υπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου διά τήν υπό έλεγχον οικονομικήν χρῆσιν.

Άρθρον 25ον

Δύο μήνας πρό τῆς έναρξεως τοῦ νέου οικονομικοῦ έτους καί εὐθύς άμέσως μετά τήν τέλεσιν τῆς έτησίας Πανηγύρεως τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, ή Έφορεία ύποχρεούται νά καταρτίσῃ τό γενικόν πρόγραμμα έκτελεστέων έργων διά τό έπερχόμενον έτος. Τό οὕτω καταρτιζόμενον πρόγραμμα, υποβαλλόμενον εις τόν Σεβ. Μητροπολίτην μέχρι τέλους Δεκεμβρίου, δύναται νά τροποποιήται υπ' αὐτοῦ διά τῆς προσθήκης ή καί προτάσεως έργων, μή διαλαμβανομένων έν αὐτῷ.

Ἡ δι' ἕκαστον ἔργον δαπάνη ὑπολογίζεται ἐπὶ τῇ βάσει μελετῶν, συντασσομένων ὑπὸ ἀρμοδίου Μηχανικοῦ ἢ καὶ ὑπὸ Ἐμπειροτέχνου.

Ἄρθρον 26ον

Ἡ Ἐφορεία μεριμνᾷ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἐν Σύμῃ καὶ ἀλλαχοῦ Μετοχιῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἰδίᾳ τοῦ Μεγάλου Σωτήρος καὶ τῶν Νήσων τῆς Τευτλούσης (Σεσκλιῶν) ἐγκαταστάσεων, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐπωφελεστέραν καὶ ἀποδοτικωτέραν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐν αὐτοῖς κτημάτων. Ὡσαύτως μεριμνᾷ διὰ τὴν μίσθωσιν ἢ καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐκτός τῆς Σύμης ἀγροκτημάτων καὶ παντός εἶδους ἀκινήτων τῆς Μονῆς. Αἱ ἀποφάσεις ἐκποιήσεως ἀκινήτων χρήζουν τῆς ἐπικυρώσεως καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἄρθρον 27ον

Ἡ Ἐφορεία ἀποφασίζει διὰ τὴν πρόσληψιν καὶ ἀπόλυσιν παντός μέλους τοῦ προσωπικοῦ, συμβούλων καὶ συνεργατῶν, τὴν ἐπιλογὴν ἐκπληρώσεως ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω τῶν διαφόρων Ὑπηρεσιῶν διὰ τοῦ καταλληλοτέρου προσωπικοῦ, καθορίζει τὴν μισθοδοσίαν αὐτοῦ, βραβεύει τοὺς ἐπιδεικνύοντας ἐξαιρετικόν ζήλον καὶ ἐπιβάλλει πειθαρχικὰς ποινὰς ἢ προβαίνει εἰς πράξεις καταγγελίας τῶν συμβάσεων ἐργασίας, ἔργου κ.λ.π. εἰς παρεκτρεπομένους ἢ ἀμελοῦντας τὰ καθήκοντά των ὑπαλλήλους. Ἐνημεροῦται ἐπὶ τῆς πορείας τῶν ἐκτελουμένων ἔργων καὶ ἐργασιῶν, βάσει τῶν ἐβδομαδιαίων ἐκθέσεων τοῦ ἐν τῇ Μονῇ Ἐπιστάτου τῶν Τεχνικῶν Ἔργων, καθορίζοντος τὴν ἀπασχόλησιν τῶν ἐργατοτεχνιτῶν.

Ἄρθρον 28ον

Ἡ Ἐφορεία ἐπιλύει ζητήματα τρεχούσης φύσεως, ὡς τὴν ἐξέτασιν αἰτήσεων ἀναξιοπαθούντων ἰδιωτῶν περὶ χορηγήσεως χρηματικῶν βοηθημάτων, ἐνισχύσεως φοιτητῶν καὶ σπουδαστῶν, οἱ ὅποιοι στεροῦνται τῶν ἀπαιτουμένων πόρων, τοῦ γεγονότος τούτου ἀποδεικνυομένου βάσει ἐγγράφου ἐκκαθαριστικῆς δηλώσεως εἰσοδήματος, ἐκδοθείσης ὑπὸ ἀρμοδίας Δημοσίας Οἰκονομικῆς Ὑπηρεσίας, προμηθείας εἰδῶν προικός εἰς ἀπόρους κορασίδας, παροχῆς φαρμάκων εἰς ἀσθενεῖς καὶ ἐξετάζει ἀναφορὰς ὑποβληθείσας ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Μονῇ προϊσταμένων διαφόρων ὑπηρεσιῶν, σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὴν καλλιτέραν διεξαγωγὴν τῆς λειτουργίας τοῦ ὅλου Μοναστηριακοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἄρθρον 29ον

Ἡ Ἐφορεία δύναται νὰ δέχεται δωρεὰς καὶ κληροδοσίας εἰς χρῆμα καὶ ἀκίνητα ἐν Σύμῃ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ νὰ διαθέτῃ ταῦτα κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν δωρητῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ εὐρίσκονται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς σκοποὺς, τό συμφέρον καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Ἄρθρον 30όν

Ἡ Ἐφορεία δύναται, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς ἐγκεκριμένης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, νὰ ἀνταλλάξῃ ἢ νὰ δωρήσῃ ἀκίνητον τῆς Ἱ. Μονῆς εἰς Ν.Π.Δ.Δ.,

μετά έγγραφον αίτησιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνταλλαγή ἢ ἡ δωρεά προορίζεται διὰ τὴν ἀνέγερσιν κοινωφελοῦς ἰδρύματος ἢ εἶναι ἐπωφελὴς καὶ συμφέρουσα διὰ τὴν Ἱερὰν Μονήν. Ἡ ἀνωτέρω πράξις ἀπαιτεῖ προηγουμένην ἐπικύρωσιν καὶ ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἄρθρον 31ον

Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω αἰρέσεις, ἡ Ἐφορεία καθορίζει τοὺς ὅρους καὶ διεξάγει δημοσίας δημοπρασίας διὰ τὴν πώλησιν, ἀγοράν, ἐκμίσθωσιν καὶ μίσθωσιν ἀκινήτων, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων, ὡς καὶ διὰ τὴν προμήθειαν πάσης φύσεως ὑλικῶν διὰ τὰς οἰασδήποτε ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὑπογράφουσα καὶ τὰ σχετικὰ συμφωνητικὰ μέ τοὺς μειοδότας ἢ πλειοδότας, ἀναλόγως τοῦ εἶδους τῆς δημοπρασίας. Ἡ Ἐφορεία δύναται νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἀπ' εὐθείας προμήθειαν ἐξαντληθέντων τροφίμων ὡς καὶ ἄλλων οἰκοδομικῶν καὶ παντός εἶδους λοιπῶν εἰδῶν ἐπείγουσης ἀνάγκης εἰς μικροποσότητας, εἰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἡ δημοπρασία καθίσταται δυσχερὴς. Δι' ἔργα, μελέτας, ὑπηρεσίας, προμήθειας καὶ ἐργασίας μέχρι 20.000 εὐρώ, κατόπιν ἐρεύνης τῆς ἀγορᾶς, ἀποδεικνυομένης ἐκ δυό (2) τουλάχιστον ἐγγράφων προσφορῶν, δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἀπ' εὐθείας ἀνάθεσις, δι' ἀποφάσεως τῆς Ἐφορείας καὶ εἰσηγήσεως τοῦ ὑπηρεσιακοῦ Γραμματέως, τῶν κατατμήσεων ἀπαγορευομένων.

Ἄρθρον 32ον

Πᾶσα ἐκμίσθωσις ἀκινήτου πραγματοποιεῖται διὰ δημοπρασίας ἐνώπιον τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς, τελοῦσης ἐν ὁλομελείᾳ ἢ ἐν Ἐπιτροπῇ, τὰ Πρακτικά τῆς ὁποίας ὑποβάλλονται εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν διὰ τὴν δέουσιν ἔγκρισιν. Ἡ προκήρυξις δημοσιεύεται πρὸ 15νθημέρου εἰς τὸν Τύπον καὶ εἰς τοὺς πίνακας ἀνακοινώσεων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σύμης καὶ τοῦ Δήμου Σύμης. Κηρυχθεῖσα ἄγονος ἡ δημοπρασία ἐπαναλαμβάνεται μετὰ μίαν ἐβδομάδα ἂνευ νέας προκηρύξεως, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς ἀνακοινώσεως. Ἐάν ἡ δημοπρασία ἀποβῇ ἄκαρπος δὶς, ἡ Ἐφορεία δύναται νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἐκμίσθωσιν δι' ἰδιαιτέρας ἀπ' εὐθείας συμφωνίας, ἀλλὰ μόνον δι' ἓν (1) ἔτος, προκειμένου δὲ περὶ ἀγροτικῶν κτημάτων καὶ διὰ δυό (2) ἔτη, ἄλλως κατὰ τὴν ἐλαχίστην ὑποχρεωτικὴν διάρκειαν τὴν ὁποίαν ὀρίζει ὁ Νόμος. Εἰς εἰδικὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τό ἐτήσιον μίσθωμα δέν ὑπερβαίνει τό ποσόν τῶν 350 εὐρώ, δύναται ἡ Ἐφορεία νὰ προβῇ εἰς ἀπ' εὐθείας ἐκμίσθωσιν κατὰ τὴν κατωτάτην διάρκειαν μισθώσεως τὴν ὁποίαν κατὰ τό εἶδος αὐτῆς ὀρίζει ὁ νόμος.

Ἄρθρον 33ον

Διὰ πᾶσαν ἐκποίησην ἀκινήτου ἢ κινητοῦ, ἡ Ἐφορεία τῆς Ἱ. Μονῆς διεξάγει ὡς ἀνωτέρω δημοπρασίαν, τὰ Πρακτικά τῆς ὁποίας ὑποβάλλονται πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην, τηρουμένων πάντοτε τῶν ὅρων τῆς δημοπρασίας, τῆς δημοσιεύσεως τῆς διακηρύξεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐγκρίσεως τῶν σχετικῶν Πρακτικῶν, ὡς εἰς τὰ ἀνωτέρω ἄρθρα ὀρίζεται.

Άρθρον 34ον

Ἡ Ἐφορεία προβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προγραμματισθέντων καὶ ἐγκριθέντων ἔργων, βάσει τῶν ὑπὸ διπλωματούχου Μηχανικοῦ ἢ Ἀρχιτέκτονος ἐκπονηθεισῶν μελετῶν, ἐγκρίσεων καὶ ἀδειοδοτήσεων, ὅπου ἀπαιτοῦνται ἐκ τοῦ Νόμου. Προκειμένου περὶ ἐπισκευῶν, μεταρρυθμίσεων ἢ καὶ προσθηκῶν ἐπιτρέπεται ἡ σύνταξις Μελέτης καὶ ὁ προϋπολογισμός αὐτῶν καὶ παρ' Ἐμπειροτέχνου, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐπιτρέπεται καὶ ἐφ' ὅσον αἱ ἐργασίαι δέν ἀφορῶσι εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ τὴν στατικὴν κτηρίου.

Άρθρον 35ον

Ἡ Ἐφορεία, βάσει τῶν ἐγκριθεισῶν Μελετῶν, δύναται νά ἀναθέτῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προγραμματισθέντων καὶ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου ἐγκριθέντων ἔργων, εἰς τὸν Ἐπιστάτην τῶν Τεχνικῶν Ἔργων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐφ' ὅσον τοῦτο ὡς ἀνωτέρω ἐπιτρέπεται, βάσει ἐκθέσεως διπλωματούχου Μηχανικοῦ ἢ Ἀρχιτέκτονος, καὶ προκρίνεται ὡς συμφερωτέρα ἢ δι' αὐτεπιστασίας ἐκτελέσεις αὐτῶν.

Άρθρον 36ον

Προκειμένου νά ἐκτελεσθοῦν ἔργα καλλιτεχνικά, ἀρχιτεκτονικά, εἰδικῶν γνώσεων (π.χ. ἀγιογραφίαι, κωδωνοστάσια κ.λ.π.), ἡ Ἐφορεία δύναται νά ἀναθέτῃ ταῦτα ἄνευ δημοπρασίας, ἀλλὰ δι' ἰδιαίτερας συμφωνίας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει προσφορῶν, εἰς δεδοκιμασμένους περὶ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην τεχνίτας, ἐκτελέσαντας παρόμοια ἔργα, τῶν ὁποίων ἡ ὀρθότης ἀποτελεῖ ἐγγύησιν διὰ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχετικοῦ ἔργου, καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐντεταλμένου Ἀρχιτέκτονος ἢ Πολιτικοῦ Μηχανικοῦ. Ἡ Ἐφορεία τῆς Μονῆς ὑποχρεοῦται νά ἀναθέτῃ τὴν ὡς ἄνω ἐκτέλεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, οὐχὶ εἰς τὸν προσενεγκόντα τὴν μικροτέραν προσφορὰν, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς ὑποβαλλομένας προσφορὰς δέον ἵνα ἐξετάζῃ ἐάν τὰ ὑπὸ τῶν ὑποψηφίων ἀναδόχων ἐκτελεσθέντα ἔργα εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰς παραδοσιακὰς ἀρχὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγιογραφίας καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, βάσει τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται νά ἐκτελεσθῇ καὶ τό ὑπ' ἀνάθεσιν ἐκάστοτε ἔργον.

Άρθρον 37ον

Τυχόν τροποποιήσεις, ὑπαγορευόμεναι ἐξ ἀπροβλέπτων αἰτίων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐνός ἔργου, διατάσσονται ὑπὸ τῆς Ἐφορείας μετὰ ἐπιτόπιον διακρίβωσιν Μέλους αὐτῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προκύψασαν ἀνάγκην περὶ τῆς τροποποιήσεως ταύτης καὶ μετὰ σχετικὴν τῆς Ἐφορείας ἀπόφασιν. Τοιαῦται διαπιστώσεις δέον νά ὑποβάλλωνται ἐγγράφως, πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ Σώματος, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ ἐντεταλμένου Ἀρχιτέκτονος, Μηχανολόγου ἢ Πολιτικοῦ Μηχανικοῦ, καὶ διὰ τὰ κατ' αὐτεπιστασίαν τοῦ ὑπηρεσιακοῦ Ἐπιστάτου Τεχνικῶν Ἔργων.

Άρθρον 38ον

Αἱ σχετικαὶ διατάξεις τοῦ παρόντος περὶ ἐκτελέσεως πάσης φύσεως ἔργων,

μελετῶν, προμηθειῶν καὶ ἐργασιῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ἔχουν ἰσχύν καὶ ὅταν ἡ δαπάνη καταβάλληται ὑπὸ ιδιωτῶν ἢ ξένων πρὸς τὴν Ἐφορείαν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς προσώπων.

Ἄρθρον 39ον

Τὰ Μέλη τῆς Ἐφορείας ὀφείλουν νὰ παρακολουθοῦν τὴν πορείαν τῶν ἐκτελουμένων ἔργων ἐν τῇ Μονῇ, τοῖς Μετοχίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀκινήτοις αὐτῆς, καὶ νὰ ἐπιθεωροῦν κατὰ καιρὸν γενικῶς ταῦτα, χρησιμοποιουμένων διὰ τὴν μετακίνησιν των τῶν μεταφορικῶν μέσων τῆς Ἱ. Μονῆς. Ὅπου τοῦτο δέν εἶναι ἐφικτόν, τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς, διαμονῆς καὶ σιτίσεως αὐτῶν καλύπτονται ὑπὸ τῆς Ἱ. Μονῆς.

Ἄρθρον 40όν

Οἱ Ἐφοροὶ ὑποχρεοῦνται νὰ παρίστανται εἰς τὰς ἐτησίας Πανηγύρεις τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐποπτεύοντες τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀπὸ κοινοῦ καταρτισθέντος προγράμματος διεξαγωγῆς αὐτῶν. Οὐδεὶς τῶν Ἐφόρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς δικαιούται νὰ χρησιμοποιεῖ ἐπ' ἰδίῳ ὠφέλει τὸ προσωπικόν τῆς Μονῆς ὡς καὶ τὰς μηχανικὰς αὐτῆς ἐγκαταστάσεις, οὐδέ δύναται καὶ νὰ προσφέρῃ ἐπ' ἀμοιβῇ τὰς ἐπαγγελματικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας πρὸς αὐτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

Ἄρθρον 41ον

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς διορίζεται ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου καὶ ἐγκαθίσταται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπὸ ἐκπροσώπου αὐτοῦ ἐν εἰδικῇ Ἐκκλησιαστικῇ Τελετῇ, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν τῆς Νήσου, βάσει προγράμματος καταρτιζομένου ὑπὸ τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς.

Ἄρθρον 42ον

Ὁ Ἡγούμενος ἐκ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς ιδιότητός του ὡς Προέδρου τῆς Ἐφορείας, δικαιούται νὰ ἐποπτεύῃ τὰ πάντα ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ, κοινοποιῶν τυχόν παρατηρήσεις καὶ διαπιστώσεις του εἰς τὴν Ἐφορείαν τῆς Μονῆς ἢ εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην.

Ἄρθρον 43ον

Ὁ Ἡγούμενος εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν τήρησιν καὶ τὴν ἐνημέρωσιν τοῦ Μοναχολογίου, ἐφ' ὅσον ἐγκαταβιοῦν Μοναχοὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ.

Ἄρθρον 44ον

Ὁ Ἡγούμενος δέν δύναται νὰ δέχηται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Δόκιμον Μοναχόν ἢ Μοναχόν ἄλλης Μονῆς ἢ καὶ Κληρικόν, στερούμενος καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς

χειροθεσίας αὐτοῦ, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως καὶ τῆς ἐγγράφου ἐντολῆς τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 45ον

Ὁ Ἡγούμενος καθορίζει τὰ διακονήματα τῶν Μοναχῶν καὶ Ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ γενικῶς τὸν τρόπον τῆς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ἀπασχολήσεως αὐτῶν, μετὰ σύμφωνον καὶ τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς γνώμην, ἐγκεκριμένην ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 46ον

Ὁ Ἡγούμενος ὀρίζει ἐκ τῶν Ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τὸν Ἐκκλησιάρχην, ὅστις α) θά ἐπιμελῇται τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ καὶ τῶν Παρεκκλησίων εἰς ὃ, τι ἀφορᾷ τὴν καθαριότητα, τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν εὐταξίαν, δίδων σχετικὰς ὁδηγίας καὶ ἐντολὰς εἰς τὸν Νεωκόρον καὶ β) θά μεριμνᾷ διὰ τὰς ἐν γένει ἀνάγκας τοῦ Καθολικοῦ καὶ τῶν Παρεκκλησίων, ἀναφέρων σχετικῶς εἰς τὸν Ἡγούμενον.

Ἄρθρον 47ον

Ὁ Ἡγούμενος μεριμνᾷ διὰ τὴν τακτικὴν καὶ ἀνελλιπῇ τέλεσιν πασῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προβλεπομένων Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν τέλεσιν πάσης ἱεροτελεστίας ὑπὸ προσκυνητῶν αἰτουμένης, παρεχομένης τῆς δυνατότητος, νὰ τελῇ ἱεροτελεστίας Γάμων καὶ Βαπτίσεων καὶ ἕτερος κληρικός ἐκ Σύμης ἢ ἐξ ἐτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 48ον

Ὁ Ἡγούμενος ὑποχρεοῦται ὅπως κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν ἐκάστης Κυριακῆς καὶ μίᾳ εἰσέτι ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος, μνημονεύῃ καθηκόντως τὰ ὀνόματα τῶν εὐλαβῶν ἀφιερωτῶν καὶ συνδρομητῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς κατὰ τὴν σειρὰν διαβιβάσεως τῶν ὀνομάτων τούτων ὑπὸ τῆς Ἐφορείας. Καθῆκον, ἐξ ἄλλου, τοῦ Ἡγουμένου εἶναι νὰ μνημονεύῃ εἰς πᾶσαν ἐπίσημον τελετὴν τὰ ὀνόματα τῶν Κτιτόρων, Ἡγουμένων, Ἀδελφῶν, Δωρητῶν, Εὐεργετῶν καὶ τῶν Ἐφόρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὡς καὶ πάντων τῶν αἰτουμένων τὴν βοήθειαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Ταξιάρχου.

Ἄρθρον 49ον

Ὁ Ἡγούμενος ὀφείλει πάντοτε, ἰδίᾳ κατὰ τὰς Ἑορτάς καὶ Πανηγύρεις, νὰ ἐπιδεικνύῃ ὑποδειγματικὸν ἐκκλησιαστικὸν ἦθος, εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς λειτουργικῆς, ποιμαντικῆς καὶ διοικητικῆς διακονίας του, ἀποφεύγων πᾶσαν ἐνέργειαν ἀπάδουσα εἰς τὸ λειτούργημα τοῦ Ὁρθοδόξου Κληρικοῦ, ἢ ὅποια θά ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὸν σκανδαλισμὸν τῶν πιστῶν, ὡς π.χ. ἡ φιλοχρηματία. Ὁ ἴδιος ὀφείλει νὰ ἐπιβλέπῃ ὥστε τὸ αὐτὸ νὰ ἐφαρμόζηται καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν καὶ Πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Άρθρον 50όν

Ὁ Ἡγούμενος ὀφείλει νά παρακάθῃται καθημερινῶς εἰς τήν κοινήν Τράπεζαν μετά τῶν Ἀδελφῶν τῆς Μονῆς, εὐλογῶν τά παρατιθέμενα καί προσκαλῶν εἰς αὐτήν καί τοὺς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τυχόν φιλοξενουμένους. Οὗτος καθορίζει, ἐκάστοτε, τό διά τοὺς Ἀδελφούς καί Μοναχοὺς εἰδικόν ἐδεσματολόγιον.

Άρθρον 51ον

Ὁ Ἡγούμενος ὀφείλει νά ὑποδέχεται μετ' εὐχαριστήσεως καί περιποιητικῶ τῷ τρόπῳ πάντας τοὺς προσκυνητάς καί ἐπισκέπτας τῆς Μονῆς, δεξιούμενος αὐτούς.

Άρθρον 52ον

Ὁ Ἡγούμενος ὀφείλει νά διαφυλάττῃ ἑαυτόν ἀνεπίληπτον, ἀφοσιούμενος μετ' ἐνθέου ζήλου εἰς μόνα τά Ἱερατικά-Ἡγουμενικά καθήκοντα καί εἰς τήν καλλιέργειαν τῆς ἱερατικῆς τοῦ αὐτοσυνειδησίας, μή ἀναμιγνυόμενος οὔτε ἐπηρεάζων ἐμμέσως ἢ ἀμέσως τά πολιτικά πράγματα, οὐδεμίαν εἰδικήν ἐπικοινωνίαν διατηρῶν μετά τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν καί ἄλλων λαϊκῶν, ἀλλά νά θεωρῇ πάντας ὡς ἀδελφούς ἐν Χριστῷ, διά νά ἀποφεύγῃ τοιουτοτρόπως πᾶσαν ἐκ μέρους οἰουδήτινος αἰτίαν σκανδάλου καί ψυχρότητος.

Άρθρον 53ον

Συμφώνως πρὸς τοὺς Θείους καί Ἱερούς Κανόνας τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τήν Ἱεράν αὐτῆς Παράδοσιν, ὁ Ἡγούμενος δέν δύναται νά ἀναδέχεται ἐκ τῆς Ἱερᾶς Κολυμβήθρας παιδιά καί νά ἀνταλάσῃ στεφάνους νεονύμφων.

Άρθρον 54ον

Ὁ Ἡγούμενος δικαιούται ἱατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐφ' ὅσον δέν τυγχάνει ἡσφαλισμένος εἰς κρατικόν ἀσφαλιστικόν φορέα, ἢ ἕτερον ἀσφαλιστικόν ὄργανισμόν.

Άρθρον 55ον

Ὁ Ἡγούμενος δέν δικαιούται νά τροποποιῇ ἀποφάσεις ληφθείσας ὑπὸ τῆς Ἐφορείας κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ καί διαβιβασθείσας εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Προϊσταμένους τῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς ἐκτέλεσιν. Δέν δικαιούται ἐπίσης νά προβαίνει εἰς ἐκτέλεσιν οἰουδήποτε ἔργου ἐν ἀγνοίᾳ τῶν Ἐφόρων ἢ καί παρά τήν γνώμην αὐτῶν.

Άρθρον 56ον

Πᾶσα ἐπιστολή καί πᾶν ἔμβασμα ἀπευθυνόμενα ἀπροσώπως πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πανορμίτου, νοοῦνται ὡς ἀνήκοντα εἰς τήν διαχείρισιν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καί παραλαμβάνονται ἐκ τοῦ Ταχυδρομείου ὑπὸ τῆς Ἐφορεί-

ας. Ἐπιστολαί ἀπευθυνόμεναι ὀνομαστικῶς εἰς τόν Ἡγούμενον καί προερχόμεναι ἐκ συγγενῶν αὐτοῦ δέν παραλαμβάνονται ὑπό τῆς Ἐφορείας, ὡς ἀνήκουσαι εἰς αὐτόν. Ἐτεροι τοιαῦται ἀπευθυνόμεναι εἰς τόν Ἡγούμενον μὲν, ἔχουσαι δέ διαχειριστικόν περιεχόμενον παραδίδονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τόν ἐν τῇ Μονῇ ὑπηρεσιακόν Γραφέα πρὸς καταχώρισιν εἰς εἰδικόν Πρωτόκολλον τηρούμενον ὑπ' αὐτοῦ.

Ἄρθρον 57ον

Εἰς τόν ἔμμισθον ἢ ἄμισθον ἐξ ἄλλης αἰτίας Ἡγούμενον, χορηγεῖται ἐκ τοῦ Ταμείου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς μηνιαῖον χρηματικόν ποσόν, καθοριζόμενον ὑπό τῆς Ἐφορείας καί ἐγκρινόμενον ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 58ον

Ὁ Ἡγούμενος δέν λαμβάνει δικαίωματα καθορισθέντα ὑπό τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς, διά τὰς τελεσθείσας ὑπ' αὐτοῦ Ἱεροτελεστίας εἴτε ἐν τῇ Μονῇ, εἴτε ἐν τοῖς πλοίοις.

Ἄρθρον 59ον

Διά πᾶσαν ἐξόδον τοῦ ἐκ τῆς Νήσου, ὁ Ἡγούμενος ζητεῖ δι' αἰτήσεώς του τήν σχετικὴν ἄδειαν τοῦ Μητροπολίτου, παρεχομένης δέ ταύτης, καθιστᾷ, ἐν συνεχείᾳ τοῦτο γνωστόν ἐγγράφως εἰς τὴν Ἐφορείαν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Ἄρθρον 60όν

Τελευτήσαντος τοῦ Ἡγουμένου ἢ Ἱερᾶ Μονῆ κληρονομεῖ, καθ' ὅσον φέρεται ἐγγεγραμμένος ἐν τῷ Μοναχολογίῳ αὐτῆς, ἅπασαν τὴν καταλειφθησομένην ὑπ' αὐτοῦ περιουσίαν, κινητὴν καί ἀκίνητον, χωρὶς νά δύναται τις τῶν συγγενῶν αὐτοῦ νά ἐγείρῃ οἰανδήποτε ἀπαίτησιν ἐπ' αὐτῆς εἴτε λόγῳ διαθήκης καί κληρονομίας, εἴτε δι' ἄλλην τινά αἰτίαν καί πρόφασιν.

Ἄρθρον 61ον

Χηρευούσης τῆς θέσεως τοῦ Ἡγουμένου, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης διορίζει κληρικόν, ὡς Τοποτηρητὴν, μέχρις ἐγκαταστάσεως κανονικοῦ Ἡγουμένου. Ὁ οὕτω διοριζόμενος Τοποτηρητής ἀσκεῖ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἡγουμένου, ὡς εἰς τό παρόν Κεφάλαιον τοῦ Κανονισμοῦ τούτου ἀναφέρεται.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ

Ἄρθρον 62ον

α) Ὁ προσερχόμενος ὡς Δόκιμος εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν ἐπὶ σκοπῷ ἐγκαταβιώσεως ἐν αὐτῇ δέον ὅπως ἦ ἐνῆλιξ καί ἄγαμος ἢ διατελῇ ἐν χρείᾳ, ἢ, ὑπαρχόντων αὐτῷ τέκνα, ταῦτα ἔχουν συμπληρώσει τό 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἐάν εἶναι ἔγγαμος, δέον ὅπως ἔχῃ ἐγγραφον συγκατάθεσιν τῆς συζύγου. Ἡ πρόσληψις καί ἡ ἀποβολή τῶν Δοκίμων ὑπάγονται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

β) Ἡ πρό τῆς κουράς δοκιμασία διαρκεῖ ἐπὶ τριετίαν, ὑποχρεωτικῶς δέ μέχρι καὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 21ου ἔτους τῆς ἡλικίας τοῦ δοκίμου. Εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, περὶ ὧν προβλέπει ὁ πέμπτος κανὼν τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου, ὁ χρόνος τῆς δοκιμασίας τῶν ὑποψηφίων μοναχῶν δύναται νὰ συντμηθῇ. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς δοκιμασίας ὁ δόκιμος ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ ἐγκαταβιοῖ συνεχῶς ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ.

γ) Κουρά μοναχοῦ καὶ χειροτονία αὐτοῦ εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον τελοῦνται τῇ προτάσει τῆς Ἐφορείας πρὸς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην.

δ) Ἡ Ἐφορεία ὀφείλει ὅπως, πρό τῆς μοναχικῆς κουράς τοῦ δοκίμου, γνωστοποιήσῃ αὐτῷ, δι' ἐγγράφου καταχωριζομένου ἐν τῷ Πρωτοκόλλῳ, ὅτι μετὰ τὴν κουράν αὐτοῦ ἅπανα ἡ τυχόν περιουσία αὐτοῦ θὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν καὶ ὅτι μόνον μέχρι τῆς κουράς δύναται νὰ διαθέσῃ αὐτὴν ἐλευθέρως.

ε) Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης, ἀξιολογῶν πάντα τὰ ἀνωτέρω, ἐφ' ὅσον ἐγκρίνει τὴν σχετικὴν αἴτησιν τοῦ δοκίμου, δι' ἐγγράφου αὐτοῦ ἐντολῆς πρὸς τὸν Ἡγούμενον, παραγγέλλει τὴν παραμονὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Μονῇ ὡς καὶ τὴν μετὰ τὴν κουράν ἐγγραφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ Μοναχολογίῳ.

Ἄρθρον 63ον

Οἱ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ κληρικοί, μοναχοί καὶ δόκιμοι ἔχουν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπονέμουν εἰς τὸν Ἡγούμενον τὸ ἀπαιτούμενον σέβας, νὰ ἐπιδεικνύουν τὴν πρέπουσαν ὑπακοήν καὶ εὐπειθειαν καὶ νὰ ἐκτελοῦν μετὰ προθυμίας καὶ ἄνευ γογγυσμοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ καθοριζόμενα αὐτοῖς διακονήματα.

Ἄρθρον 64ον

Τῇ συγκαταθέσει τοῦ Ἡγουμένου ἢ Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς δύναται νὰ ἀναθέτῃ, ὡσάκις αἱ περιστάσεις τὸ ἐπιβάλλουν, καὶ ἕτερα καθήκοντα εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ μοναχοὺς καὶ κληρικούς, ἐκτός τῶν ἰδιαίτερων αὐτῶν διακονημάτων.

Ἄρθρον 65ον

Οὐδεὶς ἐκ τῶν κληρικῶν, μοναχῶν καὶ δοκίμων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατέρχηται εἰς τὴν πόλιν ἄνευ τῆς ἐγγράφου ἀδείας τοῦ Ἡγουμένου. Διὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς Νήσου ἔξοδον, ἡ ἄδεια χορηγεῖται κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἐνδιαφερομένου, ἥτις διὰ τοῦ Ἡγουμένου ὑποβάλλεται εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην.

Ἄρθρον 66ον

Ἄπαντες οἱ Ἀδελφοί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, κληρικοί καὶ μοναχοί, σιτίζονται εἰς κοινοβιακὴν τράπεζαν, εἰς ἣν παρακάθεται καὶ ὁ Ἡγούμενος, κατὰ τὴν μοναστηριακὴν τάξιν.

Ἄρθρον 67ον

Ἐκαστος ἀδελφός τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, κληρικός, μοναχός ἢ δόκιμος, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Ἡγουμένου πρὸς τὴν Ἐφορείαν, λαμβάνει, διὰ τὰς ἐκτάκτους

αὐτοῦ ἀνάγκας, μηνιαίαν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ τοῦ Ταμείου τῆς Ἱ. Μονῆς. Τό δι' ἓνα ἕκαστον τούτων ὀριζόμενον ποσόν, δέον νά τυγχάνῃ προηγουμένης ἐγκρίσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 68ον

Οἱ Ἀδελφοί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, κληρικοί, μοναχοί καί δόκιμοι κατὰ τάς ἀσθενείας αὐτῶν καί ἐφ' ὅσον δέν τυγχάνουν ἡσφαλισμένοι εἰς κρατικόν ἀσφαλιστικόν φορέα, ἢ ἕτερον ἀσφαλιστικόν ὄργανισμόν, δικαιοῦνται ἱατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως ἐκ τῆς Ἱ. Μονῆς.

Ἄρθρον 69ον

Εἰς τοὺς ἀδελφούς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, κληρικούς, μοναχοὺς ἢ δοκίμους, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Ἡγουμένου, καθορίζονται ὑπὸ τῆς Ἐφορείας δικαιώματα ἐπὶ τῶν τελουμένων ἱεροτελεστιῶν εἴτε ἐν τῷ Καθολικῷ εἴτε ἐν τοῖς Παρεκκλησίοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΑΡΘΡΩΣΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ Ι. ΜΟΝΗΣ

Ἄρθρον 70όν

Τήν Ἱεράν Μονήν Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου συγκροτοῦν διοικητικῶς τρεῖς (3) Ἐπιστασίαι καί τρία (3) Αὐτοτελῆ Γραφεῖα ὡς ἀκολούθως:

- 1) Ἐπιστασία Διοικητικῶν Θεμάτων
 - α) -Τμῆμα Διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν.
 - β) -Τμῆμα Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν.
- 2) Ἐπιστασία Κοινωνικῶν Θεμάτων
 - α) -Τμῆμα Κοινωνικῶν θεμάτων.
- 3) Ἐπιστασία Τεχνικῶν Θεμάτων
 - α) -Τμῆμα Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν.
- 4) Αὐτοτελῆ Γραφεῖα
 - α) -Αὐτοτελές Ἐκκλησιαστικόν Γραφεῖον.
 - β) -Αὐτοτελές Γραφεῖον Νομικῶν Ὑποθέσεων.
 - γ) -Αὐτοτελές Γραφεῖον Εἰδικῶν Συμβούλων.

Ἄρθρον 71ον

Ἡ διάρθρωσις τῶν ὑπηρεσιῶν ἔχει ὡς ἐξῆς:

- 1) Ἐπιστασία Διοικητικῶν.
 - Α) Τμῆμα Διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν
 - Α.1 Γραφεῖον Πρωτοκόλλου καί Γραμματειακῆς Ὑποστηρίξεως.
 - Α.2 Γραφεῖον Μισθοδοσίας Προσωπικοῦ.
 - Β) Τμῆμα Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν.
 - Β.1 Γραφεῖον Ταμείου καί Περιουσιολογίου.
 - Β.2 Γραφεῖον Λογιστηρίου καί Προϋπολογισμοῦ.

Β.3 Γραφείον Προμηθειών, Αποθήκης.

Β.4 Γραφείον Μουσειακών Συλλογών, Εκθέσεων και Βιβλιοθήκης.

Β.5 Γραφείον Εκκλησιαστικής Εκθέσεως-Κυλικείου.

2) Έπιστασία Κοινωνικών Θεμάτων

Γ. Γραφείον Φιλοξενίας.

3) Έπιστασία Τεχνικών Θεμάτων

Δ.1 Γραφείον Έκτελέσεως κτιριακών έργων, εξωραϊσμού και συντηρήσεως κοινοχρήστων χώρων.

Δ.2 Γραφείον ξυλουργικών, υδραυλικών και ηλεκτρολογικών εργασιών.

Δ.3 Γραφείον Έπισκευής και Συντηρήσεως Μηχανημάτων, Όχημάτων και Καυσίμων.

Δ.4 Γραφείον Γεωργοκτηνοτροφικών Έγκαταστάσεων Ήρας Μονής και Μετοχίων Ι. Μονής Μεγάλου Σωτήρος και Νήσου Τευτούσης (Σεσκλιών).

ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΓΡΑΦΕΙΑ

Ε) Αύτοτελές Γραφείον Νομικού Συμβούλου.

ΣΤ) Αύτοτελές Γραφείον Ειδικών Συμβούλων.

Ζ) Αύτοτελές Έκκλησιαστικόν Γραφείον.

Άρθρον 72ον

Διά της έπισημάνσεως ότι δι' αποφάσεως της Έφορείας, θεωρουμένης υπό του Σεβ. Μητροπολίτου Σύμης, δύναται τά ως άνω Γραφεία, ανά Τμήμα ή ανά Τμήματα νά λειτουργούν έν μέρει ή έν όλω ένοποιούμενα:

Αί άρμοδιότητες και τό άντικείμενον εργασίας και άπασχολήσεως της Έπιστασίας Διοικητικών τών Τμημάτων και τών Γραφείων τά όποια αναφέρονται εις τό άρθρον 71 έχουν ως εξής:

Εις τήν Έπιστασίαν Διοικητικών ό Γενικός Γραμματεός προΐσταται όλων τών Ύπηρεσιών, διευθύνει αútάς, δίδει τάς απαιτούμενας κατευθύνσεις και έντολάς και έλέγχει τήν εφαρμογήν αútών.

Εισηγείται προς τόν Ήγούμενον και τήν Έφορείαν της Ήρας Μονής θέματα και μέτρα διά τήν καλλιτέραν όργάνωσιν και βελτίωσιν τών ύπηρεσιών της Ήρας Μονής, ως και διά τήν άντιμετώπισιν παντός αναφυομένου ζητήματος, χρήζοντος άντιμετωπίσεως υπό του Ήγουμένου ή της Έφορείας της Ήρας Μονής. Επίσης, συνεργαζόμενος μετά του Ήγουμένου, μεριμνά διά τήν θεώρησιν όλων τών αποφάσεων και Πράξεων της Έφορείας υπό της Ήρας Μητροπόλεως Σύμης, ως και διά τήν εφαρμογήν και εκτέλεσιν των. Παραλαμβάνει, άποσφραγίζει, χαρακτηρίζει και μονογράφει τήν προς τήν Ήραν Μονήν άλληλογραφίαν και διανέμει τά έγγραφα εις τά άρμόδια τμήματα και γραφεία, καθώς επίσης τηρεί τό έμπιστευτικόν Πρωτόκολλον και τό έμπιστευτικόν Αρχείον έγγραφων της Ήρας Μονής.

Α. Τμήμα Διοικητικών Ύπηρεσιών

Εις τό Τμήμα αυτό προβλέπονται τά ακόλουθα Γραφεία τά όποια λειτουργούν μέ ευθύνην του Προΐσταμένου του Τμήματος, μέ τάς εξής άρμοδιότητας:

A.1. Γραφείον Πρωτοκόλλου καί Γραμματειακής Υποστηρίξεως

Παραλαμβάνει τὰ εισερχόμενα ἔγγραφα καί μέ βάσιν τόν χαρακτηρισμόν καί τήν χρέωσίν των ὑπό τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καταχωρίζει αὐτά εἰς τό Πρωτόκολλον καί τὰ οἰκεῖα εὑρετήρια, τὰ συσχετίζει, τὰ καταχωρίζει καί τὰ παραδίδει εἰς τὰ ἀρμόδια Τμήματα καί Ἀρχεῖα. Μεριμνᾷ διά τήν δακτυλογράφησιν, τήν φύλαξιν καί μηχανοργάνωσιν τῶν παντός εἵδους ἐγγράφων, πράξεων καί ἀρχείων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Ἐπιμελεῖται τῆς διεκπεραιώσεως τῶν ἐξερχομένων ἐγγράφων, τῆς πρωτοκολλήσεως αὐτῶν καί τῆς ἀρχειοθετήσεως τῶν ἀντιγράφων καί σχεδίων των. Τηρεῖ τὰ Πρακτικά καί διατηρεῖ ἀντίγραφα τῶν ἀποφάσεων καί τῶν Πράξεων τῆς Ἐφορείας καί μεριμνᾷ διά τήν διεκπεραίωσιν των καί τήν τήρησιν Ἀρχείων, καί γενικῶς διεξάγει πᾶσαν ὑπηρεσιακὴν ὑπόθεσιν, ἡ ὁποία σχετίζεται πρὸς τήν λειτουργίαν καί τὰ θέματα τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Μεριμνᾷ διά τήν ἔκδοσιν ἀντιγράφων τῶν ἀρχειοθετημένων ἐγγράφων καί Πράξεων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

A.2. Γραφείον Μισθοδοσίας Προσωπικοῦ

Ἐπιμελεῖται διά τήν νόμιμον πλήρωσιν τῶν παντός εἵδους θέσεων τοῦ Προσωπικοῦ (ἐποχικοῦ, ἐκτάκτου ἢ ἀορίστου χρόνου), τὰς μεταβολὰς τῆς ὑπηρεσιακῆς καταστάσεώς του (προαγωγάς, ἐντάξεις, μετατάξεις, μετακινήσεις, ἀποσπάσεις, μετατροπάς, ἀδείας κ.λ.π.), τήν τακτοποίησιν ἀσφαλιστικῶν θεμάτων, τήν μισθοδοσίαν των, τὰς βεβαιώσεις ἀποδοχῶν, τήν ἐφαρμογὴν πειθαρχικῶν διαδικασιῶν, τήν συνταξιοδότησιν των καί τήν λύσιν τῶν παντός εἵδους σχέσεων ἐργασίας. Τηρεῖ ἀτομικοῦς φακέλλους τοῦ προσωπικοῦ καί μεριμνᾷ διά τήν τήρησιν τῶν διατάξεων τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας. Ἐκδίδει ἐβδομαδιαῖον πρόγραμμα ὑπηρεσίας, κατόπιν συνεργασίας μετὰ τῶν Τμηματάρχων, τό ὁποῖον θεωρεῖ ὁ Γενικός Γραμματεὺς. Μεριμνᾷ διά τήν πιστὴν τήρησιν τοῦ ὥραριου καί τήν καλὴν χρῆσιν τῶν ἐγκαταστάσεων καί πραγμάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ὑπὸ τῶν ἐργαζομένων.

B. Τμήμα Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν

Εἰς τό Τμήμα αὐτό προβλέπονται τὰ ἀκόλουθα Γραφεῖα τὰ ὁποῖα λειτουργοῦν ὑπὸ τήν εὐθύνην τοῦ Προϊσταμένου τοῦ Τμήματος, μέ τὰς ἐξῆς ἀρμοδιότητας:

B.1. Γραφείον Ταμείου καί Περιουσιολογίου.

Εἰσπράττει βάσει διπλοτύπων ἢ τριπλοτύπων ἐνταλμάτων εἰσπράξεως πᾶσαν προσφορὰν πρὸς τήν Ἱεράν Μονήν, ὡς καί πᾶν ἔσοδον ἐλευθέρων προσφορῶν τῶν προσκυνητῶν διά τήν δωρεάν διαμονήν των, τήν δωρεάν διάθεσιν ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων, δώρων κ.λ.π., τήν δωρεάν εἴσοδον εἰς τὰ Μουσεῖα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς κ.λ.π. Τηρεῖ Ἀρχεῖον τῶν κάθε εἵδους παραστατικῶν, δικαιολογητικῶν, ἐνταλμάτων καί ἀποδείξεων. Τηρεῖ τὰ ταμειακά Βιβλία καί τήν ταμειακὴν ὑπηρεσίαν διά τὰς παντός εἵδους ταμειακὰς εἰσπράξεις καί πληρωμὰς, περιλαμβανομένων καί αὐτῶν μέσῳ Τραπεζῶν, καί ἔχει τήν εὐθύνην καταμετρήσεως καί φυλάξεως τῶν μετρητῶν καί λοιπῶν παντός εἵδους κινητῶν ἀξιῶν εἰς τραπεζικάς καταθέσεις καί τραπεζικάς θυρίδας καί ἀμέσως –μέχρι τῆς ἐπομένης ἐργασίμου ἡμέρας– εἰς χρηματοκιβώτιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Ἔχει τήν εὐθύνην ὅπως μεριμνᾷ διά τήν εἰσπραξίν τῶν πάσης αἰτίας καθυστερουμένων ὀφειλῶν πρὸς τήν Ἱερᾶν Μονήν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Νομικοῦ συμβούλου, ἀκόμη καί δι' ἐνδίκων μέσων, τῇ πρὸς τοῦτο εἰσηγήσει ἀπ' εὐθείας πρὸς τόν Γενικόν Γραμματέαν καί τήν Ἐφορείαν. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ἰδιομόρφου νομικοῦ χαρακτηῖρος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ὡς Ν.Π.Δ.Δ., θρησκευτικοῦ, κοινωφελοῦς, αὐτοχρηματοδοτουμένου, μὴ κερδοσκοπικοῦ, ἀνήκοντος καί ὑπαγομένου ἀμέσως κατὰ τό Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, κατὰ τὰ ἐν ἄρθρῳ 1, ἐκ τῶν διατάξεων περὶ ἐκκλησιαστικῶν Ν.Π.Δ.Δ. τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἐφαρμόζονται μόνον ὅσαι συμφώνως τῇ συνταγματικῇ τάξει καί παρὰ τῇ ἀνωτέρῳ συνταγματικῇ ἰδιορρυθμίᾳ, εἶναι ὑποχρεωτικαί εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν διαχειριστικῶν καθηκόντων καί λειτουργιῶν.

Β.2. Γραφεῖον Λογιστηρίου καί προϋπολογισμοῦ

Καταρτίζει τόν ἐτήσιον προϋπολογισμόν ἐσόδων καί ἐξόδων, φροντίζει διά τήν ἔγκρισίν του ὑπὸ τῆς Ἐφορείας καί τήν θεώρησίν του ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σύμης μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου ἐκάστου ἔτους, παρακολουθεῖ τήν ὑλοποίησίν του καί μεριμνᾷ καί διά τήν ἐξασφάλισιν τῶν ἐσόδων καί τήν συγκράτησιν τῶν δαπανῶν. Ἔχει τήν εὐθύνην τῆς λογιστικῆς παρακολουθήσεως ἐσόδων καί ἐξόδων τόσον ὡς πρὸς τήν κατάρτισιν τῶν ἐνταλμάτων παντός εἶδους πληρωμῶν, θεωρουμένων ὑπὸ τοῦ Τμηματάρχου, τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καί τοῦ Ἡγουμένου, ὅσον καί διά τὰς ἀποδείξεις - γραμμάτια τῶν παντός εἶδους εἰσπράξεων ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Τηρεῖ τὰ λογιστικά καί διαχειριστικά βιβλία τὰ ὁποῖα καθορίζουν αἱ σχετικαί διατάξεις διά τὰς Ἱερὰς Μονάς τῆς Δωδεκανήσου. Καταρτίζει καί ὑποβάλλει πρὸς θεώρησιν ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καί τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς μηνιαίους καί ἐτησίους λογαριασμούς διαχειρίσεως ἐσόδων καί ἐξόδων. Διατηρεῖ Ἀρχεῖον διὰ φακέλλων καί διὰ μηχανογραφημένου συστήματος τῆς κινητῆς καί ἀκινήτου περιουσίας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καί τῆς πραγματικῆς καί νομικῆς καταστάσεως εἰς τήν ὁποίαν εὐρίσκεται, παρακολουθεῖ καί εἰσηγείται ἅμεσα μέτρα προστασίας καί φυλάξεώς της, ἐπιμελεῖται τῶν διαγωνισμῶν ἐκμισθώσεων, ἐκποιήσεων κ.λπ. κατὰ τὰ ἄρθρα 26, 31, 34 τοῦ παρόντος.

Β.3. Γραφεῖον Προμηθειῶν, Ἀποθήκης

Ἔχει ὡς ἀντικείμενον τήν τήρησιν τῶν κατ' ἄρθρον 32 διαδικασιῶν διά τήν προμήθειαν παντός εἶδους ὑλικῶν τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διά τήν ἐκτέλεσιν, ἐπισκευήν καί συντήρησιν ἔργων, ἐγκαταστάσεων, μηχανημάτων, ὀχημάτων καί ἐξοπλισμοῦ, καθὼς ἐπίσης καί διά τήν παραλαβήν, ταξινόμησιν, φύλαξιν καί διάθεσίν των. Ἔχει τήν εὐθύνην προμηθείας καί ἀποθηκεύσεως τῶν εἰδῶν τοῦ Γραφείου ἐκκλησιαστικῆς ἐκθέσεως-ἀναμνηστικῶν καί προωθησεῶς των εἰς τό τελευταῖον. Τηρεῖ μηχανογραφημένον ἀρχεῖον ἀποθήκης.

Β.4. Γραφεῖον Μουσειακῶν Συλλογῶν - Ἐκθέσεων Πινακοθήκης καί Βιβλιοθήκης

Ἔχει τήν εὐθύνην τῆς λειτουργίας, τῆς ἀναδείξεως, τῆς φυλάξεως καί τῆς προστασίας τῶν μουσειακῶν συλλογῶν, κειμηλίων, ἀφιερωμάτων, πινάκων καί ἐκθέσεων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὡς καί τῶν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς βιβλίων καί χειρογράφων. Διατηρεῖ πλήρες μηχανογραφημένον καί τεκμηριωμένον φω-

τογραφικῶς Ἀρχεῖον ὅλων τῶν κειμηλίων, ἐκθεμάτων καί ἀντικειμένων, τὰ ὅποια συγκροτοῦν τὰς Συλλογὰς τῶν Μουσείων, ὡς καί τῶν Βιβλίων καί χειρογράφων τὰ ὅποια φυλάσσονται εἰς τήν τῆς Μονῆς Βιβλιοθήκην, εἰσηγούμενον καί ἐπιμελούμενον τήν ἐφαρμογήν μέτρων προστασίας, ἀσφαλίσεως, συντηρήσεως κ.τ.λ.

Β.5. Γραφεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκθέσεως - Κυλικείου - Εἰσόδου Μουσείων

Ἔχει τήν εὐθύνην τῆς λειτουργίας καί τῆς δωρεάν ἢ ἀντί συμβολικῶν προσφορῶν διαθέσεως τῶν εἰδῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκθέσεως (ἀναμνηστικῶν, εἰκόνων, βιβλίων κ.λ.π.) καί εἰσόδου εἰς τὰ Μουσεῖα καί τοῦ Κυλικείου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐφ' ὅσον τοῦτο λειτουργεῖ δι' αὐτεπιστάσεως αὐτῆς.

Ἐπιστάσια Κοινωνικῶν Θεμάτων

Εἰς τήν Ἐπιστάσιαν Κοινωνικῶν Θεμάτων προβλέπεται τό ἀκόλουθον ἔν Γραφεῖον τό ὁποῖον λειτουργεῖ ὑπό τήν εὐθύνην τοῦ Προϊσταμένου τοῦ Τμήματος, ἔχοντος τὰς ἐξῆς ἀρμοδιότητας:

Γ. Γραφεῖον Φιλοξενίας

Μεριμνᾷ διά τήν ὀργάνωσιν καί εὐρυθμον λειτουργίαν, συμφώνως πρὸς τόν ἐκάστοτε ἰσχύοντα Κανονισμόν, τῶν Ξενῶνων καί ἐγκαταστάσεων-χώρων φιλοξενίας προσκυνητῶν καί ἐργαζομένων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Ἐπιμελεῖται διά τήν τήρησιν τῶν ὅρων καθαριότητος, ὑγιεινῆς, ἀσφαλείας καί ἡσυχίας τῶν χώρων, τήν ἐγκαιρον καί τήν ἄνευ βλαβῶν καί ζημίας παράδοσιν τῶν χώρων ὑπό τῶν φιλοξενουμένων, βάσει ἐκδιδομένου παραστατικοῦ ἐγγράφου. Ἐπὶ πλέον, εἰσηγεῖται μέτρα καί τροποποιήσεις τὰς ὁποίας προβλέπουν οἱ ἐπὶ μέρους σχετικοὶ ἐσωτερικοὶ κανονισμοὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἀφορῶντα εἰς τήν παροχήν δωρεάν φιλοξενίας πρὸς ἐπισκέπτας, εἴτε πρὸς ἐργαζομένους, ἐνῶ βεβαίως διά πᾶσαν περίπτωσιν λήξεως τοῦ χρόνου διαθέσεως καί ἀρνήσεως ἀποδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ χρήστου, ὁ τυχόν παραχωρηθεὶς χώρος ἐπιστρέφεται αὐτοδικαίως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ χώρος, μετὰ τήν ἐκδοσιν σχετικῆς πράξεως τοῦ Ἡγουμένου, ἐκκενοῦται ὀριζομένης διά Πρακτικοῦ ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπῆς, διαμετακομιζομένων τυχόν πραγμάτων εἰς ἀποθήκην τινά τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Μεριμνᾷ ἐπίσης καί ἐπιμελεῖται διά τήν ὑγιεινήν καί εὐρυθμον λειτουργίαν τῶν κοινωφελῶν μαγειρείων καί ἐστιατορίων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καθ' ὅσον χρόνον αὐτὰ λειτουργοῦν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἢ ἀπόρων, ἀναξιοπαθούντων καί ἐργαζομένων, συμφώνως πρὸς τήν ἀπόφασιν τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Συμφώνως τὰς ἐκάστοτε οἰκονομικὰς δυνατότητας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, εἰσηγεῖται τήν λήψιν μέτρων καί μεριμνᾷ διά τήν ἐφαρμογήν τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐφορείας, ἀφορῶσιν εἰς ἀτομικά ἢ ὁμαδικὰ προγράμματα οἰκονομικῆς ἢ ἄλλης προνοιακῆς συνδρομῆς καί βοηθείας, εἰς τὰ ὅποια ἡ Ἱερά Μονή συμμετέχει, συν-εργαζομένη καί μεθ' ἑτέρων φορέων.

Ἐπιστάσια Τεχνικῶν Θεμάτων

Εἰς τό τμήμα αὐτό προβλέπονται τὰ ἀκόλουθα γραφεῖα, τὰ ὅποια λειτουργοῦν ὑπό τήν εὐθύνην τοῦ Προϊσταμένου τοῦ Τμήματος, μετὰ τῶν ἐξῆς ἀρμοδιοτήτων:

Δ.1. Γραφείον ἐκτελέσεως κτηριακῶν ἔργων καὶ κοινοχρήστων χώρων

Μερिमνᾶ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐντεταλμένου Πολιτικοῦ Μηχανικοῦ, κατὰ τὰ ἄρθρα 25 ἕως 39 τοῦ παρόντος, διὰ τὴν σύνταξιν τῶν προγραμμάτων, ἔργων, μελετῶν καὶ κάθε εἵδους τεχνικῶν ἐργασιῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, συμφώνως πρὸς τὰς προβλέψεις τοῦ ἐτήσιου προϋπολογισμοῦ. Συνεργάζεται ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ Τμήματος Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν διὰ τὴν σύννομον διαδικασίαν ἐκτελέσεώς των, εἴτε δι' αὐτεπιστάσεως εἴτε δι' ἐργολαβικῆς ἀναθέσεως, συντάσσον καὶ θεωροῦν διὰ τοῦ προϊσταμένου τοῦ Τμήματος πάντα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα εἰσηγήσεων, διακηρύξεων, διαγωνισμῶν, συμβάσεων, ἐπιμετρήσεων, ἀναθεωρήσεων συγκριτικῶν πινάκων, παραλαβῶν, ἡμερολογίων ἐργασιῶν κ.λ.π.. Διατηρεῖ τεχνικούς φακέλλους ἀνά ἔργον, ἐργασίαν, ὑπηρεσίαν, μελέτην κ.λ.π.. Ἔχει τὴν εὐθύνην διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὰς ἐπισκευὰς, τὸν ἐκσυγχρονισμόν καὶ τὸν ἐξωραϊσμόν ὅλων τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καθὼς ἐπίσης διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν καθαριότητα ὅλων τῶν κοινοχρήστων χώρων αὐτῆς, ὡς καὶ διὰ τὴν συντήρησιν ὅλων τῶν χώρων πρασίνου, συνεργαζόμενον μετὰ τῶν Γραφείων ξυλουργικῶν, ὑδραυλικῶν καὶ ἠλεκτρολογικῶν ἐργασιῶν καὶ Ἐπισκευῆς καὶ Συντηρήσεως Μηχανημάτων, Ὀχημάτων καὶ Καυσίμων.

Δ.2. Γραφείον Ξυλουργικῶν, Ὑδραυλικῶν καὶ Ἡλεκτρολογικῶν Ἐργασιῶν

Ἔχει τὴν εὐθύνην διατηρήσεως καὶ καλῆς λειτουργίας Ἐργαστηρίων ξυλουργικῶν, ὑδραυλικῶν καὶ ἠλεκτρολογικῶν ἐργασιῶν, τῶν ὁποίων ἔχει τὴν εὐθύνην ἐκτελέσεως τὸ Γραφείον Ἐκτελέσεως Κτιριακῶν Ἔργων καὶ Κοινοχρήστων Χώρων. Ἐκτελεῖ, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Προϊσταμένου τῆς Ἐπιστάσεως, πᾶσαν μεμονωμένην ἐργασίαν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν, ἢ ὅποια ἀπαιτεῖται διὰ ξυλουργικήν, ὑδραυλικὴν καὶ ἠλεκτρολογικὴν ἐγκατάστασιν.

Δ.3. Γραφείον Ἐπισκευῆς καὶ Συντηρήσεως Μηχανημάτων, Ὀχημάτων καὶ Καυσίμων

Ἔχει τὴν εὐθύνην διατηρήσεως καὶ καλῆς λειτουργίας τοῦ Συνεργείου καὶ τοῦ Χώρου Σταθμεύσεως τῶν ὀχημάτων καὶ μηχανημάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Ἐπίσης τὴν εὐθύνην προγραμματισμοῦ, συντηρήσεως, ἐπισκευῆς καὶ διαθέσεως τῶν μηχανημάτων, ἐργαλείων καὶ ὀχημάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὡς καὶ διὰ τὴν κίνησιν τῶν τελευταίων. Ἔχει, ἐπίσης, τὴν εὐθύνην τῆς διακινήσεως τῶν καυσίμων, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Τμήματος Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν.

Δ.4. Γραφείον Γεωργοκτηνοτροφικῶν Ἐγκαταστάσεων Ἱερᾶς Μονῆς καὶ Μετοχίων Ἱ. Μονῆς Μεγάλου Σωτήρος καὶ Νήσου Τευτλούσης (Σεσκλιῶν)

Ἔχει τὴν εὐθύνην τῆς λειτουργίας τῶν γεωργοκτηνοτροφικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἐν Σύμῃ ὡς καὶ τῶν Μετοχίων Μεγάλου Σωτήρος καὶ Νήσου Τευτλούσης (Σεσκλιῶν) ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν γραφείων τοῦ Τμήματος Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν.

ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΓΡΑΦΕΙΑ

Ε. Αυτότελές Γραφείον Νομικοῦ Συμβούλου

Τό παρόν Γραφείον χειρίζεται διά νομικοῦ συμβούλου - δικηγόρου κατά πάγιαν ἀντιμισθίαν, πλήρους ἢ μερικῆς ἀπασχολήσεως, εἴτε κατά ἐντολήν - τήν ἀνάθεσιν ὑποθέσεων εἰς πληρεξούσιον ἢ πληρεξουσίου δικηγόρους, τάς δικαστικάς καί ἐξωδικαστικάς ὑποθέσεις τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καί ὑποβάλλει προφορικῶς καί ἐγγράφως γνωμοδοτήσεις καί νομικάς συμβουλὰς. Ὁ νομικός σύμβουλος παρίσταται, ὅταν καλῆται, εἰς τάς συνεδριάσεις τῆς Ἐφορείας ὡς καί εἰς πᾶσαν ἐτέραν περίστασιν, εἰς ἣν ἤθελε κληθῇ ὑπό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Διατηρεῖ ἀρχεῖον καί φακέλλους τῶν νομικῶν καί δικαστικῶν ὑποθέσεων.

ΣΤ. Αυτότελές Γραφείον Εἰδικῶν Συμβούλων

Πρός ὑποστήριξιν τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἀλλά καί διά τήν παροχήν συμβουλῶν, ὑποδείξεων κ.λπ. ὡς καί διά τήν παροχήν ὑπηρεσιῶν γραφείου, ὅπου διαπιστοῦται ἀνεπάρκεια Προσωπικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἀνατίθενται ὑπηρεσίαι ἐντεταλμένων συμβούλων μέ συγκεκριμένας ἐντολάς εἰς πρόσωπα μέ ἐξειδικευμένας γνώσεις ἢ ἐμπειρίαν εἰς θέματα τεχνικά, οἰκονομολογικά, κτηματολογικά, μετά σύμβασιν ἢ κατά ἀνάθεσιν. Ἡ ὡς ἄνω ἀνάθεσις δύναται νά εἶναι πλήρης ἢ μερική, εἴτε μέ σύμβασιν ἐργασίας ὠρισμένου χρόνου ἢ ἔργου, εἴτε μέ σύμβασιν ἔργου παροχῆς ὑπηρεσιῶν. Εἰς περίπτωσιν ἀναθέσεως τῶν ὡς ἄνω ὑπηρεσιῶν γραφείου, τά πρόσωπα τά ὅποια ἀνέλαβον τήν σχετικήν ὑπόθεσιν, μέ οἰανδήποτε σχέσιν, ὑπάγονται εἰς τήν ἐποπτείαν τῆς ἀρμοδίας Ἐπιστασίας, εἰς τήν ὁποίαν ἀνήκει τό οἰκεῖον Γραφεῖον.

Ζ. Αυτότελές Ἐκκλησιαστικόν Γραφεῖον

Ἐκτελεῖ ἅπαντα τά ἱερατικά καί λοιπά ἐκκλησιαστικά καθήκοντα τά ὅποια ὀρίζει καί ἀναθέτει ὁ Ἡγούμενος ἢ ὁ ἐκτελῶν χρέη Ἡγουμένου διά τῶν ἐκάστοτε Ἱερέων, Ἀδελφῶν καί Νεωκόρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Ἄρθρον 73ον

Αἱ θέσεις τοῦ προσωπικοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου ἀορίστου χρόνου καί ὠρισμένου χρόνου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, μέ βάσιν ὅχι μόνον τό Προσωπικόν τό ὅποῖον ὑπηρετεῖ σήμερον ἀλλά καί τάς διαμορφουμένας μελλοντικῶς ἀνάγκας Προσωπικοῦ, διαρθρώνονται ὡς ἀκολούθως:

Προσωπικόν ιδιωτικοῦ δικαίου ἀορίστου χρόνου:

Μία (1) θέσις ΠΕ 1 Διοικητικοῦ - Οἰκονομικοῦ.

Τρεῖς (3) θέσεις ΤΕ 17 Διοικητικοῦ - Λογιστικῆς.

Μία (1) θέσις ΤΕ Διακοσμητικῆς.

Ἑξί (6) θέσεις ΔΕ 1 Διοικητικοῦ.

Τρεῖς (3) θέσεις ΥΕ 1 Γενικῶν Καθηκόντων.

Τρεῖς (3) θέσεις ΥΕ 1 Νεωκόρων.

Μία (1) θέσις ΥΕ 16 Καθαριστριῶν - Καθαριστῶν.

Μία (1) θέσις ΤΕ 3 Τεχνολ. Πολ. Μηχανικοῦ.

Μία (1) θέσις ΤΕ 5 Δομικών Έργων.

Μία (1) θέσις ΔΕ ή ΤΕ Ξυλουργών.

Μία (1) θέσις ΔΕ 24 Ηλεκτρολόγων.

Μία (1) θέσις ΥΕ ή ΔΕ Υδραυλικών.

Μία (1) θέσις ΥΕ ή ΔΕ 26 Μηχανοτεχνιτών Αυτοκινήτων.

Τρείς (3) θέσεις ΥΕ ή ΔΕ 28-29 Χειριστών Μηχανικών Έργων, Όδηγών Αυτοκινήτων.

Όκτώ (8) θέσεις ΥΕ ή ΔΕ 30 Έργατών ή τεχνικών Δενδροκηπουρών, Έργατών βοηθητικών εργασιών, Έργατών Κήπου.

Δύο (2) θέσεις ΥΕ 16 Έργατών Καθαριότητας.

Δύο (2) θέσεις ΔΕ 35 θέσεις Ίεροψαλτών.

Μία (1) θέσις Δικηγόρου μέ αντιμισθίαν ή κατ' ανάθεσιν.

Τρείς (3) θέσεις Ειδικών Συμβούλων, μέ θητείαν καί μέ σχέσιν συμβάσεων εργασίας ή έργου.

Προσωπικόν μέ σύμβασιν ώρισμένου χρόνου:

Μία (1) θέσις ΤΕ Διακοσμητικής.

Πέντε (5) θέσεις ΔΕ 1 Διοικητικού.

Δύο (2) θέσεις ΥΕ 1 γενικών καθηκόντων.

Πέντε (5) θέσεις ΥΕ 16 καθαριστριών - καθαριστών.

Οί Προϊστάμενοι τών ώργανωμένων μονάδων όρίζονται ώς εξής:

Διά τήν θέσιν του Γενικού Γραμματέως έκ του κλάδου ΠΕ1 Διοικητικού Οικονομικού.

Διά τήν θέσιν τών Προϊσταμένων τών Τμημάτων Διοικητικών Υπηρεσιών, Οικονομικών Υπηρεσιών καί Κοινωνικής Προστασίας έκ τών κλάδων ΤΕ 17 ή ΔΕ 1.

Διά τήν θέσιν του Προϊσταμένου του Τμήματος Τεχνικών Υπηρεσιών έκ τών κλάδων ΤΕ 3 ή ΤΕ 5 ή ΔΕ 5 ή ΔΕ 24 ή ΔΕ 26 ή ΔΕ 27 ή ΔΕ 28 ή ΔΕ 29 ή ΔΕ 30 ή ΔΕ 35.

Διά τήν θέσιν του προϊσταμένου του Γραφείου Μουσειακών Συλλογών, Έκθέσεων, Πινακοθήκης καί Βιβλιοθήκης, έκ του κλάδου ΤΕ Διακοσμητικής.

Διά τήν θέσιν τών Προϊσταμένων Γραφείων τών Τμημάτων Διοικητικών Υπηρεσιών, Οικονομικών Υπηρεσιών καί Κοινωνικής Προστασίας έκ τών κλάδων ΠΕ 1 ή ΤΕ 17 καί εις περίπτωση ειλείψεως έκ του κλάδου ΔΕ 1, τών δέ Γραφείων του Τμήματος Τεχνικών Υπηρεσιών έκ τών κλάδων ΠΕ 3 ή 5 ή ΤΕ 3 ή ΤΕ 5, καί εις περίπτωση ειλείψεως έκ τών κλάδων ΔΕ 5, ΔΕ 24, ΔΕ 26, ΔΕ 27, ΔΕ 28, ΔΕ 29, ΔΕ 30, ΔΕ 31 καί εις περίπτωση ειλείψεως έκ τών κλάδων ΥΕ 16.

Διά τήν θέσιν του Δικηγόρου έκ του κλάδου ΠΕ 1 πτυχ. Νομικής μέ άδειαν άσκησης επαγγέλματος εις τόν Δικηγορικόν Σύλλογον Ρόδου καί μέ τυπικά προσόντα ειδικάς γνώσεις ή έμπειρίαν εις τόν κλάδον του Διοικητικού Δικαίου.

Διά τήν θέσιν τών ειδικών συμβούλων, μέ θητείαν, έκ τών κλάδων ΠΕ ή ΔΕ μέ ειδικήν γνώσιν ή έμπειρίαν καί προϋπηρεσίαν εις συναφή ύπηρεσίαν.

Άρθρον 74ον

Τό προσωπικόν είναι ύποχρεωμένον νά έκτελή τας έντολάς της Έφορείας,

τῶν ἐντεταλμένων ἀνά τομέα Ἐφόρων, τῶν ὑπηρεσιακῶν ἱεραρχικῶς προϊσταμένων, νά τηρῇ πλήρως τό ὥράριόν του, νά ἐπιμελῇται διά τήν καλήν χρῆσιν τῆς περιουσίας, ἐργαλείων, μηχανημάτων κ.λ.π. τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, νά ἐκτελῇ προσθέτους ἐπείγουσας ὑπερωριακές ἐργασίας, ὅταν ἀπαιτηθῇ καί τῷ δίδεται ἡ ἐντολή. Αἱ διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 30 ἕως 41 τοῦ Κώδικος Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπαλλήλων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Καν. 5/1978) ἐφαρμόζονται ἀναλόγως.

Εἰς περίπτωσιν παραχωρήσεως πρὸς δωρεάν χρῆσιν καί φιλοξενίαν χώρων καί διαμερισμάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐξαρτωμένης ἀπολύτως ἐκ τῆς πρὸς τοῦτο εὐχερείας αὐτῆς καί μὴ συνιστώσης τῆς φιλοξενίας ταύτης ὁρου τῆς συμβάσεως ἐργασίας καί τοῦ μισθοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι ὑποχρεωμένοι εἰς ὅποιανδήποτε ἀνάγκην καί ἐντολήν νά ἀποδίδουν τόν χώρον, ἔστω καί ἐάν ἀφορᾷ εἰς περίοδον κατὰ τήν ὁποίαν συνεχίζει νά παρέχεται ἐργασία, ἐνῷ βεβαίως εἰς πᾶσαν περίπτωσιν μὴ παροχῆς ἐργασίας λόγω λήξεως, λύσεως ἢ μακρᾶς ἀδείας κ.λ.π., αὐτοδικαίως ὁ τυχόν παραχωρηθεὶς χώρος ἐπιστρέφεται. Ὅτι οὗτος ὁ χώρος μέ πρᾶξιν τοῦ Ἡγουμένου ἐκκενοῦται, ὀριζομένης διὰ Πρακτικοῦ ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπῆς, διαμετακομιζομένων τυχόν πραγμάτων εἰς ἀποθήκην τινὰ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Αἱ προσλήψεις ἀορίστου ἢ ἐποχικοῦ χαρακτήρος προσωπικοῦ πρὸς πλήρωσιν θέσεων τοῦ ἀρθροῦ 71 ἐπομ. γίνονται κατόπιν διαγωνισμοῦ, κατὰ τοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους ἡ Ἐφορεία ὀρίζει, κατόπιν προηγουμένης ἐγκρίσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου. Ἐξαιρετικῶς καί κατόπιν καί μόνον ὁμοφώνου ἀποφάσεως τῆς Ἐφορείας ἐγκριθείσης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, ἐφ' ὅσον βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου προϊσταμένου ἐπιστάσις (Τμήματος) καί τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὅτι ἐργαζόμενος ἢ ἐντεταλμένος μέ σύμβασιν ἐποχικὴν ἢ ἐντολήν καλύπτει οὐχὶ ἐποχικάς ἀλλὰ παγίας καί διαρκεῖς ἀνάγκας καί δεικνύει συμπεριφορὰν ἐργαζομένου ἢ ἐντεταλμένου ἀρίστην, εἶναι δυνατὴ ἡ μετατροπὴ τῆς σχέσεως ἐργασίας ἢ ἐντολῆς εἰς ἀορίστου χρόνου, πλήρους ἢ μερικῆς ἀπασχολήσεως. Ὡσαύτως κατὰ τήν ἐργατικὴν νομοθεσίαν διὰ λόγους οἰκονομικοὺς καί λειτουργικοὺς εἶναι ὁμοίως ἐπιτρεπτὴ ἢ μόνιμος ἢ περιοδικὴ μετατροπὴ σχέσεως ἐργασίας εἰς μερικὴν ἀπασχόλησιν, διὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας κ.λπ.

Διὰ τὰ πειθαρχικά ἀδικήματα, τήν διαδικασίαν πειθαρχικῆς διώξεως καί λύσεως τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἐφαρμόζονται ἀναλόγως τὰ ἰσχύοντα εἰς τὰς διατάξεις 92 ἐπομ. τοῦ Κώδικος Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπαλλήλων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Καν. 5/1978), ὡς ἐκάστοτε ἰσχύουν καί συμπληρωματικῶς. Ρόλον πειθαρχικῶν ὀργάνων ἀσκοῦν: α) ὁ Γενικός Γραμματεὺς διὰ πειθαρχικὴν ποινὴν μέχρι στέρσεως μισθοῦ 15 ἡμερῶν, β) ὁ Ἡγούμενος διὰ στέρησιν μισθοῦ μέχρι 30 ἡμερῶν καί γ) ἡ Ἐφορεία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς διὰ πᾶσαν πειθαρχικὴν ποινὴν καί καταγγελίαν τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἀναλόγως μέ τήν σοβαρότητα τῶν πειθαρχικῶν ἀδικημάτων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας.

Ἄρθρον 75ον

Τό προσωπικόν ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀορίστου χρόνου τό ὅποιον ὑπηρετεῖ σήμερον εἰς τήν Ἱεράν Μονήν, κατατάσσεται εἰς τὰς ἀντιστοιχοῦς ὡς ἄνω θέσεις, μέ ἀπόφασιν τῆς Ἐφορείας αὐτῆς, ἐπικυρουμένης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου. Τό αὐτό ἰσχύει καί διὰ τό μὴ καλύπτον παγίας καί διαρκεῖς ἀνάγκας, μέ ἀπόφα-

σιν τῆς Ἐφορείας, θεωρουμένην ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου προσλαμβανόμενον ἐποχικόν προσωπικόν, τό ὅποῖον κατά προσωρινήν ἀντιστοίχως τῆς διαρκείας τῆς συμβάσεως ἐργασίας περίοδον, κατατάσσεται ὁμοίως εἰς Γραφεῖα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ Α΄

Ἄρθρον 76ον

Τά διπλότυπα προσφορῶν καί εἰσπράξεων δέον νά εἶναι τεθεωρημένα ὑπό τοῦ Ἡγουμένου καί ἐσφραγισμένα διά τῆς ἰδιαίτερας σφραγίδος τῆς Ἱ. Μονῆς, θεωρουμένης τῆς τελευταίας σελίδος ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 77ον

Πᾶσα προσφορά ἐξ ἱεροτελεστίας ὑπό τοῦ Ἡγουμένου ἢ Ἱερομονάχου Ἀδελφοῦ τῆς Μονῆς τελεσθείσης ἐν τῷ Καθολικῷ ἢ ἐν τοῖς Παρεκκλησίοις θά κατὰ χωρίζηται εἰς τό ἐπὶ τοῦτο τηρούμενον διπλότυπον ἱεροτελεστιῶν, τό ὅποῖον εἶναι τεθεωρημένον ὑπό τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς καί ἐσφραγισμένον διά τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς σφραγίδος. Ἱεροτελεστιαί ἐν προκειμένῳ νοοῦνται: Ἡ Θεία Λειτουργία, ἡ Βάπτισις, ὁ Γάμος, ἡ Παράκλησις καί ὁ ἐπὶ πλοίων Ἀγιασμός.

Ἄρθρον 78ον

Ὁ Ἡγούμενος πρό τοῦ διορισμοῦ του ὀφείλει νά ὑπογράψῃ δήλωσιν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ταχυδρομείου ἐντελλόμενος αὐτῇ νά παραδίδῃ εἰς τὴν Ἐφορείαν τῆς Μονῆς τὰ πρὸς τό ὄνομά του, ὡς Ἡγουμένου, ἀπευθυνομένας ἐπὶ συστάσει ἢ ἀπλᾶς ἐπιστολάς.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ Β΄

Ἄρθρον 79ον

Ἡ ὕπαρξις ἰδιωτικῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ Ἡγουμένου καί Ἀδελφῶν ἐν τῇ Μονῇ μετὰ τὴν μοναχικὴν κουράν αὐτῶν οὐδόλως ἐπιτρέπεται καί αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται, κατὰ τὰ ὀριζόμενα ἐν τοῖς Ἱ. Κανόσι.

Ἄρθρον 80όν

Εἰς οὐδέν πρόσωπον μὴ ἀνήκον εἰς τό ἐργατοῦπαλληλικόν Προσωπικόν τῆς Μονῆς ἐπιτρέπεται ἡ μόνιμος παραμονὴ ἐν τῇ Μονῇ καί ἐν τοῖς Μετοχίοις αὐτῆς, εἰ μὴ μόνον, ἐάν διά λόγους εἰδικούς ὑπάρξῃ σχετικὴ τῆς Ἐφορείας τῆς Μονῆς ἀπόφασις, ἐπικυρωθεῖσα ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 81ον

Τά κλειδιά τῶν κυτίων, τῶν εὑρισκομένων πρό τῆς Ἱερᾶς Εἰκόνος τοῦ Ἀρχαγγέλου καί ἐπὶ τοῦ παγκαρίου, κρατοῦν ἀνά ἓν ὁ Ἡγούμενος καί ὁ ὑπηρεσιακὸς ταμίας διαχειριστής.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ Γ΄

Άρθρον 82ον

Υπό της Έφορείας τῆς Μονῆς παρέχονται βοηθήματα εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, τὰς ἀπόρους οἰκογενεῖας καὶ τοὺς ἀσθενεῖς. Διὰ τὴν χορήγησιν τῶν πάσης φύσεως βοηθημάτων, ἀπαιτεῖται ἔγκρισις τῆς Έφορείας, θεωρουμένης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Άρθρον 83ον

Ἡ Ἱερά Μονή, δι' ἀποφάσεως τῆς Έφορείας ἐγκρινομένης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, δύναται νὰ παρέχῃ μηνιαίαν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ὑπὲρ ἀπόρων σπουδαστῶν καὶ σπουδαστριῶν ἐκ Σύμης.

Άρθρον 84ον

Σπουδασταὶ καὶ σπουδάστριαι ἀνωτάτων Σχολῶν αἰτούμενοι τὴν συνδρομὴν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἀποδεδειγμένως εἰς κατάστασιν οἰκονομικῆς ἀνάγκης εἴτε νὰ εἶναι τέκνα πολυτέκνων, εἴτε νὰ ἔχουν διακριθῇ καθ' ὅλην τὴν ἑξαετῇ αὐτῶν φοίτησιν εἰς τὸ Γυμνάσιον καὶ Λύκειον ἐπὶ χρηστότητι καὶ ἐπιμελείᾳ ἐπαφιεμένης τῆς τελικῆς ἐγκρίσεως, διὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, εἰς τὴν κρίσιν τῆς Έφορείας. Οἱ τυχόντες τῆς συνδρομῆς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς σπουδασταὶ καὶ σπουδάστριαι, ὑποχρεοῦνται νὰ προσκομίζουσιν ἀνά ἔτος διὰ τὴν συνέχισιν τῆς χορηγήσεως τοῦ ἐπιδόματος, Πιστοποιητικόν τῆς Γραμματείας τῆς Σχολῆς εἰς ἣν φοιτῶσιν, ἀναγράφον τὴν ἀναλυτικὴν Βαθμολογίαν τῶν εἰς τὰ μαθήματα τοῦ ἔτους δι' ὃ ἐχορηγήθη τὸ ἐπίδομα, ἀποδεικνύοντες οὕτω τὴν προαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐπόμενον Ἀκαδημαϊκόν ἔτος. Τὸ ἐπίδομα χορηγεῖται διὰ τοὺς ἑννέα μῆνας τοῦ σχολικοῦ/ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους.

Άρθρον 85ον

Ἡ Έφορεία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς προκειμένου νὰ προκαλῆται εὐγενὴς ἄμιλλα μεταξύ τῶν μαθητῶν, δύναται νὰ ἀθλοθετῇ ἐνιαύσια χρηματικά βραβεῖα διὰ τοὺς ἐπὶ ἡθελίᾳ καὶ ἐπιδόσει διακρινομένους μαθητάς τῆς ΣΤ' τάξεως τῶν Δημοτικῶν Σχολείων καὶ ὅλων τῶν τάξεων τοῦ Πανορμιτείου Γυμνασίου καὶ τῶν Λυκείων τῆς Σύμης, τὰ ὅποια ἐπιδίδονται ἐν εἰδικῇ τελετῇ.

Άρθρον 86ον

Προκειμένου νὰ ἐνισχύηται ὁ πρὸς τὴν Ἱ. Μονὴν ἔνθεος ζήλος τῶν εὐσεβῶν δωρητῶν καὶ ἀφιερωτῶν, εἰσηγήσει τῆς Έφορείας αὐτῆς πρὸς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην, οὗτος ἀνακηρύσσει Δωρητάς καὶ Μεγάλους Εὐεργέτας τῆς Ἱ. Μονῆς, ἀπονέμων αὐτοῖς, μετὰ τῶν πατρικῶν αὐτοῦ εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν, καὶ τὸ σχετικόν Ἀρχιερατικόν εὐεργετήριον Γράμμα.

Άρθρον 87ον

Ἡ Έφορεία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ὀφείλει νὰ ψηφίζῃ κατ' ἔτος κονδύλιον, ἀναγρα-

φόμενον ἀπαραιτήτως εἰς τόν προϋπολογισμόν πρὸς ἐμπλουτισμόν τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῆς διὰ νέων θεολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων ἐν γένει.

Ἄρθρον 88ον

Ἡ παροῦσα Κανονιστικὴ Διάταξις, σκοπὸν ἔχει τὴν ἐφαρμογὴν καὶ χρῆσιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ λειτουργίαν τῆς Ἱ. Μονῆς, ἀφ' ἐνός τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων χρηστῆς διοικήσεως καὶ νομιμότητος. Καὶ τούτων ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ νομικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐξαιρετικῶν διατάξεων, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὴν Ἱεράν Μονήν, ὡς αὐταὶ περιγράφονται εἰς τὸ ἄρθ. 1 τοῦ παρόντος. Ὡτοι, καθ' ὅσον ἐνταῦθα δέν ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὰς Ἱεράς Μονάς καὶ ἐν γένει τὰ Ν.Π.Δ.Δ. τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἐπίσης αἱ διατάξεις, αἱ διέπουνται τὰ νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καὶ ἐν γένει τῆς Γενικῆς Κυβερνήσεως αὐτῆς, ἡ παροῦσα Κανονιστικὴ Διάταξις διὰ τοῦ παρόντος, ὀρίζεται ὡς Κώδιξ διατάξεων δι' ὅλους ἐν γένει τοὺς λειτουργικοὺς τομεῖς τῆς Ἱ. Μονῆς. Ἡ Ἐφορεία τῆς Μονῆς δύναται νὰ ἀποφασίσῃ καὶ ἐπὶ θεμάτων μὴ διαλαμβανομένων ἐν τῷ παρόντι Κανονισμῷ ὡς καὶ νὰ ἐκδίδῃ μερικοτέρους Κανονισμοὺς στηρίζουσα τὴν ἀπόφασίν της ταύτην ἐπὶ τοῦ ἁρθρου τούτου τοῦ παρόντος, αἰτουμένη τὴν σχετικὴν ἐγκρίσιν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

Ἄρθρον 89ον

Ἡ Ἐφορεία δικαιούται νὰ εἰσηγηθῇ εἰς τόν Κυρίαρχον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτην Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου, τὴν πιστοποίησιν ἢ καὶ τὴν κατάργησιν ἁρθρου τινός τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ, δικαιολογοῦσα ἐπαρκῶς τὴν εἰσήγησίν της ταύτην. Ὁμοίως δυνήσεται νὰ εἰσηγηθῇ τὴν προσθήκην ἄλλων ἁρθρων ὑπαγορευομένων ἐκ τῆς ἐξελιξεως τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ πραγμάτων ἐπικυρωτέων τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἄρθρον 90όν

Ἡ πιστὴ ἐφαρμογὴ καὶ τήρησις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ Διοικήσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου καὶ ἐπαφίεται εἰς τόν ὑπὲρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἱερόν ζήλον, εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην τοῦ ἐκάστοτε Ἡγουμένου καὶ Ἐφόρων.

Ἄρθρον 91ον

Ὁ παρὼν Κανονισμός τίθεται ἐν ἰσχύϊ ἅμα τῇ κυρώσει του παρὰ τοῦ Κυρίαρχου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καὶ Καστελλορίζου κ. Χρυσοστόμου, ἐν συνεχείᾳ ἐγκρίσει ἐκ τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τέλος τῇ δημοσιεύσει του εἰς τὸ ἐπίσημον Δελτίον «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ» τῶν ἐν Δωδεκανήσῳ Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΕΡΣΕΛΗΣ
Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς
Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ἀρχιμανδρίτου, Καλλινίκου Μαυρολέοντος, *Σχόλια ἐπικαιρότητας*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι, 2013.

Μέ πολλή χαρά δέχτηκα τὴν πρόσκληση ἀπὸ τοὺς διοργανωτὲς τῆς ἀποψινῆς βιβλιοπαρουσίασης καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἀγαπητό φίλο καὶ ἐκλεκτό συνάδελφο Μηνᾶ Ἀλεξιάδη νὰ συμπαραρυσιάσω τὸ πρόσφατα ἐκδοθέν βιβλίο τοῦ σεβαστοῦ καὶ ἀγαπητοῦ μου Ἀρχιμανδρίτη Καλλινίκου Μαυρολέοντος μέ τὸν τίτλο «Σχόλια ἐπικαιρότητας» (Ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι, 2013).

Θεωρῶ περιττό νὰ μιλήσω γιὰ τὸ πρόσωπό του καὶ τὰ ὅσα θαυμαστά ἐπιτελεῖ τόσο ὡς ἱερομόναχος στὸν ἐκκλησιαστικό τομέα ὅσο καὶ ὡς ἐκπαιδευτικός στὴν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση. Καὶ τοῦτο, γιατί τὸ ἔργο τοῦ π. Καλλινίκου, ὅπως ἤδη ἐλέχθη ἀπὸ τὸν κ. Ἀλεξιάδη, δέν εἶναι μόνο γνωστό στὰ μέλη τῆς ἐκλεκτῆς ἀποψινῆς σύναξης ἀλλὰ σ' ὁλόκληρο τὸ πανελλήνιο. Ἰδιαίτερα ἡ πρωτοπόρα δραστηριότητα πού ὁ π. Καλλνίκος ἐπέδειξε στὴν εἰσαγωγή τῶν μικρῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν του στὰ σύγχρονα ἠλεκτρονικά καὶ ψηφιακά συστήματα ἐπικοινωνίας καὶ πληροφορίας. Συστήματα τὰ ὅποια διευρύνουν τοὺς μορφωτικούς ὀρίζοντες τῶν χρηστῶν τους, ἐφόσον οἱ χρήστες διέπονται ἀπὸ κανόνες πού ἐμπνέονται ἀπὸ ἀρχές καὶ ἀξίες, ὅπως εἶναι αὐτές τίς ὁποῖες βιώνει καὶ προωθεῖ ἡ ἱερατική καὶ ἐκπαιδευτική προσωπικότητα τοῦ π. Καλλινίκου.

* Κείμενο εἰσήγησης πού ἔγινε στό πλαίσιο ἐκδήλωσης παρουσίασης τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, Καλλινίκου Μαυρολέοντος, *Σχόλια ἐπικαιρότητας*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι, 2013. Ἡ ἐκδήλωση ὁργανώθηκε ἀπὸ τὴν Πατριαρχική καὶ Σταυροπηγιακή Ἱερά Μονή Ἀγίου Γεωργίου Βασσῶν Καρπάθου καὶ ἀπὸ τίς Ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι καὶ πραγματοποιήθηκε στή μεγάλη αἴθουσα τῆς Τράπεζας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τὴν 25ῃ Αὐγούστου 2014.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τονίζει, πολύ εὐστοχα, στὸν Δ' περὶ ἱερωσύνης λόγο του, μεταξύ τῶν ἄλλων καὶ τ' ἀκόλουθα:

«Ἄλλοι μὲν ἀπὸ πολυπραγμοσύνης ἀπλῶς καὶ μόνο θέλουν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ πράγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οὔτε καὶ ἂν μπορούσαν νὰ τὰ μάθουν θὰ ὠφελοῦντο σέ κάτι, ἀλλὰ οὔτε καὶ εἶναι δυνατόν νὰ τὰ μάθουν σέ τελικὴ ἀνάλυση. Ἄλλοι πάλι γιὰ τίς κρίσεις τοῦ Θεοῦ ζητοῦν ἀπὸ αὐτόν εὐθύνες καὶ βιάζονται νὰ καταμετρήσουν τὴ μεγάλη ἄβυσσο. "Τὰ κρίματά σου, λέγει, εἶναι ἄβυσσος μεγάλη" (Ψαλμ. 35,7). Μὲ τὴν πίστη ὅμως καὶ τὴν ἠθικὴ διαγωγή λίγους θὰ εὕρῃς νὰ ἀσχολοῦνται»².

Σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἴδιου λόγου του ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τονίζει μὲ ἔμφαση ὅτι:

«Ὁ τέλειος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ὅταν οἱ ἱερεῖς καὶ μὲ ὅσα πράττουν καὶ μὲ ὅσα λέγουν ὁδηγοῦν τοὺς μαθητὲς τους στὸν μακάριο βίον, τὸν ὁποῖο προετοίμασε ὁ Χριστός»³.

Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ἱερός πατέρας θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱερέα εἶναι περισσότερο ἀπαιτητικὴ ἀπ' αὐτὴ τοῦ μοναχοῦ. Ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου, στὸν ΣΤ' περὶ ἱερωσύνης λόγο του, μεταξύ τῶν ἄλλων, τ' ἀκόλουθα:

«Ἄν ὅσοι κατοικοῦν στὴν ἔρημο, ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τοὺς θορύβους τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀπολαμβάνοντες τὴ γαλήνη τῶν ἡσυχων λιμένων δὲν θέλουν σέ καμμία περίπτωση νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτόν τὸν τρόπο ζωῆς, ἀντίθετα μάλιστα λαμβάνουν καὶ μύριες ἄλλες προφυλάξεις, περιτοιχίζοντες ἀπὸ κάθε κίνδυνο τοὺς ἑαυτοὺς τους, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ προσεγγίζουν τὸν Θεὸ μὲ παρρησία καὶ εἰλικρινῇ καθαρότητα, ὅσο εἶναι δυνατόν στὴν ἀνθρώπινη φύση, τότε ὁ ἱερωμένος πόση δύναμη πρέπει νὰ διαθέτῃ ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ ἐξοβελίσῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴ του κάθε μολυσμὸ καὶ νὰ διατηρήσῃ ἄσπιλο τό πνευματικὸ του κάλλος; Ἀσφαλῶς χρειάζεται πολὺ περισσότερη καθαρὴ ἀπό ἐκείνους. Καὶ ἐνῶ χρειάζεται πολὺ περισσότερη καθαρὴ ὑπόκειται καὶ σέ μεγαλύτερους κινδύνους, οἱ ὁποῖοι ἐνδέχεται νὰ ρυπάνουν τὴν ψυχὴ του, ἂν δὲν

2. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Περὶ Ἱερωσύνης Λόγοι ΣΤ'*, εἰσαγωγή καὶ ἀπόδοση στὴ νεοελληνικὴ Β. Γ. Καραγιώργος, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1998, σ. 118.

3. Ὁ.π., σ. 125.

τὴν καταστίτην μέ τῇ συνεχῇ νήψι καὶ τὴν ἐντατικὴν προσπάθεια ἄβατη σ' αὐτούς»⁴.

Ἐπιπλέον, ὁ ἱερός Χρυσόστομος σημειώνει:

«Ἀντίθετα πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ὅσοι ἀνατίθενται στὴν πνευματικὴ φροντίδα τῶν ἱερέων εἶναι ἀπορροφημένοι περισσότερο στίς βιωτικές φροντίδες, γεγονός πού τοὺς καθιστᾷ ραθυμότερους πρὸς τὴν πνευματικὴ ἐργασία. Γι' αὐτό πρέπει ὁ διδάσκαλος νά σπέρνῃ καθημερινά θά ἔλεγα, ὥστε στή συνέχεια νά εἶναι δυνατόν νά διαρκέσῃ ὁ λόγος στοὺς ἀκροατές. Διότι οἱ καλλιεργούμενοι σπόροι καταπνίγονται ἀπὸ τὸν ὑπέρογκο πλοῦτο, ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τὴν ραθυμίαν πού ἐπιφέρει ἡ τρυφή καὶ ἀπὸ πολλὰ παρόμοια»⁵.

Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συνεχίζει:

«Ὁ ἱερέας ἔχει ἀποκείμενη ὅλη του τὴν ἐπιστήμη στοὺς θησαυροὺς τῆς ψυχῆς. Ἄν κάποιος ἐπιλέγῃ νά ζῇ ἀπομονωμένα καὶ νά ἀποφεύγῃ τὴ συναναστροφή μέ πολλοὺς ἀνθρώπους, προσωπικά θά τὸ θεωροῦσα δείγμα τῆς καρτερίας, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἱκανὸ τεκμήριο τῆς ψυχικῆς ἀνδρείας. Πρόκειται γιὰ κάτι παρόμοιο μέ τὸν κυβερνήτη τοῦ πλοίου, ὁ ὁποῖος ἐνόσω εἶναι μέσα σέ λιμάνι δέν μπορεῖ νά παράσχη ἀκριβῆ εἰκόνα περὶ τῶν ἱκανοτήτων του, ἐνῶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μπόρεσε νά διασώσῃ τὸ σκάφος του κατὰ τὴ διάρκεια θαλασσοταραχῆς στή μέση τοῦ πελάγους, δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθῇ ἀπὸ κανένα ὅτι εἶναι κυβερνήτης ἄριστος»⁶.

Ὁρμώμενος ἀπ' αὐτό τό σκεπτικό, ὁ ἅγιος πατέρας ὑπογραμμίζει:

«Ὁ ἱερέας εἶναι σάν νά ἔχῃ ἀναλάβῃ τὴ φροντίδα ὁλόκληρου τοῦ κόσμου, σάν νά εἶναι ὁ πατέρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι, προσέρχεται στὸν Θεό, δεόμενος ὥστε νά σταματήσουν οἱ πόλεμοι σέ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς καὶ οἱ ταραχές, νά ἐπικρατήσῃ ἡ εἰρήνη, προσεύχεται δέ καὶ ζητεῖ κατ' ἰδίαν καὶ δημόσια τὴ γρήγορη ἀπαλλαγὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ κακά πού τοὺς βαρύνουν. Πρέπει μάλιστα νά διαφέρῃ τόσο πολὺ ἔναντι αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ὁποίων προσεύχεται, ὅσο εἶναι φυσικὸ νά διαφέρῃ ὁ προεστώς ἀπὸ τοὺς προστατευομένους»⁷.

4. Ὁ.π., σ. 140-141.

5. Ὁ.π., σ. 143.

6. Ὁ.π., σ. 148.

7. Ὁ.π., σ. 144.

Ἡ ἐκτενής, ἴσως, ἀναφορά μου στόν ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο καί ἡ ἐπιλεκτική παράθεση χαρακτηριστικῶν ἀποσπασμάτων ἀπό τούς δύο ἀπό τούς ἔξι περί ἱερωσύνης λόγους του, μέ ὁδηγεῖ ἀβίαστα στήν ἐπισήμανση ὅτι, κατ' ἀρχάς, ἡ προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα, καθὼς καί τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, πού ἀπόψε παρουσιάζουμε, συμπλέουν, μέ τρόπο ἁρμονικό καί ἀξιοσημείωτο, ὡς πρὸς τό γράμμα καί τό πνεῦμα τῆς ἀγιοπατερικῆς σκέψης καί συμπεριφορᾶς τοῦ μεγάλου Ἀντιοχείανου πατέρα τοῦ 4ου αἰώνα.

Μέ ἄλλα λόγια, στό πρόσωπο τοῦ π. Καλλινίκου συνδυάζεται ἀπό τή μιά μεριά ἡ ιδιότητα καί ἡ ἀποστολή τοῦ μοναχοῦ μέ αὐτή τοῦ ἱερέα-λειτουργοῦ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, κατὰ τρόπο πού καθιστᾷ τό ἔργο του, ἐντός τῆς κοινωνίας (ἐντός τοῦ κόσμου δηλαδή), ιδιαίτερα δύσκολο καί εὐάλωτο, σύμφωνα πάντοτε μέ τή χρυσοστομική ἀντίληψη.

Ταυτόχρονα, ὅμως, ὁ συνδυασμός αὐτῆς τῆς μεγάλης εὐθύνης ἀπέναντι στό Θεό καί τόν πιστό λαό Του, πού πηγάζει ἀπό τό λειτούργημα τοῦ ἱερομονάχου, μέ τό ἔργο καί τήν ἀποστολή τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, δημιουργεῖ νέες προϋποθέσεις καί προκλήσεις προσφορᾶς, μαρτυρίας καί διακονίας. Ἡ προσφορά, μαρτυρία καί διακονία, στήν περίπτωση τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἱερατικοῦ καί ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργήματος, ὅπως συμβαίνει μέ τόν π. Καλλνίκο, δέν ἀπευθύνεται μόνο πρὸς τά συγκεκριμένα μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος τήν ὁποία διακονεῖ, ἀλλά καί πρὸς ὅλα ἀνεξαιρέτως τά μέλη τῆς κοινωνίας μέσα στήν ὁποία λειτουργεῖ καί δρᾷ τό σχολεῖο.

Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, εἶναι φυσικό τόσο οἱ τυχόν δυσκολίες ὅσο καί ὁ τρόπος ὑπέρβασης αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν, πού παρουσιάζονται κατὰ τήν ἐπιτέλεση ἑνός τέτοιου πολυσύνθετου ἔργου ἀπό μιά προσωπικότητα πού συνδυάζει τό μοναχικό, ἱερατικό καί ἐκπαιδευτικό λειτούργημα, ὅπως εἶναι αὐτή τοῦ π. Καλλινίκου, ν' ἀποτελεῖ περίπτωση μελέτης τόσο ἀπό κοινωνιολογικῆς ὅσο καί ἀπό ἐκκλησιαστικῆς καί ποιμαντικῆς σκοπιᾶς. Καί αὐτό, γιατί σέ μιά κοινωνία στήν ὁποία ἐπικρατοῦν νοοτροπίες καί ἥθη μᾶς ὄχι πλέον νεοτερικῆς ἀλλά μετανεοτερικῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι ἡ ἐποχή πού ζοῦμε, ὁ συνδυασμός τῆς τριπλῆς ἐπαγγελματικῆς λειτουργίας (μοναχοῦ, ἱερέα, ἐκπαιδευτικοῦ) καθιστᾷ τήν περίπτωση ἄκρως ἐνδιαφέρουσα

καί ἄξια μελέτης ὡς πρὸς τὴν ἀναζήτηση τῶν κριτηρίων ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας τοῦ παραγόμενου ἔργου.

Μέ βάση τό μέχρι τώρα ἐκτεθέν σκεπτικό, θεωρῶ ὅτι ἀποτελεῖ εὐτυχὴ συγκυρία ἡ ἐνασχόλησή μου μέ τὴν παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ π. Καλλινίκου. Καί τοῦτο, γιατί διαφαίνεται μέ πολλή σαφήνεια ἀπὸ τίς σελίδες του ἡ ἀγωνία, ὁ προβληματισμός καί ὁ τρόπος ἢ οἱ τρόποι μέ τούς ὁποίους ὁ συγγραφέας του προσπαθεῖ ν' ἀντιμετωπίσει θέματα πού ἄπτονται τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τῆς ἠθικῆς καί τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, τῶν προσωπικῶν σχέσεων, τῆς ἐκπαίδευσης τῶν παιδιῶν μας, τῆς διασκέδασης μικρῶν καί μεγάλων κ.π.ἄ. Καί ὅλ' αὐτά, σέ μιά ἐποχὴ πολυτάραχη, ἐγωιστική καί ἀτομικιστική πού κρίνει καί κατακρίνει παραδεδομένες ἀξίες χωρίς ταυτόχρονα νά μπορεῖ μέ εὐκολία νά προτείνει νέες καί εὐέλικτες ἀντίδοτες λύσεις καί πρακτικές ὑπέρβασης τοῦ ἀτομικοῦ καί συλλογικοῦ ἀδιεξόδου.

Τά θέματα μέ τά ὁποῖα ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται εἶναι πρωτ' ἀπ' ὅλα ἐπικαίρα, ὅπως ἐξάλλου ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου δηλώνει, ἐνῶ ταυτόχρονα παρουσιάζουν ἀξιοσημεῖωτο ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀναλύονται. Ἡ γλώσσα εἶναι ρέουσα καί πολύ σαφής. Ἡ ἀνάλυση τῶν θεμάτων εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐμπειριστατωμένη. Δίδεται ἰδιαίτερη βαρύτητα στήν ἱστορική ἀνάλυση, ἀνάλογα μέ τὴ φύση τοῦ θέματος πού κάθε φορά διαπραγματεύεται, χωρίς νά παραλείπει τὴν ἐπικαιροποίηση, μεταφέροντας δηλαδή τὴ συζήτηση, ἐν εἶδει συμπεράσματος, στὴ σημερινή πραγματικότητα.

Παρόλο τόν κατ' ἐξοχὴν μορφωτικό χαρακτήρα πού ἔχει τό θεματολόγιο τοῦ βιβλίου, ἡ διδακτικὴ διάσταση στήν ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων εἶναι περιορισμένη καί πάντως ὄχι κουραστική. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀναγνώστη καί τῆς ἀναγνώστριας στήν ἀφηγηματικὴ ροή τοῦ κειμένου εἶναι δεδομένη, στόν βαθμό πού, κατὰ κανόνα, τίθεται ἓνας σύντομος ἀλλὰ περιεκτικὸς προβληματισμός ἀπὸ τόν συγγραφέα σέ κάθε θέμα πού ἀναπτύσσει σ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ. Μέ αὐτό τόν τρόπο προκαλεῖται τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη καί τῆς ἀναγνώστριας, ὁ ὁποῖος/ἡ ὁποία στό τέλος τῆς ἀνάγνωσης προσπαθεῖ, οἰονεῖ, νά συμμετάσχει στήν ἐπίλυση τοῦ προβληματισμοῦ, διατυπώνοντας τίς δικές του/της ιδέες καί προτάσεις.

Εἰδικότερα, θά ἤθελα νά ἐπισημάνω ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν κειμένων τοῦ βιβλίου τοῦ π. Καλλινίκου διακρίνεται γιὰ τὴν ἀπλή ἀλλὰ συνε-

κτική διατύπωση πτυχών της Ὁρθόδοξης θεολογικῆς διδασκαλίας. Μέσω, δηλαδή, τῆς ἀνάπτυξης ὀρισμένων θεολογικῶν ἐννοιῶν, ὅπως εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ, οἱ ἄγγελοι, ἡ νηστεία, ἡ μετάνοια κ.ἄ., ὁ ἀναγνώστης καί ἡ ἀναγνώστρια ἐνημερώνονται, διδάσκονται καί οἰκοδομοῦνται σέ θέματα Ὁρθόδοξης διδασκαλίας καί πίστεως μέ τρόπο παραστατικό καί κατανοητό. Ἀναφέρομαι δειγματοληπτικά στά κεφάλαια: «Ἡ γιορτή τῶν Ἀγγέλων», «Ἐρχεται ὁ μέγας ἐπισκέπτης», «Τά παιδιά μας καί τά Χριστούγεννα», «Τό νόημα τῆς ἀληθινῆς νηστείας» κ.λπ.

Μέσω τῶν θεολογικῶν καί πατερικῶν ἀναφορῶν του, ὁ π. Καλλίνικος ἀναδεικνύει μέ σαφῆ καί ἀπλό τρόπο τή βαθυστόχαστη πατερική διδασκαλία καί πνευματικότητα τήν ὁποία συνδέει ὀργανικά μέ τό θέμα πού κάθε φορά ἀναλύει, ὅπως εἶναι λ.χ. τά κεφάλαια: «Τό βιβλίό τῆς ζωῆς στό ράφι;», «Σχολεῖα μέ τά ὁράματα τῶν Τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν», «Μετάνοια, ἡ θύρα τοῦ παραδείσου», «Ἐπτά μαθήματα ἀπό τό Γολγοθά», κ.ἄ.

Ἡ μοναχική-ιερατική ιδιότητα τοῦ π. Καλλινίκου τίθεται στήν ὑπηρεσία τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς μέ τρόπο ὅμως ἥπιο καί εὐγενῆ, χωρίς καθόλου ν' ἀπομακρύνεται ἀπό παραδεδομένες θρησκευτικές ἀρχές πού ἀποβλέπουν στή σωτηρία τῆς ψυχῆς τῶν πιστῶν καί τήν ἀπαλλαγή τους ἀπό τά σαρκικά πάθη μέ τήν προβολή τῆς σημασίας τῆς ἐγκράτειας καί τήν ἀξία τῆς ἀγάπης, τῆς πίστεως, τῆς μετάνοιας, τῆς προσευχῆς, τῆς καταλλαγῆς, τῆς συνεργασίας καί ἄλλων χριστιανικῶν ἀρετῶν. Παραπέμπω δειγματοληπτικά στά κεφάλαια: «Ἐχομε δεῖ μέ τί παίζουν τά παιδιά μας;», «Χειροκροτήστε τόν Στέλιο», «Νά συγχωροῦμε τούς συκοφάντες μας», «Ἄρχισαν τά Καρναβάλια», «Κάτω οἱ μάσκες», «Τά 40 γενναῖα παλληκάρια τοῦ Χριστοῦ», κ.ἄ.

Ὁ π. Καλλίνικος δέν ἀποφεύγει τήν κριτική καί σέ ἐπίκαιρα ἐκπαιδευτικά θέματα. Τήν κριτική αὐτή τή χειρίζεται πάντοτε μέ γνώση καί πολλή προσοχή, χωρίς λαϊκισμούς, μέ σκοπό νά οἰκοδομήσει. Ἀναφέρομαι ἰδιαίτερα στά κεφάλαια: «Χειροκροτήστε τόν Στέλιο», «Οἱ ἔλεγχοι τῶν παιδιῶν μας», «Τά παιδιά μας καί τά Χριστούγεννα», κ.ἄ. Σ' αὐτό τό τελευταῖο κεφάλαιο, ἀναφερόμενος ὁ συγγραφέας στίς κοσμικές συνήθειες ἐορτασμοῦ τῆς μεγάλης χριστιανικῆς γιορτῆς τῶν Χριστουγέννων, γράφει, σχετικά μέ τήν

άνεπάρκεια τῶν σχολικῶν βιβλίων νά ἐξάρουν τή θρησκευτική σημασία τῆς γιορτῆς, τ' ἀκόλουθα:

«Δέν ἔχουν καμμιά σχέση μέ τό νόημα τῆς γιορτῆς...τά ἐπικάιρα σχολικά μαθήματα στό βιβλίο 'Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ', πού μιλοῦν γιά ἀγελάδες καί χριστόψωμα, γιά 'βοριάδες καί ψυχρά χιονόνερα', γι' ἀναμνήσεις ἀπό τά παιδικά μας χρόνια μέ τίς δίπλες καί τά γλυκά, δίπλα στό τζάκι, γιά τήν ἀσπροντυμένη πλάση, χωρίς καμμιά ἀναφορά στό νόημα τῆς Γιορτῆς καί στά ξεχωριστά ἐκεῖνα γεγονότα, πού τόσοι διηγηματογράφοι καί ποιητές ἐνέπνευσαν. Ἔτσι, ἐκτός τήν καλή διάθεση τοῦ δασκάλου νά μιλήσει ὅσο θέλει κι ὅποτε θέλει, μέσα στή σχολική τάξη γιά τό γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ-Λόγου, τά παιδιά μας θ' ἀσχοληθοῦν μέ τά Χριστοῦγεννα στή μία ἢ δύο διδακτικές ὥρες πού προβλέπει τό μάθημα τῆς Μελέτης τοῦ Περιβάλλοντος στή Β' τάξη [τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου]» (σ. 78-79).

Ὡς κατακλεῖδα τῆς σύντομης, θέλω νά πιστεύω, παρουσίας τοῦ νέου πονήματος τοῦ π. Καλλινίκου, ἐπιθυμῶ νά σᾶς διαβάσω ὀρισμένα μόνο ἀποσπάσματα ἀπό ἕνα κεφάλαιο τοῦ βιβλίου. Τό κεφάλαιο ἐπιγράφεται «Ἡ γιορτή τῶν ἀγγέλων». Θεωρῶ ὅτι στ' ἀποσπάσματα πού θ' ἀκούσετε διακρίνεται ἡ ἀντιπροσωπευτική ἀφηγηματική ικανότητα τοῦ συγγραφέα νά ἐπικοινωνεῖ μέ τούς ἀναγνώστες καί τίς ἀναγνώστριές του μέ τρόπο εὐληπτο καί ἀνάλαφρο, χρησιμοποιώντας, πολλές φορές, κατάλληλο ὕλικό ἀπό τήν πλούσια λαϊκή μας παράδοση καί τήν ἐγχώρια θρησκευτική ποιητική παραγωγή, χωρίς ὥστόσο ν' ἀπομακρύνεται ἀπό τό στόχο του πού εἶναι νά μορφώσει ἀνθρώπινους ἐν Χριστῷ χαρακτήρες.

Στό κεφάλαιο, λοιπόν, «Ἡ γιορτή τῶν ἀγγέλων», ὁ συγγραφέας προτρέπει τούς ἀναγνώστες καί ἀναγνώστριές του:

«Ἄς βροῦμε λοιπόν, λίγο χρόνο, γιά νά μιλήσουμε στά παιδιά –ιδιαιτέρως στά μικρά– ἀλλά καί τούς νέους μας γιά τούς ἀγγέλους!

Ἄς θυμηθοῦμε ἐκεῖνα τά ὠραῖα ποιήματα, τούς ἀξέχαστους στίχους, πού μᾶς μάθαινε νά σιγοψιθυρίζουμε ὅταν ἤμαστε ἀκόμη μικροί-μικροί ἢ μάνα μας, ἢ γιαγιά μας, ἢ καλή μας ἢ δασκάλα.

Ἦφτω κάνω τό σταυρό μου κι ἄγγελο ἔχω στό πλευρό μου, δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογιῶμαι καί κανένα δέ φοβοῦμαι...'.

Ἄς μάθουμε τά παιδιά μας, πού τόσα παράξενα ἀκούσματα ταιπωροῦν τήν ψυχή τους, νά τραγουδοῦν τό ὑπέροχο ἐκεῖνο ποίημα τοῦ Στέλιου Σπεράντζα:

«Εἶμαι ἓνα μικρό παιδάκι, ταπεινό καί σέ ὕμνω,
 Θεέ μου κάμε ἡ προσευχή μου, ν' ἀνεβεῖ στόν οὐρανό.
 Στείλε μ' ἄγγελο προστάτη, πού ἡ ψυχή μου λαχταῶ,
 στείλε Θεέ μου νά μέ βάλει κάτω ἀπ' τ' ἄσπρα του φτερά...»
 (σ. 29-30)

Στή συνέχεια καί στό ἴδιο κεφάλαιο, ὁ συγγραφέας προβαίνει σέ μιά σύντομη ἀλλά περιεκτική ἀνάλυση τοῦ τί εἶναι οἱ ἄγγελοι, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία καί τήν πίστη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας. Σᾶς διαβάζω τί γράφει, μεταξύ τῶν ἄλλων, γιά τό ἔργο τῶν ἀγγέλων:

«Τό ἔργο τους εἶναι πολλαπλό: Δοξολογοῦν καί ὕμνολογοῦν ἀκατάπαυστα τόν τριαδικό Θεό. Ἀναγγέλλουν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ στούς ἀνθρώπους. Προστατεύουν ἀπό κακοποιούς δαίμονες καί εἶναι φύλακες ἐθνῶν, ἐκκλησιῶν, πόλεων, ἀνθρώπων. Εἶναι καί ὄργανα τιμωρίας. Ὁδηγοῦν τίς ψυχές μας στόν Πλάστη καί Δημιουργό μας. Μεταφέρουν τίς προσευχές μας στό Θεό. Συνεργάζονται μαζί μας στό ἔργο τῆς σωτηρίας μας. Χαίρονται ὅταν ἓνας ἁμαρτωλός μετανοεῖ! Λυποῦνται, ὅταν ἁμαρτάνει! Μᾶς παρακολουθοῦν νύχτα-μέρα, παραστέκονται κοντά μας μέ ἀγάπη, μᾶς περιφρουροῦν ἀπό σωματικούς καί ψυχικούς κινδύνους. Μᾶς ἐμπνέουν ἀγαθές σκέψεις καί μᾶς καθοδηγοῦν στό δρόμο τῆς ἀρετῆς» (σ. 32-33).

Ἀγαπητή ὁμήγουρι,

Χωρίς δισταγμό, θά μπορούσα νά χρησιμοποιήσω πολλά ἀπό τά κεφάλαια τῆς συλλογῆς τοῦ π. Καλλινίκου ὡς κείμενα κατάλληλα γιά διδακτική ἐπεξεργασία ἀπό τούς φοιτητές καί τίς φοιτήτριές μου, στό πλαίσιο τῶν μαθημάτων τῆς Χριστιανικῆς ἀγωγῆς πού ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο τῆς πολύχρονης πανεπιστημιακῆς μου ἐνασχόλησης. Τό γιατί, νομίζω, ὅτι δέ χρειάζεται νά τό διατυπώσω, ἐπειδή θεωρῶ ὅτι ἀπό τά ἀποσπάσματα ἑνός μόνο κεφαλαίου, πού ἤδη σᾶς διάβασα, καταφαίνεται ὁ ἀπλός ἀλλά περιεκτικός τρόπος παρουσίας θεολογικῶν καί δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς πίστες μας. Ἕνας τρόπος πού ὅπωςδήποτε εὐκόλα ἀφομοιώνεται καί κατανοεῖται ἀπό μικρούς καί μεγάλους ἀναγνώστες καί ἀναγνώστριες.

Ἄν ἡ παρουσίαση πού ἐπιχείρησα τοῦ βιβλίου τοῦ π. Καλλινίκου Μαυρολέοντος ἦταν πειστική θά ἐπιβεβαιωθεῖ μόνο ἂν καί ἐσεῖς, ἀξιότιμοι ἀκροατές καί ἀκροάτριες, διαβάσετε αὐτό τό βιβλίο.